

Ontwerp-Natuurplan

Pleinesbos, Den Dolder

Ontwerp-Natuurplan

Inhoudsopgave

1.	Managementsamenvatting	3
2.	Inleiding.....	15
3.	Gefaseerde uitwerking van het Natuurplan	18
4.	Staat van de Nederlandse natuur	21
5.	Leidende principes voor natuurherstel.....	23
6.	Drukfactoren.....	26
7.	Overkoepelende informatie over de doelen.....	39
8.	Artikel specifieke informatie.....	53
8.1	Herstel van terrestrische, kust en zoetwaterecosystemen (artikel 4)	53
8.2	Herstel van mariene ecosystemen (artikel 5)	85
8.3	Stedelijke ecosystemen (artikel 8).....	103
8.4	Herstel van rivieren en overstromingsgebieden (artikel 9)	116
8.5	Diversiteit van bestuivers en bestuiverpopulaties (artikel 10)	122
8.6	Landbouwecosystemen (artikel 11).....	135
8.7	Bosecosystemen (artikel 12).....	149
8.8	Aanplant van drie miljard extra bomen (artikel 13)	160
8.9	Uitzonderingsgronden (art 6 en 7).....	163
9.	Uitvoering	166
10.	Wetgeving	168
11.	Governance en verantwoordelijkheden	169
12.	Vervolgproces	172
	Bijlagen	175
	Bijlage I - Inventarisatie bestaande maatregelen artikel 4, 5, 11 &12	175
	Bijlage II - Indicatieve sociaaleconomische effectduiding bij het Ontwerp-Natuurplan.....	196

1. Managementsamenvatting

Duiding van het Ontwerp-Natuurplan

Om de kwaliteit van natuur te beschermen en waar nodig te herstellen is in Europa de Natuurherstelverordening (NHV) aangenomen. Deze is sinds 18 augustus 2024 van kracht en werkt rechtstreeks door en is bindend. De wet draagt bij aan het herstel en de bescherming van ecosystemen die cruciaal zijn voor onder andere voedselzekerheid, schoon water, schone lucht, natuurlijke weerstand tegen ziekten en plagen en veerkracht bij het opvangen van klimaatverandering.

De NHV vereist dat Nederland uiterlijk op 1 september 2026 een Ontwerp-Natuurplan indient bij de Europese Commissie. Dit is een eerste stap naar het definitieve Natuurplan, dat een jaar later ingediend moet worden. Dit ontwerp is tot stand gekomen op basis van wetenschappelijke kennis en in samenwerking met mededepartementen, medeoverheden, en in dialoog met stakeholders.

Het Ontwerp-Natuurplan is de eerste stap richting het definitieve Natuurplan. Het vertaalt de Europese verplichtingen naar de Nederlandse situatie. Het Ontwerp-Natuurplan schetst hoe groot de opgave is per ecosysteem en welke bijdrage bestaand beleid hier op dit moment al aan levert. Denk hierbij aan programma's zoals Programma Natuur en Agrarisch Natuurbeheer. Vervolgens is inzichtelijk gemaakt wat dan nog de restopgave is. Alleen al het in kaart brengen daarvan is een grote, maar belangrijke klus geweest. We moeten namelijk eerst goed weten waar we staan, voordat we kunnen bepalen welke maatregelen nodig zijn.

In het Ontwerp-Natuurplan schetsen we welke mogelijkheden er zijn om de resterende opgave aan te pakken. Daarbij maken we nadrukkelijk nog geen keuzes. Die keuzes willen we zorgvuldig voorbereiden, samen met stakeholders en medeoverheden, die ook verantwoordelijk zijn voor het natuurbeleid. Over die samenwerking maken we nu afspraken. Concrete beleidskeuzes komen pas in het definitieve Natuurplan in 2027.

Focus op 2030

In het Ontwerp-Natuurplan ligt de focus op de doelen voor 2030, met bijzondere aandacht voor het herstel van Natura 2000-gebieden. Die opgave overlapt grotendeels met de maatregelen die nodig zijn om Nederland uit het stikstofslot te halen. De maatregelen zijn uitgewerkt binnen de Ministeriële Taskforce Landbouw, Natuur en Stikstof en zullen een plek krijgen in het definitieve Natuurplan. De maatregelen zullen naar verwachting substantieel bijdragen aan de NHV-doelen voor 2030, echter dit is in dit Ontwerp-Natuurplan nog niet verwerkt. Denk hierbij aan afspraken over zoning en het convenant gewasbescherming. Nederland heeft er nadrukkelijk voor gekozen geen nationale koppen toe te voegen. Het Natuurplan zal daarom niet verder gaan dan wat Europa van Nederland vraagt.

In de eerste stap richting 2030 zal de ruimtelijke claim naar verwachting relatief overzichtelijk zijn, want deze opgave komt grofweg overeen met bestaande bestuurlijke afspraken (het Natuurpact) met als onderdeel het afronden van de NNN-afspraken (zoals ook genoemd in het coalitieakkoord). Dit neemt niet weg dat de natuurherstelopgave binnen bestaande natuurgebieden in totaliteit aanzienlijk is en substantiële aanvullende inzet van Nederland zal vragen, onder meer via de Taskforce.

In Nederland is de ruimte schaars en komen veel maatschappelijke opgaven samen. Daarom werken we de komende jaren aan een integrale aanpak waarin natuurherstel ook bijdraagt aan andere maatschappelijke doelen, zoals een vitaal landelijk gebied, klimaatadaptatie en -mitigatie, toekomstbestendige landbouw en ruimte om te wonen, werken, recreëren en ondernemen. Bij de invulling van het Natuurplan kijken we nadrukkelijk naar oplossingen die passen bij de Nederlandse situatie. Daarbij zoeken we steeds naar slimme combinaties van functies, zodat ruimte zo goed mogelijk wordt benut.

Proces richting de Europese Commissie

Het is belangrijk dat Nederland het Ontwerp-Natuurplan op tijd en zo volledig mogelijk indient bij de Europese Commissie. Daarmee laat Nederland zien de afspraken uit de Natuurherstelverordening serieus te nemen. Dat is ook van belang voor de Nederlandse positie in Brussel, bijvoorbeeld in

gesprekken over andere dossiers. Daarom is onlangs in Brussel aangegeven dat Nederland het Ontwerp-Natuurplan tijdig zal aanleveren.

Nederland heeft nauw contact met andere landen over de uitvoering van de Natuurherstelverordening, vooral met landen die voor vergelijkbare keuzes en uitdagingen staan. Uit die gesprekken blijkt dat Nederland in de implementatie van de NHV niet verder gaat dan andere lidstaten en de vereisten van de Europese Commissie.

Verplichte doorkijk richting 2040 en 2050

De Europese Commissie vraagt om in dit Natuurplan alvast een doorkijk te geven richting 2040 en 2050. Voor de periode richting 2040 en 2050 zijn door wetenschappers eerste analyses en toekomstbeelden opgesteld. Daarover moet de komende jaren het gesprek verder worden gevoerd. In deze analyses is bijvoorbeeld nog geen rekening gehouden met sociaal-economische effecten van de opgaven. Daarnaast hebben de maatregelen die we richting 2030 nemen ook invloed op de opgave voor de langere termijn. Succesvolle maatregelen kunnen de resterende opgave richting 2040 en 2050 namelijk verkleinen. Daarom vragen we aan provincies om, bijvoorbeeld bij het zetten van stappen in de gebiedsaanpak, oog te houden voor de langetermijn NHV-doelen. Verder blijven we de voortgang goed monitoren en werken we na 2030 aan een nieuw Natuurplan.

In het Ontwerp-Natuurplan is ook aan de verplichting voldaan om indicatieve kaartjes (zoals van potentieel te herstellen leefgebieden van soorten) en de indicatieve hectareopgaven (onder andere voor de uitbreiding van habitattypes vallend onder artikel 4 en 5) op te nemen. Dit zijn de beste ramingen die op dit moment beschikbaar zijn. Deze inschattingen geven een eerste beeld richting 2050, gebaseerd op openbaar beschikbare wetenschappelijke studies en rapporten, uitgaande van de huidige inzichten en regelgeving. Het gaat dus niet om nieuwe informatie of nieuwe beleidskeuzes, maar om een verplichte eerste doorkijk. Hoe de opgave er precies uitziet en welke maatregelen daarvoor nodig zijn, moet de komende jaren nog verder worden onderzocht en uitgewerkt. De verdere invulling richting 2040 en 2050 krijgt een plek in volgende actualisaties van het Natuurplan, op basis van tussentijdse evaluaties. De eerstvolgende actualisatie is in 2032, en daarna om de tien jaar. Toekomstige kabinetten zullen daarbij besluiten moeten nemen over eventuele aanvullende keuzes en de financiering daarvan.

Op weg naar het definitieve Natuurplan

Het definitieve Natuurplan vormt de volgende stap en heeft een ander detailniveau. In dit plan worden de in het Ontwerp uitgewerkte beleidsopties vertaald naar concrete (beleids)maatregelen. Daarbij wordt uitgewerkt welke maatregelen waar worden getroffen, welke bijdrage zij leveren aan het behalen van de 2030-verplichtingen en hoe deze worden gefaseerd richting 2030, met een doorkijk naar de langere termijn. Het definitieve Natuurplan bevat ook een begroting en inzicht in de financiële dekking, primair vanuit het Coalitieakkoord 2026-2030. Ook zal de feedback van de Europese Commissie, input uit het plan-MER, uitvoeringstoetsen, de formele ter inzagelegging, uitkomsten van nog lopende onderzoeken en een reflectie van het Planbureau voor de Leefomgeving, verwerkt worden in het definitieve Natuurplan.

Na indiening van het Ontwerp-Natuurplan beoordeelt de Europese Commissie, met betrokkenheid van experts van het Europees Milieuagentschap en in afstemming met Nederland het Ontwerp. Met deze beoordeling beoogt de Commissie Nederland te ondersteunen bij de verdere aanscherping van het definitieve plan en te waarborgen dat wordt voldaan aan de doelstellingen en verplichtingen voortvloeiend uit de NHV. De beoordeling is een iteratief proces waarbij de dialoog met Nederland opgezocht zal worden om de nationale context goed mee te kunnen nemen in de beoordeling. In het definitieve Natuurplan houdt Nederland rekening met de opmerkingen van de Commissie en wordt onderbouwd op welke wijze deze zijn verwerkt. Het definitieve Natuurplan wordt uiterlijk op 1 september 2027 ingediend.

Samenwerking

Het Ontwerp-Natuurplan is opgesteld in nauwe samenwerking met verschillende ministeries, provincies, waterschappen en gemeenten. Ook partijen uit de praktijk zijn gedurende het proces door middel van dialoog betrokken, waaronder natuurorganisaties en vertegenwoordigers vanuit de landbouw, de visserij,

de recreatiesectoren en het bedrijfsleven. Op deze manier verbinden we natuurherstel zoveel mogelijk met andere maatschappelijke belangen en werken we aan maatregelen die uitvoerbaar en effectief zijn. In de verdere uitwerking naar het definitieve Natuurplan en de concretisering van de mogelijke aanvullende maatregelen zal er met medeoverheden en uitvoeringsorganisaties nog nauwer samengewerkt gaan worden.

Coalitieakkoord "Aan de slag"

Het coalitieakkoord "Aan de slag" (2026-2030) is helder over de waarde die het nieuwe kabinet hecht aan natuur: "We zijn trots op onze Nederlandse natuur en landschappen. We willen die gezond doorgeven aan toekomstige generaties zodat ook zij kunnen genieten van de natuur. Bij de inzet voor het uitvoeren van de Natuurherstelverordening wordt ook een bredere afweging gemaakt met andere belangen zoals economie en ruimte".¹ Het coalitieakkoord spreekt een duidelijke ambitie uit om onze leefomgeving gezonder en daarmee de natuur sterker te maken. Met € 20 miljard opgenomen voor natuurherstel, gebiedsontwikkeling en de landbouwtransitie kunnen belangrijke stappen worden gezet in het voldoen aan de verplichtingen van de Natuurherstelverordening. Dit beleid wordt onder regie van de ministeriële Taskforce Landbouw, Natuur en Stikstof uitgewerkt en wordt waar mogelijk opgenomen in het definitieve Natuurplan.

Leidende principes

Natuurherstel vergt tijd. Daarom werken we in zowel de NHV als het Natuurplan met doelen die stapsgewijs bijdragen aan het herstel van ecosystemen. Daarbij hanteren we een aantal duidelijke uitgangspunten die richting geven aan hoe Nederland de NHV invult:

1. Kiezen voor focus op inzet op gebieden en maatregelen met de grootste bijdrage aan doelbereik
2. Moeilijke opgaven niet uitstellen, waar mogelijk snel aan de slag op basis van huidige kennis
3. Consistentie tussen wettelijke, bestuurlijke en financiële afspraken
4. Integrale, NHV-brede aanpak voor soorten
5. Versterkte borging van de uitvoering van bestaand en voorgenomen beleid
6. Doorwerking leidende principes Nota Ruimte in de NHV-aanpak
7. Toewerken naar een natuurinclusieve samenleving
8. Samenhangende inzet van Rijk en medeoverheden

Generieke drukfactoren

Een groot deel van de Nederlandse natuur staat onder druk. Dat heeft verschillende oorzaken: versnippering en verlies aan leefgebied, stikstofdepositie, gewasbeschermingsmiddelen, verdroging, druk op water- en bodemkwaliteit, invasieve exoten, bodemberoering, overbevissing en klimaatverandering. Met het huidige beleid alleen halen we de doelen niet. Er is nog sprake van een restopgave. Daarom is extra inzet nodig. Nederland werkt op verschillende manieren aan natuurherstel. Naast een generieke aanpak om de drukfactoren te verminderen, is in de meeste gevallen ook aanvullend een gebiedsgerichte aanpak nodig om de doelen te behalen. Welke extra stappen hiervoor nodig zijn, wordt verder uitgewerkt in het definitieve Natuurplan.

Wetgeving

Het Natuurplan is een verplicht programma op basis van Europese regelgeving en valt onder de Omgevingswet. Om de afspraken uit de NHV goed uit te kunnen voeren, wordt aan wetgeving gewerkt. Daarin leggen we vast wie waarvoor verantwoordelijk is, hoe maatregelen worden uitgevoerd en hoe de voortgang wordt gemonitord en gerapporteerd. Ook wordt geregeld dat bestuursorganen beschikken over de juiste bevoegdheden en instrumenten om deze taak tot uitvoering te kunnen brengen. De specifieke uitwerking van de taken zal plaatsvinden in wijzigingen van de algemene maatregelen van bestuur die horen bij de Omgevingswet. Daarbij werken we vanuit het uitgangspunt dat zoveel mogelijk wordt aangesloten bij (wettelijke) taken, bestaande bestuurlijke afspraken, bevoegdheden en instrumenten. Het uitgangspunt van het wetgevingstraject is dat met oplevering van het definitieve Natuurplan, waar nodig en mogelijk, de taken en instrumenten wettelijk zijn verankerd, zowel in de Omgevingswet als in de algemene maatregelen van bestuur.

¹ [Aan de slag: Bouwen aan een beter Nederland | Publicatie | Rijksoverheid.nl](#)

Plan MER

Nederland laat een plan-MER (plan-milieueffectrapportage) opstellen. Het plan-MER wordt ingezet om de keuzes in het Natuurplan goed te kunnen onderbouwen. Ook brengen we hiermee de (mogelijke) gevolgen voor de leefomgeving voor een breed publiek in beeld. Het is van belang om de impact goed in beeld te brengen en belanghebbenden de kans te geven hierop te kunnen reageren. Het plan-MER helpt om aanbevelingen te doen voor de verdere uitwerking van het definitieve Natuurplan en voor keuzes op de langere termijn. Zo kan het kabinet goed onderbouwde besluiten nemen. Als voorbereiding voor het plan-MER is een Notitie Reikwijdte en Detailniveau (NRD) opgesteld. Deze NRD beschrijft de scope voor het plan-MER. De NRD is in het voorjaar van 2026 ter inzage gelegd.

Doorlopende evaluatie

De Natuurherstelverordening verplicht dat uiterlijk op 30 juni 2032 en vervolgens uiterlijk op 30 juni 2042 elke lidstaat zijn nationale herstelplan evalueert en herziet en zo nodig aanvullende maatregelen opneemt. In Nederland wordt ter uitvoering van die verplichting gewerkt aan het opzetten van een doorlopende evaluatie (ex-ante en ex-post) voor de Natuurherstelverordening, om zicht te houden op de uitvoering van het Natuurplan en het bereiken van de doelen uit de NHV. De evaluatie heeft tot doel om inzicht te krijgen in het vooraf verwachte effect en het daadwerkelijk gerealiseerde effect van de maatregelen in het Natuurplan. We focussen op stapsgewijs de het behalen van de NHV-doelen en focussen als eerste op 2030.

Uitwerking 2030 opgave per ecosysteem artikel

In het Ontwerp-Natuurplan worden herstel- en uitbreidingsopgaven in kaart gebracht. In het definitieve Natuurplan wordt bepaald op welke wijze en met welke stappen maatregelen getroffen worden om de NHV-doelen te realiseren.

Artikel 4: Herstel van land-, kust- en zoetwaterecosystemen

Samenvatting artikel 4 – herstel van land-, kust- en zoetwaterecosystemen	
<p>1. Wat moeten we doen?</p> <ul style="list-style-type: none"> Herstel en uitbreiding van habitattypen en leefgebieden van soorten. Verslechtering voorkomen en toestand (kwaliteit van de natuur) beter in beeld brengen. 	<p>2. Wat doen we nu al?</p> <p>Bestaand beleid draagt al bij via o.a. Natura 2000-beheer, Programma Natuur, Agrarisch Natuurbeheer. Hiermee wordt een deel van de NHV-opgave ingevuld.</p>
<p>3. Wat hebben we nog te doen?</p> <p>Voor habitattypen resteert <u>indicatief</u> (2030):</p> <ul style="list-style-type: none"> 296 - 548 km² herstel van de kwaliteit van de bestaande natuur (met name Habitattypen 'Slikken en zandplaten' en 'Estuaria') minimaal 14 km² uitbreiding nieuwe natuur, met name rotsachtige en duinhabitats (9 km²) en grasland en overige weidehabitats (3 km²) <p>De uitbreidingsopgave van Estuaria is nog niet opgenomen en vraagt nadere analyse, dit zal in het definitieve plan landen. Ook voor de leefgebieden van soorten moet dit verder worden onderzocht en uitgewerkt. Hierbij ligt de prioriteit op tot 2030 op alleen die</p>	<p>4. Hoe kunnen we daar invulling aan geven?</p> <p>Gerichte inzet in kansrijke Natura 2000-gebieden, waar nodig aangevuld met NNN en zones rondom Natura 2000. Essentieel: stikstofreductie, minder gewasbeschermingsmiddelen en hydrologisch systeemherstel.</p>

soorten die vanwege onvoldoende leefgebied in een zeer ongunstige staat verkeren en waarvan de trend neerwaarts is.

5. Haalbaarheid naar 2030

De opgave voor herstel van habitattypen binnen bestaande natuur is groot en wordt niet volledig gedekt door bestaand beleid. De maatregelen uit de Taskforce zullen naar verwachting substantieel bijdragen aan deze doelen voor 2030, waarbij focus op kansrijke gebieden en systeemmaatregelen bepalend zullen zijn. De uitbreidingsopgave tot 2030 is gering en past binnen afronding van bestaande afspraken (Natuurpact en uitbreiding NNN).

Artikel 4 richt zich op het herstel en de uitbreiding van habitattypen en leefgebieden van soorten. Ook geldt een verslechteringsverbod en moet er informatie verzameld worden om de toestand van habitattypen goed in beeld te brengen.

De indicatieve opgaven voor 2030 voor habitattypen zijn gebaseerd op de nieuwste cijfers uit de VHR-rapportage (2019-2025) en de vernieuwde Landelijke Doelen voor Natura 2000-habitattypen.² Daarbij wordt gekeken naar twee dingen: het vergoten van het oppervlak en het herstellen van de toestand. Voor 2030 betekent dit dat er minimaal 31 km² aan nieuwe natuur bij moet komen. Daarnaast moet de kwaliteit van de natuur tussen de 455 en 608 km²- worden hersteld.

Provincies en Rijkswaterstaat hebben onderzocht hoeveel van deze doelen al gehaald kunnen worden met het huidige beleid. Voor sommige habitattypen wordt een groot deel van de opgave al ingevuld. Toch blijft er landelijk nog een restopgave over. Het gaat om tussen de 296 – 548 km² waarvan de toestand moet worden hersteld (kwaliteit van bestaande natuur) en minimaal 14 km² benodigde uitbreiding. Deze cijfers zijn gebaseerd op de VHR-rapportage en een vergelijking tussen de landelijke doelen en wat het huidige beleid oplevert. Op de resterende doelen te halen, zijn extra maatregelen nodig.

Om deze doelen voor 2030 te realiseren, kan de focus waarschijnlijk worden gelegd op een beperkt³ aantal Natura 2000-gebieden. Het gaat dan om gebieden waar de grootste kansen liggen om natuur te verbeteren en uit te breiden. Als dat nodig is, kunnen ook andere gebieden zoals binnen het NNN worden meegenomen. Daarbij wordt gekeken naar wat nodig is, waar draagvlak voor is en waar de meeste kansen liggen. In de overige Natura 2000-gebieden blijft het belangrijk om aan de bestaande natuurdoelen te voldoen en verdere achteruitgang te voorkomen. In deze gebieden worden daarom op korte termijn gekeken welke mogelijkheden er zijn om natuur later verder te herstellen of uit te breiden. Vaak zijn maatregelen nodig in een groter gebied rondom natuurgebieden. Denk aan het verminderen van stikstof en gewasbeschermingsmiddelen en het nemen van hydrologische maatregelen. Een deel van de 2030 opgave kan mogelijk ook buiten N2000-gebieden gerealiseerd worden, bijvoorbeeld in de zones eromheen of binnen het NNN. Voor de langere termijn zal ook gekeken moeten worden naar het herstellen van oppervlaktes buiten Natura 2000.

Voor leefgebieden van soorten wordt tot 2030 prioriteit gegeven aan soorten die vanwege onvoldoende leefgebied in een zeer ongunstige staat verkeren en waarvan de trend neerwaarts is. Voor het Ontwerp-Natuurplan is globaal in kaart gebracht hoeveel extra ruimte deze soorten ongeveer nodig hebben. De noodzakelijke maatregelen worden voor het definitieve Natuurplan uitgewerkt, in samenwerking met kennisinstellingen en medeoverheden.

² [Natura 2000 Doelendocument 2026.pdf](#)

³ Het aantal en welke Natura 2000-gebieden hiertoe behoren is nog onderwerp van gesprek. Gedacht wordt aan circa 30-40 gebieden.

Op de lange termijn – niet nader gespecificeerd door de NHV - moet Nederland voor alle VHR soorten leefgebied van voldoende kwantiteit en kwaliteit verzekeren. Hoeveel ruimte er straks precies nodig is, hangt af van de manier waarop het leefgebied wordt ingericht en kent een grote bandbreedte⁴ Dat komt doordat leefgebieden van soorten met elkaar overlappen, met habitattypen en met andere functies (zoals bij weide- en akkervogels). Het daadwerkelijk bepalen van de opgave vraagt dus nog aanvullend onderzoek en uitwerking. Hierbij is het ook van belang om de sociaaleconomische kant mee te nemen.

Verslechteringsverbod, verbetergebod en nationale saldering

Naast bovengenoemde opgaven bevat artikel 4 (evenals artikel 5) verslechteringsverboden. Lidstaten moeten vanaf de indiening van het definitieve Natuurplan trachten de nodige maatregelen te nemen om significante verslechtering te voorkomen van gebieden waar habitattypen liggen, ook buiten Natura 2000 (artikel 4.12). Daarvoor moet zo snel mogelijk, maar uiterlijk 1 september 2027, een systeem met feitelijke en juridische maatregelen en monitoring zijn ingericht. Naast een expliciete taakverdeling in de Omgevingswet wordt voor het definitieve Natuurplan samen met de medeoverheden gewerkt aan de maatregelen.

Voor zowel habitattypen als leefgebieden van soorten geldt bovendien dat de opbrengst van herstelmaatregelen moet worden behouden (artikel 4.11): er moet in die gebieden sprake zijn voortdurende verbetering en daar waar de doelen zijn bereikt mag geen significante verslechtering optreden. Ook deze bepaling wordt nog nader uitgewerkt. Voor beide bepalingen mag verslechtering op nationaal niveau beoordeeld worden, mits aan strenge voorwaarden wordt voldaan (artikel 4.13). In het definitieve Natuurplan worden deze voorwaarden uitgewerkt.

Artikel 5: Herstel van mariene ecosystemen

Samenvatting artikel 5 – herstel van mariene ecosystemen	
1. Wat moeten we doen?	2. Wat doen we nu al?
<ul style="list-style-type: none"> Herstel en uitbreiding van habitattypen en leefgebieden van soorten. Verslechtering voorkomen en toestand (kwaliteit van natuur) beter in beeld brengen. 	Bestaand beleid draagt al bij via o.a. Natura 2000-beheer, Kaderrichtlijn Mariene Strategie, Kaderrichtlijn Water en het Noordzeeakkoord. Een groot deel van de NHV-opgave tot 2030 wordt hiermee ingevuld.
3. Wat hebben we nog te doen?	4. Hoe kunnen we daar invulling aan geven?
Voor 2030 resteert indicatief (gemiddelde bandbreedte): <ul style="list-style-type: none"> 135 km² herstel van toestand (kwaliteit van bestaande natuur) 1.496 km² uitbreiding (nieuwe natuur) Het maximum van de uitbreidingsopgave komt bijna in zijn geheel voort uit een zeer brede bandbreedte voor oesterbanken op de Noordzee. Deze bandbreedte wordt in 2027 aangescherpt, er zijn nog veel onduidelijkheden. Dit zal in het definitieve plan	Gerichte inzet in Natura 2000- of KRM-gebieden met aanwezigheid van habitattypen of die geschikt zijn voor de vestiging van habitattypen. Essentieel: afwezigheid fysieke verstoring, verbetering waterkwaliteit, actieve ondersteuning terugkeer schelpdieren en vegetatie.

landen. Ook de leefgebieden van soorten moeten verder worden uitgewerkt.

5. Haalbaarheid naar 2030

De opgave voor herstel van aanwezige habitattypen is grotendeels onbekend, wel weten we grotendeels waar deze habitattypen liggen. Dat zijn veelal gebieden waar sinds kort de bodem wordt beschermd, zoals de Klaverbank. De uitbreidingsopgave is potentieel groot, maar deze is zeer afhankelijk van nader onderzoek. Een groot gedeelte van de opgave op de Noordzee voor 2030, zou kunnen landen in de gebieden waarvoor in het Noordzeeakkoord afspraken zijn gemaakt. Ook dit onderwerp is meegenomen in de Taskforce.

Artikel 5 richt zich, net als artikel 4 op het herstel en de uitbreiding van habitattypen en leefgebieden van soorten. Ook geldt een verslechteringsverbod en moet er informatie verzameld worden om de toestand van habitattypen goed in beeld te brengen.

De opgave voor 2030 richt zich met name op uitbreiding van habitats binnen bestaande natuur. De herstelopgave is nog niet goed in beeld, omdat er nog onduidelijkheid is over de hoeveelheid oppervlakten en de staat (kwaliteit) hiervan. Duidelijk is dat er met de maatregelen die geïmplementeerd zijn en nog uitgevoerd worden, conform het Noordzeeakkoord, grote stappen gezet worden voor deze opgave. Dit gaat om passief herstel van de bodem, specifieke maatregelen voor soortbescherming en actieve herstelmaatregelen. In de aanpak voor artikel 5 liften soorten mee op de herstelmaatregelen voor habitats.

In het huidige plan zijn gemiddelde ruime bandbreedtes opgenomen voor de huidige verspreiding en gunstige referentie oppervlakte (GRO) van de habitatgroepen in Nederland. Dit komt doordat er nog kennis ontbreekt. Ook is de toestand nog geheel onbekend. Het komende jaar wordt vervolgonderzoek uitgevoerd om deze bandbreedtes te vernauwen en te komen tot criteria om aanwezigheid en kwaliteit van een habitatype te bepalen. Zo wordt de opgave voor artikel 5 beter in beeld gebracht.

Artikel 8: Herstel van stedelijke ecosystemen

Samenvatting artikel 8 – herstel van stedelijke ecosystemen	
1. Wat moeten we doen?	2. Wat doen we nu al?
<ul style="list-style-type: none"> Tot en met 2030 voorkomen achteruitgang groene ruimte en boomkroonbedekking in stedelijke ecosystemen. Na 2030 een stijgende trend realiseren tot een bevredigend niveau (nader te bepalen door de lidstaat zelf). 	Er is al bestaand beleid vanuit onder andere Groen in en om de Stad (GIOS) en de Nationale Adaptatiestrategie (NAS), maar met beperkte sturing en middelen vanuit het Rijk.
3. Wat hebben we nog te doen?	4. Hoe kunnen we daar invulling aan geven?
Keuzes te maken over begrenzing van het stedelijke ecosysteem en de monitoring, zodat de opgave bepaald kan worden.	Samen met medeoverheden tot een keuze komen, en vervolgens de restopgave in te vullen met een doeltreffend maatregelpakket op basis van bestaand beleid en nieuw te ontwikkelen maatregelen.
6. Haalbaarheid naar 2030	

Op het moment dat de keuzes voor de stedelijke begrenzing en de monitoring zijn gemaakt, is in beeld hoe groot de opgave is tot en met 2030. De uitdaging is om het eventueel aanvullend benodigde maatregelpakket om dat doel te behalen in een korte termijn tot uitvoering te brengen.

Voor artikel 8 geldt dat afname in stedelijke groene ruimte en boomkroonbedekking moet worden voorkomen tot en met 2030. Vanaf 2031 moet juist sprake zijn van groei, tot een nog vast te stellen gewenst niveau. De opgave gaat over het vergoten van en behouden van oppervlakttes groen. Hierbij wordt ook een koppeling gemaakt met andere opgaven, zoals doelen voor andere NHV-artikelen en klimaatadaptatie. Ook de samenhang met andere ruimtelijke ontwikkelingen, zoals woningbouw, is cruciaal om te komen tot een effectieve implementatie.

De gehele opgave valt binnen het stedelijke ecosysteem. In een groot deel van de Nederlandse gemeenten ligt zo'n stedelijk ecosysteem. In het Ontwerp-Natuurplan wordt voorlopig de minimale begrenzing toegepast. Dit zijn delen van de gemeente met een hoge of gemiddelde bevolkingsdichtheid. Richting het definitieve Natuurplan wordt in nauwe samenwerking met de medeoverheden gewerkt aan een definitieve begrenzing. De begrenzing bepaalt waar de doelen gelden: tot 2030 mag stedelijk groen en boomkroonbedekking niet afnemen, en na 2030 moet sprake zijn van groei. Voor de monitoring wordt in het Ontwerp-Natuurplan uitgegaan van de door de Europese Commissie verstrekte Copernicusgegevens. Naar verwachting zijn er aanvullende nationale gegevens die beter geschikt zijn voor de monitoring van groene ruimte en boomkroonbedekking. De keuze voor het gebruik van deze gegevens wordt gemaakt in de aanloop naar het definitieve Natuurplan, in nauwe afstemming met medeoverheden.

Er is bestaand beleid vanuit onder andere Groen in en om de Stad (GIOS) en de Nationale Adaptatiestrategie (NAS), maar met beperkte sturing en middelen vanuit het Rijk. De opgave voor stedelijke ecosystemen vraagt om verdere inzet op deze bestaande maatregelen, maar mogelijk ook om het nemen van additionele maatregelen. Deze inzet wordt verder uitgewerkt voor het definitieve Natuurplan.

Artikel 9: Herstel van de natuurlijke verbindingen van rivieren en de natuurlijke functies van de bijbehorende overstromingsgebieden

Samenvatting artikel 9 – herstel van rivieren en overstromingsgebieden	
1. Wat moeten we doen?	2. Wat doen we nu al?
<ul style="list-style-type: none"> • Inventariseren kunstmatige barrières oppervlaktewateren. • Maatregelen om het natuurlijk functioneren van overstromingsgebieden te verbeteren. 	<p>Voor de Kaderrichtlijn Water zijn voor elk waterlichaam de barrières inzichtelijk gemaakt. Voor de Kaderrichtlijn Water, Ruimte voor de Rivier (2.0), Programmatische Aanpak Grote Wateren en Natura 2000-beheerplannen wordt gewerkt aan het verbeteren van rivierecosystemen en het wegnemen van barrières.</p>
3. Wat hebben we nog te doen?	4. Hoe kunnen we daar invulling aan geven?
<p>De bestaande inventarisatie van kunstmatige barrières dient in lijn te worden gebracht met de NHV. Verbeteren van overstromingsgebieden waar kansen zich voordoen.</p>	<p>De bestaande monitoring van rivier barrières krijgt een update. Maatregelen worden uitgevoerd via artikel(en) 4, en mogelijk 11, en de Kaderrichtlijn Water.</p>

5. Haalbaarheid naar 2030

Vanwege de invulling van artikel 9 via met name de KRW, is de additionele opgave klein en betreft dit met name een kleine aanpassing van bestaande monitoring van oppervlaktewateren barrières.

Artikel 9 vraagt om een inventarisatie van kunstmatige barrières, zoals dammen en sluisen, die de natuurlijke stroming van water belemmeren. Ook vraagt het artikel om maatregelen te nemen om het natuurlijk functioneren van overstromingsgebieden te verbeteren. Verder dienen barrières in kaart gebracht te worden die moeten worden weggenomen om bij te dragen aan de doelen van artikel 4 en om in 2030 minstens 25.000 km rivieren op Unieniveau vrij stromend te maken.

Implementatie van dit artikel wordt geheel voorzien binnen de invulling van de opgave voor artikel 4, en eventueel artikel 11, en de Kaderrichtlijn Water (KRW). Voor de KRW wordt in stroomgebiedbeheerplannen al een analyse gemaakt waarin ook het wegnemen van kunstmatige barrières als maatregelen wordt gezien. Verder dragen de maatregelen ten behoeve van artikel 4 voor habitattypen en leefgebieden van soorten bij aan het natuurlijk functioneren van overstromingsgebieden; deze worden opgenomen binnen de uitwerking van artikel 4.

Artikel 10: Herstel van bestuiverpopulaties

Samenvatting artikel 10 – Herstel van bestuiverpopulaties

1. Wat moeten we doen?	2. Wat doen we nu al?
<ul style="list-style-type: none"> • De neerwaartse trend van bestuiverpopulaties uiterlijk in 2030 keren • Na 2030 een stijgende trend realiseren tot een bevredigend niveau. 	<p>Via het huidige beleid rond de Nationale Bijenstrategie en programma's en initiatieven als Basiskwaliteit Natuur, Groenblauwe dooradering, en de Bossenstrategie draagt het Rijk bij aan het herstel van bestuiverpopulaties. Daarnaast worden de landelijke effecten van maatregelen op bestuivers inzichtelijk gemaakt via de bestuiversmeetnetten van het Netwerk Ecologische Monitoring en aanvullende monitoring.</p>
3. Wat hebben we nog te doen?	4. Hoe kunnen we daar invulling aan geven?
<p>De huidige inzet is onvoldoende om de neerwaartse trend van bestuiverpopulaties te keren. Aanvullende maatregelen om drukfactoren te verminderen en het herstel van leefgebieden zijn noodzakelijk.</p>	<p>Het verminderen van gewasbeschermingsmiddelen, inzet op ecologisch beheer en inrichting, het creëren van bijenlandschappen en het verminderen van de druk van honingbijen kunnen bijdragen aan het herstel van bestuiverpopulaties. Ook kunnen beheer- en inrichtingsprincipes voor bestuivers beter geïntegreerd worden in aanpalende beleidsdossiers.</p>

5. Haalbaarheid naar 2030

Er is grote additionele inzet nodig om de doelen voor bestuivers te halen. De maatregelen uit de Taskforce zullen naar verwachting substantieel bijdragen aan deze doelen voor 2030, waarbij focus

op vermindering van gewasbeschermingsmiddelen en andere drukfactoren bepalend zullen zijn. De mogelijke beleidsopties uit dit Ontwerp-Natuurplan worden in het definitieve Natuurplan verder uitgewerkt, en er wordt onderzocht wat er nodig is om invulling te geven aan de randvoorwaarden voor het realiseren van maatregelen.

Artikel 10 verplicht lidstaten om effectieve maatregelen te treffen om de neerwaartse trend van bestuiverpopulaties uiterlijk in 2030 te keren. Mogelijk is er een grootschalige landelijke aanpak nodig met zowel generieke als gebiedsgericht maatregelen om bestuiverpopulaties te kunnen behouden en bevorderen. Omdat bestuivers in heel Nederland voorkomen is een goede samenwerking tussen het Rijk, de provincies, gemeenten, waterschappen, natuur- en landschap beherende organisaties en de landbouwsector noodzakelijk.

Er lopen al verschillende programma's waarmee we inzetten op het herstel van bestuiverspopulaties en het vergroten van kennis. Het gaat hierbij om de Nationale bijenstrategie en als onderdeel hiervan Kennisimpuls bestuivers, de subsidie bijenlandschappen en 'Ruimte voor bestuivers: vergroenen van tuinen en openbare ruimte'. Andere programma's en initiatieven zoals natuurbeheer van NNN-gebieden en Natura-2000 gebieden, Basiskwaliteit Natuur, Groenblauwe dooradering en de Bossenstrategie dragen ook bij aan het herstel van bestuivers, hoewel gerichte aanpassingen noodzakelijk zijn om aan de habitatseisen van bestuivers te voldoen. Via de bestuiversmeetnetten van het Netwerk Ecologische Monitoring en de implementatie van aanvullende monitoring worden de landelijke effecten van maatregelen op verschillende bestuiversgroepen inzichtelijk gemaakt. De voor het Natuurplan geïnitieerde onderzoeken geven inzicht in de benodigde maatregelen en prioritering.

Ondanks de inspanning van een groot aantal overheden, maatschappelijke partners, soortenorganisaties en burgerinitiatieven, is de huidige inzet onvoldoende om de neerwaartse trend van bestuiverpopulaties te keren. Aanvullende maatregelen gericht op het verminderen van drukfactoren en het herstel van leefgebieden zijn noodzakelijk. Belangrijke onderdelen die kunnen bijdragen aan het herstellen van bestuiverpopulaties zijn een reductie van gewasbeschermingsmiddelen, ecologisch beheer en inrichting, het creëren van bijenlandschappen en het verminderen van de druk van honingbijen. Daarnaast kunnen maatregelen voor bestuivers worden meegenomen in het beheer en de inrichting binnen ander, verwant beleid, zoals rond prioritair gebied en zoning, natuurbeheer van NNN- en N2000-gebieden, agrarisch natuurbeheer, Basiskwaliteit Natuur, Groenblauwe dooradering en de Bossenstrategie.

Dit Ontwerp-Natuurplan beschrijft de extra inzet die nodig is om de bestuiverstrend te keren. In het definitieve Natuurplan worden deze beleidsrichtingen verder uitgewerkt en worden keuzes gemaakt. Ook wordt er voor het definitieve plan onderzocht wat er nodig is om invulling te geven aan de randvoorwaarden voor het realiseren van de maatregelen, zoals het verbeteren en verspreiden van kennis, borging van taken en verantwoordelijkheden en financiering. Door deze aanpak beoogt het Rijk, in samenwerking met medeoverheden, kennisinstellingen, soortenorganisaties, maatschappelijke partners, (boeren)bedrijven en burgers, de neerwaartse trend van bestuivers om te buigen tot herstel.

Artikel 11: Herstel van landbouwecosystemen

Samenvatting artikel 11 – herstel van landbouwecosystemen	
1. Wat moeten we doen?	2. Wat doen we nu al?
De biodiversiteit van landbouwecosystemen moet worden verbeterd. Daarvoor moet op nationaal niveau een toenemende trend worden gerealiseerd voor diverse indicatoren, waaronder de boerenlandvogelindex en	Bestaand beleid draagt bij via het GLB, het ANLb, eco-regelingen, agrarisch natuurbeheer, het Aanvalsplan Landschap, het Klimaatakkoord, het Aanvalsplan Grutto en de inzet op groenblauwe dooradering en

<p>herstel/vernatting van ontwaterde veengebieden. Nederland kiest daarnaast voor de indicatoren graslandvlinderindex en het aandeel landbouwareaal met diversiteitsrijke landschapselementen.</p>	<p>veenweidegebieden. Deze instrumenten ondersteunen onder meer herstel van boerenlandsoorten, aanleg en beheer van landschapselementen, weidevogelbeheer en vernatting van veengebieden.</p>
<p>3. Wat hebben we nog te doen?</p>	<p>4. Hoe kunnen we daar invulling aan geven?</p>
<p>Nog onvoldoende is in beeld welke NHV-doelen met het huidige maatregelenpakket worden gerealiseerd. De restopgave is daardoor nog niet volledig kwantitatief te bepalen. Dit komt doordat instrumenten deels nog in ontwikkeling zijn, effectiviteit lastig te voorspellen is en bevredigende niveaus voor de graslandvlinderindex en landschapselementen pas in 2030 worden vastgesteld. In het definitieve Natuurplan moeten indicatieve oppervlaktes voor maatregelen nader worden gekwantificeerd en in kaart gebracht.</p>	<p>De aanvullende inzet loopt via uitbreiding en versterking van ANB, meer zwaardere beheerpakketten, langjarige contracten, mogelijke borging via kwalitatieve verplichtingen en nieuwe gebiedsgerichte maatregelenpakketten binnen het ANLb. Ook vermindering van drukfactoren via het GLB, uitvoering van het Aanvalsplan Grutto en verdere inzet op landschapselementen, veenweide en groenblauwe dooradering kunnen bijdragen. Concrete uitwerking van additionele middelen voor ANB vindt plaats in de Ministeriële Taskforce. De aanpak blijft gebiedsgericht, programmatisch en op basis van vrijwilligheid, in samenwerking met provincies, collectieven en boeren.</p>
<p>6. Haalbaarheid naar 2030</p>	
<p>De doelen voor artikel 11 zijn richting 2030 uitdagend, omdat de huidige bijdrage van bestaand beleid nog onvoldoende kwantitatief in beeld is en belangrijke indicatorniveaus pas in 2030 worden vastgesteld. Tegelijkertijd is er een duidelijke uitvoeringsbasis via GLB, ANLb, Aanvalsplan Grutto, landschapselementen en veenweidebeleid; de haalbaarheid hangt vooral af van versterking van agrarisch natuurbeheer, beschikbaarheid van voldoende middelen, gebiedsgerichte uitvoering en vermindering van drukfactoren. De maatregelen die zijn uitgewerkt in de Taskforce zullen naar verwachting significant bijdragen aan deze doelen.</p>	

Artikel 11 heeft als doel de biodiversiteit van landbouwecosystemen te verbeteren. Daarom moeten landen zorgen voor een stijgende trend voor diverse indicatoren, waaronder de boerenlandvogelindex en het landbouwareaal ontwaterde veengebieden waarbinnen herstel en vernatting wordt gerealiseerd. Nederland kiest voor de indicatoren graslandvlinderindex en het percentage van het landbouwareaal met diversiteitsrijke landschapselementen.

De belangrijkste instrumenten voor de verbetering van de biodiversiteit binnen landbouwecosystemen lopen via het Gemeenschappelijk Landbouw Beleid (GLB), waaronder het ANLb en de eco-regelingen. agrarisch natuurbeheer (ANB) draagt onder andere bij aan het herstel van populaties en leefgebieden van diverse soorten van het boerenland, waaronder graslandvlinders en boerenlandvogels. Aanvullend worden de aanleg en het beheer van landschapselementen en het herstel en de vernatting van veengebieden gestimuleerd vanuit het Aanvalsplan Landschap en het Klimaatakkoord. Het aanvalsplan Grutto draagt ook bij aan de artikel 11 doelen aangezien het programma zich richt op het herstellen van weidevogelpopulaties middels het creëren van kansgebieden van voldoende schaal, hoog waterpeil, aangepast agrarisch beheer en actief predatorenbeheer. De voortgang op de NHV-doelen wordt gemonitord via de meetnetten van het Netwerk Ecologische Monitoring, het GLB, het LUCAS en het

ationale Landschapselementenregister. Via onder andere het programma Groenblauwe dooradering en het interbestuurlijk programma Veenweide wordt voortdurend ingezet op kennisverbetering en kennisdeling.

Ondanks substantiële investeringen vanuit het Rijk en de inzet van provincies, boeren en agrarische collectieven, is nog onvoldoende in beeld welke NHV-doelen met de huidige maatregelen worden gerealiseerd. Dit komt deels doordat instrumenten nog in ontwikkeling zijn, deels omdat de effectiviteit van nog te nemen maatregelen zich lastig laat kwantificeren, en deels omdat pas in 2030 bevredigende niveaus voor de graslandvlinderindex en het landbouwareaal met diversiteitsrijke landschapselementen worden vastgesteld. Parallel aan onderzoek en monitoring wordt daarom ingezet op extra maatregelen: in het coalitieakkoord is opgenomen er extra middelen moeten komen voor het ANB. Concrete uitwerking hiervan zal plaatsvinden in de Ministeriële Taskforce LNS. Ook wordt het Aanvalsplan Grutto uitgevoerd. Er wordt ingezet op uitbreiding van het landbouwareaal met agrarisch natuurbeheer, het vergroten van het aandeel zwaardere beheerpakketten, het vergroten van de zekerheid via langjarige contracten, en - waar mogelijk - afkoop via kwalitatieve verplichtingen. Aanvullend kunnen nieuwe, gebiedsgerichte maatregelpakketten binnen het ANLb en het verminderen van drukfactoren via het GLB bijdragen aan het herstel van agrarische ecosystemen. Dit is op basis van vrijwilligheid.

Dit Ontwerp-Natuurplan beschrijft bestaande maatregelen binnen het agrarisch gebied. In het definitieve Natuurplan worden indicatieve oppervlaktes waar maatregelen worden uitgevoerd nader gekwantificeerd en in kaart gebracht. Via een gebiedsgerichte en programmatische aanpak werken het Rijk en provincies samen met collectieven en boeren om de doelen van de NHV in het agrarisch gebied te bereiken.

Artikel 12 & 13: Herstel van bosecosystemen en bijdrage aan aanplant van drie miljard extra bomen in de EU

Samenvatting artikel 12 en 13 herstel van bosecosystemen	
1. Wat moeten we doen?	2. Wat doen we nu al?
<ul style="list-style-type: none"> • Art 12: Verbeteren van biodiversiteit in bosecosystemen via een toenemende trend van een aantal indicatoren zoals staand en liggend hout en de bosvogelindex. • Art 13: een bijdrage leveren aan het EU brede doel van het aanplanten van 3 miljard extra bomen tegen 2030 	Bestaand beleid vanuit de Bossenstrategie is sterk verweven met de opgave voor artikel 12.
3. Wat hebben we nog te doen?	4. Hoe kunnen we daar invulling aan geven?
Voor 2030 dienen aanvullende maatregelen uitgevoerd te worden om een toenemende trend te realiseren.	Bestaande revitaliseringsplannen moeten nog nader geconcretiseerd worden en additionele financiering is randvoorwaardelijk om tot realisatie te komen.
5. Haalbaarheid naar 2030	
Doordat de afgelopen jaren vanuit de Bossenstrategie al flinke stappen zijn genomen om te bepalen welke maatregelen effectief en doeltreffend zijn en hier plannen voor te ontwikkelen, is het mogelijk om op korte termijn op te schalen in de uitvoering van deze maatregelen. Ook dit onderwerp is meegenomen in de Taskforce.	

Artikel 12 gaat over de doelen voor het verbeteren van de biodiversiteit in boscsystemen. Dit moet via verschillende indicatoren zoals het aandeel staand en liggend hout. Tot en met 2030 moet er een stijgende trend gerealiseerd worden, en na 2030 moet er toegewerkt worden naar een bevredigend niveau. Dit bevredigende niveau is nu nog niet bekend en moet uiterlijk in 2030 worden vastgesteld. De uitvoering van artikel 12 sluit aan op de Bossenstrategie. De bestaande revitaliseringsplannen geven invulling aan de te nemen herstelmaatregelen. Om de doelen te halen zijn verdere uitwerking van de plannen en extra geld nodig. Dit wordt verder uitgewerkt in het definitieve Natuurplan.

Voor artikel 13 gaat over het planten van extra bomen. Nederland kan bijdragen aan het Europese doel van drie miljard extra bomen door tot 2030 ongeveer 25 miljoen bomen te planten. Dit kan deels met bestaand beleid uit de Bossenstrategie en maatregelen uit de andere NHV-artikelen. Hiervoor moet eerst worden onderzocht hoeveel extra bomen nog nodig zijn naast de al geplande maatregelen.

Artikel 6 en 7: Uitzonderingsgronden

De NHV bevat uitzonderingsgronden ten aanzien van de artikelen 4 en 5. Dit betreft locaties, plannen en projecten van groot openbaar belang voor hernieuwbare energie (artikel 6) en nationale defensie (artikel 7).

Naar verwachting zullen energieprojecten betreffende productie, opslag en aansluitingen op het net een zeer beperkt effect hebben op habitattypen buiten N2000. Om dit effect zoveel mogelijk te beperken wordt ingezet op natuurinclusief werken.

Omdat het effect van defensieactiviteiten op voorhand niet bepaald kan worden, vallen alle defensie terreinen met habitattypen onder de reikwijdte van artikel 7. Dit betekent niet dat de vrijstelling daadwerkelijk voor alle gebieden zal worden ingezet. Daarnaast werkt Defensie aan het leveren van een bijdrage aan natuurherstel op haar terreinen.

De uitzondering voor beide artikelen wordt vastgelegd in uitvoeringswetgeving, waaronder in het Besluit kwaliteit leefomgeving (Bkl).

2. Inleiding

Natuur is essentieel voor de gezondheid, veiligheid en welvaart van Nederlanders. Gezonde natuur is onmisbaar voor schone lucht, schoon (drink)water, een vitale bodem, de productie van ons voedsel en een prettige leefomgeving. Daarnaast neemt gezonde natuur CO₂ op en helpt een robuuste natuur ons om de gevolgen van klimaatverandering – zoals droogte, hitte en hevige regenval – op zijn beurt ook op te vangen. Een gezonde en robuuste natuur is bovendien essentieel om duurzaam perspectief te bieden voor economische en maatschappelijke ontwikkelingen.⁵ Daarnaast vertegenwoordigt natuur ook een intrinsieke waarde: ecosystemen, soorten en landschappen hebben een eigen, zelfstandige betekenis en verdienen bescherming en herstel, los van hun directe nut voor de mens.

Natuur heeft voor mensen uiteenlopende andere waarden en betekenissen. Voor veel mensen is natuur een bron van rust, zingeving en inspiratie; zij voelen zich verbonden met natuur en ontwikkelen gehechtheid aan een park, landschap of bos in hun omgeving. Natuur draagt daarmee bij aan welzijn en mentale gezondheid en vormt een onderdeel van zowel individuele als collectieve identiteit. Deze combinatie van ecologische, economische, intrinsieke en sociaal-culturele waarden onderstreept het brede belang van natuur en rechtvaardigt een integrale inzet op behoud en herstel als fundament voor een veerkrachtige en leefbare samenleving.⁶

Op dit moment wordt er al breed en intensief gewerkt aan natuurherstel. Zo neemt de oppervlakte natuur toe door de verdere inrichting van het Natuurnetwerk Nederland, groeit het agrarisch natuur- en landschapsbeheer en zetten steeds meer boeren, terreinbeheerders, bedrijven en burgers zich in voor

⁵ [Statusrapport Nederlandse Biodiversiteit 2025 - Naturalis Biodiversity Center.pdf](#) ; [Natuur in Nederland - Stand van zaken eind 2021 en ontwikkelingen in 2022](#) ; [Kerngegevens biodiversiteit, op één plek samengebracht | Het Nationaal Dashboard Biodiversiteit](#) ; [Ecosysteemdiensten | Planbureau voor de Leefomgeving](#)

⁶ [Naar een breder gedragen natuurbeleid in Nederland | Planbureau voor de Leefomgeving](#)

een groener Nederland. Ook via gerichte programma's worden belangrijke stappen gezet in het verbeteren van de condities voor natuurherstel.

De huidige inzet is waardevol en biedt een belangrijke basis voor verdere versnelling, maar leidt nog niet overal tot een structurele verbetering van de natuurkwaliteit op nationale schaal. De staat van instandhouding van veel soorten en habitattypen blijft ontoereikend, de kwaliteit van ecosystemen is op grote delen van het areaal laag en laat te weinig verbetering zien, en de realisatie van belangrijke opgaven – zoals de afronding van het Natuurnetwerk Nederland en de uitbreiding van bos – loopt vertraging op.⁷ Tegen deze achtergrond is een samenhangende en integrale inzet nodig om de negatieve trend te keren.

De Europese Natuurherstelverordening (NHV)⁸, die op 18 augustus 2024 in werking is getreden, geeft een bindend kader en richting aan het noodzakelijke herstel van ecosystemen die essentieel zijn voor biodiversiteit, klimaatadaptatie en een duurzame leefomgeving. Deze verordening is rechtstreeks bindend voor alle lidstaten van de Europese Unie. De wet draagt bij aan het herstel en de bescherming van ecosystemen die cruciaal zijn voor voedselzekerheid, bodemkwaliteit, klimaatadaptatie en het nakomen van internationale verplichtingen, zoals het VN-Biodiversiteitsverdrag⁹.

Wat is de Natuurherstelverordening?

De NHV bouwt voort op bestaande Europese wetgeving, zoals de Vogelrichtlijn, de Habitatrichtlijnen, de Kaderrichtlijn water en de Kaderrichtlijn Mariene strategie. Tegelijkertijd introduceert de NHV aanvullende en aangescherpte verplichtingen voor het beschermen en herstellen van ecosystemen. Zo gelden er hersteldoelen buiten Natura 2000-gebieden en zijn er concrete mijlpalen vastgesteld voor 2030, 2040 en 2050. Waar eerdere richtlijnen zich vooral richtten op specifieke habitats en soorten, legt de NHV de nadruk op het herstel van ecosystemen als geheel, waarbij soortenbescherming daarvan een integraal onderdeel vormt. De doelen hebben betrekking op een breed scala aan ecosystemen: terrestrische (land-) ecosystemen, kust- en zoetwaterecosystemen, mariene ecosystemen, stedelijke ecosystemen, rivieren en uiterwaarden, landbouwecosystemen en boscystemen. Ook zijn er specifieke doelstellingen opgenomen voor bestuivers.

Naast hersteldoelen bevat de verordening aanvullende vereisten voor monitoring en rapportage. Deze gelden zowel voor het opstellen van het Natuurplan als voor de uitvoering en evaluatie op de langere termijn.

Het Nederlandse Natuurplan

De NHV verplicht lidstaten om uiterlijk 1 september 2026 een Ontwerp-Nationaal Herstelplan in te dienen. Uiterlijk 1 september 2027 dient een definitief Nationaal Herstelplan ingediend te worden. In Nederland noemen we dit het Natuurplan. Het Natuurplan geeft invulling aan de Nederlandse inzet om te voldoen aan de doelen van de NHV. Het plan beschrijft hoe in Nederland wordt gewerkt aan natuurherstel en welke maatregelen worden ingezet om de natuur te versterken. In het Coalitieakkoord 2022-2026 is daarbij de toevoeging gedaan dat het Natuurplan vormgegeven wordt binnen de bestaande wettelijke kaders en binnen de beschikbare middelen.¹⁰ Hierbij wordt aangesloten bij de toestand van de natuur zoals die nu is, en wordt rekening gehouden met de Nederlandse context en de meest recente wetenschappelijke bevindingen. Daarnaast wordt er zo veel mogelijk aangesloten bij bestaande programma's en richtlijnen.

Het herstel van de natuur is een grote opgave die invloed heeft op verschillende gebieden in heel Nederland. Tegelijkertijd is ook ruimte nodig voor andere maatschappelijke opgaven, zoals de woningbouw, defensie, economie/strategische autonomie, energietransitie, klimaat, mobiliteit, landbouw en waterbeheer, inclusief zoetwater beschikbaarheid. Deze opgaven hangen nauw met elkaar samen en vragen om zorgvuldige, evenwichtige keuzes en om multifunctioneel ruimtegebruik.

⁷ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2025/12/10/natuur-in-nederland>

⁸ [Regulation - EU - 2024/1991 - EN - EUR-Lex](#)

⁹ [Kunming-Montreal Global Biodiversity Framework](#)

¹⁰ ['Aan de slag. Bouwen aan een beter Nederland'. Coalitieakkoord 2026-2030 D66, VVD en CDA | Tweede Kamer der Staten-Generaal](#)

De uitwerking van het Natuurplan moet daarom in samenhang worden gezien. Zo wordt gewerkt aan een integrale aanpak waarin natuurherstel ook andere maatschappelijke doelen dichterbij brengt, zoals een vitaal landelijk gebied, klimaatadaptatie en -mitigatie, toekomstbestendige landbouw en ruimte om te wonen, werken, recreëren en ondernemen.

Leeswijzer

Het Natuurplan is opgesteld volgens het uniforme format dat door de Europese Unie is vastgesteld en voor alle lidstaten geldt.¹¹ Het uniforme format helpt lidstaten bij de invulling van de verplichte onderdelen van het nationale plan (volgens artikel 15 van de NHV) en zorgt voor vergelijkbaarheid tussen lidstaten. In het format wordt gevraagd naar informatie over alle doelstellingen heen, de nationale aanpak voor het nakomen van verplichtingen per artikel, en informatie over de herstelmaatregelen. Deze onderdelen komen terug in dit Natuurplan in hoofdstuk 7 en 8.

Aanvullend op de onderdelen van het format bevat het plan een nadere toelichting op de gefaseerde uitwerking van het Natuurplan (H3), staat van de Nederlandse Natuur (H4), de leidende principes voor natuurherstel (H5), generieke drukfactoren en maatregelen (H6), uitvoering (H9), wetgeving (H10), governance en verantwoordelijkheden (H11) en het vervolgproces (H12). Zo wordt duidelijk hoe het plan tot stand is gekomen, waarom bepaalde keuzes zijn gemaakt en wat de komende jaren nodig is om uitvoering te geven aan het Natuurplan.

Artikelen Natuurherstelverordening

In de verordening staan artikelen waarin de verplichtingen voor lidstaten worden beschreven, deze zijn relevant voor de inhoud van het Natuurplan. In het Natuurplan wordt verschillende keren verwezen naar deze artikelen. Hieronder staat een overzicht van de artikelen.

- Artikel 4 - Herstel van land-, kust- en zoetwaterecosystemen
- Artikel 5 - Herstel van mariene ecosystemen
- Artikel 6 - Uitzonderingsgrond voor energie uit hernieuwbare bronnen
- Artikel 7 - Uitzonderingsgrond voor nationale defensie
- Artikel 8 - Herstel van stedelijke ecosystemen
- Artikel 9 - Herstel van de natuurlijke verbindingen van rivieren en de natuurlijke functies van de bijbehorende overstromingsgebieden
- Artikel 10 - Herstel van bestuiverpopulaties
- Artikel 11 - Herstel van landbouwecosystemen
- Artikel 12 - Herstel van bosccosystemen
- Artikel 13 - Aanplant van drie miljard extra bomen

¹¹ [Implementing regulation - EU - 2025/912 - EN - EUR-Lex](#)

3. Gefaseerde uitwerking van het Natuurplan

De uitwerking van het Nederlandse Natuurplan valt uiteen in 3 fases, die elk hun eigen accenten kennen.

Opstellen Ontwerp-Natuurplan (tot 1 sept 2026)

Het Ontwerp-Natuurplan schetst op hoofdlijnen hoe Nederland invulling geeft aan de verplichtingen van de Natuurherstelverordening en heeft daarmee het karakter van een concept beleidsdocument. In deze fase wordt het fundament van het Natuurplan gelegd. Per systeem -in de NHV geduid met artikel 4 tot met 13- wordt het lopende en voorgenomen beleid in kaart gebracht. De inventarisatie omvat bestaand Rijksbeleid vanuit de ministeries van LVVN, VRO, I&W, EZK en Defensie, en ook het bestaand beleid van de medeoverheden gemeenten, provincies en waterschappen. Er wordt een inschatting gemaakt in hoeverre de opgave ingevuld wordt het met het bestaande en voorgenomen beleid. Mocht dat onvoldoende zijn, dan wordt gesproken over een restopgave.

Daar waar de NHV-opgave gekoppeld is aan de VHR-opgave wordt gewerkt met de recent vastgestelde landelijke doelen. De meest recente VHR-rapportage (2019-2025) geldt daarbij als de basislijn. Soms moeten nog definitieve keuzes worden gemaakt voordat de restopgave bepaald kan worden, en wordt de restopgave pas in de fase richting het definitieve Natuurplan duidelijk. Zo zal er een overlap zijn tussen herstel van habitattypen en de opgave voor herstel van leefgebieden van soorten. Wat die overlap precies zal zijn is pas bekend nadat besloten is wat de speerpunten voor herstel van habitattypen tot 2030 worden.

Het Ontwerp-Natuurplan beschrijft naast de restopgave ook de mogelijke herstelstrategie en de beleidsmatige uitgangspunten van natuurherstel. Het maakt inzichtelijk welke koers gekozen kan worden en welke beleidsrichtingen in beeld zijn om de doelen te realiseren. Het Ontwerp-Natuurplan markeert daarmee de fase waarin de strategische keuzes worden voorbereid: wat willen we bereiken, langs welke lijnen en met welke beleidsmatige inzet dit mogelijk is. Het document creëert zo duidelijkheid over de mogelijke beleidsmatige natuurherstelbenadering waarbinnen nadere uitwerking kan plaatsvinden. In de fase na het opstellen van het Ontwerp-Natuurplan is daarbij ruimte voor bijsturing om op basis van nieuwe inzichten de opgaven doelmatig en efficiënt te behalen.

Vanuit het Ontwerp-Natuurplan worden nog geen nieuwe maatregelen geïnitieerd. Ook bevat het Ontwerp-Natuurplan nog geen (gebieds)specifieke uitwerking van maatregelen, geen concrete ruimtelijke toedeling van ingrepen en nog geen uitgewerkte financiële claims. Wel wordt in de ontwerpfasen, daar waar mogelijk, al aangesloten bij nieuwe beleidsinitiatieven, bijvoorbeeld de Ministeriële Taskforce Landbouw, Natuur en Stikstof uit het Coalitieakkoord 2026-2030. De doelen van de NHV worden hierin als kaderstellend meegegeven.

Een aanpak op basis van zeven samenhangende pijlers¹²

Het kabinet werkt de opdracht uit via een aanpak op Landbouw, Natuur en Stikstof op basis van zeven pijlers. Van belang is om de samenhang en synergie tussen de afzonderlijke pijlers te borgen vanwege de grote afhankelijkheden. Zo wordt met de inzet als geheel invulling gegeven aan de verschillende opgaven en doelen.

Pijler 1: Generieke stikstofreductie. Het kabinet werkt aan een pakket generieke maatregelen om boeren duidelijkheid te geven en een vitale landbouwsector vorm te geven.

Pijler 2: Gebiedsgerichte inzet. In aanvulling op het generieke beleid zet dit kabinet in op een gebiedsgerichte aanpak. In veel gebieden wordt al samengewerkt aan gebiedsopgaven. Het kabinet heeft in het bijzonder aandacht voor de vier kwetsbare gebiedstypen: overgangszones rondom Natura

¹² Kamerbrief Samenhangende aanpak Landbouw, Natuur en Stikstof (maart 2026)

2000 gebieden, veenweiden, beekdalen en grondwaterbeschermingsgebieden. Hiervoor zijn passende instrumenten en financiering beschikbaar.

Pijler 3: Natuurbehoud en -verbetering. Het kabinet werkt aan een gezonde, veerkrachtige en diverse natuur, die nodig is voor de economie en onze samenleving, en waarvan we nu en in de toekomst kunnen genieten. Het kabinet onderschrijft de intrinsieke waarde van de Nederlandse natuur en gaat aan de slag om die te versterken en te herstellen. De gecombineerde inzet uit alle pijlers van deze taskforce heeft tot doel hier een grote bijdrage aan te leveren.

Pijler 4: Vergunningverlening en juridische agenda. De juridische agenda van het kabinet is gericht op het beter kunnen onderbouwen van additionaliteit, het invoeren van een rekenkundige ondergrens en het wettelijk vastleggen van emissiedoelen.

Pijler 5: Een toekomstbestendige landbouwsector. Om Nederland van het slot te krijgen, worden landbouwbedrijven gevraagd grote aanpassingen door te voeren in de individuele bedrijfsvoering.

Pijler 6: Een sociaal en economisch vitaal platteland. De verschillende pijlers hebben elk op hun manier een uitwerking op de inrichting van het platteland. Van belang is om de regionale uitdagingen die hieruit voortkomen, zoals het herbestemmen van gronden, het op peil houden van werkgelegenheid en het behoud van sociale cohesie, in samenhang aan te pakken met andere vraagstukken die regionaal spelen.

Pijler 7: Klimaat, water, gewasbeschermingsmiddelen en dierwaardigheid. De inzet gericht op stikstofreductie en natuurverbetering hangt nauw samen met de andere opgaven in het landelijk gebied, namelijk klimaat, water, gewasbeschermingsmiddelen en dierwaardigheid.

Er worden bestuurlijke afspraken tussen Rijk en medeoverheden opgesteld en vastgelegd in een overeenkomst. Daarin staan onder andere de stappen die doorlopen moeten worden op weg naar de uitvoering van het Natuurplan. De inzet is om de bestuurlijke afspraken tegelijk met het Ontwerp-Natuurplan af te ronden.

Opstellen definitief Natuurplan (sept 2026 - sept 2027)

In het definitieve Natuurplan worden de strategische keuzes en richtingen verder uitgewerkt. De adviezen uit het plan-MER, zienswijzen uit de formele terinzagelegging, de reflectie op het plan door het Planbureau voor de Leefomgeving en de beoordeling en aanbevelingen van de EC worden meegenomen in de overwegingen. In deze fase worden aanvullend beleid en nationale kaders voor maatregelen verder uitgewerkt. Hiertoe zijn primair de maatregelenpakketten uit de Ministeriële Taskforce leidend. Er wordt bepaald welke maatregelen kunnen worden getroffen, en welke bijdrage zij leveren aan de hersteldoelen voor 2030. Per ecosysteemartikel zal de uitwerking verschillen. Deze maatregelen zijn niet statisch, maar kunnen bijgesteld worden, onder andere naar aanleiding van de drie- en zesjaarlijkse rapportages aan de Europese Commissie en de herziening van het Natuurplan. Aangezien het volgende Natuurplan in 2032 opgesteld dient te worden, zal het huidige Natuurplan dan ook toezien op de periode tot en met 2032. De fasering van de maatregelen wordt opgenomen in het definitieve Natuurplan. Het definitieve plan bevat tevens een begroting en inzicht in de financiële dekking, onder andere vanuit het Coalitieakkoord.

In de periode tussen het Ontwerp-Natuurplan en het definitieve Natuurplan werkt LNVN samen met andere ministeries, provincies, waterschappen en gemeenten aan de concrete uitwerking van de NHV-opgaven. Ook wordt de monitoringssystematiek verder uitgewerkt waar nodig. Hierbij worden ook uitvoeringsorganisaties betrokken. In gezamenlijkheid wordt bepaald welke maatregelen ecologisch effectief en doelmatig zijn en bepalen de medeoverheden hoe deze passen binnen bestaande gebiedsprocessen en welke middelen hiervoor nodig zijn. Op die manier wordt bijvoorbeeld de 30%

herstelopgave voor habitattypen ingevuld: er wordt in het definitieve Natuurplan een keuze gemaakt op welke habitattypes de eerste herstelmaatregelen gericht worden, en hoe die herstelmaatregelen eruitzien. Het gaat daarbij om generieke- (zoals stikstof-, water- en gewasbeschermingsmiddelen beleid) en om gebiedsgerichte maatregelen (zoals de zoneringsaanpak, extra inspanning in (prioritaire) Natura 2000-gebieden en het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer).

Samengevat zijn dit de onderdelen die in het definitieve Natuurplan toegevoegd of aangescherpt worden ten opzicht van het Ontwerp-Natuurplan:

- Verdere uitwerking van de (rest)opgave per ecosysteemartikel op basis van vervolgonderzoek en/of nadere analyses en keuzes die nog gemaakt moeten worden. Het gaat daarbij in ieder geval om de artikelen over marien, stedelijk, bestuivers en landbouwecosysteem.
- Beleid en maatregelen uit de Ministeriële Taskforce Landbouw, Natuur en Stikstof.
- Analyse en verwerking van feedback van de EC, uit het plan-MER, de formele terinzagelegging, uitvoeringstoetsen, reflectie van het PBL op het Ontwerp-Natuurplan
- Uitwerking monitorings- en rapportageverplichtingen NHV opgave

Opstellen volgend Natuurplan (2032)

In de fase richting de opvolgende Natuurplannen (in 2032 en 2042) zullen verschillende beleidsaanpakken steeds verder integreren. Dit is nodig om bij opvolgende Natuurplannen nieuw beleid te kunnen programmeren voor de steeds scherper wordende lange termijn verplichtingen. Er wordt aan integraal en toekomstgericht natuurbeleid gewerkt, met een goede basiskwaliteit voor heel Nederland, en een meer gebiedsgerichte aanpak in de natuurgebieden en in agrarisch gebied. Het is nodig om rapportage en evaluatiecycli op elkaar aan te laten sluiten om te kunnen rapporteren over de Nederlandse invulling van de Natuurherstelverordening. In hoeverre het Natuurplan daarin leidend is, moet onderwerp van gesprek zijn. In ieder geval is duidelijk dat de Europese Commissie met doelen in de tijd en rapportageverplichtingen voorschrijft dat cyclisch en in samenhang wordt gewerkt aan de verschillende verplichtingen.

4. Staat van de Nederlandse natuur

Het gaat niet goed met de Natuur. Wereldwijd neemt de biodiversiteit en de veerkracht van ecosystemen in snel tempo af. Ook in Nederland staat de natuur onder druk.¹³ Door onder andere verzuring, versnippering en verdroging resulteren gebiedsgerichte maatregelen nog niet in herstel van beschermde natuur op land¹⁴, en in het mariene milieu hebben drukfactoren vanuit de visserij, scheepvaart, vervuiling en klimaatverandering een vergelijkbaar effect. Buiten natuurgebieden is de inrichting van het landschap, de milieucondities en het beheer vaak onvoldoende op orde.¹⁵ Het percentage soorten op de Nederlandse rode lijsten blijft al decennia steken op de 39 procent.¹⁶

Toch is er ook reden voor voorzichtig optimisme. Sinds 2011 is er ruim 53.000 hectare nieuwe natuur bijgekomen in Nederland.¹⁷ Sommige beschermde soorten die waren verdwenen uit Nederland hebben zich de afgelopen decennia opnieuw weten te vestigen.¹⁸ Vanuit het perspectief van ecosysteemdiensten die de natuur levert voor onze maatschappij, zijn deze tussen 2013 en 2022 sterk toegenomen.¹⁹ Een deel hiervan was het gevolg van toename van uitgaven voor recreatieactiviteiten, maar ook de vraag naar recreatie en wonen in een groene omgeving speelden hierin een belangrijke rol.

Terrestrische, zoetwater en kustecosystemen

De Nederlandse rapportages in het kader van de habitat- en vogelrichtlijn laten zien dat de toestand van habitattypen en de kwaliteit van leefgebieden van Europees beschermde soorten nog onvoldoende is.²⁰

Slechts 6 van de 52 in Nederland voorkomende beschermde habitattypen verkeren in gunstige staat van instandhouding. Met 20 van de 91 inheemse habitatrictlijnsoorten gaat het goed, maar de staat van instandhouding van 55 habitatrictlijnsoorten is matig dan wel zeer ongunstig. Voor 16 soorten kan de staat van instandhouding (nog) niet berekend worden, waaronder 6 soorten die zich recent opnieuw gevestigd hebben in ons land.

Voor de 180 broedvogels van de Vogelrichtlijn geldt dat 52% over de afgelopen 12 jaar in aantallen zijn toegenomen en 25% zijn afgenomen. Sinds 1990 zijn dat 94 soorten met een toenemende trend en 84 soorten met een afnemende trend. Voor niet-broedvogels laten de populatietrends eveneens een gevarieerd beeld zien.

Mariene ecosystemen

De beoordeling van het mariene milieu geeft een vergelijkbaar gemengd beeld. De goede milieutoestand wordt niet bereikt, door een combinatie van (menselijke) drukfactoren en omdat herstelmaatregelen en beschermde gebieden nog niet altijd voldoende effect sorteren. Er zijn wel verbeteringen zichtbaar, bijvoorbeeld in de uitbreiding van beschermde gebieden en instandhoudingsmaatregelen waarvan op termijn een positief effect verwacht kan worden.²¹

Stedelijke ecosystemen

Ook steden zijn in toenemende mate van belang voor de staat van de natuur in een hoog verstedelijkt land als Nederland met een nog grote woningbouwopgave. Bij nieuwe stedelijke ontwikkelingen neemt het aandeel groen al sinds 1970 sterk toe²², al kan deze uit- en inbreiding van woningbouw het aandeel groen doen afnemen als op bestaande groene ruimte gebouwd wordt. Ook daalt de algemene trend van

¹³ [11e voortgangsrapportage Natuur](#)

¹⁴ 2019-2024 Vogel-en habitatrictlijnrapportage 2025 (in prep.)

¹⁵ [Basiskwaliteit Natuur in bebouwd en agrarisch gebied, 1990-2023 | Compendium voor de Leefomgeving](#)

¹⁶ [Rode Lijst Indicator, 1995-2024 | Compendium voor de Leefomgeving](#)

¹⁷ [11e voortgangsrapportage Natuur](#)

¹⁸ 2019-2024 Vogel-en habitatrictlijnrapportage 2025 (in prep.)

¹⁹ [De gebruikswaarde van natuur in Nederland, CBS 2025](#)

²⁰ 2019-2024 Vogel-en habitatrictlijnrapportage 2025 (in prep.)

²¹ [Bodemfauna in de Noordzee buiten de kustzone, 1991-2021 | Compendium voor de Leefomgeving; Aandeel grote vissen in de Noordzee, 1983 - 2017 | Compendium voor de Leefomgeving](#)

²² [Groen in de stad, 2022 | Compendium voor de Leefomgeving](#)

populaties van vogels en fauna in stedelijk gebied, waaruit blijkt dat de omstandigheden kennelijk minder gunstig zijn geworden.²³

Rivieren

De riviernatuur ging de afgelopen eeuwen flink achteruit als gevolg van ingrepen voor onder andere de waterveiligheid, scheepvaart en landbouw. Door deze ingrepen is er minder dynamiek en minder verbinding tussen de rivier en de omgeving. Ook is er sprake van ernstige rivierbodemdaling op verschillende trajecten, waardoor grondwaterstanden dalen en geulen droog komen te liggen. Binnen de riviersystemen is het ecologisch functioneren de afgelopen tientallen jaren wel verbeterd, maar die progressie stagneert inmiddels, mede vanwege de rivierbodemdaling. De doelen van de Kaderrichtlijn Water voor de betreffende oppervlaktewaterlichamen zijn nog niet behaald.²⁴

Bestuivers

Net als in de rest van Europa is het aantal wilde bijen, vlinders, zweefvliegen en andere bestuivende insecten in Nederland sterk afgenomen. Sinds het begin van de metingen in 1992 zijn de populaties van veelvoorkomende graslandvlinders met meer dan twee-derde verminderd.²⁵ Door onder andere verlies van habitat is de geschatte afname minstens 90 tot 95 procent ten opzichte van het begin van de twintigste eeuw. De afgelopen jaren gaat de afname steeds harder, wat mogelijk het gevolg is van een aantal droge jaren.

Van de 317 soorten inheemse zweefvliegen en de 360 soorten wilde bijen staat de helft op de Nederlandse Rode Lijsten.²⁶ Sinds 1950 zijn 30 soorten zweefvliegen en 46 soorten wilde bijen verdwenen uit Nederland. Nog eens honderdtweëntwintig soorten worden (ernstig) bedreigd.

Landbouwecosystemen

Ongeveer de helft van het landoppervlak in Nederland bestaat uit agrarisch gebied. Van oudsher had dit landschap hoge natuurwaarden, maar door allerlei drukfactoren nemen populaties van veel algemene diersoorten van het agrarisch gebied al decennialang af.²⁷ Kenmerkende boerenlandvogels zijn sinds het begin van de 20^e eeuw met gemiddeld 85% in aantallen verminderd.²⁸ Vooral soorten van het openboerenland als grutto, Kievit en scholekster verliezen flink terrein.

Tegelijkertijd zetten steeds meer boeren zich actief in voor weidevogels, biodiversiteit, waterkwaliteit en klimaatmaatregelen via onder andere het Gemeenschappelijk landbouwbeleid (GLB), denk aan het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer²⁹ (ANLb) en de eco-regeling. Zwaar beheer van leefgebieden leidt lokaal tot stabiele of positieve trends voor weide- en akkervogels.³⁰ Er zijn ook agrarische soorten waarvan de landelijke populaties zich inmiddels hebben gestabiliseerd of zelfs licht herstel laten zien, waarschijnlijk door een toename van ecologisch beheer en het terugbrengen van kleinschalige landschapselementen.³¹

Bosecosystemen

De Nederlandse bossen hebben de afgelopen decennia een positieve ontwikkeling doorgemaakt naar een gevarieerder bos, dat gemiddeld ouder is en waar meer dood hout blijft liggen.³² Ook is veel ongemengd naaldbos omgevormd naar natuurlijker gemengd bos en loofbos. Dankzij deze ontwikkelingen in de Nederlandse bossen zijn populaties van kenmerkende bosfauna sinds 2000 gemiddeld toegenomen, al blijven met name de bossen op de stikstofgevoelige arme zandgronden achter.³³ Kenmerkende

²³ [Trend van vogels in het stedelijk gebied, 2007-2024 | Compendium voor de Leefomgeving](#); [Fauna van stedelijk gebied, 1990-2017 | Compendium voor de Leefomgeving](#)

²⁴ [Waterkwaliteit oppervlaktewater, 2024 | Compendium voor de Leefomgeving](#)

²⁵ [Trend van graslandvlinders, 1992-2024 | Compendium voor de Leefomgeving](#)

²⁶ [Staatscourant 2018, 24897 | Overheid.nl > Officiële bekendmakingen](#); [Staatscourant 2024, 31753 | Overheid.nl > Officiële bekendmakingen](#)

²⁷ [Basiskwaliteit Natuur in bebouwd en agrarisch gebied, 1990-2023 | Compendium voor de Leefomgeving](#)

²⁸ [Trend van boerenlandvogels, 1915-2024 | Compendium voor de Leefomgeving](#)

²⁹ [11e voortgangsrapportage Natuur](#)

³⁰ [Ecologische evaluatie agrarisch natuur- en landschapsbeheer](#)

³¹ [Basiskwaliteit Natuur in bebouwd en agrarisch gebied, 1990-2023 | Compendium voor de Leefomgeving](#); [Trend van boerenlandvogels, 1915-2024 | Compendium voor de Leefomgeving](#)

³² [Ontwikkeling van het Nederlandse bos, 2001-2021 | Compendium voor de Leefomgeving](#)

³³ [Fauna van bos, 1990-2023 | Compendium voor de Leefomgeving](#)

bosvogels³⁴ zijn inmiddels meer talrijk dan bij de start van de metingen in 1990. Tegelijk zijn er vitaliteitsproblemen bij meerdere boomsoorten, waaronder de es en fijnspar, dit wordt mede veroorzaakt door droogte en ziekte en plagen, zo is er een lagere groei te zien door warmere en drogere zomers.³⁵

5. Leidende principes voor natuurherstel

Gegeven de doelen van de NHV is het noodzakelijk dat er, naast het bestaande beleid, een extra inspanning voor natuur geleverd moet worden. Vanuit haar kaderstellende systeemverantwoordelijke rol zal het Rijk de omvang en vorm van die extra stappen uitwerken, in samenwerking met provincies, gemeenten en waterschappen en in afstemming met stakeholders.

In dit hoofdstuk wordt de beleidsrichting voor de implementatie van de NHV in Nederland uiteengezet. Het hoofdstuk schetst het overkoepelende beeld van de inzet waarmee Nederland de doelen van de NHV wil realiseren. Daarbij wordt de samenhang gezocht tussen de NHV en bestaand omgevingsbeleid, evenals de samenhang tussen de verschillende NHV-artikelen.

Omdat natuurherstel tijd vergt, bevatten zowel de NHV als het Natuurplan stapsgewijze doelen voor het herstel van ecosystemen. Dit hoofdstuk laat zien welke leidende principes Nederland kiest om de (tussen)doelen te bereiken.

1. Kiezen voor focus

Voor de 2030-opgave concentreren we de inzet op gebieden en maatregelen met de grootste bijdrage aan doelbereik. Prioritering geschiedt op basis van ecologische effectiviteit, sociaaleconomische afwegingen, uitvoerbaarheid en samenhang met andere opgaven. De focus heeft betrekking op de aanvullende inzet binnen de NHV; bestaande natuurherstelverplichtingen en programma's worden onverkort voortgezet. We sluiten daarbij zoveel mogelijk aan bij bestaande programma's, zoals Programma Natuur en de Bossenstrategie, en optimaliseren deze waar mogelijk, indien dat aantoonbaar bijdraagt aan het doelbereik. Maatregelenpakketten die worden ontwikkeld in het kader van de Taskforce Landbouw, Natuur en Stikstof en andere gebiedsgerichte trajecten dragen daarnaast zoveel mogelijk bij aan de doelstellingen van de NHV.

2. Moeilijke opgaven niet uitstellen, waar mogelijk snel aan de slag op basis van huidige kennis

Snel aan de slag betekent in dit kader dat we niet alleen de nog (resterende) relatief eenvoudige maatregelen nemen. Ook complexe opgaven en maatregelen worden niet langer dan noodzakelijk uitgesteld, waarbij duurzaam systeemherstel van urgent belang is. Uiterlijk in 2030 moeten bijvoorbeeld voor 30% van de in niet goede toestand zijnde habitattypen immers alle herstelmaatregelen genomen zijn. Soms moeten ook nu al maatregelen getroffen worden als randvoorwaarde om ook aan de verplichtingen op langere termijn (2040 en 2050) te voldoen. Snel aan de slag betekent dat, daar waar dat kan en de (financiële) randvoorwaarden op orde zijn, direct wordt begonnen met natuurherstel op basis van ecologische noodzaak en herstelpotentie. Sociaaleconomische afwegingen worden daarbij zorgvuldig meegewogen, evenals het realiseren en versterken van draagvlak. Besluitvorming vindt plaats op basis van de best beschikbare kennis, voor zover deze een voldoende robuuste basis biedt om verantwoord te handelen. Aanvullende kennis wordt gelijktijdig ontwikkeld, waarbij monitoring en onderzoek worden ingezet om inzichten te verdiepen en keuzes verder te onderbouwen. Onzekerheden worden daarbij expliciet meegenomen, zonder dat zij aanleiding vormen om noodzakelijke maatregelen uit te stellen. In plaats daarvan wordt gewerkt volgens een adaptieve aanpak, waarbij uitvoering, leren en bijsturen hand in hand gaan en het maatregelenpakket gaandeweg wordt aangescherpt op basis van nieuwe inzichten. Deze aanpak wordt samen met medeoverheden vormgegeven, met ruimte voor gebiedsspecifieke keuzes, lopende processen en uitvoerbaarheid.

³⁴ [Broedvogels van bos, 1990-2024 | Compendium voor de Leefomgeving](#)

³⁵ [Zevende Nederlandse Bosinventarisatie; Wageningen University & Research](#)

3. Consistentie tussen wettelijke, bestuurlijke en financiële afspraken

Uit recent onderzoek van Berenschot³⁶ in het kader van het Natuurpact blijkt dat er spanning zit tussen taken, bevoegdheden en middelen om internationale doelen te bereiken.

In overeenstemming met het Bestuursakkoord natuur (Onderhandelingsakkoord, Aanvullende akkoord en Uitvoeringsafspraken, 2011, 2012) en het Natuurpact zijn taken en bevoegdheden op het gebied van natuur zoveel mogelijk neergelegd bij de provincies, gegeven de schaalgrootte die vereist is voor een goede invulling van de in de wet aan de orde zijnde opgave. Het uitgangspunt in het omgevingsrecht is: decentraal wat kan, en alleen centraal wat moet.^[1] Taken voor verschillende ecosystemen zijn echter nog niet expliciet belegd in de Omgevingswet of onderliggende amvb's. De uitvoeringswetgeving die voor de Natuurherstelverordening is voorzien beoogd hier invulling aan te geven. Gemeenten hebben ook een belangrijke rol in de bescherming van de natuur. Zij vervullen deze rol zowel binnen de bebouwde kom, de directe leefomgeving van inwoners, als buiten de bebouwde kom gelet op artikel 2.4 Omgevingswet voor de natuur in het buitengebied. Via hun ruimtelijke en milieubevoegdheden kunnen gemeenten voorzieningen treffen die bijdragen aan biodiversiteit, klimaatadaptie en een gezonde leefomgeving. Zij voeren dit uit op basis van artikel 2.1 van de Omgevingswet. Dit houdt in dat gemeenten hun taken en bevoegdheden binnen het kader van dit artikel mogen uitoefenen

Hoewel het stelsel natuurbescherming decentraal is ingericht, blijft het Rijk eindverantwoordelijk voor de afspraken en opvolging hiervan in internationaal verband en is door andere landen of de Europese Unie daarop aanspreekbaar. De minister van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur is stelselverantwoordelijk voor de natuur en voor de implementatie van de Natuurherstelverordening. Vanuit die verantwoordelijkheid maakt het Rijk beleidskaders en wettelijke kaders met instrumenten en normen voor natuurbescherming. Het Rijk komt in beeld wanneer nationale belangen moeten worden gewaarborgd om efficiëntie te garanderen. Zo is op Rijksniveau het verplichte landelijke programma stikstofreductie en natuurverbetering opgenomen. Provincies blijven echter de taak houden om gebiedsgerichte maatregelen te treffen en hebben ook instrumenten om op de bovenstaande drukfactoren te sturen. Over de verdeling van generieke en gebiedsgerichte maatregelen is verdere afstemming nodig voor het definitieve Natuurplan.

De bevoegdheidsverdeling wordt tevens verder uitgewerkt in het definitieve Natuurplan en de nationale uitvoeringswetgeving NHV. Ten aanzien van de financiële middelen gebeurt de uitbreiding in overeenstemming met de Financiële-verhoudingswet (Artikel 2 FVW.) Taakverschuivingen tussen bestuurslagen vinden niet plaats zonder expliciete afspraken over de bijbehorende financiële middelen, zodat (de)centrale overheden hun verantwoordelijkheden op een duurzame en verantwoorde wijze kunnen uitvoeren. Voor implementatie van de NHV wordt gestreefd naar consistentie tussen wettelijke, bestuurlijke en financiële afspraken. Dit geldt niet enkel voor de NHV maar voor het brede natuurbeleid.

4. Integrale, NHV-brede aanpak voor soorten

Maatregelen vanuit specifieke NHV-artikelen dragen ook bij aan doelen uit andere artikelen. Dit is bij uitstek aan de orde bij het herstel van leefgebieden van soorten. Meerdere NHV-artikelen bevatten doelstellingen voor soorten, die deels ook met elkaar overlappen (zoals bijvoorbeeld de boerenlandvogelindex uit artikel 11 die overlapt met de VHR-opgave uit artikel 4). Anderzijds zijn voor sommige verplichtingen voor soorten, bijdragen uit meerdere ecosystemen nodig (zoals bijvoorbeeld voor bestuiverpopulaties). Daar wordt ingezet op het maximaal benutten van deze synergie, en het integraal aanpakken van de soortenopgaven.

³⁶

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2026/04/17/onderzoeknaarnatuurtakenenmiddelenvanprovincies>

5. Versterkte borging van de uitvoering van bestaand en voorgenomen beleid

Bestaand en voorgenomen beleid wordt scherper gemonitord. Er zal actief gestuurd gaan worden op realisatie, zodat de ingeschatte bijdrage aan de NHV-doelen daadwerkelijk wordt gerealiseerd. Wanneer uitvoering onvoldoende van de grond komt zal tijdig bijgestuurd worden. Dat kan onder meer via herprioritering, aanvullende maatregelen of inzet van extra middelen.

6. Doorwerking leidende principes Nota Ruimte in de NHV-aanpak

De leidende principes uit de Nota Ruimte worden integraal toegepast bij de uitvoering van de NHV. Door natuurherstel plaats te laten vinden in samenhang met andere ruimtelijke opgaven en gebieden met elkaar te verbinden kan versterking van natuur efficiënt plaatsvinden. Daarbij gaat het om de volgende drie leidende principes³⁷:

- Meervoudig ruimtegebruik: functies zoveel mogelijk combineren.
- Gebiedskenmerken centraal: maatwerk per regio.
- Zoveel mogelijk voorkomen van afwentelen: geen problemen doorschuiven naar andere regio's of toekomstige generaties.

In lijn met de aangenomen motie-Van Asten en Kostić³⁸ wordt bij de verdere uitwerking van de Nota Ruimte bezien welke wijzigingen noodzakelijk zijn om aan de natuurdoelen te voldoen.

7. Toewerken naar een natuurinclusieve samenleving

Nederland werkt toe naar een natuurinclusieve samenleving waarin handelen van overheden, bedrijven en burgers structureel bijdraagt aan natuurherstel. Natuur wordt daarbij een vanzelfsprekend en volwaardig onderdeel van afwegingen en keuzes in alle relevante sectoren. Daartoe worden bestaande publiek private netwerken en samenwerkingen gericht op natuurinclusiviteit, zoals Agenda Natuurinclusief 2.0, de doorontwikkeling naar de Agenda Natuurinclusief 3.0 versterkt en opgeschaald, en het (voorgenomen) beleidskader natuurinclusief benut. Het Rijk heeft hierin een voorbeeldrol, bijvoorbeeld door het natuurinclusief inrichten van eigen terreinen. Verder wordt toegewerkt naar een heroriëntatie van Rijksbrede geldstromen zodat deze bijdragen aan biodiversiteitsdoelen, in lijn met CBD Target 18: publieke financiële en fiscale middelen worden doelmatiger ingezet als biodiversiteit expliciet wordt meegenomen in de brede belangenafweging. Zo wordt voorkomen dat publieke middelen elkaar tegenwerken en/of schade aan biodiversiteit veroorzaken. De doorwerking daarvan is tweeledig: enerzijds in het behoud en herstel van ecosystemen en anderzijds, via de ecosysteemdiensten, in de veerkracht van de economie. Ten slotte wordt ingezet op publiekscommunicatie rondom de waarde van natuur en natuurherstel.

8. Samenhangende inzet van Rijk en medeoverheden

Het Rijk en de medeoverheden onderschrijven het belang van een gezamenlijke aanpak voor natuurbehoud en natuurherstel. Zij zetten zich in voor een samenhangend, haalbaar, uitvoerbaar en uitlegbaar systeem, waarin doelen, verantwoordelijkheden en instrumentarium op elkaar zijn afgestemd. Daarbij wordt aangesloten bij bestaande bevoegdheden en uitvoeringspraktijk, en wordt waar nodig via interbestuurlijke afspraken de samenhang en voortgang geborgd.

³⁷ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2025/09/26/ontwerp-nota-ruimte-webversie>

³⁸ <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-29435-319.html>

6. Drukfactoren

In hoofdstuk 3 is beschreven dat een aanzienlijk deel van de Nederlandse natuur onder druk staat en dat er sprake is van een structurele achteruitgang van de natuur.³⁹ Hieraan liggen verschillende oorzaken ten grondslag: versnippering en verlies van leefgebieden, verzuring en vermessing door een teveel aan stikstofdepositie, verdroging, druk op water- en bodemkwaliteit en gewasbeschermingsmiddelen. Daarnaast versterken klimaatverandering, negatieve effecten van visserij, en de toename van invasieve uitheemse soorten (exoten) de structurele achteruitgang van de natuur.

Uit de analyses die zijn uitgevoerd voor de verschillende NHV-verplichtingen blijkt dat er met de bestaande inzet nog sprake is van een restopgave. Nederland zet zich daarom op verschillende manieren in om natuur te herstellen. In dit hoofdstuk wordt beschreven welke drukfactoren van invloed zijn op de Nederlandse natuur en welke inzet het Rijk pleegt (via beleid, programma's en maatregelen) om de invloed van deze drukfactoren te verminderen. Het Rijk is hiervoor primair verantwoordelijk. Dit laat onverlet dat voor deze drukfactoren ook gebiedsgerichte maatregelen genomen door medeoverheden nodig zijn. Andere lokale drukfactoren moeten ook worden verminderd (bijvoorbeeld recreatiedruk). Voor deze drukfactoren staan primair de medeoverheden aan de lat. De uitwerking van de bestaande inzet op de verschillende NHV-ecosystemen staan in hoofdstuk 8.

De bestaande inzet, zowel generiek als gebiedsgericht, is nog niet voldoende om de 2030 doelen te behalen. De extra beleidsinzet die hiervoor nodig is (zowel generiek als gebiedsgericht) zal in het definitieve Natuurplan opgenomen worden.

Herstel en herstelmaatregelen

NHV verordening

Volgens de verordening is de definitie van herstel; "het proces van het actief of passief ondersteunen van het herstel van een ecosysteem, teneinde de structuur en functies ervan te verbeteren met als doel de biodiversiteit en de veerkracht van het ecosysteem in stand te houden of te verbeteren, door een habitatype-oppervlakte te verbeteren tot een goede toestand, door de gunstige referentieoppervlakte opnieuw te ontwikkelen, en door een habitatype te verbeteren tot voldoende kwaliteit en kwantiteit overeenkomstig artikel 4, leden 1, 2 en 3, en artikel 5, leden 1, 2 en 3, en door het halen van de doelen en het nakomen van de verplichtingen uit hoofde van de artikelen 8 tot en met 12, waaronder het bereiken van bevredigende niveaus voor de in de artikelen 8 tot en met 12 bedoelde indicatoren"

In de leidraad is een herstelmaatregel gedefinieerd als: "intentional activities and practices that are necessary to achieve concrete, time-bound and measurable targets and obligations required by the Nature Restoration Regulation."

Volgens diezelfde leidraad kunnen maatregelen met verschillende implementatie-fasen bijdragen aan de gestelde doelen: maatregelen die in het verleden zijn geïmplementeerd, maar waarvan de effecten nog niet volledig zijn bereikt; maatregelen die in uitvoering zijn; maatregelen met de benodigde middelen, governance en gedefinieerde tijdlijnen gedefinieerd; geplande maatregelen.

Nationaal beleid

Vanuit het Rijk wordt er onderscheid gemaakt tussen bronmaatregelen en herstelmaatregelen. Bronmaatregelen hebben als doel om een probleem bij de bron aan te pakken en te voorkomen dat het probleem opnieuw ontstaat. Herstelmaatregelen zijn nodig om de effecten van drukfactoren te verminderen en zijn bedoeld om de natuur bestendiger te maken.

De Natuurherstelverordening maakt dit onderscheid niet en schaaft beide onder herstelmaatregelen.

³⁹ [WOt-brochure Vogel- en Habitatrichtlijnrapportage 2019.PDF](#); [Natuur in Nederland - Stand van zaken eind 2021 en ontwikkelingen in 2022](#) ; [living-planet-report-nl-2023-kiezen-voor-natuurherstel.pdf](#)

6.1 Versnippering en verlies aan leefgebied

Beschrijving drukfactor

Nederland is een van de dichtstbevolkte landen van Europa. Er is ruimte nodig voor onder andere de woningbouw, infrastructuur, defensie, de energietransitie, natuur en landbouw. Op het land bestaat het grootste deel van het landoppervlak uit akker- en tuinbouwgebieden samen met agrarisch grasland. Daarna volgen de bebouwde gebieden en diverse (half)natuurlijke ecosystemen, zoals bossen.

In 2023 bestond meer dan 20 procent van het Nederlandse landoppervlak uit (half)natuurlijke ecosystemen, waaronder bos, heide en duinen, meer dan de jaren ervoor. De groei komt vooral door een toename van natuurlijk grasland. In dezelfde periode breidde ook de bebouwde omgeving verder uit.⁴⁰

De natuur in zoutwater gebieden staat ook onder druk door intensief ruimtegebruik. De Noordzee is één van de meest intensief benutte zeeën ter wereld, vooral door scheepvaart, visserij, olie- en gaswinning, windparken en zandwinning. Daarnaast wordt de Noordzee algemeen gezien als gebied dat veel intensiever kan worden benut, vooral voor een bijdrage aan de energietransitie.⁴¹ Ook zijn watersystemen ingedamd of bedijkt, waardoor versnippering optreedt en een aanzienlijk deel van de dynamische brakwaterzones, die belangrijk zijn voor de ecologie en economie, zijn verdwenen.

Naast verlies van leefgebied zorgt de aanleg van o.a. wegen, spoorlijnen, scheepvaartroutes, windparken en waterwegen voor versnippering van leef- en natuurgebieden. Hierdoor raken populaties van planten en dieren van elkaar geïsoleerd. Versnippering verkleint leefgebieden en vermindert de beschikbaarheid van voedsel en voortplantingsmogelijkheden. Kleine, geïsoleerde populaties zijn bovendien kwetsbaarder voor ziekten en extreme weersomstandigheden. Ook neemt de genetische uitwisseling tussen populaties af, waardoor soorten minder goed bestand zijn tegen veranderingen in hun leefomgeving. Wanneer leefgebieden te klein of te geïsoleerd worden, kunnen soorten lokaal of zelfs regionaal verdwijnen.⁴²

Bestaande inzet

Ontwerp-Nota Ruimte

De Ontwerp-Nota Ruimte is de langetermijnvisie van het Rijk op de ruimtelijke inrichting en fysieke leefomgeving van Nederland tot 2050.⁴³ Het maken van samenhangende ruimtelijke keuzes staat in de Nota Ruimte centraal. Daarmee geeft het richting aan de ruimtelijke ontwikkeling van Nederland. De Nota Ruimte gaat uit van een robuust natuursysteem waarvoor water en bodemcondities belangrijk zijn. De focus wordt enerzijds op behoud van de huidige natuur gelegd en anderzijds op, voor de lange termijn, meervoudig ruimtegebruik en functiecombinaties. Verder wordt voor gebieden met meervoudige opgaven (gebieden rond Natura 2000, beekdalen en veenweidegebieden) gekozen voor functies die bijdragen aan natuurdoelen. De ruimtelijke implicaties vanuit de NHV worden meegenomen in de Nota Ruimte en daarin in samenhang met andere ruimtelijke opgaven gezien.

Samenhangend netwerk van beschermde gebieden

Een samenhangend netwerk van robuuste beschermde natuurgebieden en verbindingzones daartussen is essentieel om versnippering van en verlies aan leefgebied tegen te gaan.

Nederland stuurt via het Natuurnetwerk Nederland en Natura 2000 op een samenhangend netwerk van verbonden en robuuste natuurgebieden. Natura 2000 is een Europees netwerk van beschermde natuurgebieden. In deze Natura 2000-gebieden worden bepaalde dieren, planten en hun natuurlijke leefomgeving beschermd om de biodiversiteit (soortenrijkdom) te behouden. De Nederlandse bijdrage

⁴⁰ [Meer natuurlijk grasland en meer bebouwing | CBS](#)

⁴¹ [Programma Noordzee 2022-2027 | Noordzeeloket](#)

⁴² [living-planet-report-nl-2023-kiezen-voor-natuurherstel.pdf](#); [Nederlands natuurbeleid in internationale context](#)

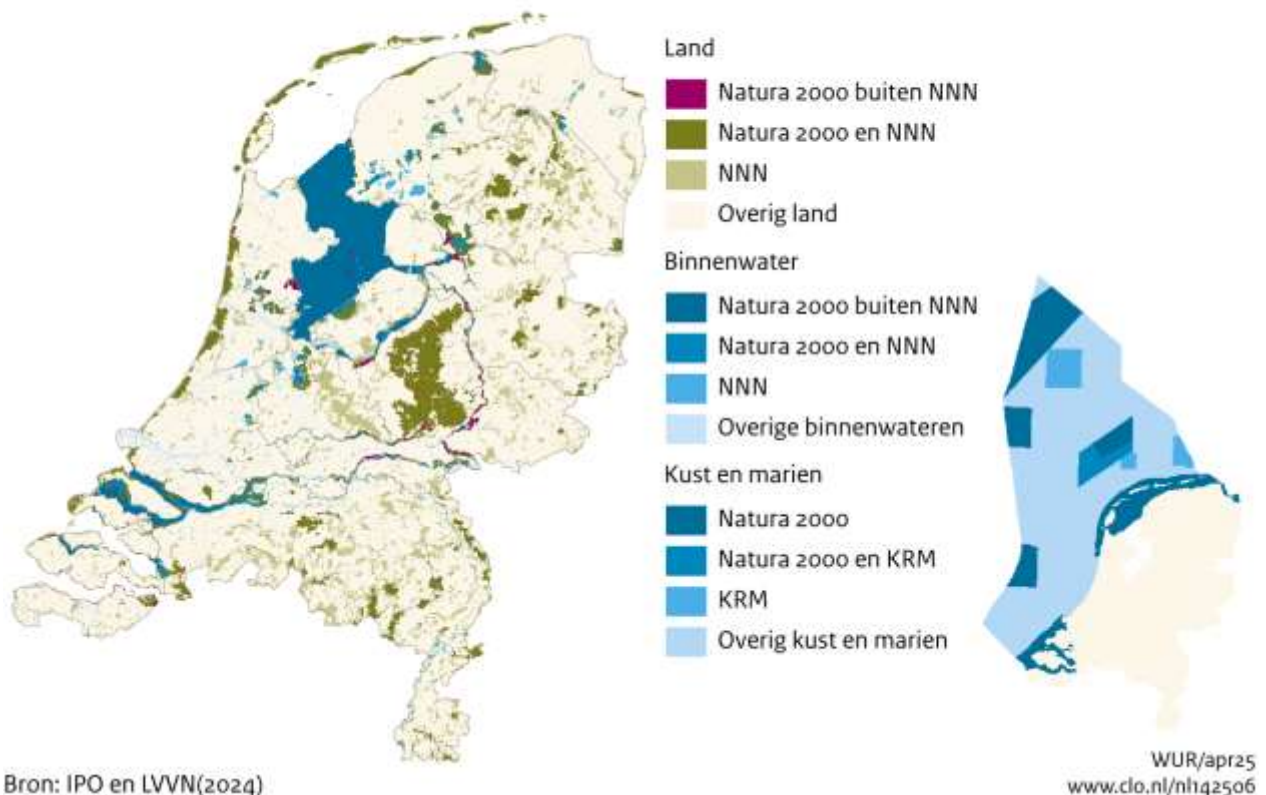
⁴³ [Ontwerp-Nota Ruimte 2025](#)

aan het Europese netwerk van beschermde natuurgebieden (Natura 2000) bestaat uit 162 gebieden. Deze gebieden liggen zowel op het land als op zee.

Een groot deel van de Natura 2000-gebieden maken onderdeel uit van het Natuurnetwerk Nederland (NNN). Het NNN is het landelijk netwerk van bestaande en nieuw in te richten natuurgebieden en verbindingzones daartussen, hoewel de verdere uitbreiding van het NNN in realisatie achterloopt bij het geplande tijdspad. Het beschermingsbeleid voor het NNN is gericht op het behoud van oppervlakte en samenhang van het NNN en op het behoud en de ontwikkeling van de natuurkwaliteit. De beschermingsregels voor deze gebieden zijn over het algemeen minder streng dan die voor Natura 2000-gebieden.⁴⁴

Tezamen beslaan Natura 2000 en het NNN 20% van het totale landoppervlak in Nederland (exclusief Rijkswateren). Ongeveer de helft daarvan (9%) heeft een wettelijke bescherming als Natura 2000-gebied. In totaal is ongeveer 26% van het land en de binnenwateren beschermd natuurgebied, terwijl dit aandeel voor kust- en mariene wateren 31% bedraagt.⁴⁵

Natura 2000-gebieden en Natuurnetwerk Nederland, 2023/2024

Bron: IPO en LVVN(2024)

Figuur 1. Natura 2000-gebieden en NNN-gebieden in Nederland. Op het kaartje rechts onderin is te zien dat het Waddengebied ook een Natura 2000-gebied is, net als verschillende mariene gebieden op de Noordzee.

Natuurinclusieve inrichting: Agenda Natuurinclusief

Bij een meer natuurinclusieve inrichting van Nederland krijgen natuurlijke processen een centralere plaats in onder meer de inrichting van steden, het waterbeheer en de voedselproductie. Een natuurinclusieve inrichting van Nederland draagt bij aan een leefgebied voor soorten, ook buiten de

⁴⁴ [Het Nationaal Dashboard Biodiversiteit](#)

⁴⁵ [Aandeel beschermde natuurgebieden in Nederland, 2024 | Compendium voor de Leefomgeving](#)

beschermde natuurgebieden.⁴⁶ De Nederlandse visie op een natuurinclusieve samenleving is verwerkt in de Agenda Natuurinclusief, dat als doel een natuurinclusieve samenleving in 2050 heeft.⁴⁷ Agenda Natuurinclusief is een gecombineerde maatschappelijk, privaat, publieke actieagenda om toe te werken naar een natuurinclusieve samenleving. Het is geen verplichtend beleid. De focus ligt daarbij op het toevoegen, versterken en verrijken van natuur in Nederland waarin we dagelijks leven, wonen, werken, reizen, spelen en recreëren en is gericht op 10 maatschappelijke domeinen (bedrijventerreinen, bouw, energie, financiële sector, gezondheid, infrastructuur, landbouw, onderwijs, vrijetijdseconomie en water). Op dit moment wordt uitvoering gegeven aan de Agenda Natuurinclusief 2.0. De nieuwe Agenda Natuurinclusief (3.0) wordt nu ontwikkeld en staat gepland voor start in 2027. Er wordt onderzocht hoe de doelen van de NHV hierin meegenomen kunnen worden. Tevens wordt het (voorgenomen) beleidskader natuurinclusief en bijbehorend uitvoeringsplan benut om natuurinclusief werken helder te positioneren en breed uitvoerbaar te maken.

Basiskwaliteit natuur

De Programmatische aanpak Basiskwaliteit Natuur (BKN) heeft als doel om natuurkwaliteit te verbeteren en biodiversiteit te bevorderen in gebieden die niet primair een natuurfunctie hebben, het is geen verplichtend beleid. Hierbij ligt de focus op het realiseren van de set van condities (abiotieke milieucondities, inrichting en beheer) die algemeen voorkomende planten- en diersoorten nodig hebben om algemeen te blijven of te worden. Zonder deze condities zullen de algemene soorten achteruitgaan. BKN richt zich op landelijk en stedelijk gebied, niet op natuurgebieden.⁴⁸

BKN zet in op meervoudig ruimtegebruik en functiecombinaties door bijvoorbeeld de natuurherstelopgave te verbinden met de energietransitie, de woningbouw-, bereikbaarheids-, water-, bodem- en klimaatopgaven. BKN faciliteert de integratie van natuur in de woon-, werk- en leefomgeving. Niet door een ruimteclaim of door extra eisen te stellen, maar door de primaire gebruiksfunctie in een gebied te combineren met hoe algemene soorten (zoals de huismus, egel, hommelt en het madeliefje) de ruimte gebruiken. Bijvoorbeeld door ander beheer van bestaand groen (zie ook handreiking groen in en om de stad), door bermen van infrastructuur te gebruiken, door noodzakelijke klimaatadaptieve maatregelen primair als groene maatregelen vorm te geven, maar ook door vroegtijdig bij ruimtelijke ontwikkelingen te zorgen dat biodiversiteit een plek krijgt.

In de programmatische aanpak werkt het Rijk samen met medeoverheden aan het verder vormgeven van het beleid aan de hand van twee sporen: een kennisspoor waarin de ecologische methodiek wordt doorontwikkeld en een spoor om vanuit de praktijk te leren wat een effectieve gebiedssystematiek voor BKN is.⁴⁹ Deze sporen worden bij elkaar gebracht in drie richtlijnen:

- [BKN ecologisch](#), met daarin de maatlat met de condities op kaart, gevolgd door maatregelen ter verbetering en evaluatie van het effect door monitoring van algemene soorten.
- [BKN governance](#), met daarin de rolverdeling op gebied van BKN tussen overheden beschreven.
- [BKN in gebiedsprocessen](#), doorvertaling van de eerste twee richtlijnen in een leidraad hoe dit in een gebiedsontwikkeling opgenomen kan worden.

Het werken aan BKN wordt door het Rijk in samenwerking met medeoverheden vanaf 2028 gedaan op basis van deze drie richtlijnen.

Inzet coalitieakkoord

Het kabinet is voornemens om natuurgebieden beter met elkaar te verbinden, en zo de biodiversiteit van versnipperde natuur te versterken. Ook worden gebieden beter in stand gehouden of uitgebreid door

⁴⁶ [WOT-rapport 136](#)

⁴⁷ [Agenda Natuurinclusief 2.0 | Rapport | Rijksoverheid.nl](#)

⁴⁸ [svbd-kennisdocument-basiskwaliteit-natuur.pdf](#)

⁴⁹ Kamerstuk 33576, nr. 271

middel van structurele financiering en heldere verantwoording voor effectief natuurbeheer. Waar mogelijk wordt gekozen voor agrarisch natuurbeheer en medegebruik.

6.2 Stikstofdepositie

Beschrijving drukfactor

Veel Nederlandse ecosystemen zijn van nature voedselarm. De meeste soorten zijn dan ook aangepast om te leven met weinig voedingsstoffen, waaronder stikstof. In Nederland wordt echter al decennialang te veel stikstof uitgestoten. Hierdoor is de natuurlijke schaarste omgeslagen in een structureel overschot.⁵⁰

Voorals de landbouw, en in het bijzonder de melkveehouderij, levert een grote bijdrage via ammoniakemissies als gevolg van de combinatie mest en urine. Volgens het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) is het grootste deel van de stikstof die op beschermde natuur neerkomt afkomstig van de landbouw. Daarnaast dragen verkeer, scheepvaart, luchtvaart en industrie bij via stikstofoxiden die vrijkomen bij verbranding van fossiele brandstoffen en komt er stikstof vanuit het buitenland op de Nederlandse grond terecht.⁵¹

Stikstofverbindingen slaan via de lucht neer op bodem en water. Dit leidt tot vermisting. Snelgroeiende soorten zoals brandnetels en bramen profiteren van de extra voedingsstoffen en verdringen planten die juist zijn aangepast aan voedselarme omstandigheden. Hierdoor verandert de samenstelling van soorten en neemt de soortenrijkdom af.

Daarnaast leidt een teveel aan stikstof tot verzuring van de bodem. Dit resulteert in een gebrek aan essentiële voedingsstoffen voor planten en het vrijkomen van giftige metalen in de bodem. Ook het bodemleven wordt aangetast; zo nemen nuttige schimmels af in aantal en diversiteit. Deze effecten van vermisting en verzuring hebben gevolgen voor de gehele voedselketen. Insecten, vogels en zoogdieren die afhankelijk zijn van specifieke planten of insectenpopulaties kunnen negatief worden beïnvloed.

In aquatische ecosystemen leidt een teveel aan stikstof tot overmatige groei van algen en kroos. Dit kan zuurstoftekorten veroorzaken, met schadelijke gevolgen voor vissen, amfibieën en andere waterorganismen. Stikstofdepositie is daarmee een systeem-brede drukfactor die zowel land- als waternatuur beïnvloedt.⁵²

Bestaande inzet

Programma Stikstofreductie en Natuurverbetering (Psn) en Wet stikstofreductie en natuurverbetering (Wsn)

Met het Programma Stikstofreductie en Natuurverbetering (Psn) wordt ingezet op zowel de vermindering van stikstofdepositie als het herstel van stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. Het Psn richt zich op de doelen uit de toenmalige Wet stikstofreductie en natuurverbetering, die is opgegaan in het Omgevingswet stelsel, maar er is geconstateerd dat we deze doelen niet gaan halen.

Het Psn richt zich op het structureel verminderen van de stikstofdepositie op stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden en het realiseren van natuurherstel. Daarbij ligt de focus op bronmaatregelen.⁵³ Ook maatregelenpakketten zoals het Startpakket vanuit de voormalige Ministeriële Commissie Economie en Natuur (MCEN) en Aanpak Piekbelasting dragen hieraan bij en zullen worden opgenomen in het Psn.

Een tweede onderdeel van het Psn is Programma Natuur, waarbinnen systeemherstel en overlevingsmaatregelen worden uitgevoerd om de kwaliteit en veerkracht van natuurgebieden te

⁵⁰ [Stikstof | RIVM](#) ; [Het Nationaal Dashboard Biodiversiteit](#)

⁵¹ [Herkomst stikstofdepositie, 2023 | Compendium voor de Leefomgeving](#)

⁵² [NRB 2020/2; Stikstof en natuur: feiten en cijfers | Planbureau voor de Leefomgeving](#); [Stikstof | Levend Landschap](#); [Het Nationaal Dashboard Biodiversiteit](#)

⁵³ Maatregelen gericht op het direct verminderen van uitstoot bij de bron (landbouw, industrie, mobiliteit en bouw), met als doel de stikstofdepositie op Natura 2000-gebieden te verlagen.

verbeteren. Daarnaast richt het Programma Natuur zich op het verminderen van andere drukfactoren.⁵⁴ Ook buiten het Psn om wordt - via klimaat- en milieuwet- en regelgeving en -beleid - reeds bijgedragen aan vermindering van stikstofdepositie.

Ondanks de bestaande inzet worden de wettelijke doelen uit de Wsn niet gehaald.⁵⁵ Mede naar aanleiding hiervan heeft Greenpeace een rechtszaak aangespannen, waarover momenteel hoger beroep loopt.

Zonering rondom Natura 2000

Om natuurwaarden in Natura 2000-gebieden te behouden en te herstellen is gebiedsgericht beleid op meerdere drukfactoren essentieel. In de directe zone rondom stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden is het belangrijk dat landbouwactiviteiten en landbouwkundig grondgebruik passend zijn bij de instandhouding van het nabijgelegen Natura 2000-gebied.

In sommige provincies is al beleid ontwikkeld dat zich specifiek richt op deze zones. Vanuit het rijk heeft bestaande inzet al focus op deze zones, maar wordt nu gewerkt aan een integrale aanpak voor deze zones rondom Natura 2000-gebieden, waarbij we aan provincies vragen om, bijvoorbeeld bij het zetten van stappen in de gebiedsaanpak, oog te houden voor de langetermijn NHV-doelen. Voor de komende kabinetsperiode wordt de inzet op deze zones vergroot, waarbij zoveel mogelijk rekening zal worden gehouden met wat er in de provincies al gebeurt. Zie hieronder de inzet vanuit het coalitieakkoord.

Inzet coalitieakkoord

Een belangrijk onderdeel van de aanpak wordt generieke stikstofreductie in verschillende sectoren: landbouw, industrie, mobiliteit en bouw. Hiervoor zullen wettelijke reductiedoelen worden vastgesteld voor 2035. Voor de landbouw betekent dit een reductie van 42–46% ammoniak (NH₃) ten opzichte van 2019, met een tussendoel van 23–25% in 2030. Voor de industrie geldt een reductie van 50% NH₃ voor de basisindustrie en voor mobiliteit 50% stikstofoxiden (NO_x) voor 2035. Tegelijkertijd wordt gezocht naar een haalbaar alternatief voor de kritische depositiewaarde (KDW), als omgevingswaarde in de Omgevingswet. Ook onderdeel van de inzet op stikstofreductie zijn financiële ondersteuning, innovatie, extensivering en vrijwillige beëindigingsregelingen.

Naast landelijke maatregelen wordt er gebiedsgericht gewerkt aan reductiedoelen en een aanpak rond stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. In deze zones wordt gewerkt aan alle relevante drukfactoren vanuit de landbouw t.b.v. systeemherstel van het betreffende Natura 2000-gebied. In die zones wordt ingezet op een beweging naar een extensieve, grondgebonden landbouw. De omschakeling naar extensieve bedrijfsvoering in combinatie met natuur- en watermaatregelen (m.b.t. VHR/NHV/KRW) zal veel drukfactoren op het gebied oplossen en een significante bijdrage vormen in de totale stikstofreductie.

6.3 Gewasbeschermingsmiddelen

Beschrijving drukfactor

Gewasbeschermingsmiddelen en biociden zijn bedoeld om schadelijke organismen te bestrijden, maar kunnen ook niet-doelwitorganismen treffen. Insecten, bodemorganismen, vogels en kleine zoogdieren kunnen direct worden blootgesteld aan deze stoffen of indirect worden geraakt doordat hun voedselbron afneemt. Daarnaast kunnen de middelen zich ophopen in de voedselketen. Dit kan leiden tot verminderde voortplanting, verhoogde sterfte of verstoring van gedrag.⁵⁶

Gewasbeschermingsmiddelen kunnen zich na gebruik verder verspreiden via het oppervlaktewater. Door afspoeling van landbouwpercelen en de glastuinbouw komen resten van middelen terecht in sloten en beken. Ook het gebruik van onkruidbestrijdingsmiddelen op verhardingen, zoals straten en stoepen en particulier gebruik van pesticiden levert een bijdrage aan de verontreiniging van het water. De

⁵⁴ Zoals vermesting, verzuring, verstoring, versnippering, verdroging, invasieve exoten, verontreinigingssysteem

⁵⁵ [Monitoring en evaluatie van het Programma Stikstofreductie en Natuurverbetering: Syntheserapport 2026](#)

⁵⁶ [Bestrijdingsmiddelen in het milieu | RIVM](#); [Explainer-bestrijdingsmiddelen-en-biodiversiteit.pdf](#); <https://www.nature.com/articles/s41467-025-56732-x>

aanwezigheid van deze stoffen beïnvloedt de waterkwaliteit en het functioneren van aquatische ecosystemen.⁵⁷

Daarnaast speelt verspreiding via de lucht een belangrijke rol. Het gaat hier enerzijds om drift naar de directe omgeving, anderzijds om atmosferische depositie, over grotere afstanden. Zo worden gewasbeschermingsmiddelen en hun metabolieten aangetroffen in de bodem en op planten in natuurgebieden.⁵⁸ Ook oordeelde de Raad van State in april 2025 dat lelietelers in de nabijheid van Holtlingerveld moeten kunnen aantonen dat het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen geen significante effecten heeft op Natura 2000-gebieden, voordat zij binnen een bepaalde afstand mogen toepassen.⁵⁹

Bestaande inzet

De Wet gewasbeschermingsmiddelen en biociden (Wgb)⁶⁰ reguleert in Nederland de toelating, handel en het gebruik van middelen. Via toelatingskaders op internationaal (EU: toelating werkzame stoffen) en nationaal niveau (gewasbeschermingsmiddelen) wordt veiligheid voor mens en milieu meegewogen op basis van de best beschikbare wetenschappelijke kennis. Op nationaal niveau zorgt het Wettelijk gebruiksvoorschrift verder voor het zoveel mogelijk voorkomen van ongewenste neveneffecten (bijvoorbeeld via spuitvrije zones, driftreductie, beperkingen tijdens bloei bij de toepassing van middelen). Via het uitvoeringsprogramma toekomstvisie gewasbescherming 2030 wordt gewerkt aan weerbare plant- en teeltsystemen, verbinding van land- en tuinbouw en natuur en vermindering van emissies en residuen. Daarnaast wordt gewerkt aan het in overeenstemming brengen van de toelating van gewasbeschermingsmiddelen met de KRW-normen. Dit is een onderdeel van de uitvoering van de motie Grinwis c.s. (Kamerstuk 27858, nr 663).

Inzet coalitieakkoord

Het kabinet is voornemens om met de glastuinbouw, de akkerbouw en ketenpartijen nationale, bindende convenanten te sluiten om het gebruik van schadelijke gewasbeschermingsmiddelen (op basis van milieubelasting punten) fors te beperken. Het streven is dat er deze zomer al convenanten op hoofdlijnen zijn afgesloten. Voor de convenanten wordt onder andere onderzocht hoe er beperkter en gericht gebruik gemaakt kan worden van chemische gewasbeschermingsmiddelen, gebruik en toelating van groene (laag risico) of biologische gewasbeschermingsmiddelen, spuitvrije zones rond kwetsbare gebieden, en controle op middelengebruik.

6.4 Verdroging, water- en bodemkwaliteit

Beschrijving drukfactor

Verdroging houdt in dat de grondwaterstand structureel is verlaagd.⁶¹ Ongeveer 10% van het totale natuurareaal en circa 40% van het verdrogingsgevoelige areaal kampt met te lage grondwaterstanden. Vooral natte heide, vochtige graslanden, duinvalleien en natte bossen zijn kwetsbaar.⁶² Wanneer de (grond)waterstand daalt, verdwijnen soorten die afhankelijk zijn van natte omstandigheden en worden zij vervangen door algemenere, droogtetolerante soorten.

Grondwaterafhankelijke Nederlandse natte natuurgebieden kampen al decennialang met verdroging. De oorzaken liggen grotendeels buiten de natuurgebieden zelf: intensieve ontwatering voor land- en tuinbouw, grondwateronttrekkingen voor drinkwater, industrie en beregening in de land- en tuinbouw, en veranderingen naar meer intensief landgebruik. Ook door het inslijten van de rivierbodem treedt

⁵⁷ [Gewasbeschermingsmiddelen in oppervlaktewater, 2013-2024 | Compendium voor de Leefomgeving](#); [Risico voor het waterleven door gewasbeschermingsmiddelen 2012-2016 | Compendium voor de Leefomgeving](#)

⁵⁸ [Pesticiden in terrestrische Natura 2000-gebieden | Rapport | Rijksoverheid.nl](#)

⁵⁹ [ECLI:NL:RVS:2025:1428, Raad van State, 202104808/1/R2](#)

⁶⁰ [wetten.nl - Regeling - Wet gewasbeschermingsmiddelen en biociden - BWBR0021670](#)

⁶¹ [Droogte en verdroging | Informatiepunt Leefomgeving](#)

⁶² [Geschiktheid grondwaterstand verdrogingsgevoelige landnatuur, 2018 | Compendium voor de Leefomgeving](#)

verdroging op; grondwaterstanden in een breed gebied rondom de rivieren zijn hierdoor aanzienlijk gedaald.

De problematiek van verdroging wordt nog verergerd door klimaatverandering, met hogere neerslagtekorten en lagere rivierafvoeren tijdens het droogteseizoen (zie ook paragraaf 6.7). Verdroging kan bovendien de negatieve effecten van stikstof versterken, doordat voedingsstoffen sneller vrijkomen in drogere bodems.⁶³

Naast verdroging staat ook de kwaliteit van het water in Nederland onder druk. Met waterkwaliteit worden in het Natuurplan zowel grondwaterkwaliteit als oppervlaktewaterkwaliteit bedoeld, aangezien beide een drukfactor kunnen zijn voor natuur. De druk op de waterkwaliteit heeft verschillende oorzaken. Zo komen er, vanuit industrie, huishoudens, landbouw, vervuilende stoffen en nutriënten vervuilende nutriënten en stoffen in het water terecht (zoals stikstof, fosfor, microplastics, medicijnresten en gewasbeschermingsmiddelen). Een deel van de vervuiling komt ook via grote rivieren ons land binnen. Daarnaast hebben we vaker te maken met hogere temperaturen waardoor ook de temperatuur van het water stijgt.⁶⁴ Tenslotte heeft de aanleg van waterinfrastructuur, zoals dammen, stuwen etc., tot verandering geleid in natuurlijke dynamiek. Door het compartimenteren van deltawateren en rivieren treden eerder waterkwaliteitsproblemen zoals algenbloei op. Ook worden zwemroutes voor vissen afgesloten. Tenslotte leiden veranderingen in waterstromen en de afzetting van slib en zand, en het verdwijnen van natuurlijke overgangen tussen zoet en zout water tot een afname van leefgebied voor veel planten en dieren.⁶⁵

De vitaliteit van de bodem staat onder druk door verschillende factoren. Een belangrijke oorzaak is het intensieve gebruik van Nederlandse landbouwgronden. Daarbij wordt onder meer gebruikgemaakt van gewasbeschermingsmiddelen, (kunst)mest, gewassen met hoge opbrengsten, monoculturen, intensieve bouwplannen, zware landbouwmachines en het verlagen van waterstanden. Deze werkwijze heeft niet alleen gevolgen voor landbouwbodems, maar ook voor bos-, natuur- en waterbodems. Door deze ontwikkelingen neemt de vitaliteit van de bodem af en raakt het evenwicht tussen verschillende bodemeigenschappen verstoord. Daarnaast bevatten veel bodems schadelijke stoffen, zoals PFAS, microplastics, resten van geneesmiddelen, bestrijdingsmiddelen, antibiotica en nanodeeltjes. Klimaatverandering en de energietransitie kunnen de bestaande bodemproblematiek verder versterken.⁶⁶

De kwaliteit en beschikbaarheid van water en bodem hebben grote invloed op de natuur. Is de bodem te nat of juist te droog, dan kan dat tot schade leiden aan de natuur. Dit effect wordt versterkt door klimaatverandering (zie paragraaf 6.7). Omdat het water en bodemsysteem óók belangrijk is voor andere beleidsterreinen is het belangrijk om in de ruimtelijke ordening rekening te houden met het water- en bodemsysteem.⁶⁷ Hiervoor is het belangrijk om bij de doelbepaling van natuur rekening te houden met de randvoorwaarden van het water- en bodemsysteem. Hydrologisch herstel van verdroogde natuur vereist een systeembenadering: niet alleen lokaal ingrijpen, maar het hele regionale watersysteem rondom de gebieden herinrichten en anders beheren, gericht op beter vasthouden van water, hogere grondwaterstanden en minder onttrekkingen.

Bestaande inzet

Als sinds decennia worden maatregelen genomen ter verbetering van de waterkwaliteit en worden bodemsaneringen uitgevoerd. Door vergroting van kennis en inzicht, en door aanscherping van normering, nieuwe wetgeving en productie van nieuwe stoffen zullen nieuwe maatregelen nodig zijn. Voor het behalen van de waterkwaliteitsdoelen van de Kaderrichtlijn water wordt door het Rijk,

⁶³ [Droogte en verdroging | Informatiepunt Leefomgeving; Wat zijn de gevolgen van toenemende droogte? | Kennisportaal Klimaatadaptatie](#)

⁶⁴ [Waterkwaliteit verbeteren | Water | Rijksoverheid.nl; https://www.clo.nl/indicatoren/nl143810-waterkwaliteit-oppervlaktewater-2024](#)

⁶⁵ [Rijkswaterstaat, Invloeden op waterkwaliteit](#)

⁶⁶ https://www.rli.nl/sites/default/files/advies_de_bodem_bereikt_def.pdf

⁶⁷ [Kabinet maakt water en bodem sturend bij ruimtelijke keuzes | Nieuwsbericht | Rijksoverheid.nl ; pdf](#)

provincies, gemeenten en waterschappen gewerkt aan het verbeteren van de waterkwaliteit, door het nemen van maatregelen. Daarbij is de ecologie onderdeel van de beoordeling van de waterkwaliteit.

Via gebieden met meervoudige opgaven wordt er gewerkt aan voldoende waterkwantiteit en waterkwaliteit voor natuur (gebieden rond Natura 2000, beekdalen, grondwaterbeschermingsgebieden en veenweidegebieden). Waterschappen hebben hierin een cruciale rol. Daarnaast wordt er via verschillende beleidsprogramma's bijgedragen aan bodemkwaliteit, zoals het Nationaal programma landbouwbodems⁶⁸, het Programma bodem, ondergrond en grondwater, en het Actieplan groei van biologische productie en consumptie. Ook stelt het Rijk periodiek een Nationaal Waterprogramma op, waarin ook beleid en maatregelen ter verbetering van de (grond)waterkwaliteit worden opgenomen.

Inzet coalitieakkoord

Het kabinet heeft de ambitie om de waterkwaliteit structureel te verbeteren door in te zetten op de Kaderrichtlijn Water en door lozingsvergunningen aan te scherpen. Op het gebied van ruimtelijke ordening worden keuzes gericht op de lange termijn, waarbij 'water en bodem sturend' een richtinggevend principe is.

6.5 Invasieve exoten

Beschrijving drukfactor

Invasieve exoten zijn uitheemse planten of dieren waarvan is vastgesteld dat de introductie of verspreiding ervan buiten hun natuurlijke verspreidingsgebied een bedreiging is of nadelige gevolgen heeft voor de biodiversiteit en aanverwante ecosysteemdiensten. Het aantal invasieve exoten dat zich in Nederland vestigt neemt sterk toe. Het gaat hierbij vooral om soorten die elders uit Europa, uit Noord-Amerika en/of Azië komen. De meeste mariene exoten zijn afkomstig uit de Noordelijke Stille Oceaan en Noordelijke Atlantische Oceaan. Nieuwe soorten komen hier meestal terecht door handel of transport.

Nederland is gevoelig voor de komst van uitheemse soorten door de ligging aan de delta van grote rivieren, met open watersystemen. Daarnaast vinden er veel transportbewegingen plaats met in- en doorvoer vanuit de hele wereld. De combinatie met een warmer klimaat vergroot de kans dat exoten zich vestigen.

Het aantal invasieve exoten neemt de laatste vier decennia snel toe. Deze exoten kunnen zowel direct als indirect schadelijk zijn voor inheemse soorten en ecosystemen, bijvoorbeeld omdat ze inheemse soorten wegconcurreren, opeten, infecteren of zich ermee vermengen en ecosystemen veranderen.⁶⁹

Bestaande inzet

Met het Landelijk Aanvalsplan Invasieve Exoten wordt ingezet op het voorkomen van introductie en op vroege eliminatie van invasieve exoten, om zo de nadelige gevolgen voor de biodiversiteit en voor ecosysteemdiensten te beperken. Deze maatwerk aanpak bevat gerichte maatregelen zoals: handelsverboden, betere monitoring, innovatieve opsporing, afspraken met terreinbeheerders en het geven van voorlichting. In 2025 en 2026 zijn eenmalig middelen vrijgemaakt om hiermee een start te maken. Voor beheersmaatregelen tegen wijdverspreide invasieve exoten in natuurgebieden, die ook in het aanvalsplan beschreven staan, zijn nog geen extra middelen vrijgemaakt. Er is dus nog een restopgave om te kunnen voldoen aan de NHV doelen op het gebied van invasieve exoten.

Ook is er vanuit de EU een wettelijk kader rondom exotenbeleid. EU-verordening 1143/2014 heeft tot doel de nadelige gevolgen van de (on)opzettelijke introductie en verspreiding van invasieve uitheemse soorten voor biodiversiteit en ecosysteemdiensten te voorkomen, beperken en matigen. De verordening stelt regels om de introductie, verspreiding en impact van deze soorten te beperken, met als kern een lijst van zorgwekkende soorten waarvoor gezamenlijk optreden op EU-niveau gewenst is.

⁶⁸ [Nationaal Programma Landbouwbodems](#)

⁶⁹ [Exoten in Nederland, 1900-2024 | Compendium voor de Leefomgeving; Landelijk aanvalsplan invasieve exoten](#)

Inzet coalitieakkoord

Het kabinet is voornemens om met een gebiedsgerichte inzet tegen invasieve exoten bij te dragen aan het herstel van natuurgebieden die er slecht voor staan.

6.6 Bodemberoering en effecten op visbestanden

Beschrijving drukfactor

Bodemberoerende visserij met sleepnetten en wekkerkettingen woelt de bodem om. Hierdoor verdwijnen organismen die op de (zee)bodem groeien en krijgen plantengemeenschappen, schelpdierbanken en andere bodembewoners geen kans zich te ontwikkelen.

Daarnaast vormt onbedoelde bijvangst één van de grootste bedreigingen voor beschermde en bedreigde zee(zoog)dieren, zoals haaien en een aantal roggen. Hiervoor geldt dat ze weer overboord gezet moeten worden. Het verlies van deze soorten via bijvangst heeft effect op bredere mariene ecosystemen, wat ook weer effect heeft op de gezondheid van visbestanden.⁷⁰

Verder heeft de visserij een impact op vispopulaties en kan het leiden tot overbevissing. Door overbevissing komen bepaalde visbestanden onder het biologisch minimum, waardoor hun voortbestaan wordt bedreigd. Dit wordt vaak voor commercieel interessante soorten gereguleerd door maximale vangsten in te stellen. Ook kan visserij leiden tot afname van vispopulaties die als voedsel dienen voor andere diersoorten zoals vogels en zeezoogdieren, met mogelijk negatieve gevolgen voor de populaties van deze soorten.

Bestaande inzet

Via verschillende sporen wordt gewerkt aan een duurzame visserij, door gebieden met rust te laten of voorschriften voor vangstmethodes te verplichten. Het Europese Gemeenschappelijk Visserij Beleid (GVB) is erop gericht om duurzame vispopulaties in stand te houden. Hier worden in Europees verband afspraken gemaakt over toegestane visserijmethoden en gebieden waar restricties gelden. Deze afspraken gelden voor de Nederlandse wateren buiten de exclusieve economische zone (EEZ). Binnen de EEZ is nationaal beleid van toepassing, waar ook quota of vergunningen voor worden uitgegeven. In nationale trajecten, zoals de uitvoering van het Noordzeeakkoord en toekomst garnalenvisserij, zijn afspraken gemaakt om te komen tot gebiedssluitingen voor bodemberoerende visserij. Via beide sporen wordt gewerkt aan een duurzame visserij, door gebieden met rust te laten of voorschriften voor vangstmethodes te verplichten.

Vanuit het Rijk wordt er sinds 2023 ook gewerkt aan een Europees LIFE-project "Coordinated Development and Implementation of Best Practice in Bycatch Reduction in the North Atlantic Region (CIBBRiNA)". In dit project werkt het Rijk samen met visserijorganisaties, ministeries, wetenschap en NGO's om incidentele bijvangst te verminderen.⁷¹

6.7 Klimaatverandering

Beschrijving drukfactor

Ten gevolge van klimaatverandering stijgt de gemiddelde temperatuur van lucht, water en bodem en extreme weersomstandigheden, zoals hittegolven, droogte of juist wateroverlast en zware stormen, komen vaker voor. De zomers zullen gemiddeld genomen droger worden en de winters juist natter. De zeespiegel zal stijgen met onder andere verzilting als gevolg. De snelheid waarmee het klimaat verandert neemt bovendien toe.⁷²

Klimaatverandering heeft uiteenlopende gevolgen voor ecosystemen, waarbij habitats en soorten beïnvloed worden door de verschillende klimaatdrukfactoren (temperatuurstijging; extreme droogte; extreme natheid; zeespiegelstijging en verzilting). Een van de belangrijkste gevolgen is het verschuiven

⁷⁰ [About - CIBBRiNA](#)

⁷¹ [Aanpak van bijvangst beschermde soorten in de visserij van start | Nieuwsbericht | Rijksoverheid.nl](#)

⁷² [KNMI'23 Klimaatscenario's voor Nederland](#)

van verspreidingsgebieden van soorten. Op nationaal niveau kan dat leiden tot de toe- of afnames van soorten inclusief het verdwijnen van gevestigde soorten en verschijnen van nieuwe soorten. Dit heeft ook invloed op andere soorten, bijvoorbeeld vanwege de voedselbeschikbaarheid. Voorbeelden van soorten die profiteren van hogere (winter)temperaturen zijn ijsvogels en zilverreigers, terwijl soorten als de tapuit en de grutto het moeilijker hebben. Extremen zoals natuurbranden of langdurige droogte kunnen plotselinge sterfte veroorzaken of leefgebieden blijvend veranderen.⁷³

Een ander gevolg van temperatuurstijging betreft de achteruitgang van de kwaliteit van het leefgebied. In natte ecosystemen zoals vennen, poelen, beken, rivieren, meren en kustwateren neemt de oppervlaktewaterkwaliteit af door het opwarmende water. In combinatie met weersextremen kan dit leiden tot kans op oververhitting en zuurstofuitputting voor soorten die in deze ecosystemen leven. Voor de Noordzee, Waddenzee en andere onderwaternatuur zijn opwarming van de ondiepere delen een probleem, waardoor soorten naar koelere wateren zullen verplaatsen. Door zeespiegelstijging en frequente extreme stormen kan het broedsucces van vogels in buitendijkse gebieden sterk afnemen. Daarnaast veroorzaakt de hogere concentratie van CO₂ in de atmosfeer oceaanzuurings.⁷⁴

Hoewel klimaatverandering duidelijke risico's met zich meebrengt, kan een robuuste en goed functionerende natuur ook bijdragen aan het opvangen van de gevolgen van klimaatverandering, bijvoorbeeld door water vast te houden, hitte te dempen en koolstof of stikstof op te slaan. Dit geldt zowel voor stedelijke ecosystemen, het landelijk gebied als natuurgebieden.

De gevoeligheid van VHR- soorten en habitattypen voor klimaatdrukfactoren zijn door het PBL in kaart gebracht⁷⁵ (zie figuur 2).

⁷³ [Natuur | Kennisportaal Klimaatadaptatie; Klimaatverandering en Natura 2000-gebieden - Ecologische Autoriteit](#)

⁷⁴ [OSPAR rapporteert oceaanzuurings in Quality Status Report | Noordzeeloket](#)

⁷⁵ Henkens, R.J.H.G., Cormont, A., Van Swaay, C.A.M., Wamelink, G.W.W. en F.G.W.A. Ottburg (2024). Risico's en kansen van klimaatverandering voor de Nederlandse natuur; Invloed van temperatuurstijging, extreme droogte of natheid, zeespiegelstijging en verzilting op de doelen voor VHR, KRW, ecosysteemdiensten en algemene biodiversiteit. Wageningen, Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, WOT-technical report 260

Mogelijke toekomstige drukfactoren en kansen

Figuur 2. Invloed van klimaatverandering op soorten en habitattypen beschermd onder de Vogel- en Habitatrictlijn.

Bestaande inzet

De gevolgen van klimaatverandering voor Nederland raken niet alleen de natuurlijke leefomgeving maar vele beleidsterreinen. Aanpassingen aan klimaatverandering vragen dan ook om overkoepelende en structurele keuzes over meerdere beleidsterreinen heen: ruimtelijk beleid, landbouwbeleid, natuurbeleid en watermanagement.⁷⁶ De bestaande inzet op deze beleidsterreinen valt grofweg onder twee sporen: beleid gericht op klimaatadaptatie en beleid gericht op klimaatmitigatie.⁷⁷ Hieronder volgt een niet limitatieve opsomming van de belangrijkste inzet op dit thema.

Klimaatadaptatie

Het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat heeft een coördinerende en stimulerende rol in de nationale aanpak voor klimaatadaptatie. Dit gebeurt vanuit twee programma's: de Nationale klimaat adaptie strategie (NAS) en het Deltaprogramma. De NAS is de overkoepelende Nederlandse strategie op het gebied van klimaatadaptatie. In het Nationaal Uitvoeringsprogramma Klimaatadaptatie, gepubliceerd in november 2023, zijn diverse uitgangspunten en prioriteiten voor de herziening van deze NAS vastgesteld, waaronder het formuleren van concrete adaptatiedoelen. Landbouw en natuur maken hier deel van uit. Met de LVVN-actie programma's voor klimaatadaptatieve landbouw en natuur wordt bijvoorbeeld beoogd dat in 2030 alle ondernemers in de land- en tuinbouw en terreinverantwoordelijken in natuur duurzaam en effectief kunnen omgaan met de veranderingen in het klimaat.

Het nationaal Deltaprogramma werkt tot 2050 thematisch en gebiedsgericht aan een waterveilig Nederland met een voldoende zoetwatervoorziening en een waterrobuuste en klimaatbestendige inrichting. In het Hoogwaterbeschermings programma worden de primaire keringen (dijken, dammen,

⁷⁶ [Klimaatrisico's in Nederland](#)

⁷⁷ [Nationaal Biodiversiteit Strategie & Actieplan Nederland 2025-2030](#)

duinen) die niet voldoen aan de eisen versterkt, waar mogelijk in combinatie met natuur opgaven. Het Deltaplan Zoetwater bevat het maatregelenpakket van Rijk en regio gericht het realiseren van het nationale doel om Nederland weerbaar te maken tegen watertekort. Nederland heeft dan een veerkrachtig en evenwichtig grond- en oppervlaktewatersysteem waarbij wateraanbod en watervraag voor alle maatschappelijke functies zo lang mogelijk in evenwicht zijn. Dit is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van overheden en gebruikers. Het Deltaplan Ruimtelijke adaptatie (DPRA) richt zich op de omgang met hevige regenval, droogte en hitte in de gebouwde omgeving en het verkleinen van gevolgen van overstromingen. Doel is het waterrobuust en klimaatbestendig Nederland in 2050.

Klimaatmitigatie

In 2016 heeft de EU, mede namens Nederland, de Overeenkomst van Parijs ondertekend. Doel van de overeenkomst is om de opwarming van de aarde te beperken tot ruim onder 2 graden Celsius, met duidelijk zicht op 1,5 graden Celsius. De Nederlandse Klimaatwet bevat doelen voor Nederland om in 2030 tot een reductie van broeikasgasemissies van 55%, ten opzichte van 1990. Daarnaast is klimaatneutraliteit in 2050 ook een doel op nationaal niveau. Op het snijvlak van klimaatmitigatie en natuurbehoud en herstel zijn onder andere de Bossenstrategie, groenblauwe dooradering en het Programma Veenweiden relevant, vanwege hun expliciete doelstelling om aan beide opgaven bij te dragen.

Natuurdoelen

Omdat klimaatverandering invloed heeft op verspreiding van en voorkomen van soorten en habitattypen kan dit mogelijk ook van invloed zijn op de haalbaarheid van de doelen voor deze soorten en habitattypen. Daarom wordt bij het stellen van doelen waar mogelijk rekening gehouden met de invloed van klimaatverandering.⁷⁸ en is er een beleidskader beschikbaar om op lokaal niveau om te gaan met onhaalbare doelen als gevolg van klimaatverandering.⁷⁹

Inzet coalitieakkoord

Het kabinet blijft zich inzetten om de klimaatdoelen te halen, de maatregelen uit te voeren die reeds waren afgesproken, en om knelpunten op te lossen en te versnellen waar mogelijk. Daarnaast wordt ingezet op de klimaatdoelen van 2040 en 2050.

⁷⁸ [Natura 2000 Doelendocument 2026.pdf](#)

⁷⁹ [Beleidskader Doelwijziging Natura 2000](#)

7. Overkoepelende informatie over de doelen

Dit hoofdstuk bevat informatie die overkoepelend is voor de verschillende doelstellingen van de NHV en komt overeen met onderdeel A van het EC-format. Zo wordt er informatie gegeven over publieksparticipatie, de nationale context waarin het Natuurplan wordt ontwikkeld en over de algemene uitgangspunten van het plan. Daarnaast biedt het een overzicht van de samenhang en nevenvoordelen voor andere belangrijke beleidsterreinen, zoals klimaat en bodem. Tot slot bevat dit onderdeel informatie over financiën, monitoring en de evaluatie van het Natuurplan.

7.1 Publieksparticipatie

Het herstel van de natuur is een grote opgave die invloed heeft op de gehele samenleving. Deze opgave vraagt om een gezamenlijke inspanning van overheden, bedrijfsleven en inwoners. Uit onderzoek blijkt dat Nederlanders groot belang hechten aan natuur en willen zorgdragen voor de natuur, maar de verantwoordelijkheid vooral bij de overheid en steeds minder bij zichzelf leggen. Daarom is het nodig om het publiek te blijven informeren over het belang van natuurherstel en -behoud en om hen handelingsperspectief te bieden.

Bij de implementatie van de NHV worden verschillende stakeholders betrokken. De manier waarop dat gebeurt hangt samen met onder meer de diverse rollen en verantwoordelijkheden van stakeholders bij de implementatie en uitvoering van de wet; het effect dat de implementatie kan hebben op de belangen van diverse groepen; het kennisniveau dat nodig is om te kunnen bijdragen aan het tot stand komen van het Natuurplan en de tijd, capaciteit en middelen om de processen tijdig te doorlopen.

In het programmaplan Natuurplan zijn de onderstaande uitgangspunten vastgesteld:

- Samenwerking met stakeholders: Vooraf wordt vastgesteld op welke wijze de samenwerking met stakeholders wordt ingericht, zodat betrokkenen weten op welke onderwerpen zij op welk moment hun bijdrage kunnen leveren en op welke wijze zij invloed kunnen uitoefenen.
- Inzicht aan betrokkenen: Betrokkenen krijgen inzicht in de wijze waarop hun inbreng wordt verwerkt. Wanneer wensen niet kunnen worden ingewilligd wordt dit onderbouwd;
- Bestaande samenwerkingsverbanden: Waar mogelijk worden bestaande samenwerkingen benut;
- Gebiedsgericht: Er wordt zoveel mogelijk gebiedsgericht gewerkt om betrokkenheid van stakeholders te bevorderen;
- Tijdige en toegankelijke communicatie: Er wordt zorggedragen voor tijdige en toegankelijke communicatie zodat betrokkenen over voldoende en de juiste informatie beschikken, op basis van de meest recente wetenschappelijke inzichten;
- Brede publiekscommunicatie: Er wordt ingezet op brede publiekscommunicatie om het inzicht in de voordelen van natuurherstel te bevorderen.
- Actieve Openbaarmaking: Documenten met betrekking tot de totstandkoming van het Natuurplan worden in het kader van de WOO actief openbaar gemaakt. De Rijksoverheid werkt aan een website die dit kan faciliteren. Totdat deze website gereed is, wordt gebruik gemaakt van de NHV-pagina op Ons Levend Landschap.⁸⁰

7.1.1 Publiekscommunicatie

Met brede publiekscommunicatie wordt bijgedragen aan:

- Stijgende bewustwording en begrip onder het algemeen publiek voor het belang van natuur en natuurherstel.
- Versterken van draagvlak voor (de impact van) natuurherstelmaatregelen op lokaal, regionaal en landelijk niveau;
- Toegankelijke en heldere informatie over de voortgang van het natuurbeleid voor algemeen publiek en doelgroepen van lopende natuurprogramma's.

⁸⁰ [Natuurherstelverordening](#) | [Natuurverbetering](#) | [Levend Landschap](#)

De NHV communicatie-inzet informeert, verbindt, inspireert en activeert. Vanuit een gezamenlijke communicatie-aanpak op natuurherstel (in beeld en taal) en door te laten zien hoe hieraan wordt gewerkt. Publiekscommunicatie wordt ingezet in alle fasen van de totstandkoming van het Ontwerp- en definitieve Natuurplan.

7.1.2 Formele inspraak

De formele inspraak wordt via terinzagelegging en internetconsultatie vormgegeven en is daarmee toegankelijk voor alle inwoners, organisaties en bedrijven die een belang hebben bij, of wiens belangen geraakt worden door de implementatie van de NHV. Formele inspraakprocedures zijn in ieder geval van toepassing op het wetgevingstraject; het Ontwerp-Natuurplan en de plan-mer.

De Notitie Reikwijdte en Detailniveau (NRD) ligt in het voorjaar van 2026 ter inzage en het plan-MER is gepland voor het najaar 2026.

Omdat het Europese format voor het Natuurplan vrij technisch van aard is, wordt daarnaast ook een publieksvriendelijke versie opgesteld met een toelichting en informatie over de context van de NHV. Daarmee vergroten we de toegankelijkheid van de inspraakprocedure voor een breed publiek. Het definitieve Natuurplan vormt uiteindelijk het beleidskader dat door vertaald wordt in de plannen van decentrale overheden. Deze overheden hebben conform de NHV de verplichting om dit proces samen met belanghebbenden vorm te geven.

7.1.3 Betrekken van de maatschappij en Kamer bij Natuurherstel

Betrekken van de maatschappij

Om de maatschappij te betrekken bij het belang van biodiversiteit en natuurherstel, wordt er ook gebruik gemaakt van de andere communicatie-programma's over natuur binnen LNVN.

Sterker met Natuur en Ons levend landschap

Via het programma Sterker met Natuur⁸¹ en Onslevendlandschap.nl⁸² worden verhalen en best practices gedeeld over natuurherstel. Daarnaast biedt het programma een toolbox voor professionals, die daarmee eenvoudig via hun eigen kanalen de diverse communicatieboodschappen kunnen delen.

Collectief Natuurinclusief

Het Collectief Natuurinclusief⁸³ is een collectief van publieke- en private partijen die – net als de natuur – over de grenzen van domeinen en sectoren werkt. Het collectief helpt om de transitie naar een natuur inclusieve samenleving te versnellen. Met Agenda Natuurinclusief 2.0 is de koers gezet richting een natuur inclusieve samenleving in 2050. Stap voor stap verbindt, betreft en activeert het collectief publieke en private partijen op tien domeinen: bouw, energie, financiële sector, gezondheid, infrastructuur, landbouw, onderwijs, vrijetijdseconomie, water en bedrijventerreinen. Het programmabureau van Natuurinclusief ondersteunt de beweging met communicatie, participatie en gedragsverandering.

Rond mijlpalen in de implementatie van de NHV wordt om aandacht gevraagd via diverse media.

Informeren en betrekken Kamer

Het opstellen van het Natuurplan, het goed vastleggen daarvan in wet- en regelgeving en nadere afspraken over de uitvoering, gebeurt in gezamenlijkheid met de verantwoordelijke medeoverheden. In het proces wordt voortdurend bekeken hoe op goede en zorgvuldige wijze de Tweede- en Eerste Kamer tijdig kunnen worden meegenomen. Dit gebeurt ten minste twee keer per jaar door middel van een voortgangsbrief implementatie Natuurherstelverordening. Daarnaast kan gebruik worden gemaakt van het instrumentarium van Parlement & Wetenschap.

⁸¹ [programma Sterker met Natuur](#)

⁸² [Onslevendlandschap.nl](#)

⁸³ [Collectief Natuurinclusief](#)

7.2 Bijdrage aan 20% herstel in Europa

Europa heeft als overkoepeld doel gesteld dat ten minste 20% van alle land- en zeegebieden hersteld moeten zijn in 2030. Om te bepalen hoever we gezamenlijk komen als lidstaten moeten we aangeven wat de omvang is van de land- en zeegebieden waarvoor uiterlijk in 2030 herstelmaatregelen worden genomen.

Het Ontwerp-Natuurplan bouwt voort op de maatregelen uit bestaande plannen en programma's (zie onder meer Bijlage I). Maatregelen die nu al voorzien zijn beslaan onder meer bijna alle beschermde natuur in Nederland (Natura 2000-gebieden, NNN-gebieden en KRM-gebieden), delen van het landelijk gebied, delen van het stedelijk gebied en delen van mariene gebieden waar geen beschermingsregime geldt. De totale oppervlakte beschermde natuur in Nederland op land, inclusief binnenwateren en agrarisch natuur- en landschapsbeheer, bedraagt 1.073.332 hectare.⁸⁴ De totale oppervlakte beschermde natuur in de Nederlandse mariene wateren bedraagt 1.942.934 hectare.⁸⁵ Deze totalen zijn een benadering van de oppervlakte waarop herstelmaatregelen plaatsvinden. Het ontwerpplan bevat nog geen additionele maatregelen. Additionele maatregelen tot 2030 zullen hoofdzakelijk binnen deze beschermde gebieden landen.

Het uitwerken van additionele maatregelen voor het definitieve Natuurplan gebeurt in samenhang met het maatregelenpakket dat wordt uitgewerkt ter uitvoering van het coalitieakkoord 2026-2030. Dit beleid wordt onder regie van de Ministeriële Taskforce Landbouw, Natuur en Stikstof uitgewerkt en wordt waar mogelijk opgenomen in het in het definitieve Natuurplan.

7.3 Nevenvoordelen en effecten van natuurherstelbeleid

Dit hoofdstuk beschrijft de nevenvoordelen van het natuurherstelbeleid in het kader van de NHV. Het Ontwerp-Natuurplan heeft een strategisch en richtinggevend karakter: het schetst de hoofdlijnen en maakt inzichtelijk welke bijdragen natuurherstel kan leveren aan bredere maatschappelijke doelen. Richting het definitieve Natuurplan zullen de maatregelen en hun effecten verder worden geconcretiseerd, mede op basis van aanvullende beleidskeuzes en nadere uitwerking. In dit hoofdstuk worden, ter illustratie, voorbeelden gegeven van nevenvoordelen van bestaand natuurherstelbeleid; deze zullen in de definitieve versie verder worden uitgewerkt en gekwantificeerd waar mogelijk. Daarnaast wordt een kwalitatieve duiding gegeven van de sociaaleconomische effecten van het huidige beleid, als eerste stap richting een meer onderbouwde analyse in het definitieve Natuurplan.

7.3.1 Nevenvoordelen voor klimaatmitigatie

Natuurherstelmaatregelen kunnen een aanzienlijke bijdrage leveren aan de nationale klimaatdoelen. Bossen, landschapselementen en veenbodems zijn natuurlijke koolstofvoorraden. Door onder andere klimaatverandering en intensief landgebruik staan deze koolstofvoorraden steeds meer onder druk. Bescherming en herstel zijn essentieel voor het reduceren van emissies en het opslaan van broeikasgassen. Vitale bossen, landschapselementen en vernatte veengebieden kunnen extra CO₂ opslaan in biomassa en bodem, en de uitstoot uit veenbodems sterk verlagen.

Nederland heeft zich, in Europees verband en in de Nederlandse Klimaatwet, gecommitteerd aan klimaatneutraliteit in 2050. Het nationale doel van 55% emissiereductie in 2030 t.o.v. 1990 is hiervoor een belangrijke tussenstap. In het Klimaatakkoord is een specifiek doel voor 2030 opgenomen over landgebruik (1,8 Mton restemissie in 2030), met beleid dat zich richt op bomen, bos en natuur (0,4–0,8 Mton CO₂/jaar extra vastlegging in 2030), veenweide (1 Mton CO₂/jaar reductie in 2030) en landbouwbodems (0,4–0,6 Mton CO₂/jaar extra vastlegging in 2030). Dit beleid moet zorgen voor minder uitstoot van broeikasgassen en meer vastlegging van koolstof, en draagt daarmee bij aan de nationale klimaatopgave.

⁸⁴ Sanders, M.E. en E. van Elburg (2024). Voortgang natuurnetwerk en areaal beschermd natuurgebied; Technische achtergronden bij enkele indicatoren op het Compendium voor de Leefomgeving. Wageningen, Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, WOT-technical report 268.

⁸⁵ Sanders, M.E. en E. van Elburg (2024). Voortgang natuurnetwerk en areaal beschermd natuurgebied; Technische achtergronden bij enkele indicatoren op het Compendium voor de Leefomgeving. Wageningen, Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, WOT-technical report 268.

Volgens de Klimaat- en Energieverkenning 2025 (KEV) ligt Nederland met het huidige beleid niet op koers voor het nationale klimaatdoel en het landgebruiksdoel in 2030.⁸⁶ In het Integrale Nationale Energie en Klimaatplan⁸⁷, dat op 1 januari 2029 wordt herzien (op 1 januari 2028 in concept), wordt de voortgang gerapporteerd aan de Europese Commissie.

Beleid dat voortvloeit uit het Klimaatakkoord zijn de Landelijke Bossenstrategie, het Programma Veenweiden, en Het Nationaal Programma Landbouwbodems. De scope van die programma's wordt verderop in dit Ontwerp-Natuurplan kort beschreven. In het Ontwerp-Natuurplan wordt voortgebouwd op dit beleid en de daaraan verbonden wettelijke klimaatdoelen. Daarmee wordt ingezet op integrale realisatie van de NHV-doelen en de klimaatdoelen voor veenweide, bossen en landschapselementen.

7.3.2 Nevenvoordelen voor bodemdegradatieneutraliteit

Een vitale, organisch rijke bodem slaat CO₂ op en levert ecosysteemfuncties. Een gezonde bodem is dus fundamenteel voor de opgaven van klimaatadaptatie en -mitigatie, (grond)waterkwaliteit en -kwantiteit, en onder- en bovengrondse biodiversiteit. Natuurherstelmaatregelen hebben vaak een gunstige invloed op de bodemgezondheid. Even zo goed dragen maatregelen tegen bodemdegradatie bij aan natuurherstel. Een voorbeeld hiervan is de vernatting van veenbodems. Door het verhogen van de grondwaterstanden wordt de oxidatie en bodemdaling van veen sterk verminderd. Bij volledige vernatting valt de uitstoot van CO₂ vrijwel weg, en blijft organisch materiaal in de bodem behouden. Daarnaast kan de ontwikkeling van kruidenrijk grasland een waardevolle bijdrage aan koolstofopslag leveren; permanente graswortels leggen koolstof vast in de bodem, wat leidt tot de opbouw van organische stof. Maatregelen voor de bodem zijn dus maatregelen met meervoudige uitwerking, waarbij steeds de balans wordt gezocht tussen bodemherstel en bodemgebruik, zodat de bodemfuncties optimaal beschikbaar blijven.

Europese doelstellingen voor gezonde bodems en schoon grondwater zijn vastgelegd in de EU Richtlijn bodemmonitoring en -veerkracht en in de Kaderrichtlijn Water. Ook zijn er, zoals in bovenstaande hoofdstuk benoemd, in het kader van het klimaatbeleid specifieke nationale doelen voor landbouwbodems gesteld. Daarom bestaat sinds 2019 het Nationaal Programma Landbouwbodems. Dit programma heeft als doelstelling het duurzaam beheer van alle landbouwbodems in 2030. Vanaf dat jaar moet in minerale landbouwbodems jaarlijks 0,5 Mton CO₂-equivalent extra worden vastgelegd. Het programma richt zich via verschillende maatregelen op zich op duurzaam bodembeheer ten behoeve van klimaatdoelen, bodemvruchtbaarheid, waterkwaliteit en biodiversiteit, via kennisontwikkeling, -verspreiding, stimulering en monitoring. Ook in het huidige Nationaal Strategisch Plan voor het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (2023-2027) zijn verschillende maatregelen welke zich richten op onder andere het verbeteren van de bodemgezondheid. Middels de eco-regeling worden boeren beloofd voor het uitvoeren van zelf te kiezen eco-activiteiten zoals langjarig grasland, biologische landbouw en landschapselementen.

In het ontwerp-Natuurplan wordt voortgebouwd op het bestaande beleid. De maatregelen die in het definitieve Natuurplan opgenomen zullen worden dragen zo bij aan de bestaande biodiversiteits-, klimaat-, water- en bodemdoelen. Het doel is om hiermee te waarborgen dat ingrepen duurzaam zijn en het bodemgebruik in balans houden met de kwaliteit van de bodem.

7.3.3 Sociaaleconomische effecten

Inleiding

Het Ontwerp-Natuurplan heeft een strategisch en richtinggevend karakter en bevat geen concrete, gebiedsspecifieke maatregelen. Daardoor kunnen sociaaleconomische effecten in deze fase

⁸⁶ [Klimaat- en Energieverkenning 2025 | Planbureau voor de Leefomgeving](#)

⁸⁷ [Update van het Integraal Nationaal Plan Energie en Klimaat 2021-2030 | Rapport | Rijksoverheid.nl](#)

nog niet locatie- of maatregelniveau-specifiek worden bepaald. De analyse richt zich daarom op het duiden van mogelijke effectrichtingen per artikel (ecosysteemtype), op basis van:

- de beleidsrichting per artikel (ecosysteemtype);
- de belangrijkste drukfactoren en voorgenomen herstelstrategieën;
- een inschatting van mogelijke doorwerking op 12 sociaaleconomische thema's, ontleend aan de Monitor Brede Welvaart (MBW)⁸⁸

Met sociaaleconomische effecten bedoelen we de sociale en economische gevolgen van een gebeurtenis, beleidskeuze of ingreep voor een gebied, personen of de samenleving als geheel.⁸⁹ In het kader van het Ontwerp-Natuurplan gaat het om de mogelijke doorwerking van natuurherstelbeleid naar effecten op onder meer gezondheid, leefkwaliteit, veiligheid, economische kansen, sociale samenhang en kwaliteit van de leefomgeving. De analyse is gebaseerd op een kwalitatieve duiding van impact pathways, waarbij beleidsrichtingen worden vertaald naar mogelijke veranderingen in ecosysteemkwaliteit, ecosysteemdiensten en daaruit voortvloeiende sociaaleconomische effecten.⁹⁰ Veel van deze effecten zijn indirect en manifesteren zich via veranderingen in gebruiks-, belevings- en regulerende waarden van ecosystemen. Hierdoor treden effecten vaak vertraagd, contextafhankelijk en cumulatief op.⁹¹ De duiding van sociaaleconomische effecten is gebaseerd op een vergelijking met de huidige situatie en een verwachte autonome ontwikkeling richting 2030 en 2050, waarin bestaande trends en vastgesteld beleid op hoofdlijnen worden voortgezet. Deze referentie is niet afzonderlijk uitgewerkt, maar dient als impliciet vertrekpunt voor het bepalen van de richting van effecte

De analyse is nadrukkelijk geen kwantitatieve effectmeting en ook geen analyse van concrete maatregelenpakketten. De uitkomsten moeten worden gelezen als een eerste indicatieve duiding van mogelijke sociaaleconomische effectrichtingen op strategisch niveau. De onzekerheid in de analyse wordt mede bepaald door

- De mate van concretisering van maatregelen
- Ruimtelijke locatie en schaal;
- Gedragsreacties van actoren (bijv. landbouwtransitie);
- Effectiviteit van ecosysteemherstel
- Beleids- en markontwikkelingen op de midden-lange termijn.

Daarbij geldt dat deze analyse zich richt op effecten van beleidsrichtingen, terwijl ook het uitblijven van maatregelen gepaard gaat met sociaaleconomische kosten.

De analyse bevat geen systematische, kwantitatieve verdelingseffecten naar locatie, sector of doelgroep. Door het strategische karakter van het Ontwerp-Natuurplan is nog onvoldoende bekend over de concrete maatregeluitwerking, ruimtelijke toedeling en uitvoeringswijze. Wel wordt in deze analyse onderkend dat sociaaleconomische effecten ongelijk kunnen neerslaan tussen sectoren, gebieden en groepen in de samenleving. Met name voor landbouw, visserij en andere functies gekoppeld aan ruimte kunnen negatieve effecten of transitiekosten eerder en sterker optreden dan maatschappelijke baten elders zichtbaar worden. Waar dit op basis van de huidige beleidsrichting aannemelijk is, wordt dit in de artikelduidingen benoemd. Verdere verdieping vraagt om nadere uitwerking in onder meer het plan-MER, de uitvoeringsstrategie en het definitieve Natuurplan.

⁸⁸ CBS. (2023). *Monitor Brede Welvaart en de Sustainable Development Goals 2023*.

⁸⁹ Hellmich, S. (2015). What is Socioeconomics? An Overview of Theories, Methods, and Themes in the Field. *Forum for Social Economics*, 46.

⁹⁰ Sociaaleconomische effecten treden in veel gevallen niet direct op, maar via veranderingen in ecosysteemkwaliteit en ecosysteemdiensten. De relatie tussen deze veranderingen en uiteindelijke maatschappelijke effecten is niet één-op-één en sterk afhankelijk van context en gebruik.

⁹¹ Potschin-Young, M. H.-Y. (2018). Understanding the role of conceptual frameworks: Reading the ecosystem service cascade. *Ecosystem Services*, 29, 428–440. Hellmich, S. (2015). What is Socioeconomics? An Overview of Theories, Methods, and Themes in the Field. *Forum for Social Economics*, 46.

De meerwaarde van deze analyse ligt niet in het exact voorspellen van effecten, maar in het vroegtijdig zichtbaar maken van mogelijke kansen, risico's, kwetsbaarheden en aandachtspunten voor de verdere uitwerking van het Natuurplan. De analyse kan daarmee bijdragen aan het identificeren van onderwerpen waarvoor nadere concretisering, aanvullende afweging of flankerend beleid nodig kan zijn. De analyse is daarmee niet bedoeld als vervanging van het plan-MER of van een nadere beoordeling van concrete maatregelen, maar als input voor de verdere uitwerking van het definitieve Natuurplan.

Sociaaleconomische effecten

In onderstaande tabel zijn de 12 sociaaleconomische effecten opgenomen corresponderend met de thema's uit Brede Welvaart en een korte toelichting. Een uitgebreidere toelichting op de gebruikte methode, en een duiding van de mogelijke sociaaleconomische effectrichtingen per artikel is te vinden in bijlage II.

Tabel 1 Overzicht te beoordelen sociaaleconomische effecten

Sociaaleconomisch effect	Brede-welvaart thema	Toelichting (Waar naar wordt gekeken)
Mentale gezondheid & welzijn	Subjectief welzijn / Gezondheid	Ervaren welzijn, stressreductie, herstelwaarde van natuur, tevredenheid met leefomgeving, maar ook mogelijke mentale belasting door functieverandering, gebruiksbeperkingen of onzekerheid bij transities.
Esthetische waarde leefomgeving	Subjectief welzijn / Wonen	Waardering van landschap, kwaliteit van uitzicht en belevingswaarde van groen-blauwe omgeving, inclusief verschillen in waardering tussen gebieden en gebruikersgroepen.
Werkgelegenheid	Materiële welvaart / Arbeid	Verandering in werkgelegenheid in aanleg, beheer, monitoring en natuur-inclusieve sectoren, maar ook mogelijke afname van werk of verschuiving van werk in bestaande sectoren, inclusief transitiekosten en kwaliteit van werk.
Economische opbrengsten, productiviteit & vestigingsklimaat	Materiële welvaart	Bedrijfsinkomen, productiviteit, ecosysteemdienst-gerelateerde economische waarde, concurrentiekracht en aantrekkelijkheid van regio's voor vestiging, inclusief mogelijke kosten, opbrengstverliezen of beperkingen voor bestaande economische functies.
Vastgoedwaarden	Materiële welvaart / Wonen	Verandering in vastgoed- en grondwaarde gerelateerd aan groen, waterveiligheid, leefkwaliteit en gebruiksmogelijkheden, inclusief mogelijke waardevermindering voor sommige functies en waardedaling voor andere.
Fysieke gezondheid & welzijn	Gezondheid	Bewegen, luchtkwaliteit, hittestressreductie, ziektepreventie en recreatief gebruik met gezondheidsimpact, inclusief verschillen in bereikbaarheid en gebruik tussen groepen en gebieden.
Gezondheid gerelateerde waterkwaliteit	Gezondheid / Milieu	Zwemwaterkwaliteit, ecologische waterkwaliteit en blootstelling aan verontreiniging met directe of indirecte gevolgen voor volksgezondheid en leefomgevingskwaliteit.
Recreatie & natuurgebruik	Arbeid en vrije tijd	Bezoek aan natuurgebieden, gebruik van stedelijk groen en gebruikswaarde van vrije tijd, inclusief mogelijke toename van recreatieve kwaliteit én mogelijke beperkingen in toegankelijkheid of gebruik.
Toerisme	Arbeid en vrije tijd	Aantrekkelijkheid van gebieden voor bezoekers, verandering in regionale bestedingen en recreatief-toeristische gebruikswaarde, inclusief mogelijke verschuivingen tussen gebieden en functies.
Sociale cohesie & verbinding met natuur	Samenleving	Natuurbetrokkenheid, gemeenschapsvorming, participatie en sociale interactie via groen, inclusief draagvlak, samenwerking en mogelijke spanningen tussen belangen of gebruiksfuncties.
Waterveiligheid, wateroverlast & droogte risicoreductie	Veiligheid	Overstromingsrisico (rivier/kust), wateroverlast door extreme neerslag (pluviaal), zoetwaterbeschikbaarheid en droogterisico.
Koolstofvastlegging & klimaatregulatie	Milieu	Vastlegging en opslag van CO ₂ in bos, bodem, natte natuur en kustsystemen, en bijdrage aan klimaatmitigatie, klimaatregulatie en vermeden klimaatschade, inclusief effecten van landgebruik, stikstof gerelateerde emissies en broeikasgassen.

Leeswijzer en interpretatie van de uitkomsten

De analyse laat zien dat het Ontwerp-Natuurplan in potentie brede positieve sociaaleconomische effecten kan hebben, met name op de langere termijn. Tegelijkertijd geldt dat deze uitkomsten voorwaardelijk zijn. De uiteindelijke sociaaleconomische effecten zijn sterk afhankelijk van de concrete uitwerking van maatregelen, de ruimtelijke inpassing, de wijze van uitvoering en de beschikbaarheid van flankerend beleid. In de praktijk kunnen zich ook negatieve, onzekere of ongelijk verdeelde effecten voordoen, met name op de korte termijn en voor specifieke sectoren, gebieden of groepen. Dit hangt samen met het strategische karakter van het Ontwerp-Natuurplan, waarin beleidsrichtingen primair gericht zijn op herstel van ecosysteemkwaliteit en de daarmee samenhangende maatschappelijke baten.

De duiding in deze notitie moet daarom worden gelezen als een eerste stap binnen een bredere beleids- en besluitvormingscyclus. Daarnaast volgen nog een plan-MER, uitvoeringstoetsen, feedback van de Europese Commissie en verdere inhoudelijke onderzoeken. Deze vervolgstappen zijn bepalend voor de uiteindelijke omvang, verdeling en realiseerbaarheid van sociaaleconomische effecten.

In onderstaande alinea's wordt een beknopte samenvatting en conclusie van de analyse gegeven. Een uitwerking van de duiding van de mogelijke sociaaleconomische effectrichtingen per artikel, en een meer uitgebreide toelichting op de gebruikte methode is te vinden in bijlage II.

Samenvatting sociaaleconomische effecten Ontwerp-Natuurplan

Het Ontwerp-Natuurplan laat in potentie brede positieve sociaaleconomische effecten zien, met name op de langere termijn. Deze effecten hangen samen met herstel van ecosysteemkwaliteit en de verbetering van leefomgeving, klimaatbestendigheid en natuurwaarden. De grootste en meest robuuste baten worden verwacht op het gebied van waterveiligheid, klimaatregulatie, recreatie en de kwaliteit van de leefomgeving.

De mate waarin deze effecten zich daadwerkelijk voordoen, verschilt echter sterk per regio, sector en groep. In stedelijke gebieden en riviergebieden zijn positieve effecten relatief direct zichtbaar, bijvoorbeeld via verbetering van leefkwaliteit, waterbeheer en recreatie. In deze gebieden sluiten maatregelen vaak goed aan bij bestaande functies en maatschappelijke behoeften.

In andere domeinen is het beeld minder eenduidig. Met name in het agrarisch gebied en de mariene sector kunnen op korte termijn negatieve of spanningsvolle effecten optreden, bijvoorbeeld op werkgelegenheid, economische opbrengsten en het perspectief voor ondernemers. Deze effecten raken specifieke groepen, terwijl de baten van natuurherstel breder en op langere termijn neerslaan. Daardoor ontstaan verdelingseffecten, waarbij lasten en baten niet op dezelfde plek of bij dezelfde partijen terechtkomen. Dit vraagt om een zorgvuldige uitwerking en een continue dialoog met betrokken sectoren en gebiedspartijen, zodat effecten beter kunnen worden begrepen, geadresseerd en waar nodig gemitigeerd.

Daarnaast verschilt de impact per type maatregel. Sommige maatregelen hebben directe en zichtbare effecten (bijvoorbeeld vergroening in stedelijke gebieden), terwijl andere vooral indirect en geleidelijk doorwerken via ecosysteemdiensten, zoals bestuiving, bodemkwaliteit en waterregulatie. Deze effecten zijn minder zichtbaar, maar kunnen in samenhang en op grotere schaal wel degelijk bijdragen aan een robuuster systeem.

De uiteindelijke sociaaleconomische uitkomsten worden in belangrijke mate bepaald door de ruimtelijke keuzes die worden gemaakt en de wijze waarop maatregelen worden uitgewerkt. Hierbij spelen locatie, schaal, functiekoppeling en betrokkenheid van stakeholders een cruciale rol. Zonder gerichte uitwerking bestaat het risico dat positieve effecten onvoldoende worden gerealiseerd, terwijl negatieve effecten zich juist concentreren bij specifieke groepen of gebieden.

Dit onderstreept het belang van regionale uitwerking en maatwerk. Het voorkomen en mitigeren van negatieve effecten vraagt om gerichte maatregelen, zoals perspectief in nieuwe verdienmodellen, ondersteuning bij omschakeling en functiekoppeling. Tegelijkertijd vraagt het versterken van positieve

effecten om samenhangende gebiedsgerichte aanpakken, waarin natuurherstel wordt verbonden met economische en maatschappelijke opgaven.

Tegelijkertijd moet worden onderkend dat het uitblijven van natuurherstel eveneens aanzienlijke sociaaleconomische kosten met zich meebrengt, bijvoorbeeld via verslechtering van ecosysteemdiensten zoals waterkwaliteit, klimaatadaptatie en voedselproductie. Deze kosten werken door naar toekomstige generaties en beperken de economische en maatschappelijke ontwikkelingsruimte.

Het realiseren van de sociaaleconomische potentie van het Natuurplan vraagt daarmee niet alleen om ecologische maatregelen, maar vooral om een zorgvuldige en inclusieve uitvoering, waarin verschillen tussen regio's, sectoren en groepen expliciet worden meegenomen.

7.4 Samenhang met klimaat-, landbouw- en veiligheidsbeleid

In dit hoofdstuk wordt de samenhang uitgewerkt tussen natuurherstel en aanpalende beleidsterreinen, in het bijzonder klimaat-, landbouw- en veiligheidsbeleid. Voortbouwend op het strategische en richtinggevende karakter van het Ontwerp-Natuurplan wordt op hoofdlijnen inzicht gegeven in hoe deze integraliteit in de uitvoering van de NHV wordt vormgegeven. Daarbij staat het verbinden van opgaven centraal, zodat natuurherstel in samenhang bijdraagt aan bredere maatschappelijke doelen. Richting het definitieve plan zal deze samenhang nader worden geconcretiseerd in maatregelen en beleidskeuzes, mede in afstemming met andere departementen en lopende trajecten.

7.4.1 Effecten klimaatverandering meenemen in plannen herstelmaatregelen

Behoud en herstel van veerkrachtige ecosystemen is essentieel voor klimaatbestendigheid. De natuur moet robuust genoeg zijn om met de effecten van klimaatverandering om te gaan. Tegelijkertijd kan het natuurlijk systeem voor een gebied klimaatbestendigheid bieden, bijvoorbeeld door buffering in tijden van droogte, hitte of wateroverlast. Natuur is met andere woorden van belang voor zowel klimaatmitigatie, als ook voor adaptatie. Klimaatadaptatie is een combinatie van preventie, het voorkomen van schade, bijvoorbeeld met slimme beheermaatregelen, goede crisisbeheersing in het geval van calamiteiten, en het versterken van de acceptatie van risico's die niet weggenomen kunnen worden.

Nederland zal steeds de veranderende omstandigheden mee moeten wegen bij het treffen van maatregelen, om te voorkomen dat we onszelf klemzetten in de toekomst. In de verdere uitwerking van het definitieve Natuurplan wordt daarom de aansluiting gezocht bij de Nationale Klimaatadaptatie Strategie. De NAS is een Rijksbindende strategie die werkt aan een klimaatbestendig Nederland, nu, en in de toekomst. De NAS bevat beleidsopties voor verschillende prioritaire opgaven op het gebied van klimaatadaptatie, waaronder het realiseren van veerkrachtige natuur.

De NAS zet verschillende beleidsopties uiteen om natuur te laten floreren, ook bij klimaatverandering. Deze staan in het volgende kopje beschreven.

De beschreven beleidsopties zijn onderbouwd door de KNMI'23-scenario's en de PBL-klimatrisicoanalyse. De KNMI'23-scenario's vertalen IPCC-inzichten naar Nederland en beschrijven vier mogelijke klimaatscenario's rond 2050, 2100 en 2150 (lage versus hoge broeikasgasuitstoot). Deze scenario's schetsen de bandbreedte van toekomstige klimatologische omstandigheden. Het Planbureau voor de Leefomgeving heeft op basis daarvan de huidige en toekomstige klimatrisico's in beeld gebracht en een inschatting gegeven van de effectiviteit van verschillende adaptatierichtingen en bijbehorende beleidsopties.

7.4.2 Verminderen effecten klimaatverandering via herstelmaatregelen

Inzet op herstelmaatregelen in de natuur is nodig om te kunnen omgaan met het veranderende klimaat (=klimaatadaptatie van de natuur). Daarnaast wordt door het Rijk ingezet op groen/blauwe natuurlijke oplossingen in andere opgaves binnen het klimaatadaptatiebeleid, zoals klimaatrobuuste landbouw,

toekomstbestendige werklocaties en hittebestendige steden en dorpen (= klimaatadaptatie met natuur). Het klimaatrobuust maken van de natuur, waar ook de NHV op stuurt, vraagt veelal dezelfde type maatregelen die al nodig zijn voor realisatie van de instandhoudingsdoelstellingen en natuurherstel. Het herstellen en klimaatrobuust maken van hydrologie is nodig om om te kunnen gaan met droogte en piekbuien, buffering bij weerextremen, zoals lange periodes van droogte, of wateroverlast. Daarnaast is de aanleg van verbindingen belangrijk, zodat soorten zich kunnen verplaatsen en aanpassen aan veranderende klimaatomstandigheden, en is het verminderen van andere drukfactoren nodig om de veerkracht van ecosystemen tegen klimaatverandering te vergroten. Huidige en toekomstige maatregelen worden zo getroffen dat er zowel een positieve bijdrage aan biodiversiteit als aan klimaatadaptatie is. Voorbereiden op en omgaan met de effecten van klimaatverandering is geen doel op zich, maar een randvoorwaarde voor het behalen van wettelijke opgaven op het gebied van natuur- en biodiversiteitsherstel.

In de verdere uitwerking van het Natuurplan worden de zes beleidsopties uit de Nationale Adaptatie Strategie meegenomen:

1. Toepassen van klimaatbestendig technisch beheermaatregelen;
2. Het lokaal optimaliseren van condities, zoals waterkwaliteit bevorderen, koolstofopslag vergroten, werken aan bodemgezondheid, en het hydrologisch systeem verbeteren door vernatting en water robuuste inrichting;
3. Het vergroten en verbinden van natuurgebieden voor o.a. migratiemogelijkheden voor soorten;
4. Het doen verminderen van (menselijke) drukfactoren voor verbetering van de robuustheid/weerbaarheid van de natuur;
5. Op grote schaal natuurinclusiviteit realiseren, zoals het combineren van natuurherstel met stedelijke waterbuffering en hittebestendigheid (inzet van natuurlijke oplossingen);
6. Het bieden van ruimte voor natuurdynamiek door klimaatverandering, zoals bewuste keuzes maken in doelbereik.

7.4.3 Synergiën met nationale adaptatiestrategieën

Het Natuurplan bouwt voort op bestaande nationale beleidskaders voor klimaatadaptatie, in het bijzonder de Nationale Klimaatadaptatiestrategie (NAS & NAS'26) en het Actieprogramma Klimaatadaptatie Natuur 2025 – 2030 (AP KAN). Deze strategieën erkennen dat natuur en biodiversiteit zowel kwetsbaar zijn voor klimaatverandering als een essentieel onderdeel vormen van effectieve adaptatie. Herstel van verschillende ecosystemen wordt daarom ook ingezet als een nature based solution voor het beperken van klimaatrisico's zoals overstromingen, droogte en hittestress. Dit uitgangspunt wordt verder geconcretiseerd in het AP KAN, waarin maatregelen worden ontwikkeld die gelijktijdig bijdragen aan klimaatbestendige natuur en aan maatschappelijke adaptatiedoelen aan de hand van richtinggevend principes.

7.4.4 Rol van natuurherstel in Nationale Veiligheid

Daarnaast is in dit Ontwerp-Natuurplan rekening gehouden met de beleidskaders die zijn gesteld in de Veiligheidsstrategie voor het Koninkrijk der Nederlanden. Aan de veiligheidsstrategie liggen risicoanalyses ten grondslag over de nationale veiligheid, waaronder de Rijksbrede Risicoanalyse Nationale Veiligheid. Daarin is opgenomen dat klimaat- en natuurrampen een brede impact hebben en vrijwel alle nationale veiligheidsbelangen kunnen raken. Het gaat hierbij om de belangen die raken aan territoriale, fysieke, economische en ecologische veiligheid en sociaal-politiek stabiliteit.

Vitale en weerbare natuur en biodiversiteit zijn belangrijk voor de nationale veiligheid. Gezonde ecosystemen leveren essentiële diensten die de samenleving beschermen tegen risico's en instabiliteit. Natuurlijke systemen zoals bossen, draslanden en meegroeierende kustgebieden dempen de gevolgen van wateroverlast, overstromingen en droogte. Daardoor vermindert de kans op verstoringen die vitale infrastructuur, volksgezondheid en economische stabiliteit kunnen bedreigen en neemt de kwetsbaarheid voor extreme weersomstandigheden en klimaatverandering af. Biodiversiteit zorgt voor voedselzekerheid en stabiele natuurlijke hulpbronnen, wat sociale onrust en economische schade helpt voorkomen. Daarmee vormt biodiversiteit een fundamentele basis voor een veerkrachtig en veilig Nederland. Relevant zijn daarbij onder andere het verkleinen van de kans op wateroverlast, verkleinen

van de gevolgen van overstromingen, zoetwatervoorziening, het beperken van bodemdaling en het voorkomen van onbeheersbare natuurbranden.

Waterrisico's zijn in Nederland uitgebreid geanalyseerd, onder andere binnen het Deltaprogramma, dat het nationale samenwerkingsprogramma is op het gebied van waterbeheer. Bij de regionale uitwerking van strategieën voor waterveiligheid en zoetwater en klimaatadaptatie is ook aandacht voor maatregelen zoals het vergroten van uiterwaarden, het herstellen van draslanden, het vernatten van veengebieden en het aanleggen van groene Wadi's in stedelijk gebied. Deze maatregelen dragen niet alleen bij aan waterbeheer maar leveren ook ecosysteemdiensten.

Ook risico's die samenhangen met toenemende droogte en natuurbranden zullen worden betrokken bij de prioritering en vormgeving van herstelmaatregelen. Door het verbeteren van de hydrologische toestand van natuurgebieden en het vergroten van landschappelijke samenhang wordt de veerkracht van ecosystemen vergroot, waardoor zij beter bestand zijn tegen extreme klimaatverschijnselen. Vanwege de toename van droogte en klimaatverandering wordt bij de Landelijke Bossenstrategie (2020-2030) dan ook ingezet op het revitaliseren van bossen en het vergroten van biodiversiteit. Deze inzet wordt verder versterkt door specifieke maatregelen gericht op het voorkomen en beperken van natuurbranden die in het kader van natuurbrandbeheersing worden genomen.

7.4.5 Wisselwerking met het gemeenschappelijk landbouwbeleid

Het gemeenschappelijk landbouwbeleid is vormgegeven in het nationaal strategisch GLB plan (NSP) dat loopt van 2023 tot en met 2027. Vanaf 2028-2034 wordt het GLB mogelijk vormgegeven binnen een nog op te stellen Nationaal Regionaal Partnerschapsplan (NRPP). Het Natuurplan wordt opgesteld in samenhang met de nationale invulling van het gemeenschappelijk landbouwbeleid. Het GLB is een belangrijk beleidsinstrument voor de ontwikkeling van de Nederlandse landbouw en bestrijkt een bredere scope dan dit natuurplan. Daar waar beide plannen (de nationale invulling van het GLB plan en het NHV Natuurplan) elkaar kunnen versterken en aanvullen zullen we dat overwegen. We kijken daarbij vooral naar het bevorderen van duurzaam landgebruik en het ondersteunen van landbouwpraktijken die bijdragen aan biodiversiteitsherstel, klimaatadaptatie en verbetering van ecosysteemdiensten.

Binnen het GLB zijn verschillende instrumenten beschikbaar die kunnen bijdragen aan de doelstellingen van de NHV. Dit betreft onder meer de conditionaliteiten (in de toekomst farm stewardship) voor areaal gebonden GLB interventies, de eco-regeling en het agrarisch natuur- en landschapsbeheer (ANLB). Deze interventies stimuleren landbouwpraktijken die bijdragen aan het herstel van biodiversiteit, verbetering van bodem- en waterkwaliteit en het behoud en herstel van landschapselementen in het agrarisch gebied.

Toekomstige natuurherstelmaatregelen gericht op duurzaam bodembeheer, extensivering van landgebruik en bescherming van veen- en graslandecosystemen zullen moeten aansluiten bij mogelijke interventies in het GLB. Daarnaast wordt gelet op de balans tussen het introduceren van verplichte maatregelen voor natuurherstel en stimuleren van natuurherstel in het GLB waarbij ook aandacht uitgaat naar de inkomenspositie van boeren en de mogelijkheden die het GLB voor inkomensondersteuning biedt.

Het is het streven om te zorgen voor een goede afstemming tussen het Natuurplan en het GLB, in lijn met de artikelspecifieke vereisten van artikelen 10 en 11, om zo bij te dragen aan een coherente beleidsuitvoering en een doelmatige inzet van middelen. Het GLB speelt in dit kader een belangrijke rol bij het ondersteunen van individuele boeren, producentenorganisaties en agrarische collectieven die willen bijdragen aan de realisatie van natuurhersteldoelstellingen. Ook kennisuitwisseling wordt gestimuleerd binnen het GLB. Gedurende de verdere uitwerking van het Natuurplan zal de wisselwerking tussen beide plannen gemonitord worden.

7.5 Synergie met herstelplannen van andere lidstaten

Grensoverschrijdende samenwerking is een belangrijke randvoorwaarde voor effectief en langdurig herstel van de natuur. Ecologische processen en drukfactoren houden immers geen rekening met nationale grenzen. Bij het ontwerpen van het Natuurplan streeft Nederland daarom naar synergie met de plannen van buurlanden waarmee grensoverschrijdende ecosystemen gedeeld worden, met als

uiteindelijk doel het bevorderen van een samenhangende uitvoering van herstelmaatregelen.

Belangrijke grensoverschrijdende gebieden omvatten terrestrische, zoetwater, kust- en mariene ecosystemen. Hiertoe behoren onder andere land gebonden Natura 2000-gebieden op of nabij landsgrenzen zoals het Bargerveen en de Brabantse Wal, evenals internationale rivier- en estuariumsystemen zoals de Rijn, Maas, Schelde, en Eems-Dollard. Voor deze watersystemen vindt reeds afstemming plaats onder andere in het kader van de Kaderrichtlijn Water. Voor kust en mariene ecosystemen zijn de Waddenzee, welke een speciale status geniet als UNESCO Werelderfgoed, en diverse Natura 2000- en KRM-gebieden in de Noordzee, zoals de Doggersbank en de Borkumse Stenen, belangrijke voorbeelden. Rondom de Noordzee wordt reeds samengewerkt in het kader van de Kaderrichtlijn Mariene Strategie, gericht op het bereiken van een goede milieutoestand. Daarnaast biedt het Nederlandse grondgebied ook een thuis aan trekkende soorten, waaronder diverse vogels, vissen en zeezoogdieren.

Om de natuurwaarden in deze gebieden te verbeteren werkt Nederland reeds samen met andere landen in verschillende samenwerkingsverbanden. Voorbeelden hiervan zijn het Nederlands-Vlaams bestuurlijk overleg stikstof, gericht op de gezamenlijke stikstopopgave in de grensregio's, de Permanente Nederlandse-Duitse Grenswatercommissie, die zich richt op waterkwaliteit, hydrologische processen en ecologische samenhang in grensoverschrijdende watersystemen, en de Vlaams-Nederlandse Scheldecommissie, waarin wordt gewerkt aan een beter gezamenlijk beleid en beheer van het Schelde-estuarium. Voor kust- en mariene ecosystemen zijn onder meer de Trilaterale Waddenzee Samenwerking, waarin Nederland samenwerkt met Duitsland en Denemarken aan bescherming en beheer van de Waddenzee, en de OSPAR-Commissie van belang, waarin vijftien landen samenwerken aan de bescherming van het mariene milieu in de Noordoost-Atlantische Oceaan, inclusief de Noordzee.

In de ontwerpfasen van het plan heeft afstemming plaatsgevonden met andere lidstaten op zowel procesmatige als inhoudelijke aspecten. Voorbeelden zijn de gevolgde aanpak en ervaringen in het implementatieproces, en kennisuitwisseling m.b.t. de verschillende artikelen en technische aspecten van de NHV. Dit overleg vond plaats via verschillende kanalen, waaronder deelname en bijdragen aan werkgroepen en conferenties georganiseerd op Europees niveau in het kader van de verordening, evenals via deelname aan bilaterale, trilaterale, en multilaterale bijeenkomsten met andere lidstaten.

In aanvulling op de reeds plaatsgevonden afstemming met andere lidstaten, wordt in het kader van het plan-MER ook aandacht besteed aan mogelijke grensoverschrijdende milieueffecten van het Natuurplan. Indien maatregelen effecten kunnen hebben in Duitsland en België, wordt conform het Espoo-verdrag en bestaande bilaterale afspraken contact gezocht met de betrokken lidstaten en een formele consultatie doorlopen. Daarbij worden overheden en publiek in de betreffende landen tijdig en op vergelijkbare wijze betrokken als in Nederland. Indien sprake is van significante effecten, vindt nadere afstemming plaats tussen de bevoegde gezagen om risico's en kansen gezamenlijk te beoordelen. Het plan-MER zal daarom beknopt beschrijven welke relevante ontwikkelingen in België en Duitsland spelen en inzicht geven in welke beleidsvarianten van het Natuurplan risico's of kansen voor deze landen opleveren.

Bij het uitwerken en opstellen van het definitieve Natuurplan zal concreter worden wat voor maatregelen genomen zullen worden. De focus van samenwerking met andere landen zal dan meer verschuiven richting afstemming over deze maatregelen. Uitgangspunt is om hiervoor zoveel mogelijk gebruik te maken van de bestaande samenwerkingsverbanden. Naast het Rijk zullen decentrale overheden, in het bijzonder provincies in grensregio's, een belangrijke rol spelen bij de verdere uitwerking van maatregelen in grensoverschrijdende ecosystemen en de afstemming daarvan met aangrenzende lidstaten.

7.6 Financiën

Geraamde financiering voor de uitvoering van het Natuurplan

Het Ontwerp-Natuurplan maakt inzichtelijk welke koers wordt gekozen en welke instrumenten in beeld zijn om de doelen te realiseren. Het plan bevat echter nog geen (gebieds)specifieke uitwerking van maatregelen, geen concrete ruimtelijke toedeling van ingrepen en nog geen uitgewerkte financiële claims.

Het uitwerken van het definitieve Natuurplan gebeurt in samenhang met het maatregelenpakket dat wordt uitgewerkt ter uitvoering van het coalitieakkoord 2026-2030. Dit beleid wordt onder regie van de Ministeriële taskforce Landbouw, Natuur & Stikstof uitgewerkt en wordt waar mogelijk opgenomen in het

definitieve Natuurplan. Voor een maatregelenpakket vanuit de Ministeriële Taskforce is een bedrag van 20 miljard euro in de vorm van een investeringspakket gereserveerd. Een eerste indicatie van de invulling van dit bedrag wordt gegeven in de budgettaire tabel die is toegevoegd bij het coalitieakkoord.⁹² Hierin zijn zowel incidentele middelen als structurele middelen opgenomen.

Het integrale maatregelenpakket dat voortkomt uit het investeringspakket, zal ook financiële steun aan belanghebbende bevatten die worden getroffen door herstelmaatregelen of nieuwe verplichtingen die voortvloeien uit de Natuurherstelverordening. De beleidsrichtingen vanuit het coalitieakkoord bevatten: 1) bij boeren bedrijven waar extensivering, verplaatsing of in het uiterste geval uitkoop, waardedaling van grond en/of andere schade plaats vindt zal compensatie plaats vinden, 2) boeren die verduurzamen of omschakelen naar minder intensieve of meer natuurinclusieve landbouw, krijgen ondersteuning.

7.6.1 Indicatie middelen voor voorgenomen openbare financiering

Een inschatting voor de inzet van openbare financiering wordt opgenomen in het definitieve Natuurplan.

7.6.2 Voorgenomen financiering van de Unie

Per artikel moet voor het definitieve Natuurplan in kaart worden gebracht welke eenmalige en structurele financieringsbehoeften er zijn voor de uitvoering van de herstelmaatregelen. Deze uitwerking vindt plaats na de politieke besluitvorming rondom het maatregelenpakket dat invulling zal geven aan het definitieve Natuurplan. Hieronder valt ook de huidige natuurmonitoring. Daarnaast wordt in kaart gebracht welke nieuwe financieringsmogelijkheden op EU-niveau benut kunnen worden. Dit vindt plaats bij de verdere uitwerking van het National Biodiversity Finance Plan (BDFP) en de onderhandelingen voor het nieuwe Gemeenschappelijk Landbouw Beleid (GLB), Gemeenschappelijk Visserij Beleid (GVB) en het nieuwe Meerjarig Financieel Kader (MFK).

7.6.3 Subsidies die het nakomen van de NHV doelen negatief beïnvloeden

In opdracht van het ministerie van LNV is in samenwerking met de ministeries van IenW, VRO, KGG (nu weer EZK) en FIN een onderzoek⁹³ uitgevoerd naar de biodiversiteitsimpact van de inzet van financiële en fiscale rijksmiddelen, zoals subsidies, belastingvoordelen en garanties. De betrokken ministeries zijn allen verantwoordelijk voor beleid dat gericht is op sectoren, die volgens de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) relevant zijn vanwege hun effect op de fysieke leefomgeving en daarmee op de biodiversiteit: landbouw, bosbouw, visserij, transport, water, infrastructuur, bouw, energie en industrie. Het ministerie van Financiën heeft meegekeken op de fiscale rijksmiddelen, die mede op het beleidsterrein van dit ministerie liggen.

Dit onderzoek is uitgevoerd door een consortium bestaande uit Wageningen Social & Economic Research, CE Delft en Naturalis Biodiversity Center. Het consortium ontwikkelde een onderzoeksmethode⁹⁴ en een beoordelingsprotocol⁹⁵ op basis van richtlijnen van de OESO⁹⁶ en de vijf drukfactoren van biodiversiteitsverlies van het Intergouvernementeel Platform voor Biodiversiteit en Ecosysteemdiensten (IPBES)⁹⁷. Op basis hiervan hebben onafhankelijke (milieu)economen en ecologen de betreffende rijksmiddelen door een 'biodiversiteitsfilter' bekeken en de biodiversiteitsimpact per financieel en fiscaal rijksmiddel beoordeeld.

De inventarisatie laat positieve en negatieve effecten op de biodiversiteit zien van 102 financiële en fiscale rijksmiddelen uit de begroting van 2024: 19 positief; 28 gemengd, overwegend positief; 8 gemengd; 7 gemengd, overwegend negatief; 19 negatief; 14 neutraal; en 7 geen consensus. In het rapport wordt gesteld dat de gestimuleerde activiteiten vooral biodiversiteitseffecten hebben via de

⁹² <https://www.kabinetformatie2025.nl/documenten/2026/01/30/budgettaire-tabel-en-bijlage-bij-coalitieakkoord-aan-de-slag>

⁹³ <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2026D23891&did=2026D23891>

⁹⁴ [Assessing biodiversity effects of public financial incentives: a methodology for the Dutch government | Report | Government.nl](https://www.research.wur.nl/en/publications/operationalising-the-assessment-of-impacts-of-subsidies-on-biodiv/)

⁹⁵ <https://research.wur.nl/en/publications/operationalising-the-assessment-of-impacts-of-subsidies-on-biodiv/>

⁹⁶ https://www.oecd.org/en/publications/identifying-and-assessing-subsidies-and-other-incentives-harmful-to-biodiversity_3e9118d3-en.htmlc

⁹⁷ <https://www.ipbes.net/>

drukfactoren 'verandering van land- en zeegebruik', 'klimaatverandering' en 'vervuiling'. Daarnaast wordt geconcludeerd dat rijksmiddelen, met duidelijke voorwaarden ter bevordering van duurzame productie en/of consumptie, een positief effect op biodiversiteit kunnen hebben. Ook kan uitruil tussen drukfactoren optreden. Wanneer bijvoorbeeld wordt ingezet op klimaatwinst op de lange termijn, kan op de korte termijn een negatief effect optreden op de drukfactoren 'gebruik natuurlijke hulpbronnen' en 'verandering van land- en zeegebruik'. Fossiele brandstofsubsidies hebben een duidelijk nadelige invloed op biodiversiteit, zowel via de drukfactor klimaatverandering als via de andere drukfactoren. Denk bijvoorbeeld aan de onttrekking van natuurlijke hulpbronnen en de luchtverontreinigende emissies als gevolg van verbranding. Ten slotte kunnen bij fossiele voordelen weglekeffecten optreden. Wanneer productie naar het buitenland wordt verplaatst, vindt een verschuiving plaats van negatieve effecten op biodiversiteit naar het buitenland.

De inventarisatie is het startpunt voor een gesprek tussen overheden en maatschappij over waar negatieve prikkels kunnen worden hervormd of afgebouwd en waar positieve prikkels kunnen worden opgeschaald. De Europese wettelijke doelstellingen voor biodiversiteit blijven leidend. Daarnaast is een brede belangenafweging, waarbij ook economische en sociale aspecten een rol spelen, van groot belang. De inzet van rijksmiddelen zal altijd in samenhang met de bredere beleidscontext gezien moeten worden. Daarnaast is de inzet om biodiversiteit voortaan mee te wegen bij de ontwikkeling van nieuwe financiële en fiscale rijksmiddelen, zodat nieuwe schadelijke prikkels zoveel als mogelijk aan de voorkant al worden voorkomen. Een afwegingskader kan bijvoorbeeld helpen om het aspect biodiversiteit in de belangenafweging expliciet zichtbaar te maken. En het Beleidskompas kan de gevolgen van nieuw beleid en wetgeving voor biodiversiteit in kaart brengen. Ook zal er steeds meer aandacht moeten komen voor gebiedsgericht werken, omdat de impact op biodiversiteit van de verschillende gestimuleerde activiteiten vaak op een bepaalde locatie tot uiting komt. Wanneer nieuwe regelingen en maatregelen inclusief financiering in samenhang ontwikkeld worden, bestaat er meer kans op een hoger biodiversiteitsdoelbereik binnen de betrokken gebieden.

Voor de volgende onderzoek ronde worden andere departementen en medeoverheden nadrukkelijk uitgenodigd om aan te sluiten.

7.7 Monitoring, doeltreffendheid en bijsturing

7.7.1 Monitoring habitattypen en leefgebieden van soorten

De monitoring van habitattypen en leefgebieden van soorten voor artikel 4 wordt gecoördineerd met de verslagleggingscyclus uit hoofde van de Europese habitatrichtlijn en de vogelrichtlijn (VHR). Nederland maakt daarbij gebruik van bestaande VHR-monitoring en implementeert waar nodig aanvullende monitoring. Binnen de aanvullende monitoringsaanpak voor artikel 4 zijn de NHV-vereisten leidend. Met onder andere het meerjarige Verbeterprogramma VHR-monitoring (VVM) wordt ingezet op betere, meer uniforme en gebiedsgerichte data, evenals de versterking van elektronische databases en geografische informatiesystemen.

Binnen herstelgebieden draagt het VVM bij aan gestandaardiseerde protocollen voor vegetatie- en habitatkarteringen, en aan uniforme beoordelingskaders van habitattypen en habitats van soorten. Dit borgt de vergelijkbaarheid van monitoringsgegevens op verschillende geografische schalen en tussen opeenvolgende monitoringscycli. Naast de monitoring van VHR- en NHV-doelbereik ontwikkelt het VVM systemen voor de monitoring van maatregelen en omgevingscondities, zodat de voortgang op de uitvoering van herstelmaatregelen in beeld komt en de doeltreffendheid van maatregelen beschreven kan worden. Het programma loopt van 2024 tot 2030. In 2026 wordt een start gemaakt met de uitvoering van de monitoring van omgevingscondities op basis van de VVM-protocollen.

De monitoring van habitattypen en leefgebieden van soorten voor artikel 5 wordt gecoördineerd met de verslagleggingscyclus uit hoofde van de Europese habitatrichtlijn, de Vogelrichtlijn, de Kaderrichtlijn Water en de Kaderrichtlijn Mariene strategie. Binnen de monitoringsaanpak voor artikel 5 zijn de NHV-vereisten leidend. Met onder andere het aanstaande nieuwe Mariene strategie deel 2, monitoring, wordt ingezet op betere en uitgebreidere monitoring van mariene habitats en leefgebieden van soorten.

Voor het in beeld brengen van de opgave voor artikel 5 heeft Wageningen Marine Research (hierna: WMR) onderzoek uitgevoerd naar onder andere de huidige verspreiding en toestand van habitattypen en habitats van soorten. Uit dit onderzoek blijkt dat het op dit moment ontbreekt aan criteria om 1) de aanwezigheid van een habitat vast te stellen en 2) de toestand van een habitatype te bepalen. Zonder dergelijke criteria is het niet mogelijk om de benodigde monitoringsopgave voor het vaststellen van de toestand van een habitatype te bepalen. Het komende jaar werkt WMR deze (eventueel tijdelijke) criteria voor habitatgroepen 1-6 uit. Dit gebeurt in afstemming met andere EU en OSPAR landen. De benodigde monitoring om de toestand van minstens 50% van de oppervlakte verspreid over de habitatgroepen 1-6 tot en met 2030 in beeld te brengen zal in het definitieve Natuurplan nader worden geconcretiseerd.

Voor habitatgroep 7 gelden de monitoringsvereisten van de NHV pas in 2040. Hiervoor worden drempelwaarden op EU-niveau vastgesteld om de toestand van habitattypen te beoordelen. Op basis van deze drempelwaarden zal bepaald worden welke aanvullende monitoring noodzakelijk is om de toestand van deze habitats in beeld te brengen.

7.7.2 Beoordeling doeltreffendheid herstelmaatregelen

De beoordeling van de effectiviteit van de herstelmaatregelen wordt onderzocht in de op te zetten beleidsevaluatie, zie hiervoor hoofdstuk 12.2. Om op relatief korte termijn een eerste indruk te krijgen van het verwachte effect van het voorgenomen beleid, is aan PBL gevraagd een reflectie te geven op het Ontwerp-Natuurplan in 2026 met uitloop naar 2027. Het PBL heeft dit verzoek geaccepteerd en zal reflecteren op het ontwerp van het Nederlandse Natuurherstelplan. Het PBL werkt hiervoor samen met Wageningen UR en Deltares. De vorm van de reflectie kan zowel kwalitatief als kwantitatief (orde grootte) van aard zijn.

7.7.3 Aanpak herziening maatregelen

Het maatregelenpakket wordt periodiek geëvalueerd en waar nodig herzien op basis van monitoring, ex-post evaluaties en nieuwe inzichten. Indien uit monitoring blijkt dat doelen niet (tijdig) binnen bereik komen, worden maatregelen aangescherpt, aangevuld of geïntensiveerd. Deze adaptieve cyclus van plannen, uitvoeren, monitoren en bijsturen (PDCA) wordt structureel ingericht en gekoppeld aan de uitvoeringsagenda van het Natuurplan.

De herziening van maatregelen wordt ondersteund door een samenhangend stelsel van ex-ante toetsing (o.a. op doelbereik en uitvoerbaarheid), uitvoeringstoetsen door betrokken uitvoeringsorganisaties, en onafhankelijke evaluaties (onder meer met betrokkenheid van PBL en kennisinstellingen). Binnen deze systematiek borgt een centraal regieteam de coördinatie van de beleidsmonitoring, voortgang en rapportage, in nauwe samenwerking met medeoverheden en andere betrokken partijen. Hierdoor kan tijdig en gericht worden bijgestuurd richting doelbereik, met aansluiting op bestuurlijke en financiële besluitvorming.

7.7.4 Bepalingen voor duurzame effecten herstelmaatregelen

Duurzame effecten worden geborgd door inzet op systeemherstel, het wegnemen van structurele drukfactoren en het voorkomen van verslechtering, in combinatie met een robuuste uitvoeringsstructuur. Maatregelen worden verankerd in bestaand en aanvullend beleid en regelgeving, en ondersteund door bestuurlijke afspraken over verantwoordelijkheden en bevoegdheden tussen Rijk en medeoverheden.

De uitvoering wordt gefaciliteerd via een uitvoeringsagenda, waarin ook afspraken zijn opgenomen over monitoring, beheer, toezicht en handhaving. Langjarige borging vindt plaats door een structurele PDCA-cyclus, aangevuld met ex-post evaluaties en continue validatie van ecologische informatie (o.a. via de Ecologische Autoriteit en andere kennispartners). Tevens worden kostenbeheersing en financieel risicomanagement ingericht, zodat continuïteit van maatregelen wordt gewaarborgd.

Door te sturen op ecologische samenhang, robuuste ecosystemen en de gunstige staat van instandhouding, en dit te verankeren in governance, uitvoering en financiering, wordt de veerkracht van ecosystemen versterkt en blijven de effecten van herstelmaatregelen op de lange termijn behouden.

8. Artikel specifieke informatie

Dit hoofdstuk behandelt de specifieke doelstellingen uit de NHV bevat de onderdelen van deel B van het EU format aangevuld met extra informatie voor navolgbaarheid en onderbouwing. Dit onderdeel beschrijft hoe Nederland de doelen wil bereiken en welke keuzes hiervoor worden gemaakt, bijvoorbeeld over de indicatoren waar we als Nederland op in gaan zetten. Daarnaast bevat dit hoofdstuk een kwantificering van de te herstellen oppervlakten en indicatieve kaarten van potentiële herstelgebieden.

Ook worden in dit hoofdstuk de mogelijke strategische keuzes beschreven die invulling kunnen geven aan de opgave van de verschillende artikelen; wat willen we bereiken, langs welke lijnen en met welke beleidsmatige inzet is dit mogelijk. Het gaat hierbij om bestaand beleid en waar nodig ook om het versterken van bestaande inzet en het treffen van aanvullende maatregelen.

Dit hoofdstuk is onderverdeeld in deelhoofdstukken op basis van de verschillende artikelen van de NHV:

- Terrestrische, kust- en zoetwaterecosystemen (art. 4)
- Mariene ecosystemen (art. 5)
- Stedelijke ecosystemen (art. 8)
- Rivieren en bijbehorende overstromingsgebieden (art. 9)
- Bestuiverpopulaties (art. 10)
- Landbouwecosystemen (art. 11)
- Bosccosystemen (art. 12)
- Aanplant van drie miljard extra bomen (art. 13)

De inzet op een artikel kan vaak ook een bijdrage leveren aan de doelen van andere artikelen. Deze synergie tussen de artikelen kan benut worden om de benodigde middelen en ruimte die nodig is om de doelen te behalen te beperken. Tegelijkertijd kunnen maatregelen elkaar ook tegenwerken. Er wordt bij het verder uitwerken van maatregelen voor het definitieve Natuurplan (2027) gezocht naar een balans tussen het optimaliseren van de synergie, het voorkomen van tegenstrijdige inzet en het beperken van de complexiteit ten aanzien van de uitvoerbaarheid van de NHV.

Voor artikel 4, 5 en 11 is in bijlage I een overzicht van bestaande maatregelen weergegeven en de daarbij vereiste informatie uit het uniforme EU-format toegevoegd. Voor de andere artikelen is dit overzicht nog in uitvoering en zal bij indiening van het EU-format worden toegevoegd.

8.1 Herstel van terrestrische, kust en zoetwaterecosystemen (artikel 4)

Tabel 2. Samenvatting van de verplichtingen binnen artikel 4 van de NHV

Artikel	Inhoud	Aard verplichting	Datum 1e verplichting
4.1, 4.4	Treffen van herstelmaatregelen t.b.v. uitbreiding en toestand habitattypen	Resultaatsverplichting op treffen maatregelen op 30%/60%/100% (90%) areaal voor resp 2030, 2040 en 2050	2030 – 30%
4.7	Treffen van herstelmaatregelen t.b.v. kwantiteit en kwaliteit leefgebieden	Resultaatsverplichting op treffen maatregelen	1 ^e rapportage 30-juni-2031
4.11	Verbetergebod herstellende leefgebieden en habitattypen	Resultaatsverplichting op treffen maatregelen Inspanningsverplichting op het te behalen resultaat	Vanaf nemen herstelmaatregelen
4.12	Verslechteringsverbod gebieden met bestaande en benodigde habitattypen	Inspanningsverplichting op treffen maatregelen en resultaat	1-sep-27
4.17	Verplichting toename oppervlakte habitats in goede toestand en positieve trend habitats van soorten	Resultaatsverplichting op toename oppervlakte habitat in goede toestand, en verzekeren positieve trends van habitats en soorten.	n.v.t.

In deze paragraaf wordt achtereenvolgens ingegaan op:

- De nationale aanpak met daarin de algemene aanpak voor de opgaven voor habitattypen (4.1 en 4.4) en voor leefgebieden van soorten (4.7)
- In de subparagraaf 8.1.2. 'contextuele informatie over habitattypen' is de huidige omvang en de toestand van de habitattypen beschreven alsmede de opgaven voor deze habitattypen (herstel van toestand en omvang van habitattypen). Hierbij is de opgave op nationaal niveau bepaald, met uitsplitsing naar specifieke groepen van habitattypen. In deze subparagraaf is ook beschreven hoe die opgaven zijn bepaald en welke bronnen daarvoor zijn gebruikt.
- In subparagraaf 8.1.3 staan de minimumoppervlakten van de habitattypen genoemd die moeten worden hersteld, o.b.v. de gegevens uit paragraaf 8.1.2.
- Het gerichte herstelplan voor de habitatype- opgaven voor 2030 komt aan de orde in 8.1.4 en start met weer te geven wat er op basis van bestaande inzet nog aan opgave resteert, welke focus wordt gekozen voor 2030 en welke drukfactoren belangrijk zijn om aan te pakken
- In paragraaf 8.1.5 wordt de aanpak voor herstel van de habitats (=leefgebieden) van soorten beschreven
- De doelen voor de periode na juni 2032 en strategisch overzicht 2040 en 2050 staan beschreven in subparagraaf 8.1.6 en beperken zich daar tot het noemen van de kwantitatieve doelen
- Paragraaf 8.1.7. beschrijft de maatregelen om significante verslechtering te voorkomen alsmede de omgang met het verbetergebod en nationale saldering
- Hoe Nederland invulling geeft aan connectiviteit staat opgenomen in subparagraaf 8.1.8
- In subparagraaf 8.1.9 staat in hoofdlijnen beschreven op welke wijze bestaande programma's reeds bijdragen aan de invulling van de 2030 opgave. Additionele maatregelen om de restopgave in te vullen zijn in dit Ontwerp Natuurplan nog niet opgenomen.
- Hoe er gemonitord zal worden en op welke wijze kennishiaten ingevuld zullen worden staat geschreven in hoofdstuk 8.1.10.

8.1.1 Nationale aanpak

In deze paragraaf is op hoofdlijnen de aanpak om tot kwantificering van de herstelopgaven en de invulling hiervan voor zowel habitattypen (artikel 4.1. en 4.4.) als leefgebieden van soorten (4.7) opgeschreven. De nadere uitwerking van deze aanpak staat in de paragrafen 8.1.2 en verder.

Algemene aanpak herstel van habitattypen (toestand 4.1 en omvang 4.4)

De NHV stelt in artikel 4.1 en 4.4 kwantitatieve en tijdgebonden doelen voor het nemen van maatregelen voor habitattypen die onder de VHR beschermd zijn. Voor 2030 gaat het om alle maatregelen die nodig zijn voor:

- Herstellen van 30% van de in niet goede toestand verkerende oppervlaktes van habitattypen om ze in een goede toestand te brengen;
- Uitbreiden met 30% van de oppervlakte van habitattypen die nodig is om de gunstige referentie oppervlakte te bereiken.

Voor 2040 en 2050 lopen deze doelstellingen respectievelijk op naar 60% en 90% voor het herstel van de toestand van habitattypen en 60% en 100% voor de omvang van habitattypen.

De landelijke herstelopgaven voor habitattypen voor 2050 zijn bepaald op basis van de meest recente inzichten van de staat van de natuur, zoals gerapporteerd aan het Europese Milieuagentschap (HR-rapportage 2025⁹⁸) en de landelijke doelen voor Natura 2000-habitattypen en -soorten (2026⁹⁹). Hiervan zijn de doelstellingen voor 2030 afgeleid.

Met bestaande beleidsprogramma's en geprogrammeerde maatregelen die uiterlijk in 2030 genomen worden ('bestaande inzet'), wordt reeds een deel van de 2030 doelstellingen gehaald. Op basis van expert inschatting van medeoverheden is die bijdrage gekwantificeerd en de restopgave voor 2030 bepaald. Omdat bestaand beleid en maatregelen niet altijd leiden tot tijdige uitvoering, en soms niet zo effectief blijken als vooraf ingeschat, kan de restopgave in de praktijk groter zijn. Er zijn dus additionele maatregelen nodig, alsook bijsturing op basis van de voortgang en vanwege verbeterde natuurgegevens. Het bepalen van de aanvullende maatregelen zal in de periode 2026-2027 gebeuren, richting het

⁹⁸ [Rapportage Vogel- en Habitatrichtlijn | natura 2000](#)

⁹⁹ [Vernieuwde landelijke doelen vastgesteld | natura 2000](#)

definitieve Natuurplan. In het Ontwerp-Natuurplan worden opties geschetst als randvoorwaarde voor de later te bepalen additionele concrete maatregelen. Hierbij worden de leidende principes, zoals beschreven in hoofdstuk 5, als volgt doorvertaald voor artikel 4:

- Er is een stevige inzet nodig om de belangrijkste drukfactoren aan te pakken (bijvoorbeeld stikstof, gewasbeschermingsmiddelen en waterhuishouding; zie hoofdstuk 6), via generieke en gebiedsspecifieke maatregelen. Via de Taskforce Landbouw, Natuur en Stikstof wordt beleid gevormd om stikstofreductie en natuurherstel verder vorm te geven, waarin ook de opgaven vanuit de NHV worden betrokken. De inzet van de taskforce zal naar alle verwachting generieke drukfactoren (stikstof en gewasbeschermingsmiddelen) verminderen in alle Natura 2000-gebieden en op alle habitattypen. In veel gevallen zullen daarnaast deze en andere drukfactoren (waaronder waterhuishouding) ook gebiedsspecifiek aangepakt moeten worden om de habitatype – hersteldoelen (artikel 4.1 en 4.4) te behalen.
- Voor de 2030 opgave wordt daarbij zoveel mogelijk ingezet op het ruim realiseren van habitatype-herstelopgave binnen een beperkt¹⁰⁰ aantal Natura 2000-gebieden, met alle daarvoor benodigde maatregelen. Waar nodig wordt deze selectie aangevuld met andere gebieden, op basis van noodzaak, draagvlak en potentie, (Natura 2000 of NNN). Hoe meer in Natura 2000-gebieden wordt gerealiseerd hoe kleiner de opgave daarbuiten. Daarbuiten wordt de opgave zo veel mogelijk behaald in bestaand of nieuw NNN. Kiezen voor deze focus is in overeenstemming met de vereisten van de NHV en hiermee zetten we middelen en energie efficiënt in. In deze gebieden worden de potenties om habitattypen uit te breiden en te herstellen geconcretiseerd.
- Bij het bepalen op welke Natura 2000-gebieden voor deze planperiode ingezet wordt, wordt nauwe aansluiting gezocht bij de prioritering vanuit de Taskforce Landbouw, Natuur en Stikstof uit het coalitieakkoord en andere gebiedsgerichte trajecten en zoneringsaanpakken, maar beperken we ons daar niet toe. Het heeft de voorkeur om daarbij met grote en diverse gebieden aan de slag te gaan waar meerdere habitattypen met een NHV opgave voorkomen.
- In de Natura 2000-gebieden waar als eerste mee wordt gestart, wordt zodra de benodigde randvoorwaarden aanwezig zijn, snel aan de slag gegaan, op basis van de huidige kennis. Dit is noodzakelijk omdat voor habitattypen uiterlijk in 2030 alle benodigde maatregelen genomen moeten zijn om aan de verplichtingen voor herstel en uitbreiding van de habitattypen te voldoen. Naast een generieke aanpak van stikstofreductie en vermindering van gewasbeschermingsmiddelen en zullen daarnaast ook gebiedsgerichte maatregelen voor deze andere drukfactoren moeten worden genomen (onder meer systeemherstel en herstel van hydrologie).
- Het kiezen voor focus in de eerste planperiode wil niet zeggen dat in de overige Natura 2000-gebieden niets gedaan hoeft te worden: daar blijft de opgave om te voldoen aan de bestaande instandhoudingsdoelstellingen, om de bijdrage van bestaand beleid aan de 2030 verplichtingen te verzekeren, en om de verbeteropgaven voor 2040 te behalen. De inzet van de Taskforce Landbouw, Natuur en Stikstof om stikstofreductie en natuurherstel verder vorm te geven zullen ook in deze gebieden generieke drukfactoren verminderen. In veel gevallen zullen ook gebiedsspecifieke maatregelen moeten worden genomen om verslechtering tegen te gaan en instandhoudingsdoelstellingen te bereiken.
- Moeilijke keuzen worden conform de leidende principes niet uit de weg gegaan: dat wil zeggen dat onder meer gestart wordt met besluitvorming over systeemherstel met het oog op doelbereik voor 2040 en 2050.

Algemene aanpak herstel leefgebieden van soorten (4.7 en 4.17)

De verplichting voor het herstellen van leefgebieden van soorten is niet kwantitatief uitgewerkt in de tijd, maar lidstaten moeten een toenemende trend verzekeren en op termijn zorgen voor voldoende kwaliteit en kwantiteit van de leefgebieden van alle soorten van de Vogel- en Habitatrichtlijnen (VHR).

Veel soorten profiteren van maatregelen die worden genomen voor habitattypen en vanuit andere NHV artikelen. Dit is echter onvoldoende om voor alle soorten de verplichtingen op lange termijn na te komen. Daarom is het noodzakelijk om in kaart te brengen wat aanvullend nodig is. In elk geval moet worden verzekerd dat de lange-termijn verplichting van de NHV niet onhaalbaar wordt. Voor de eerste planperiode zet Nederland daarom in op leefgebiedenherstel voor de meest urgente soorten. Dit betekent

¹⁰⁰ Het aantal en welke Natura 2000-gebieden hiertoe behoren is nog onderwerp van gesprek. Gedacht wordt aan circa 30-40 gebieden.

dat voor soorten die nu in slechte toestand verkeren, en bovendien achteruitgaan, in kaart wordt gebracht wat er aanvullend nodig is aan leefgebiedenherstel om de negatieve trends te stoppen.

Op basis van de meest recente VHR-rapportages, in combinatie met expert-oordeel en in afstemming met de opgaven voor andere NHV artikelen, is een prioritering gemaakt. Dat heeft geresulteerd in 18 prioritaire HR soorten (Tabel 6) en 61 prioritaire VR soorten (Tabel 7) (van de in totaal 91 HR soorten en 294 VR soorten waarover Nederland rapporteert aan de Europese Commissie). Voor de prioritaire soorten is door experts (soortenorganisaties) in kaart gebracht wat er nodig is aan leefgebiedenherstel, zodanig dat de negatieve trends kunnen worden gestopt. Alle verbeteringen van leefgebied dragen bij aan de opgave. De verbetering moet worden behouden, zodra deze is ingezet (artikel 4.11).

Leefgebieden van verschillende soorten overlappen met elkaar. Bovendien dragen maatregelen voor andere NHV-opgaven ook bij aan verbeteringen van het leefgebied van soorten. Dat betekent dat de uitwerking van de herstelopgave rekening moet houden met de inzet vanuit andere opgaven. Deze uitwerking zal gebeuren in een concreet uitvoeringsprogramma, in samenwerking met de medeoverheden. Dit programma zal zijn gericht op het nemen van alle noodzakelijke maatregelen voor het stoppen van de negatieve trends van de prioritaire soorten.

De NHV vereist dat lidstaten voor alle VHR soorten een toenemende trend naar voldoende kwaliteit en kwantiteit van het leefgebied verzekeren. Op termijn – niet nader gespecificeerd door de NHV – moet Nederland voor alle VHR soorten leefgebied van voldoende kwantiteit en kwaliteit verzekeren. Uiteindelijk moet Nederland dus wel voor alle VHR soorten het benodigde leefgebied realiseren. Deze opgave kan een aanzienlijk oppervlak beslaan, hoeveel natuur er nodig is op de lange termijn, moet echt nog goed worden onderzocht en uitgewerkt.. De kwantitatieve opgave voor soorten op lange termijn kent een grote bandbreedte, omdat leefgebieden van soorten met elkaar overlappen, met habitattypen en met andere functies (zoals bij weide- en akkervogels). Een keuze over verweven of scheiden van natuur en (agrarisch) medegebruik wordt nog niet voorzien in het Ontwerp-Natuurplan. Voor deze eerste planperiode tot 2030 wordt voor het herstel van leefgebieden van soorten gefocust op herstel binnen N2000 of NNN.

In het algemeen geldt dat leefgebieden van soorten vaak kunnen worden gecombineerd met andere functies, waarbij de ene soort veeleisender is dan de andere. Om de soortenopgave zorgvuldig in te passen, in samenhang met andere ruimtelijke opgaven, is het daarom noodzakelijk om soortspecifieke leefgebiedsvereisten nauwkeurig te duiden: welke eisen stellen soorten aan hun leefgebied en welke populatiedichtheden kunnen worden bereikt bij specifieke condities? Deze vragen zullen uiteindelijk worden beantwoord in het Verbeterprogramma VHR Monitoring (VVM; zie Bijlage I (maatregelen)), als aanvulling op de profieldocumenten. VVM is nog volop in ontwikkeling, en de resultaten zullen worden gebruikt voor het volgende Natuurplan (2032). Parallel wordt ook gewerkt aan het op orde brengen van de kennisbasis over VHR soorten, bijvoorbeeld door het ontwikkelen van kennisdocumenten voor soorten waarvoor deze nu nog niet beschikbaar zijn – met name soorten waarvoor geen Natura-2000 gebiedsbescherming geldt. Deze documenten behandelen ook de belangrijkste drukfactoren en mogelijke maatregelen, en bieden daarmee handvatten voor medeoverheden en beheerders om alvast aan de slag te gaan met leefgebieden-herstel. Naast het versterken van de kennisbasis, vereist het realiseren van de soortenopgave voor 2040 en 2050 ook fundamentele keuzes over ruimtegebruik in Nederland en de ontwikkeling van de landbouw.

Samenhang met N2000

De habitattypen waarvoor herstelopgaven gelden vanuit artikel 4.1 en 4.4 liggen voor een groot gedeelte in Natura 2000-gebieden. Ook een belangrijk deel van de leefgebieden (4.7) ligt in Natura 2000-gebieden. De bestaande instandhoudingsdoelstellingen dekken dus een deel van de herstelopgave van artikel 4 af. Voor dat deel is een bestaand systeem van passieve bescherming en actieve instandhoudingsmaatregelen van toepassing vanuit de Vogel- en Habitatrictlijn. Er zijn (en worden) van daaruit al veel passende en instandhoudingsmaatregelen genomen voor Natura 2000-gebieden, die de hersteldoelen van de NHV deels invullen. De Natuurherstelverordening voegt echter ook elementen toe, doordat er tijdgebonden doelen gelden voor de maatregelen voor habitattypen, en meer concrete resultaatverplichtingen ten aanzien van de oppervlakte en kwaliteit van habitattypen en leefgebieden van soorten. Ook is duidelijk dat het bestaande beleid nog niet voldoende is om aan de NHV-vereisten

te voldoen. Daarom wordt voorzien dat verbeteringen in het stelsel van Natura 2000 nodig zijn om een goede samenloop van Natura 2000 met de NHV te verzekeren, zoals:

- Een verdere concretisering van instandhoudingsdoelstellingen in omvang en tijd, in lijn met de NHV, om de bijdrage van Natura 2000-gebieden aan de hersteldoelen van artikel 4 zichtbaar te maken en te borgen;
- Door de hersteldoelen van de NHV zoveel mogelijk in te vullen met bestaande Natura 2000-doelen kan de opgave daarbuiten beperkt worden gehouden;
- De maatregelen voor Natura 2000-gebieden kunnen zich, via ecosysteemherstel, meer gaan richten op meervoudige opgaven vanuit de NHV, terwijl het strenge beschermingsregime van Natura 2000 beperkt blijft tot dat wat vanuit de VHR strikt vereist is.
- Naar het definitieve natuurplan wordt uitgewerkt hoe de goede samenhang wordt vormgegeven tussen aanwijzingsbesluiten, beheerplannen, natuurdoelanalyses, en de verplichtingen van de NHV voor dezelfde habitattypen en leefgebieden in dezelfde gebieden; en welke vorm- en vaststellingsvereisten en tijdlijnen daarbij horen.
- De verhouding tussen Natura 2000-bescherming en de verplichtingen van 4.11 en 4.12 wordt verduidelijkt.

8.1.2 Omvang en toestand (kwaliteit) van habitattypen (artikel 4, leden 1, 4 en 9)

Deze sectie geeft inzicht in de huidige omvang en de toestand van de habitattypen uit bijlage I van de natuurherstelordering waarop de verplichtingen uit artikel 4 betrekking op hebben. Voor deze informatie is gebruik gemaakt van de gegevens van de laatste, artikel 17 Habitatrichtlijnrapportage (periode 2019-2024) die bij het Europese milieuagentschap is ingediend.¹⁰¹ Het gebruik van deze informatie voor artikel 4 is in lijn met de leidraden van de Europese Commissie voor het schrijven van het Natuurplan. In deze sectie wordt gesproken over oppervlakten van habitattypen, deze oppervlakten zijn op landelijk niveau.

Landelijke data en gebiedsdata worden beide gebruikt voor het (Ontwerp-)Natuurplan

Voor de landelijke huidige situatie en de landelijke opgaven van habitattypen geven de gegevens uit de Habitatrichtlijnrapportage de beste inschatting. Het is de enige gegevensbron die op een uniforme wijze een landelijke inschatting geeft van oppervlaktes en toestand van habitattypen binnen én buiten Natura 2000-gebieden. De HR-rapportage geeft daarmee de beste kwantitatieve inschattingen op landelijk niveau die nu beschikbaar zijn.

Naast de landelijke gegevens gebruiken we voor het Ontwerp-Natuurplan ook de gebiedsgegevens uit de natuurdoelanalyses, beheerplannen en ecologische evaluaties. Deze bronnen geven op gebiedsniveau de best beschikbare informatie van de oppervlakte en de kwaliteitstoestand van habitattypen binnen Habitatrichtlijngebieden. Buiten deze gebieden is het beeld beperkt, mede omdat de wijze van monitoren minder intensief is. Deze bronnen worden daarom (mede) gebruikt om te bepalen waar de potentiële herstelgebieden liggen en welke mogelijkheden er zijn voor de uitvoering van maatregelen uiterlijk in 2030.

Decentraal natuurbeleid leidt tot maatwerk in beoordelingen van de huidige situatie en effectiviteit bestaande inzet. Dit kan ertoe leiden dat het resultaat van beoordelingen niet optelbaar zijn en een ander beeld opleveren dan het uniforme landelijke beeld. Op de korte termijn (eerste planperiode) is er geen snelle manier om de landelijke cijfers en gebiedscijfer inhoudelijk correct met elkaar te vergelijken. Daarom werken we op beide niveaus met de op dat schaalniveau voor nu best beschikbare kennis.

Voor de langere termijn wordt gewerkt aan verbetering van de monitoring van habitattypen, met name buiten Natura 2000-gebieden (zie ook paragraaf 8.1.10), zodat deze uniform is op zowel gebieds- als landelijk niveau. De opgave die in dit Ontwerp-Natuurplan wordt gepresenteerd kan in de toekomst bijgesteld worden, door meer inzicht uit aanvullende monitoring buiten Natura 2000 en met behulp van de uniforme beoordelingskaders uit het Verbeterprogramma VHR-monitoring (VVM, zie Bijlage I).

In onderstaande figuur (figuur 3) is op nationaal niveau de huidige toestand van alle habitattypen onder artikel 4 gezamenlijk weergegeven (binnen en buiten Natura 2000).¹⁰² Van de in totaal 2.517 km² aan

¹⁰¹ [Rapportage Vogel- en Habitatrichtlijn | natura 2000](#)

¹⁰² Figuur 3 en 4 zijn gebaseerd op data van het Europese Milieu Agentschap per lidstaat. Deze data geven niet de door Nederland gerapporteerde bandbreedtes. In de navolgende paragrafen waarin kwantitatieve opgaven worden

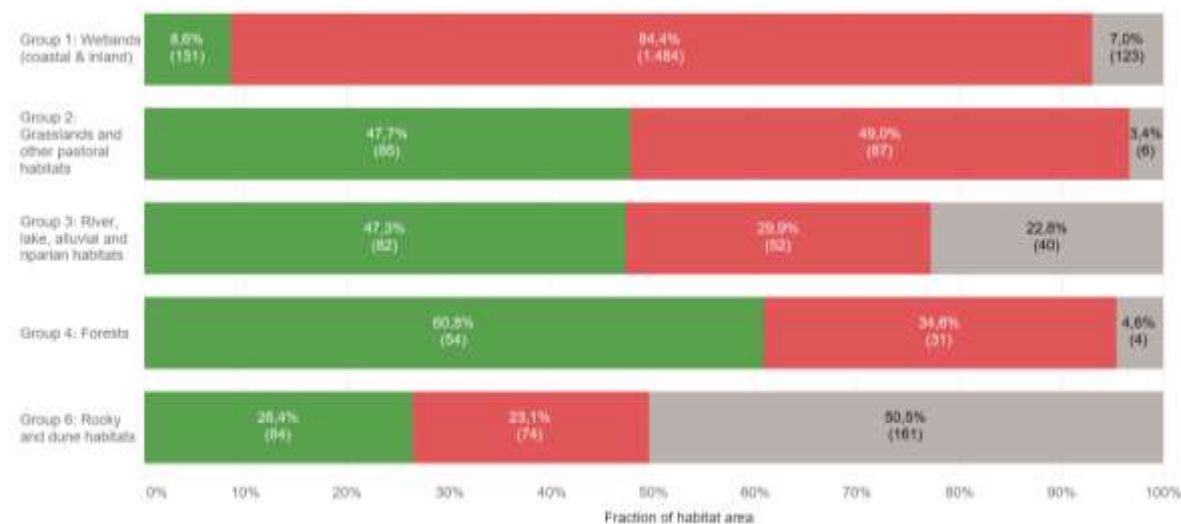
kwalificerend habitatype is naar schatting (69%) in een niet-goede toestand. Naar schatting 18% verkeert in een goede toestand. Van ruim 13% de toestand onbekend. De uitbreidingsopgave op grond van artikel 4.4 is in onderstaande figuren nog niet meegenomen. Deze komt in paragraaf 8.1.3 aan de orde.

Figuur 3. Oppervlakte en toestand van alle habitattypen van bijlage I van de NHV op basis van de meest recente HR rapportage (2019-2024), uitgedrukt in km2.

In onderstaande figuur (figuur 4) zijn de landelijke gegevens met betrekking tot toestand per habitatypegroep uitgesplitst. Welke habitattypen tot welke groep behoren is bepaald in bijlage I van de Natuurherstelverordening.

Het percentage van de oppervlakte dat in goede, niet-goede of onbekende toestand verkeert verschilt per groep van habitattypen. Voor groep 1 (*wetlands*) is de oppervlakte dat in niet goede toestand verkeert het grootst, zowel absoluut (1.484 km²) als procentueel (84%). Voor groep 6 (*rocky and dune habitats*) is de oppervlakte dat in onbekende toestand verkeert het grootst, zowel absoluut als procentueel. Het aantal habitattypen dat per groep in Nederland voorkomt varieert.

Figuur 4. Oppervlakte en toestand van groepen van habitattypen op basis van de meest recente HR rapportage (2019-2024). Per groep van habitattypen, gedefinieerd in bijlage I van de NHV is het percentage van de oppervlakte dat in goede conditie (groen); niet goede conditie (rood) en onbekende conditie verkeert (grijs) weergegeven. De oppervlakte waar het percentage betrekking op heeft is tussen haakjes in km2 weergegeven. Groep 5 ontbreekt omdat de habitattypen uit die groep niet in Nederland voorkomen.

Bepaling opgaven habitattypen 4.1 en 4.4

De NHV-opgaven voor habitattypen worden gebaseerd op de meest recente HR-rapportage (2019-2024)¹⁰³ en de vernieuwde landelijke doelen voor Natura 2000-habitattypen en -soorten¹⁰⁴. Hiermee kan de herstelopgave en de uitbreidingsopgave worden gekwantificeerd.

gepresenteerd de bandbreedtes wel meegenomen. Op basis hiervan komt het totale oppervlak aan kwalificerende oppervlakten uit op 2.570 km2.

¹⁰³ [Rapportage Vogel- en Habitatrichtlijn | natura 2000](#)

¹⁰⁴ [Vernieuwde landelijke doelen vastgesteld | natura 2000](#). Deze doelen gelden op landelijk niveau

Opgave 4.1 toestand

De oppervlakte van ieder habitatype dat zich in een niet-goede toestand bevindt is door in de HR-rapportage bepaald aan de hand van de aspecten structuur & functie en typische soorten. De toestandsbeoordeling van deze habitatypen is in de HR-rapportage gebaseerd op verschillende maatlatten. Vanwege de gebruikte methodiek voor de rapportage zijn de oppervlaktes in goede toestand, niet goede toestand en onbekend met minimale en maximale waarden aangegeven; zodoende zijn deze waarden in het Ontwerp-Natuurplan ook met bandbreedtes aangegeven. De oppervlaktes in niet-goede toestand vormen ook de huidige inschatting van de totaalopgave voor 4.1, waarvan de opgaven voor de verschillende termijnen zijn afgeleid. De oppervlaktes in niet-goede toestand betreffen de beste kwantitatieve inschattingen op landelijk niveau die nu beschikbaar zijn.

Bepaling van oppervlaktes habitatypen met een onbekende toestand

Naast de oppervlaktes die in de VHR-rapportage als niet-goede toestand zijn gerapporteerd, zijn ook oppervlaktes van habitatypen waarvan de toestand onbekend is relevant voor de NHV. Deze onbekende oppervlaktes zijn van belang voor de monitoringsopgaven (4,9). Voor 2030 geldt dat 90% van de totale oppervlaktes van habitatypen de toestand bekend moet zijn en in 2040 voor 100% van de totale oppervlaktes.

Voor een aantal habitatypen is wel bekend dat zij zich in een niet-goede toestand bevinden, maar is de huidige methodiek en zijn de gegevens ontoereikend om hieraan een concreet oppervlak te koppelen. Voor deze habitatypen is op basis van verschillende indicatoren/maatlatten voor de VHR-rapportage wel bepaald dat de toestand over het algemeen niet goed is (matig ongunstig of zeer ongunstig). Deze oppervlaktes zijn grotendeels als onbekend gerapporteerd en zijn bij de berekening van de opgave voor 2030 niet meegenomen. Voor deze habitatypen is het dus ondanks het ontbreken van concrete oppervlaktes van belang dat er wordt ingezet op herstelmaatregelen voor de toestand, hierbij is de opgave voor habitatypen met een zeer ongunstige toestand groter dan voor de habitatypen met een matig ongunstige toestand, concreet gaat het om de volgende 7 habitatypen:

- H3110: Zeer zwakgebufferde vennen, toestand zeer ongunstig
- H6430: Ruigten en zomen, toestand matig ongunstig
- H6110: Pionierbegroeiingen op rotsbodem, toestand matig ongunstig
- H2320: Binnenlandse kraaiheibegroeiingen, toestand matig ongunstig
- H2330: Zandverstuivingen, toestand zeer ongunstig
- H5130: Jeneverbesstruwelen, toestand matig ongunstig
- H91D0: Hoogveenbossen, toestand zeer ongunstig

Opgave 4.4 uitbreiding

De huidige oppervlakte per habitatype is in de HR-rapportage bepaald aan de hand van habitatypenkaarten (2024) voor oppervlaktes binnen HR-gebieden, en vegetatieopnamen uit de landelijke vegetatie database voor oppervlaktes buiten HR-gebieden.

Voor de gunstige referentieoppervlakten van habitatypen wordt gebruik gemaakt van de vernieuwde landelijke doelen (2026) voor Natura 2000-habitatypen.¹⁰⁵ Deze doelen zijn op 12 januari 2026 vastgesteld en geven voor bijna alle habitatypen concreet aan wat de landelijke gunstige staat van instandhouding inhoudt. Kennisinstellingen WUR en SOVON adviseren voor elke soort en voor elk habitatype wat de landelijke gunstige staat van instandhouding inhoudt en of die haalbaar is in 2050. De landelijke doelen voor habitatypen komen in de meeste gevallen overeen met wetenschappelijke adviezen voor de landelijke gunstige staat van instandhouding.

In enkele (6) gevallen is een uitzondering gemaakt, om te voorkomen dat de doelen tot een onmogelijke opgave zouden leiden in Nederland. Als het geadviseerde niveau voor de gunstige staat niet ecologisch haalbaar wordt geacht in 2050, dan komt het doel overeen met wat wél maximaal ecologisch haalbaar is in 2050, op weg naar een uiteindelijk gunstige staat. In die gevallen wordt er nog geen GRO vastgesteld, maar wordt de doelstelling voor 2030 afgeleid van het landelijke doel. Verder is bij het opstellen gebruik gemaakt van de meest actuele kennis en inzichten, zoals de meest recente VHR-rapportage (2019-2025).

¹⁰⁵ [Vernieuwde landelijke doelen vastgesteld | natura 2000](#). Deze doelen gelden op landelijk niveau

Hoewel voor een klein aantal habitattypen (6) het wetenschappelijke advies voor de landelijke gunstige staat van instandhouding niet is overgenomen als landelijk doel, moet dat niet worden opgevat als het toepassen van een verlaagd percentage zoals bedoeld in artikel 4.5 van de Natuurherstelverordening. Dit artikel geeft de mogelijkheid af te wijken van de verplichting om uiterlijk in 2050 de herstelmaatregelen te nemen die nodig zijn om op 100% van de oppervlakte de gunstige referentieoppervlakte te realiseren en, met onderbouwing, een percentage tussen de 90% en 100% vast te stellen. Dat wordt in onderstaand kader nader toegelicht.

Landelijke doelen 2026¹⁰⁶: geen verlaagd percentage zoals bedoeld in artikel 4, lid 5 NHV

Er is voor de habitattypen waar het wetenschappelijk advies voor het niveau van een gunstige staat niet als doel is overgenomen, geen sprake van het toepassen van een verlaagd percentage zoals bedoeld in artikel 4.5 van de Natuurherstelverordening. Dat zit zo:

Alleen ecologisch gunstige referentiewaarden worden vastgesteld

LVVN is voornemens om Gunstige Referentiewaarden vast te stellen. Daarbij worden alleen referentiewaarden vastgesteld die ook ecologisch haalbaar zijn. Het landelijk doel komt hiermee overeen. Geadviseerde referentiewaarden die ecologisch niet haalbaar zijn worden niet vastgesteld, maar doorontwikkeld.

Geen verplichting tot het onmogelijke

De reden hiervoor is dat Gunstige Referentiewaarden met het van kracht worden van de Natuurherstelverordening een resultaatverplichting inhouden. Daarom kunnen ze niet op een niveau liggen dat ecologisch onhaalbaar is. Richtlijnen en verordeningen verplichten niet tot het onmogelijke: de gunstige staat moet haalbaar zijn met maatregelen. Dit blijkt ook uit de Europese guidance voor het bepalen van gunstige referentiewaarden, en het feit dat volgens de verordening de referentiewaarden rekening moeten houden met klimaatverandering (NHV artikel 14 lid 2).

Doorontwikkeling van Gunstige Referentiewaarden

Er kon nog geen rekening houden met de nieuwe criteria in de methode waarmee tot wetenschappelijke adviezen is gekomen voor Gunstige Referentiewaarden (Bijlsma 2014). De methode wordt daarom doorontwikkeld. Voor zover mogelijk worden dan ook aspecten van technische haalbaarheid en klimaatverandering – die nu zijn betrokken bij het bepalen van de landelijke doelen – meegenomen in het wetenschappelijke proces om te komen tot adviezen voor gunstige referentiewaarden.

Landelijk doel als referentie voor de lange termijn

De geadviseerde gunstige referentiewaarden die ecologisch onhaalbaar zijn kunnen niet beschouwd worden als formele Gunstige Referentieoppervlakte in de zin van de NHV, omdat de methode uit 2014 nog niet voldoet aan de vereisten uit de NHV. Voor het afleiden van de herstelopgave voor 2030 wordt daarom gebruik gemaakt van de landelijke doelen als referentie voor de lange termijn. Deze zijn totdat doorontwikkeling van Gunstige Referentiewaarden heeft plaatsgevonden meer in lijn met hoe de NHV de gunstige referentiewaarden beoogt toe te passen, namelijk als ecologisch doel dat ook als resultaatverplichting kan gelden.

Bij de uitbreidingsopgave volgens artikel 4.4 gaat het strikt genomen om oppervlaktes die nodig zijn om op landelijk niveau het doel te halen. De opgave voor 4.4 staat gelijk aan de landelijke gunstige referentiewaarden: dat wat op nationaal niveau nodig is om te spreken van een gunstige staat voor de omvang van het habitatype.

Het Natura 2000-netwerk én voorkomen van habitatype-areaal daarbuiten geven samen invulling aan de landelijke gunstige staat. Bij het concreet maken van de uitbreidingsdoelstellingen dient niet alleen rekening te worden gehouden met deze landelijke doelstelling, maar ook met het duurzaam voortbestaan op gebiedsniveau. Voor het behalen van de opgaven voor goede toestand van een habitatype (4.1) is

¹⁰⁶ Voor toelichting over de methodiek waarmee de landelijke doelen voor Natura 2000-habitattypen en -soorten zijn bepaald wordt verwezen naar dat betreffende document. Hierin is aangegeven op welke wijze is rekening gehouden met de effecten van klimaatverandering en ecologische haalbaarheid. [Vernieuwde landelijke doelen vastgesteld | natura 2000.](#)

het ook van belang om lokaal in te zetten op voldoende oppervlak dat nodig is om dit te bereiken. Zo zijn de opgaven voor uitbreiding en goede toestand ook afhankelijk van elkaar.

De opgave voor uitbreiding is per habitatype berekend door het huidige oppervlakte in mindering te brengen op het landelijk doel; dit betreft het extra benodigde oppervlakte om voor ieder habitatype de totaal opgave te halen. Voor 2030 gaat het om 30% van het extra benodigde oppervlakte, voor 2040 om 60% van het extra benodigde oppervlakte en voor 2050 om 100% van het extra benodigde oppervlakte. Deze opgaven moeten uiteindelijk per habitatype worden gehaald, waarvoor op groepsniveau maatregelen moeten worden getroffen binnen deze termijnen.

Habitattypen zonder kwantitatief landelijk doel

De NHV opgaven voor 2030, 2040 en 2050 zijn afgeleid van de landelijke doelen, waarbij dezelfde afrondingsregels zijn toegepast als bij de landelijke doelen. Voor 6 habitatypes is geen kwantitatief landelijk doel vastgesteld, terwijl wél bekend is dat het huidige oppervlakte uitgebreid moet worden. Onduidelijk is echter hoeveel er precies uitgebreid moet worden voor een gunstige staat. Voor de NHV zal voor twee van deze habitatypes op basis van de beschikbare kennis een indicatieve kwantitatieve opgave voor 2030 worden geschat (Stroomdalgraslanden (H6120); Eiken-haagbeukenbossen (H9160)) en voor vier habitatypes is voor de NHV vooralsnog géén kwantitatieve opgave te bepalen (Estuaria (H1130); Pionierbegroeiingen op rotsbodem (H6110); Heischrale graslanden (H6230) en Droge hardhoutoibossen (H91F0)). Voor deze 6 habitatypes is het ondanks het ontbreken van een kwantitatief doel alsnog van belang dat er maatregelen worden getroffen voor uitbreiding aangezien de NHV-doelstellingen ook voor deze habitatypes gelden. Voor twee habitatypes is een indicatieve opgave ingeschat. Voor de overige 4 habitatypes kan de uitbreidingsopgave in eerste instantie gericht zijn op gebieden met een instandhoudingsdoel voor uitbreiding.

Voor de twee indicatieve opgaven geldt het volgende:

- Voor H6120 is een kwantitatief doel voor 2030 gebaseerd op de indicatieve beoordeling van de omvang van het oppervlakte in de VHR-rapportage.
- Voor H9160 is een kwantitatief doel voor 2030 geschat op basis van een groeipercentage ten opzichte van de huidige omvang van dit habitatype (minimaal 5% toename¹⁰⁷).

Er liggen synergiekansen tussen maatregelen voor waterveiligheid op lange termijn en uitbreiding van estuaria. Het Rijk zal met regionale overheden de mogelijkheden in beeld brengen voor integrale maatregelen voor deze doelen langs de Westerschelde en de Eems-Dollard. Op basis van dit gezamenlijke beeld en ecologische analyses zal het definitieve Natuurplan de kwantificering van deze opgave nader duiden. Ook zijn er kansen voor synergie met Ruimte voor de Rivier voor Stroomdalgrasland (periode 2030-2040) en droge hardhoutoibossen (m.n. periode 2040-2050).

8.1.3 Minimumoppervlakten habitatypes die moeten worden hersteld (bestaande natuur)

De minimum oppervlakten van habitatypes die moeten worden hersteld staan weergegeven in tabel 2 (toestand van habitatypes) en tabel 3 (omvang van habitatypes). Hierbij gaat het om huidige oppervlaktes die als habitatypes kwalificeren (maar in niet goede-toestand zijn) en nieuwe oppervlaktes die op termijn moeten gaan kwalificeren als habitatypes (uitbreidingsopgave). Om ervoor te zorgen dat de nodige oppervlaktes daadwerkelijk naar goede toestand worden gebracht respectievelijk worden uitgebreid, is het ook van belang dat de omgeving van deze oppervlaktes ondersteunend wordt ingericht. Dat betekent in de praktijk dat de oppervlaktes waarover maatregelen genomen moeten worden groter zijn dan de oppervlaktes die in de tabellen worden weergegeven.

De opgaven voor toestand zijn met bandbreedtes aangegeven aangezien dit in de habitatrictlijnrapportage ook zo is. Bij de bandbreedtes van de opgaven voor 2040 en 2050 is ook rekening gehouden met oppervlaktes met onbekende toestand. Bij de minimumwaardes is alleen uitgegaan van de bekende oppervlaktes in niet-goede toestand en bij de maximumwaardes zijn ook de oppervlaktes met onbekende toestand meegerekend. Er is voor gekozen om onbekende oppervlaktes voor 2040 en 2050 mee te rekenen omdat deze oppervlaktes, wanneer de toestand bekend is uiterlijk

¹⁰⁷ [Natura 2000 Doelendocument 2026.pdf](#)

in 2030, van invloed gaan zijn op de omvang van de opgave. De maximumwaardes zijn berekend onder de aanname dat het volledige onbekende oppervlak in niet goede toestand verkeert, op termijn zal bekend worden hoeveel van het onbekende oppervlak in niet-goede toestand verkeert. Voor de indiening van het natuurplan bij de Europese commissie dienen de opgaven voor toestand te worden bepaald aan de hand van bekende oppervlaktes in niet-goede toestand. De maximumwaardes van de bandbreedtes voor 2040 en 2050 voor de indiening komen dan ook niet overeen met tabel 3 doordat de onbekende oppervlaktes voor de indiening niet mee worden gerekend.

Tabel 3. De indicatieve opgaven voor herstel van bestaande oppervlaktes van groepen van habitattypen die in niet-goede toestand verkeren, op basis van de meest recente HR rapportage (2019-2024). Tot 2030 mag de opgave (30%) over het totale oppervlakte in niet goede toestand van alle habitattypen samen worden berekend. Tot 2040 en 2050 dienen de opgaven (respectievelijk 60% & 90%) op groepsniveau te worden berekend.

Habitattypegroep	Indicatieve totale omvang habitattypegroep (km ²)	Herstelopgave 2030 (toestand; km ²)	Herstelopgave 2040 (toestand; km ²)	Herstelopgave 2050 (toestand; km ²)
Groep 1a: Wetlands aan de kust en in het binnenland (kusthabitattypen)	1.758	433 - 449	866 - 964	1.300 - 1.445
Groep 1b: Wetlands aan de kust en in het binnenland (binnenlandse habitattypen)		4 - 30	9 - 71	13 - 106
Groep 2: Grasland en overige weidehabitats	178	2 - 51	3 - 105	5 - 158
Groep 3: Rivier-, meer-, alluviale en oeverhabitats	174	9 - 23	17 - 70	26 - 105
Groep 4: Bossen	89	3 - 15	6 - 33	9 - 50
Groep 6: Rotsachtige en duinhabitats	319	5 - 39	10 - 118	15 - 177
Totaal	2.518	456 - 608 (18 - 24% van de totale omvang)	911 - 1.361 (36 - 54% van de totale omvang)	1.368 - 1.936 (54 - 77% van de totale omvang)

Tabel 4. De indicatieve uitbreidingsopgaven (km²) (nieuwe natuur) per groep van habitattypen op basis van de meest recente HR rapportage (2019-2024) en de Landelijke doelen voor Natura 2000-habitattypen (2026). Voor 2030 betreft de opgave 30% van het benodigde extra areaal, voor 2040 60% van het benodigde extra areaal en voor 2050 100% van het benodigde extra areaal op groepsniveau.

Habitattypegroep	Indicatieve totale omvang habitattypegroep (km ²)	Herstelopgave 2030 (uitbreiding; km ²)	Herstelopgave 2040 (uitbreiding; km ²)	Herstelopgave 2050 (uitbreiding; km ²)
Groep 1: Wetlands (aan de kust en in het binnenland)	1.758	3	6	10
Groep 2: Grasland en overige weidehabitats	178	10	20	33
Groep 3: Rivier-, meer-, alluviale en oeverhabitats	174	4	7	11
Groep 4: Bossen	89	1	3	4
Groep 6: Rotsachtige en duinhabitats	319	12	25	41
Totaal	2.518	31	61	99

		(1,2 % t.o.v. de totale omvang)	(2,4% t.o.v. de totale omvang)	(3,9% t.o.v. de totale omvang)
--	--	---------------------------------	--------------------------------	--------------------------------

Voor 2030 is er indicatief tenminste 31 km² uitbreiding¹⁰⁸ nodig en indicatief tussen de 455 en 608 km² herstel van toestand nodig. Deze getallen dienen als ondergrens beschouwd te worden omdat nog niet alle uitbreidingsdoelen zijn gekwantificeerd (bijvoorbeeld Estuaria) en niet van alle habitattypen de toestand bekend is. Voor realisatie van de 2030 opgave ligt de focus op Natura 2000-gebieden, waarbij de maatregelen over een groter gebied genomen moeten worden om deze doelen te bereiken (te denken valt aan een zone rondom de Natura 2000-gebieden). Mogelijk kan een deel van de opgave ook in natuur buiten N2000-gebieden gerealiseerd worden, bijvoorbeeld NNN-gebieden die geen Natura 2000-gebieden zijn. Voor de lange termijn dienen ook de oppervlaktes buiten Natura 2000 hersteld te worden.

Voor de 2030 doelstelling t.a.v. herstel van toestand (kwaliteit) van habitattypen geldt dat de totaal opgave over de opgave van *alle* habitattypen gehaald dient te worden. Dat wil zeggen dat de verplichting niet per habitatype of habitatype groep geldt. Voor 2040 en 2050 geldt de verplichting per groep van habitattypen. Om meer inzicht te geven welke groep de grootste opgave kent, is ervoor gekozen om in tabel 3 voor 2030 ook op groepsniveau de te herstellen oppervlaktes te presenteren. Immers: dit maakt ook inzichtelijk waar mogelijk de grootste potentie ligt om de 2030 doelen te halen. Gezien de geschatte omvang van de opgaven en de ligging van de habitattypen langs de kust, zijn de opgaven voor toestand van de habitattypen Estuaria, Slik en -zandplaten en Schorren en zilte graslanden bij groep 1 in een subgroep (1a) onderverdeeld in tabel 4. De overige habitattypen van groep 1 vallen onder de tweede subgroep (1b), zie ook beleids optie onder het kopje 'Ruimtelijke focus voor gericht herstel'.

Voor 2050 gaat het – met de kennis van nu- om een indicatieve opgave van respectievelijk minimaal bijna 100 km² uitbreiding (exclusief HT estuaria) en indicatief tussen de 1.342 en 1.824 km² waar de toestand van moet worden hersteld tot een goede toestand (inclusief HT estuaria). Het overgrote deel van de opgave voor herstel van toestand komt voort uit de habitattypen 'Slikken en Zandplaten' en 'Estuaria' (habitattypen groep 1). Voor Estuaria is voor het bereiken van een goede toestand, uitbreiding noodzakelijk. Wat betreft de uitbreidingsdoelstelling is er relatief veel oppervlak nodig voor de habitattypen droge heide en grijze duinen. Op basis van monitoring die de komende jaren gaat plaatsvinden kunnen de inschattingen voor de 2050 opgave voor het volgende Natuurplan wijzigen.

Habitattypen oppervlaktes met een onbekende toestand

Het totale oppervlak van alle habitattypen in Nederland is 2.570 km²(binnen en buiten Natura 2000). Voor 2030 geldt dat voor 2.312 km² (90% van het totaal) van dit oppervlak de toestand bekend moet zijn en voor 2040 van 2.570 km² (100% van het totaal). Voor een deel van de oppervlaktes is de toestand al bekend. Het oppervlakte dat voor alle habitattypen van artikel 4 als *onbekend* is gerapporteerd, is in totaal 333 – 334 km². Naast dat deze onbekende oppervlaktes van belang zijn voor de monitoringsopgaven (4.9), zijn deze oppervlaktes ook relevant voor de opgaven voor het herstel van toestand.

¹⁰⁸ [Natura 2000 Doelendocument 2026.pdf](#)

Optie: gebruik maken van uitzondering op grond van artikel 4, lid 2 voor toestand van habitattypen

Artikel 4.2 biedt een uitzondering voor habitattypen die veelvoorkomend zijn. Lidstaten mogen een lager hersteldoel voor 2050 stellen (minimaal 80%, in plaats van 90%). Voorwaarden zijn dat dit niet in de weg mag staan van het halen van een gunstige staat van instandhouding. Indien voor 80% gekozen wordt, mag bovendien niet meer gemiddeld worden voor de doelen van 2030 (30% herstel over alle habitattypen heen) en 2040 (60%, per groep).

Voor Nederland kan deze uitzondering indien gewenst worden toegepast op het habitatype 'slik- en zandplaten (H1140)' ($\pm 65\%$ van de totaalopgave art. 4). 85% herstel van de oppervlakte van dit habitatype ligt in de Waddenzee ('het wad'). Omdat de mogelijke en noodzakelijke maatregelen (verminderen bodemberoering, KRW) voor een deel hier al worden genomen, is het in 2030 en 2040 goed mogelijk dat meer dan de benodigde maatregelen voor 30% of 60% herstel genomen zijn. Deze extra 'realisatie' mag dan bijvoorbeeld gebruikt worden om minder realisatie voor estuaria (H1130; valt binnen dezelfde groep als H1140) te compenseren. Het lijkt dus verstandig om géén gebruik te maken van de uitzondering, zodat middelen binnen deze groep mogelijk blijft. In 2050 moeten wel per habitatype alle maatregelen zijn getroffen voor 90% herstel. Uitstel van maatregelen voor andere habitattypen binnen deze groep is dus geen afstel.

Opties:

- Wel gebruik maken van de uitzondering
- Geen gebruik maken van de uitzondering

8.1.4 Gericht herstelplan voor 2030

Verwachte bijdrage van medeoverheden aan herstel van habitattypen tot 2030

Op basis van geplande maatregelen die voortkomen uit bestaand beleid is de verwachting van medeoverheden (Provincies en Rijkswaterstaat) dat tot 2030 een gedeelte van de herstelopgaven reeds ingevuld zal worden. Voor sommige habitattypen wordt verwacht dat de volledige herstelopgave voor uitbreiding (100% van het extra benodigde oppervlakte voor een habitatype uiterlijk in 2050) al voor 2030 met maatregelen gehaald kan worden, voor deze habitattypen resteert er na 2030 naar verwachting geen NHV-opgave meer voor uitbreiding. De oppervlaktes van de totaalopgave voor 2030 waarvoor maatregelen worden getroffen op basis van bestaande plannen tot en met 2030, zijn in mindering gebracht op de totaalopgave om de restopgave te bepalen. Het merendeel van de verwachte hersteloppervlaktes liggen binnen Natura 2000-gebieden; deels wordt er ook voor 2030 al buiten Natura 2000-gebieden herstel verwacht op basis van maatregelen of andere ontwikkelingen. De inzichten in oppervlaktes van habitattypen zijn buiten Natura 2000-gebieden over het algemeen beperkt. De **restopgaven** betreffen de oppervlaktes waarvoor nog aanvullende maatregelen moeten worden getroffen.

Expert inschatting door medeoverheden van hun verwachte bijdrage aan 2030 opgaven via bestaande inzet

Medeoverheden hebben via een expert inschatting de verwachte bijdragen van bestaand beleid en maatregelen aan de 2030 opgave gekwantificeerd. Hierbij kunnen interpretatieverschillen zijn tussen de verschillende overheden.

Om een inschatting te maken van oppervlaktes habitattypen die via bestaande inzet hersteld worden zijn onder andere de natuurdoelanalyses (NDA's) geraadpleegd, de verwachte stikstof overbelasting volgens AERIUS ingeschat en expert kennis van ecologen voor specifieke gebieden gebruikt. Deze bronnen kennen niet allemaal een uniforme methodiek en geven niet het complete beeld. Deze inschattingen hebben onzekerheden en afhankelijkheden van bijvoorbeeld generieke maatregelen zoals het verlagen van de stikstofdepositie of andere drukfactoren in de toekomst. Deze maatregelen zijn mede afhankelijk van beleid van het Rijk rondom landbouw en natuurherstel.

Restopgave voor 2030

In onderstaande tabellen staan de indicatieve restopgaven voor herstel van de toestand en de omvang van habitattypen voor 2030 weergegeven (km²). De restopgave is de 2030 opgave waarbij rekening is

gehouden met het effect van bestaand beleid en maatregelen die uiterlijk in 2030 genomen zijn. Hierbij gaat het alleen om verwachte oppervlaktes die worden hersteld tot 2030. Mogelijk zullen er ook oppervlaktes verdwijnen of in toestand achteruitgaan, hiermee is geen rekening gehouden bij het bepalen van de restopgave maar zullen in de toekomst mogelijk wel van invloed zijn op de omvang van de opgave.

Bij deze oppervlaktes wordt strikt onderscheid gemaakt in bestaande oppervlaktes waarvan de toestand wordt hersteld en oppervlaktes die worden uitgebreid.

De restopgave voor oppervlaktes waarvan de toestand verbeterd moet worden (4.1) staan weergegeven in tabel 5:

Tabel 5. Overzicht van de indicatieve restopgave van bestaande natuur voor de toestand van habitattypen voor 2030, 2040 en 2050. De restopgave is de 2030 opgave voor de toestand van habitattypen (op basis van de meest recente HR rapportage (2019-2024)), waarbij rekening is gehouden met het effect van bestaand beleid en maatregelen die uiterlijk in 2030 zijn genomen (op basis van expertinschatting).

Habitattypegroep	Indicatieve totale omvang habitattypegroep (km ²)	Restopgave 2030 per groep (km ²)	Restopgave 2040 (km ²)	Restopgave 2050 (km ²)
Groep 1a: Wetlands aan de kust en in het binnenland (kusthabitattypen)	1.758	431 - 447	864 - 962	1.298 - 1.443
Groep 1b: Wetlands aan de kust en in het binnenland (binnenlandse habitattypen)		2 - 28	6 - 68	11 - 103
Groep 2: Grasland en overige weidehabitats	178	0 - 46	0 - 101	0 - 153
Groep 3: Rivier-, meer-, alluviale en oeverhabitats	174	0 - 10	4 - 57	13 - 92
Groep 4: Bossen	89	3 - 15	6 - 33	9 - 50
Groep 6: Rotsachtige en duinhabitats	319	0 - 1	0 - 81	0 - 140
Totaal	2.518	436 - 548 (17 - 22% van de totale omvang)	881 - 1.301 (35 - 52% van de totale omvang)	1.330 - 1.982 (52 - 79% van de totale omvang)

Voor de herstelopgave (4.1) resteert, na aftrek van de verwachte bijdragen van overheden, een totaalopgave tot 2030. Vanaf 2040 moet op het niveau van habitattypegroepen gerapporteerd worden. Naar verwachting resteert er voor 2040 en 2050 voor alle habitattypegroepen nog een opgave waarbij de opgave voor groep 1 het grootst is.

De indicatieve restopgave voor oppervlaktes die uitgebreid moeten worden (4.4.) staan weergegeven in tabel 6:

Tabel 6. Overzicht van de indicatieve restopgave voor uitbreiding van habitattypen (nieuwe natuur) voor 2030, 2040 en 2050. De restopgave is de 2030 opgave voor uitbreiding van habitattypen (op basis van de meest recente HR rapportage (2019-2024) en de Landelijke doelen voor Natura 2000-habitattypen (2026), waarbij rekening is gehouden met het effect van bestaand beleid en maatregelen die uiterlijk in 2030 zijn genomen (op basis van expertinschatting).

Habitattypegroep	Indicatieve totale omvang habitattypegroep (km ²)	Restopgave 2030 (km ²)	Restopgave 2040 (km ²)	Restopgave 2050 (km ²)
Groep 1: Wetlands (aan de kust en in het binnenland)	1.758	1	4	8
Groep 2: Grasland en overige weidehabitats	178	3	13	26
Groep 3: Rivier-, meer-, alluviale en oeverhabitats	174	0,5	4	8
Groep 4: Bossen	89	0	0	0
Groep 6: Rotsachtige en duinhabitats	319	9	22	38
Totaal	2.518	14 (0,6% t.o.v. de totale omvang)	42 (1,7% t.o.v. de totale omvang)	80 (3,2% t.o.v. de totale omvang)

Voor de opgaven voor uitbreiding van habitattypen (4.4.) zal na de verwachte bijdragen van medeoverheden tot 2030 voor 4 van de 5 habitattypen groepen nog een opgave resteren. Voor de overige groep (4) is de verwachting dat de opgave al volledig gehaald zal worden tot 2030. Voor groep 4 is het aantal habitattypen met een opgave relatief klein (2) en wordt er relatief veel uitbreiding verwacht tot 2030, hierdoor is er alleen voor 2050 een beperkte restopgave voor deze groep. Voor de lange termijn is de verwachting dat op basis van de bijdragen tot 2030 ook de opgave van habitattype groep 4 tot 2040 mogelijk al gehaald wordt en tot 2050 de opgave bijna gehaald wordt. Voor de overige habitattype groepen wordt op de lange termijn de opgaven nog niet gehaald op basis van de bijdragen tot 2030.

Verwacht herstel voor habitattypen zonder kwantitatief doel of bekend oppervlakte in niet goede toestand

Voor bijna alle habitattypen waar vanuit de vernieuwde landelijke doelen wel uitbreiding nodig is maar geen kwantitatief doel is vastgesteld hebben medeoverheden aangegeven dat ze op basis van bestaand beleid wel oppervlaktes verwachten uit te breiden. Vanwege het ontbreken van kwantitatieve doelen voor deze habitattypen kunnen er geen restopgaven voor deze habitattypen worden bepaald. Voor deze habitattypen is er dus voorlopig geen restopgave berekend. Mogelijk is er voor deze habitattypen wel meer uitbreiding nodig om het lange termijn doel te halen. Hoeveel er precies op de lange termijn uitgebreid moet worden zal nader bepaald moeten worden. In totaal is de verwachte uitbreiding voor deze habitattypen 1,47 km² (exclusief de uitbreidingsopgave estuaria).

Voor de 7 habitattype waarvan de toestand niet goed is maar de concrete oppervlaktes onbekend zijn, wordt voor 4 habitattypen verwacht dat er oppervlaktes hersteld zullen worden tot 2030. In totaal wordt voor deze 4 habitattypen verwacht dat 1,17 km² hersteld zal worden.

Tijdelijke werkdefinitie goede toestand van habitattypen

Bij het verbeterprogramma VHR-monitoring (VVM) wordt er gewerkt aan beoordelingskaders voor kwaliteit van habitattypen. Deze beoordelingskaders maken een precieze beoordeling van de kwaliteit mogelijk, maar zullen niet op tijd de nodige informatie opleveren om voor de eerste planperiode toegepast te worden. Daarom is er ten behoeve van de NHV een eerste werkdefinitie opgesteld die tot nadere uitwerking van het VVM gebruikt kan worden voor het inschatten van potenties om de restopgave van habitattypen in te vullen met maatregelen. Deze werkdefinitie sluit aan bij bestaande verantwoordelijkheden van voortouwnemers:

Een toestand waarin de drukfactoren en of andere knelpunten voor een habitatype in een gebied op een zodanig niveau beheerst zijn, dat deze niet in de weg staan aan het behalen van de instandhoudingsdoelstelling voor dat habitatype.

Ruimtelijke focus voor gericht herstel van habitattypen (4.1 en 4.4)

Om de 2030 opgave voor habitattypen te realiseren wordt ervoor gekozen om met focus in een beperkt aantal Natura 2000-gebieden aan de slag te gaan.¹⁰⁹ Waar nodig wordt deze selectie aangevuld met andere gebieden, op basis van noodzaak, draagvlak en potentie (Natura 2000 en NNN). De Natura 2000-gebieden waarop ingezet wordt, zijn nog onderwerp van gesprek. De denkrichting is om de focus te richten op Natura 2000-gebieden met meerdere habitattypen¹¹⁰ van grote oppervlakten, die tevens een verbeterdoelstelling of uitbreidingsdoelstelling hebben voor deze habitattypen in het aanwijzingsbesluit voor het betreffende gebied. Op deze wijze worden doelstellingen voor de NHV en de VHR op een logische wijze gekoppeld en wordt op efficiënte wijze middelen ingezet waarbij met systeemmaatregelen voor één gebied grote oppervlakten van meerdere habitattypen kan herstellen en/of uitbreiden. Sommige habitattypen vragen vanwege de (nog niet nader gekwantificeerde) uitbreidingsopgaves om grootschalige ruimtelijke aanpassingen (zoals ten behoeve van Estuaria) waarvoor integrale visieontwikkeling en zorgvuldige voorbereiding nodig is. Op deze wijze kan rekening worden gehouden met de aanpassingen en kansen voor verschillende ruimtelijke functies.

Op voorhand wordt niet op bepaalde habitattypen voor 2030 geprioriteerd: in welke mate de habitattypen hersteld worden volgt uit de selectie van Natura 2000-gebieden. Op nationaal niveau (herstel van de toestand) of op groepsniveau (uitbreiding) moet echter wel aan de kwantitatieve verplichting worden voldaan.

¹⁰⁹ Het kan zijn dat niet alle 2030 doelen *in* de Natura 2000-gebieden kunnen worden gerealiseerd. Als dat het geval is wordt de opgave zoveel mogelijk in NNN gerealiseerd.

¹¹⁰ De habitattypen die een nationale opgave hebben voor herstel van toestand (4.1) en uitbreiding (4.4.)

Optie: kiezen voor wel of geen eigenstandige 30% opgaven voor herstel van toestand van i) zoute habitattypen en ii) terrestrische en zoetwaterhabitattypen.

Voor habitattypen moet op nationaal niveau op 30% van het oppervlak dat in een niet goede toestand verkeert uiterlijk in 2030 alle maatregelen worden getroffen om dit oppervlak te herstellen. Voor 2030 mag hierbij over alle habitattypen met een opgave voor toestand heen gemiddeld worden. De opgave kent een sterke concentratie in enkele zoute habitattypen: drie zoute habitattypen beslaan 66% van de opgave in hectaren (de habitattypen Estuaria, Slik en – zandplaten en Schorren en zilte graslanden).

Deze verdeling heeft tot gevolg dat relatief beperkte aanvullende inspanningen binnen deze groep op nationaal niveau een substantieel effect hebben op het behalen van de 30%-doelstelling voor 2030.

Deze onevenwichtige verdeling brengt zowel kansen als risico's met zich mee voor de invulling van de opgave. Enerzijds biedt zij ruimte om via gerichte inzet op deze drie habitattypen de 2030 opgave te behalen. Anderzijds leidt een sterke focus op uitsluitend deze habitattypen ertoe dat de inzet op terrestrische en zoetwaterhabitattypen beperkt kan blijven. Dit is vanuit een langetermijnperspectief onwenselijk, aangezien ook voor deze habitattypen tijdige inzet noodzakelijk is om de meerjarige opgaven richting 2040 en 2050 haalbaar te houden. Uitstel van maatregelen kan daar leiden tot disproportioneel zwaardere opgave in latere fasen.

Tegen deze achtergrond ligt de keuze voor of tegen het hanteren van een schot tussen zoute en terrestrische/zoetwaterhabitattypen voor, met elk eigen implicaties voor doelbereik, uitvoerbaarheid en risicobeheersing.

Optie A: we hanteren een schot tussen de zoute habitattypen van artikel 4 en de terrestrische en zoetwaterhabitattypen

We realiseren de 2030 opgaven voor habitattypen (30% stap) in zowel zoute habitattypen als terrestrische & zoetwater habitattypen, in zelfstandige trajecten die elk individueel optellen tot 30%. Dat wil zeggen dat we binnen groep 1 twee subgroepen creëren en middeling over deze subgroepen niet wordt toegepast, ondanks het feit dat de NHV-systematiek voor de 2030 opgave die ruimte wel laat. Hiermee wordt geborgd voor beide groepen habitattypen herstel zal gaan plaatsvinden.

Optie B: we hanteren geen schot tussen de zoute habitattypen van artikel 4 en de terrestrische en zoetwaterhabitattypen

Zonder bijdrage van de zoute habitattypen halen we de 30% opgave op nationaal niveau waarschijnlijk niet. Doorschuiven van *een deel* van de maatregelen voor toestandsverbetering naar 2040 is in theorie mogelijk, maar onwenselijk. Het zou immers betekenen dat de terrestrische en zoetwater habitattypen een grotere bijdrage moeten leveren aan de landelijke NHV-doelen voor 2030. Omdat de zoute habitattypen verreweg de grootste opgave kennen (kwantitatief in hectaren) zou dat een onevenredige inspanning vragen.

Omdat de selectie van Natura 2000-gebieden nog onderwerp van gesprek is beschouwen we voor dit Ontwerp-Natuurplan alle Natura 2000-gebieden als potentieel te herstellen gebieden (zie figuur 5), alsmede het gehele NNN. Waar nodig horen ook zones rondom de Natura 2000-gebieden erbij.¹¹¹ Immers: om de potentie van de Natura 2000-gebieden maximaal te benutten kunnen ook maatregelen buiten de begrenzing van de Natura 2000-gebieden nodig zijn. In deze zones liggen mogelijk ook kansen voor ontwikkeling, uitbreiding en herstel van NHV doelen. Denk daarbij aan bijvoorbeeld habitattypen, leefgebieden van soorten, bestuiverpopulaties en landschapselementen.

¹¹¹ Afhankelijk van welke NHV doelen in deze zones mede worden gerealiseerd zijn artikelen 4.11 en/of 4.12 van toepassing met bijbehorende beschermingsregimes.

Bij het bepalen op welke Natura 2000-gebieden we inzetten en de nadere uitwerking van de zonerings zoeken we nauwe aansluiting bij de aanpak vanuit de Taskforce Landbouw, Natuur en Stikstof uit het coalitieakkoord, zoals beschreven in de kamerbrief¹¹², maar beperken we ons daar niet toe.

De focus op Natura 2000 betekent ook dat in deze gebieden de potenties om habitattypen uit te breiden en te herstellen worden geconcretiseerd, om zo de opgaven voor Natura 2000 en de NHV eenduidig aan te pakken. In de overige Natura 2000-gebieden blijft de opgave om te voldoen aan de bestaande instandhoudingsdoelstellingen, om de bijdrage van bestaand beleid aan de 2030 verplichtingen te verzekeren, en om de verbeteropgaven voor 2040 te behalen.

Indicatieve kaart van potentieel te herstellen gebieden voor opgaven 4.1 en 4.4.

Figuur 5. Natura 2000-gebieden van artikel 4. Voor het Ontwerp-Natuurplan worden voornamelijk alle Natura 2000-gebieden als potentieel herstelgebied opgenomen, evenals een zone (niet nader gespecificeerd) daaromheen. Komende periode zal dit in samenhang met de Taskforce Landbouw Natuur en Stikstof worden uitgewerkt.

Relevante drukfactoren voor gericht herstel

Voor Natura 2000-gebieden is veel informatie beschikbaar over de drukfactoren die weggenomen zouden moeten worden om de habitattypen die daarin liggen te herstellen en uit te breiden (beheerplannen,

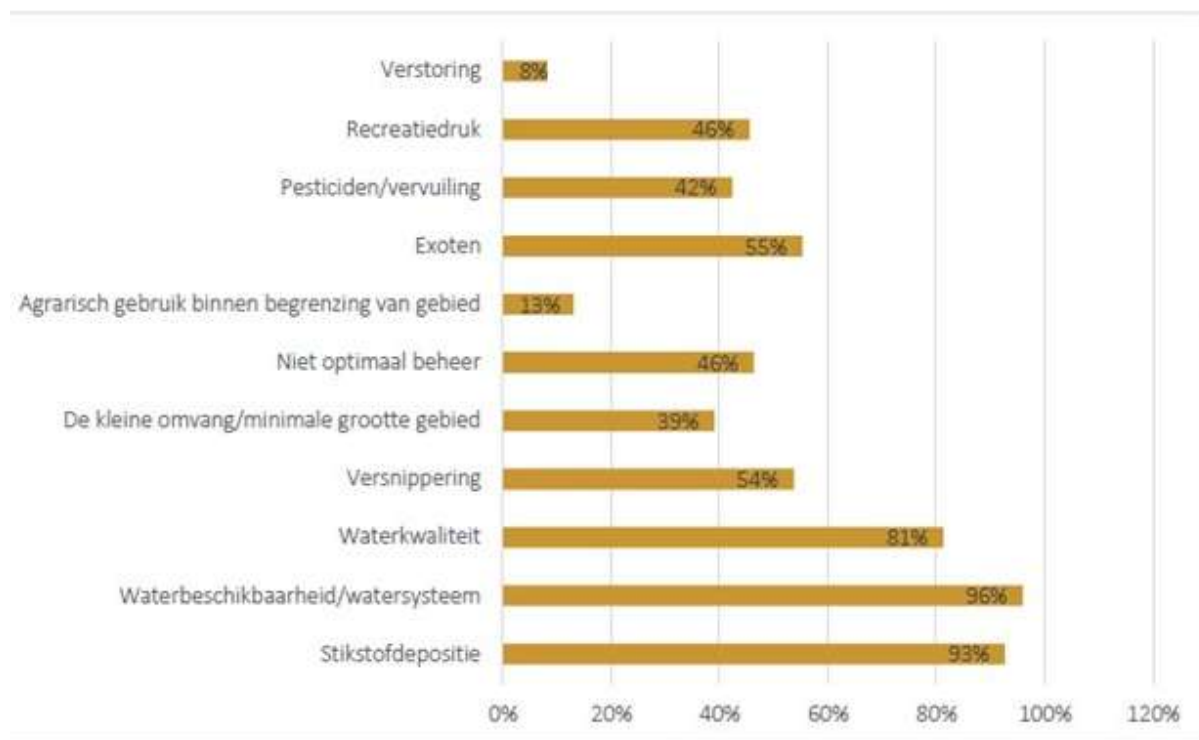
¹¹² [file](#)

natuurdoelanalyses). De Ecologische Autoriteit heeft op basis van natuurdoelanalyses een overzicht gepubliceerd van de meest gescoorde drukfactoren in 123 stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden¹¹³ (zie figuur 6). De meest gescoorde drukfactoren voor deze gebieden betreffen stikstofdepositie, waterkwaliteit en waterkwantiteit, versnippering en/of te kleine omvang van het gebied en invloed van invasieve exoten.

Behalve stikstofdepositie zijn bovengenoemde drukfactoren ook voor niet-stikstofgevoelige (terrestrische) Natura 2000-gebieden belemmerende factoren voor het behalen van de doelen.

Voor de grote wateren, verhoudingsgewijs de grootste oppervlakten habitat in Nederland, zijn met name bodemberoering, onttrekking van flora en fauna, nutriënten & chemische belasting, verstoring en onttrekking van substraat/bedekking van belang. Daarnaast staat de natuur in veel grote wateren onder druk door het gebrek aan geleidelijke overgangen, zowel tussen wateren (door de aanleg van dammen en sluizen) als overgangen van water naar land (door de aanleg van dijken zonder natuurlijke (oever)inrichting).

Er is een stevige inzet nodig om de belangrijkste drukfactoren aan te pakken (bijvoorbeeld stikstof, gewasbeschermingsmiddelen en waterhuishouding; zie hoofdstuk 6), zowel via generieke als gebiedsspecifieke maatregelen. Via de Taskforce Landbouw, Natuur en Stikstof wordt beleid gevormd om stikstofreductie en natuurherstel verder vorm te geven, waarin ook de opgaven vanuit de NHV worden betrokken.

Figuur 6. Drukfactoren die spelen op de natuur in 123 stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden

Bijdrage aan herstel via maatregelen voor andere NHV-ecosystemen

Voor een deel van de habitattypen is er overlap met andere opgaven, zoals die voor bossen en bestuivers. Maatregelen die bijdragen aan de herstelopgave van habitattypen hebben bovendien vaak ook positieve effecten op leefgebieden van (beschermde) soorten, waarvoor ook NHV-verplichtingen gelden. Voor voldoende kwaliteit en kwantiteit van leefgebieden voor soorten is wel aanzienlijk meer ruimte nodig

¹¹³ [Position-Paper-Ecologische-Autoriteit-oktober-2024.pdf](#)

dan de oppervlaktes die worden hersteld en uitgebreid voor habitattypen (zie onder). Daar staat tegenover dat de leefgebieden van soorten soms overlappen met elkaar en/of met habitatype-areaal, en dat leefgebieden vaak ruimte bieden voor functiecombinatie. In sommige gevallen kunnen maatregelen of doelen met elkaar conflicteren.

8.1.5 Herstel van de habitats (=leefgebieden) van soorten uiterlijk in 2030 (artikel 4, lid 7)

In onderstaande tabellen zijn de prioritaire soorten van de habitatrichtlijn (HR) en de vogelrichtlijn (VR) opgenomen waarvoor in de eerste planperiode inzet voorzien is voor herstel van leefgebieden. Het gaat dan om de inzet die nodig is om de negatieve trends te stoppen, als eerste en meest urgente stap richting voldoende kwantiteit en kwaliteit leefgebied van alle VHR soorten. Voor de HR soorten zijn inschattingen opgenomen van de indicatieve totale **oppervlakte** waarvoor deze herstelmaatregelen gelden, alsook welke **ecosysteemtypen** het betreft. Voor de VR soorten is deze informatie nog niet beschikbaar. De VR herstelopgave voor de eerste planperiode raakt alle ecosysteemtypen die in Nederland voorkomen en er is aanzienlijke overlap in leefgebieden tussen de soorten. Daarom zal de inschatting van de herstelopgave worden uitgevoerd op het niveau van groepen van soorten met vergelijkbare behoeften. Deze analyse is nog niet afgerond en zal volgen in het definitieve Natuurplan.

Indicatieve kaarten van potentieel te herstellen gebieden

Voor elk van de prioritaire HR soorten is onder de tabel een kaart opgenomen met daarop in rode cirkels aangegeven in welke regio('s) de potentiële herstelgebieden gezocht kunnen worden. Deze kaarten zijn indicatief en tonen slechts een globaal zoekgebied. De aangegeven regio's vormen geen exacte begrenzing van het potentiële herstelgebied; het zijn gebieden waarvan wordt ingeschat dat er ecologisch gezien herstel mogelijkheden kunnen liggen.

Voor de prioritaire VR soorten kunnen nog geen zoekgebieden worden aangegeven in het Ontwerp-NP, vanwege het grote aantal soorten en de overlap tussen soorten in leefgebied. Wél is een kaart opgenomen met daarop de ecosysteemtypen, en daarbij een overzicht van welke soorten in welke ecosysteemtypen voorkomen.

Voor zowel HR als VR soorten geldt dat leefgebiedenherstel niet noodzakelijkerwijs natuuroitbreiding betekent. Leefgebieden kunnen vaak goed samengaan met andere functies. Voor soorten die wél zijn aangewezen op natuurgebieden zal de focus voor leefgebiedenherstel voor 2030 primair op Natura 2000 en NNN liggen.

Onderstaande informatie vormt de basis voor het uitwerken van een concreet uitvoeringsprogramma, in samenwerking met de medeoverheden. Dit programma zal zijn gericht op het nemen van alle noodzakelijke zinvolle maatregelen voor het stoppen van de negatieve trends van de prioritaire soorten.

Tabel 7. Prioritaire soorten van de Habitatrichtlijn met de indicatieve herstelopgave voor artikel 4.7.

HR soorten*			
Soortcode	Soort	Indicatieve totale oppervlakte waarvoor herstelopgave gelden (raming tot 2030)	Ecosysteemtype
1014	Nauwe korfslak	ca. 26 km ²	f) rotsachtige en duinecosystemen en ecosystemen met schaarse vegetatie.
1037	Gaffellibel	Lengte van ca. 32 km met een breedte van 0,5 km	b) graslandecosystemen; c) rivier-, meer- alluviale en oeverecosystemen.
1048	Groene glazenmaker	ca. 2,5 km ²	a) wetlandecosystemen; c) rivier-, meer- alluviale en oeverecosystemen; g) bouwland.
1061	Donker pimpernelblauwtje	ca. 1,3 km ²	b) graslandecosystemen.
1081	Brede geelgerande waterroofkever	ca. 0,1 km ²	a) wetlandecosystemen.
1106	Zalm	Geen oppervlakte; criteria voor doortrekfunctie: barrières te passeren voor minimaal 90%	c) rivier-, meer- alluviale en oeverecosystemen.

		van de individuen; schuilplaats beschikbaar op elke 20 km.	
1145	Grote modderkruiper	lineaire opgave: ca. 957 km	a) wetlandecosystemen; b) graslandecosystemen; c) rivier-, meer- alluviale en oeverecosystemen.
1166	Kamsalamander	ca. 25 km ²	a) wetlandecosystemen; b) graslandecosystemen; c) rivier-, meer- alluviale en oeverecosystemen; d) bos- en boslandecosystemen; e) steppe-, heide- en struikecosystemen.
1193	Geelbuikvuurpad	ca. 2,8 km ²	b) graslandecosystemen; d) bos- en boslandecosystemen; e) steppe-, heide- en struikecosystemen f) rotsachtige en duinecosystemen en ecosystemen met schaarse vegetatie.
1261	Zandhagedis	ca. 16 km ²	b) graslandecosystemen; e) steppe-, heide- en struikecosystemen; f) rotsachtige en duinecosystemen en ecosystemen met schaarse vegetatie.
1339	Hamster	ca. 8,5 km ²	g) bouwland.
1340	Noordse woelmuis	ca. 450 km ²	a) Wetlandecosystemen; c) rivier-, meer- alluviale en oeverecosystemen; j) andere ecosystemen: laagveen, buitendijkse rietmoerassen, zeelei-moerassen
1341	Hazelmuis	ca. 25 km ²	d) bos- en boslandecosystemen, met name bosranden, en j) andere ecosystemen: half-natuurlijk cultuurlandschap met een rijke groen-blauwe dooradering
1378	Rendiermos (5 soorten)	ca. 6 km ² (geen extra oppervlak nodig als leefgebied zandhagedis wordt verbeterd; lift daarop mee)	e) steppe-, heide- en struikecosystemen; f) rotsachtige en duinecosystemen en ecosystemen met schaarse vegetatie.
1762	Valkruid	ca. 0,3 km ²	e) steppe-, heide- en struikecosystemen.
1831	Drijvende waterweegbree	ca. 1 km ²	a) wetlandecosystemen; b) graslandecosystemen; c) rivier-, meer- alluviale en oeverecosystemen.
4056	Platte Schijfhoren	ca. 100 km ²	a) wetlandecosystemen; c) rivier-, meer- alluviale en oeverecosystemen; j) andere ecosystemen: sloten in veenweidegebieden
5315	Rivierdonderpad	ca. 1 km ²	c) rivier-, meer- alluviale en oeverecosystemen.
<p>* De selectie van HR soorten is gebaseerd op de laatste HR-rapportage (2025). Het zijn de soorten met de volgende beoordeling: algemeen oordeel zeer ongunstig; algemene trend afnemend; leefgebied kwaliteit OF kwantiteit negatief, EN onbezet leefgebied NIET positief.</p>			

Indicatieve kaarten van potentieel te herstellen leefgebieden van de prioritaire HR-soorten

De kaarten zijn indicatief en tonen een globaal zoekgebied voor potentieel herstel van leefgebied van de soort. De cirkel geeft het gebied aan waarbinnen ecologisch gezien herstelmogelijkheden kunnen liggen; zij vormt geen exacte begrenzing van het herstelgebied en zegt niet dat het gehele gebied binnen de cirkel voor herstel in aanmerking komt. Voor het formuleren van maatregelen richting 2030 ligt de focus primair op gebieden binnen Natura 2000 en daar waar mogelijk het NNN.

Legenda

De kaarten zijn indicatief en tonen een globaal zoekgebied voor potentieel herstel van leefgebied van de soort. De cirkel geeft het gebied aan waarbinnen ecologisch gezien herstelmogelijkheden kunnen liggen; zij vormt geen exacte begrenzing van het herstelgebied en zegt niet dat het gehele gebied binnen de cirkel voor herstel in aanmerking komt. Voor het formuleren van maatregelen richting 2030 ligt de focus primair op gebieden binnen Natura 2000 en daar waar mogelijk het NNN.

De kaarten zijn indicatief en tonen een globaal zoekgebied voor potentieel herstel van leefgebied van de soort. De cirkel geeft het gebied aan waarbinnen ecologisch gezien herstelmogelijkheden kunnen liggen; zij vormt geen exacte begrenzing van het herstelgebied en zegt niet dat het gehele gebied binnen de cirkel voor herstel in aanmerking komt. Voor het formuleren van maatregelen richting 2030 ligt de focus primair op gebieden binnen Natura 2000 en daar waar mogelijk het NNN.

De kaarten zijn indicatief en tonen een globaal zoekgebied voor potentieel herstel van leefgebied van de soort. De cirkel geeft het gebied aan waarbinnen ecologisch gezien herstelmogelijkheden kunnen liggen; zij vormt geen exacte begrenzing van het herstelgebied en zegt niet dat het gehele gebied binnen de cirkel voor herstel in aanmerking komt. Voor het formuleren van maatregelen richting 2030 ligt de focus primair op gebieden binnen Natura 2000 en daar waar mogelijk het NNN.

De kaarten zijn indicatief en tonen een globaal zoekgebied voor potentieel herstel van leefgebied van de soort. De cirkel geeft het gebied aan waarbinnen ecologisch gezien herstelmogelijkheden kunnen liggen; zij vormt geen exacte begrenzing van het herstelgebied en zegt niet dat het gehele gebied binnen de cirkel voor herstel in aanmerking komt. Voor het formuleren van maatregelen richting 2030 ligt de focus primair op gebieden binnen Natura 2000 en daar waar mogelijk het NNN.

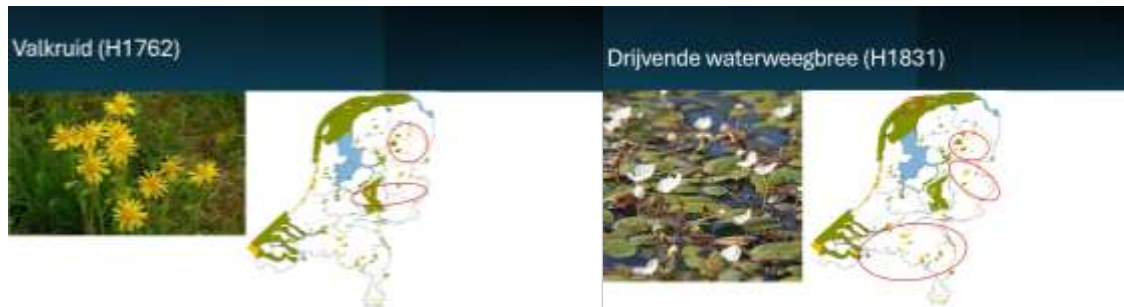
De kaarten zijn indicatief en tonen een globaal zoekgebied voor potentieel herstel van leefgebied van de soort. De cirkel geeft het gebied aan waarbinnen ecologisch gezien herstelmogelijkheden kunnen liggen; zij vormt geen exacte begrenzing van het herstelgebied en zegt niet dat het gehele gebied binnen de cirkel voor herstel in aanmerking komt. Voor het formuleren van maatregelen richting 2030 ligt de focus primair op gebieden binnen Natura 2000 en daar waar mogelijk het NNN.

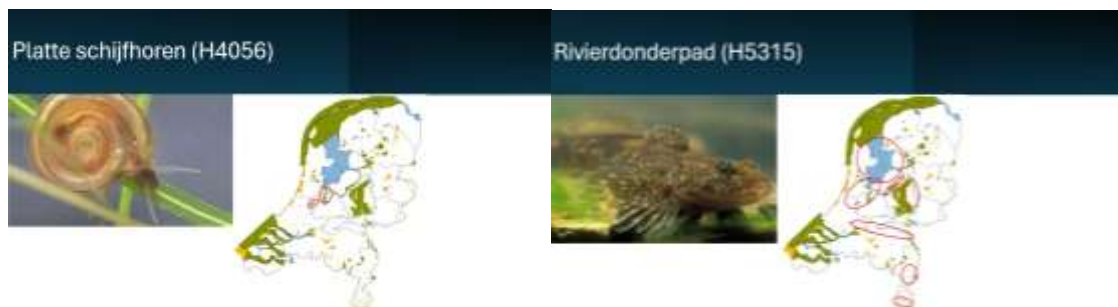
De kaarten zijn indicatief en tonen een globaal zoekgebied voor potentieel herstel van leefgebied van de soort. De cirkel geeft het gebied aan waarbinnen ecologisch gezien herstelmogelijkheden kunnen liggen; zij vormt geen exacte begrenzing van het herstelgebied en zegt niet dat het gehele gebied binnen de cirkel voor herstel in aanmerking komt. Voor het formuleren van maatregelen richting 2030 ligt de focus primair op gebieden binnen Natura 2000 en daar waar mogelijk het NNN.

De kaarten zijn indicatief en tonen een globaal zoekgebied voor potentieel herstel van leefgebied van de soort. De cirkel geeft het gebied aan waarbinnen ecologisch gezien herstelmogelijkheden kunnen liggen; zij vormt geen exacte begrenzing van het herstelgebied en zegt niet dat het gehele gebied binnen de cirkel voor herstel in aanmerking komt. Voor het formuleren van maatregelen richting 2030 ligt de focus primair op gebieden binnen Natura 2000 en daar waar mogelijk het NNN.

De kaarten zijn indicatief en tonen een globaal zoekgebied voor potentieel herstel van leefgebied van de soort. De cirkel geeft het gebied aan waarbinnen ecologisch gezien herstelmogelijkheden kunnen liggen; zij vormt geen exacte begrenzing van het herstelgebied en zegt niet dat het gehele gebied binnen de cirkel voor herstel in aanmerking komt. Voor het formuleren van maatregelen richting 2030 ligt de focus primair op gebieden binnen Natura 2000 en daar waar mogelijk het NNN.

De kaarten zijn indicatief en tonen een globaal zoekgebied voor potentieel herstel van leefgebied van de soort. De cirkel geeft het gebied aan waarbinnen ecologisch gezien herstel mogelijkheden kunnen liggen; zij vormt geen exacte begrenzing van het herstelgebied en zegt niet dat het gehele gebied binnen de cirkel voor herstel in aanmerking komt. Voor het formuleren van maatregelen richting 2030 ligt de focus primair op gebieden binnen Natura 2000 en daar waar mogelijk het NNN.

Tabel 8. Prioritaire soorten* van de Vogelrichtlijn (indicatieve herstelopgave nog te bepalen) voor artikel 4. De soorten zijn gegroepeerd per ecosysteemtype en opgesplitst in broedvogels en niet-broedvogels. Soorten kunnen in meerdere ecosysteemtypen voorkomen.

Ecosysteemtypen	Broedvogels	Niet-broedvogels
Bos- en boslandsecosystemen	Boomvalk, Gekraagde Roodstaart, Grauwe Vliegenvanger, Grote Lijster, Kramsvogel, Matkop, Nachtegaal, Ransuil, Spreeuw, Staartmees, Wielewaal, Zwarte Mees	Grote Lijster, Ransuil, Zwarte Mees
Bouwland	Grauwe Kiekendief, Kwartelkoning, Ortolaan, Scholekster, Veldleeuwerik, Wulp	Houtduif, Kievit, Kneu, Ringmus, Veldleeuwerik
Graslandecosystemen	Graspieper, Tureluur, Veldleeuwerik, Watersnip, Wulp, Zomertaling	Blauwe Kiekendief, Goudplevier, Kempphaan, Kievit
Mariene ecosystemen	Dwergmeeuw, Eider, Grote Stern, Noordse Stern, Stormmeeuw, Visdief, Zilvermeeuw	**
Rivier-, meer- alluviale en oeverecosystemen	Dwergmeeuw, Grote Karekiet, Huiszwaluw, Kokmeeuw, Kwartelkoning, Porseleinhoen, Stormmeeuw, Visdief, Waterhoen, Woudaap, Zilvermeeuw, Zwarte Stern	Brilduiker, Grote Zaagbek, Nonnetje, Tafeleend, Zwarte Stern
Rotsachtige en duinecosystemen en ecosystemen met schaarse vegetatie	Bontbekplevier, Nachtegaal, Scholekster, Strandplevier, Tapuit	Frater
Stedelijke ecosystemen	Europese Kanarie, Huismus, Huiszwaluw, Kuifleeuwerik, Spreeuw	**
Steppe-, heide- en struikecosystemen	Blauwe Kiekendief, Boomvalk, Duinpieper, Geelgors, Gekraagde Roodstaart, Grauwe Kiekendief, Klapekster, Kleine Barmstij, Kneu,	Velduil

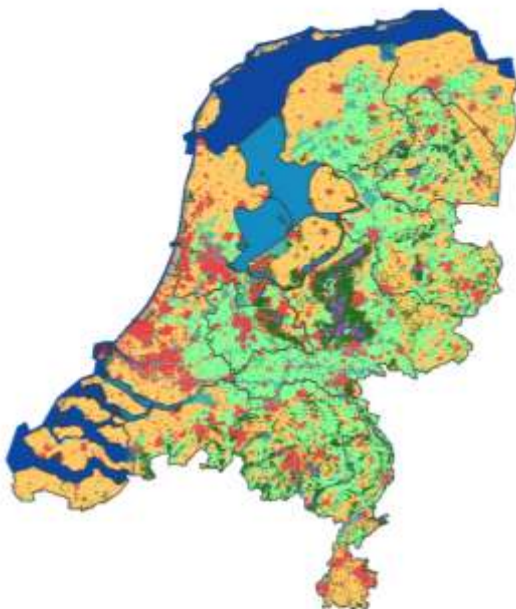
	Koekoek, Korhoen, Paapje, Spotvogel, Tapuit, Velduil, Wintertaling	
Wetlandecosystemen	Blauwe Kiekendief, Bruine Kiekendief, Koekoek, Kokmeeuw, Pijlstaart, Porseleinhoen, Velduil, Wintertaling, Zomertaling, Zwarte Stern	Blauwe Kiekendief, Brilduiker, Grote Zaagbek, Kemphaan, Nonnetje, Ruigpootbuizerd, Tafeleend, Velduil

**Als prioritair aangemerkt zijn de VR soorten die a) in een zeer ongunstige SvI verkeren, waarbij b) deze status in belangrijke mate is toe te schrijven aan de kwaliteit en/of omvang van het leefgebied (zeer ongunstige of matig ongunstige score voor aspect 'leefgebied' van SvI), EN die c) een negatieve populatietrend hebben op de lange en/of korte termijn.*

Verwijderd uit de selectie zijn soorten met a) een duidelijke toename in de populatietrend in de afgelopen 12 jaar (kortetermijntrend heeft de score 'sterke toename'), of b) die vallen onder de verplichtingen van NHV artikelen 5 (mariene ecosysteem) en 11 (landbouwecosysteem), tenzij de soort in belangrijke mate afhankelijk is van leefgebied buiten deze ecosystemen en daar knelpunten ondervindt die bijdragen aan de huidige negatieve populatietrend. Zo zorgen wordt het integrale leefgebied van soorten over de verschillende ecosystemen heen meegenomen. Tot slot zijn c) de soorten verwijderd die historisch in Nederland (voor zover bekend) slechts een onregelmatige broedvogel zijn geweest.

Voor de soorten van de bosvogelindex (artikel 12) geldt dat de samenstelling van de index nog wordt geactualiseerd. De soorten uit de huidige index die er nu slecht voor staan zijn wel opgenomen in bovenstaande selectie.

*** In het mariene ecosysteem en stedelijk ecosysteem komen geen prioritaire vogelsoorten voor die onder de niet-broedvogels vallen.*

Figuur 7. Ligging van ecosysteemtipes in Nederland; binnen deze typen liggen de potentiële herstelgebieden voor de groepen van prioritaire VR soorten (zie tabel 7).

8.1.6 Doelen voor de periode na juni 2032 en strategisch overzicht

De restopgave voor habitattypen voor 2040 en 2050 zijn weergegeven in tabel 4 en 5. Op basis van extra monitoringsinspanning kan de opgave voor toestand nog bijgesteld worden. De strategische uitwerking voor de periode na 2032 wordt nog verder uitgewerkt en opgenomen in het definitieve Natuurplan (2027).

8.1.7 Maatregelen om significante verslechtering te voorkomen

Verslechteringsverbod (artikel 4.12)

De Habitatrictlijn (artikel 6.2) omvat een verslechteringsverbod dat geldt binnen de Natura 2000-gebieden voor habitattypen en leefgebieden van soorten die daar beschermd zijn. Met de NHV is het verslechteringsverbod voor habitattypen uitgebreid. Lidstaten moeten vanaf de indiening van het definitieve Natuurplan trachten de nodige maatregelen te nemen om significante verslechtering te voorkomen van gebieden waar habitattypen liggen, ook buiten Natura 2000 (artikel 4.12 NHV). Dit betekent dat daarvoor zo snel mogelijk, maar uiterlijk 1 september 2027, een systeem met feitelijke en juridische maatregelen en monitoring moet zijn ingericht. Dat geldt voor zover deze habitattypen in een goede toestand verkeren, of nodig zijn voor het hersteldoel: het bereiken van de gunstige referentie oppervlakte, waarvan 90% in goede toestand verkeert.

Verslechtering kan worden veroorzaakt door nieuwe of bestaande activiteiten, of door het niet adequaat beheren of inrichten van het gebied. Verslechtering door nieuwe activiteiten kan worden voorkomen met passieve beschermingsmaatregelen, via een planologisch regime of door het verbieden van bepaalde activiteiten. Daarnaast kan het nodig zijn om actief maatregelen te nemen. Dit is zeker aan de orde bij verslechtering veroorzaakt door bestaande activiteiten. Met actieve maatregelen kunnen externe drukfactoren op habitattypen worden verminderd; dit kan gebiedsgericht voor lokale of regionale oorzaken, en via (meer generieke) milieumaatregelen waar het oorzaken van verder weg betreft, zoals bij stikstofdepositie. Adequaat beheer/inrichting van gebieden is actieve bescherming, waarvoor fysieke maatregelen noodzakelijk kunnen zijn. Het is noodzakelijk dat nu een geborgd en juridisch sluitend systeem opgezet wordt dat hieraan invulling geeft. Daartoe is een wijziging van de Omgevingswet in voorbereiding, gevolgd door daarmee samenhangende wijzigingen van de lagere regelgeving onder deze wet. Alleen als voldoende actieve maatregelen worden getroffen, kan worden vermeden dat de verplichting van artikel 4.12 NHV moet worden vormgegeven via een streng vergunningenregime zoals dat voor Natura 2000-gebieden al geldt.

Op dit moment is er een redelijk goed beeld van de oppervlakte en de kwaliteit van habitattypen binnen Habitatrictlijngebieden. Buiten deze gebieden is het beeld beperkt. Het is wel waarschijnlijk dat de meeste voorkomens van habitattypen buiten Habitatrictlijngebieden binnen het Natuurnetwerk Nederland (NNN) liggen, of in een Vogelrichtlijngebied. Vanwege de extra monitoring (art. 4.9) zullen de komende jaren meer gebieden in kaart worden gebracht waar habitattypen voorkomen en mogelijk onder het verslechteringsverbod vallen.

Verantwoordelijkheidsverdeling en maatregelen

Het Rijk is eindverantwoordelijk voor de afspraken en opvolging in internationaal verband en is door andere landen of de Europese Unie daarop aanspreekbaar. De Minister van Landbouw, Natuur, Visserij en Voedselzekerheid is systeemverantwoordelijk voor de natuur en voor de implementatie van de Natuurherstelverordening. Vanuit die verantwoordelijkheid maakt het Rijk beleidskaders en wettelijke kaders met instrumenten en normen voor natuurbescherming. In Nederland zijn de taken en bevoegdheden in het stelsel voor natuurbescherming grotendeels gedecentraliseerd naar de provincies.

In lijn met de bestaande taakverdeling, ligt de taak om verslechtering van gebieden met habitattypen te voorkomen die onder artikel 4.12 NHV vallen in beginsel bij de provincies, en in rijksgebieden bij het Rijk. Voor de NHV wordt dit nu expliciet gemaakt in de Omgevingswet. Provincies hebben nu al de taak de maatregelen te treffen die nodig zijn voor het behoud of het herstel van een gunstige staat van instandhouding van habitattypen (Bkl art. 3.57) en voor de uitvoering van gebieds- en soortenbescherming. Voor gebieden in beheer bij het Rijk (zoals Rijkswateren, defensierterreinen), is de verplichting bij het Rijk neergelegd. De taak wordt verder vormgegeven via instructieregels in lagere wetgeving. Daarop aanvullend geeft het Rijk, in de rol van systeemverantwoordelijke, landelijk sturing bij de aanpak van drukfactoren waarvoor het Rijk een medeverantwoordelijk heeft. Provincies blijven

echter de taak voor het treffen van gebiedsgerichte maatregelen houden en hebben ook instrumenten om op de drukfactoren te sturen.

Voor het daadwerkelijk ontwikkelen en treffen van maatregelen moet onderscheid worden gemaakt tussen de diverse bronnen voor verslechtering (drukfactoren), zodat de aanpak daarop kan worden afgestemd. De periode tussen het Ontwerp-Natuurplan en het definitieve Natuurplan zal gebruikt worden om samen met de medeoverheden te werken aan maatregelen.

Gebiedsbescherming

Voor de uitwerking van de bescherming tegen verslechtering wordt aangesloten bij twee bestaande gebiedsbeschermingsregimes, Natura 2000 en NNN/BNN.

Natura 2000

Habitattypen binnen Habitatrictlijngebieden worden conform bestaande verplichtingen beschermd. Bij de aanwijzing van het gebied is voor deze habitattypen een instandhoudingsdoelstelling geformuleerd. Er is wettelijk geregeld dat het bevoegd gezag voor het beheer van deze gebieden maatregelen moet nemen om verslechtering te voorkomen van de aanwezige habitattypen, conform artikel 6 lid 2 Habitatrictlijn. Daarnaast geldt over het algemeen een vergunningplicht voor Natura 2000-activiteiten. Dit zijn activiteiten die een significant negatief effect kunnen hebben op het gebied. Dit regime geldt echter niet voor habitattypen die niet zijn opgenomen in de Natura 2000-aanwijzingsbesluiten. Voorzien wordt dat daarvoor wordt aangesloten bij het beschermingsregime van NNN of BNN (bijzonder nationaal natuurgebied) (zie hierna).

NNN

Voor habitattypen gelegen buiten Habitatrictlijngebieden wordt voor de NHV primair het NNN-planologisch beschermingsregime gehanteerd. De Omgevingswet wordt hierop aangepast. Dit NNN-regime geldt dan ook voor habitattypen die in Vogelrichtlijngebieden liggen en daar geen instandhoudingsdoelstelling hebben, maar wel tot het NNN behoren. De inzet van het NNN biedt goede handvatten om significante verslechtering van gebieden buiten Natura 2000 te voorkomen, zonder de introductie van een nieuw vergunningstelsel zoals Natura 2000 kent. Daarbij ligt de focus op actieve herstelmaatregelen, die primair door de provincies worden getroffen, tenzij het rijksgebied betreft. Deze herstelmaatregelen zijn ook van belang voor het ondervangen van negatieve effecten van factoren buiten NNN. Daarvoor biedt het huidige NNN-regime op dit moment echter onvoldoende bescherming. Dat is reden voor aanscherping in het stelsel van de Omgevingswet. De taak van provincies laat onverlet dat het Rijk medeverantwoordelijk is voor de aanpak van niet-gebiedsspecifieke drukfactoren, zoals stikstof en gewasbeschermingsmiddelen.

Het NNN kent een planologisch beschermingsregime dat is gericht op het behoud van wezenlijke kenmerken en waarden van het gebied. Daarmee is in deze gebieden sprake van een zekere juridische bescherming van natuurwaarden. Deze bescherming schiet echter nog tekort om volledig te voldoen aan de eisen van de verordening. Zo ontbreekt op dit moment een expliciete en gerichte borging van de bescherming van habitattypen. Het huidige regime is daarmee te algemeen van aard en biedt onvoldoende basis voor het voorkomen van significante verslechtering van bestaande habitattypen en bescherming van gerealiseerd herstel. Onderzocht wordt of het mogelijk is om de huidige instructieregels ten aanzien van de bescherming van het NNN in het Besluit kwaliteit leefomgeving (Bkl) aan te scherpen. Het komende jaar wordt dit verder onderzocht.

In de Omgevingswet wordt een grondslag opgenomen voor Natuurherstelverordeningactiviteiten, voor het kunnen stellen van regels bij algemene maatregel van bestuur aan activiteiten die nadelige gevolgen kunnen hebben voor habitattypen en leefgebieden gelegen in het NNN. Op basis van deze grondslag kunnen door het Rijk algemeen verbindende voorschriften met betrekking tot activiteiten bij AMvB worden gesteld, als deze activiteiten nadelige effecten kunnen hebben op de realisatie van de opgaven van artikel 4 van de NHV in het NNN. Het kan gaan om activiteiten die plaatsvinden in gebieden behorend tot het NNN, maar waar nodig ook om activiteiten daarbuiten die gevolgen hebben voor NNN-gebieden. Het gaat hier nadrukkelijk om algemene regels. Een van de uitgangspunten bij de uitvoering van de NHV is immers dat nieuwe vergunningsprocedures zo veel mogelijk worden voorkomen. De huidige inschatting is dat het in de toekomst nodig kan zijn om dergelijke regels aan activiteiten te stellen om aan de NHV-verplichtingen te voldoen, waardoor het zinvol is de wettelijke grondslag daarvoor met de wetwijziging Omgevingswet te creëren. De grondslag zal nog niet verder worden uitgewerkt in

het wetsvoorstel ter uitvoering van de NHV. De nadere uitwerking van de opgave in het definitieve Natuurplan zal uitwijzen of het noodzakelijk is voor bepaalde drukfactoren algemene regels te stellen.

Uitbreiding NNN of aanwijzing BNN (bijzonder nationaal natuurgebied)

Voor habitattypen die nu gelegen zijn buiten Natura 2000-gebieden en tevens buiten het NNN, wordt mogelijk, waar nodig voor de NHV-doelen, een vorm van gebiedsbescherming ingesteld. Verkend wordt of deze gebieden ook onder het NNN kunnen worden geschaard, of dat de VHR waarden op andere wijze voldoende beschermd kunnen worden (bijvoorbeeld via aanwijzing als BNN (bijzonder nationaal natuurgebied)). Dit is van toepassing op de Vogelrichtlijngebieden en de Rijkswateren (art. 7.5 Bkl) die niet tot het NNN behoren.

Gebiedsdefinitie

Art. 4.12 NHV heeft betrekking op 'gebieden waar habitattypen voorkomen'. Verslechtering moet dus beoordeeld worden op het niveau van 'gebieden'. Dit sluit aan bij de systematiek van Natura 2000: ook voor Habitatrictlijngebieden geldt dat verslechtering van habitattypen moet worden voorkomen op het niveau van het afgebakende gebied. Implementatie van 4.12 vereist dat het begrip 'gebied' ook voor niet-HR gebieden wordt uitgewerkt. Als binnen het afgebakende gebied verslechtering niet kan worden voorkomen, maakt art. 4.13 NHV het mogelijk om tussen gebieden te salderen. Dan moet wel aan zeer strenge voorwaarden worden voldaan (zie onder).

Verbetergebod (artikel 4.11)

Artikel 4.11 verplicht lidstaten om daar waar herstelmaatregelen zijn genomen hier een continue verbetering te laten zien totdat de goede toestand is bereikt of totdat voldoende kwaliteit van leefgebieden van soorten is bereikt (verbetergebod). Tevens verplicht dit artikel dat daar waar de goede toestand of kwaliteit is bereikt dit niet significant mag verslechteren.

Naast het tegengaan van verslechtering zijn lidstaten verplicht om in gebieden waar herstelmaatregelen worden getroffen, het gerealiseerde herstel niet te laten verslechteren en de verbetering voort te zetten (artikel 4.11). In dit Ontwerp-Natuurplan gaat het in ieder geval om:

- Gebieden waarop basis van bestaande inzet wordt bijgedragen aan de 2030 doelstellingen (binnen en buiten Natura 2000);
- Gebieden waarop basis van bestaande gewerkt wordt aan de opgave voor leefgebieden van soorten;

In het definitief Natuurplan zal het daarnaast ook ten minste gaan om:

- Extra inzet om de restopgave voor habitattypen (4.1 en 4.4.) te kunnen realiseren met een focus op Natura 2000-gebieden, maar daarin niet alle gevallen toe beperkt.
- Gebieden waarop basis van mogelijk extra inzet gewerkt wordt aan de opgave voor leefgebieden van soorten;
- Gebieden waar verslechtering wordt tegen gegaan.

Verdere uitwerking van dit artikel volgt in het definitieve Natuurplan.

Nationale saldering (artikel 4.13)

Voor terrestrische, kust- en zoetwaterecosystemen buiten Natura 2000, biedt de NHV de mogelijkheid om verslechtering, zoals beschreven in artikel 4.12 en 4.11, te beoordelen op biogeografisch niveau (voor Nederland: landelijk) in plaats van op gebiedsniveau (artikel 4.13 NHV). Begin februari 2025 heeft Nederland bij de Europese Commissie (EC) gemeld gebruik te willen maken van deze bepaling. Deze melding was verplicht om van de mogelijkheid gebruik te kunnen maken. Daarnaast moeten lidstaten voldoen aan aanvullende voorwaarden, ten aanzien van het ontbreken van alternatieven, compensatie, monitoring en rapportage en het borgen van doelbereik. Momenteel zijn deze voorwaarden nog niet uitwerkt waardoor saldering op nationaal niveau nog niet op korte termijn kan worden toegepast. Wel is duidelijk dat de voorwaarden strikt zijn en de praktische toepasbaarheid van artikel 4.13 aanzienlijk beperken. Daarom zal tot die tijd worden ingezet op 4.11 en 4.12 waarmee op gebiedsniveau verslechtering wordt tegengegaan via juridische en feitelijke maatregelen.

8.1.8 Ecologische connectiviteit

Artikel 4, lid 10 wordt door Nederland beschouwd als een belangrijk instrument ter ondersteuning van de verplichtingen uit artikel 4, leden 1, 4 en 7. De maatregelen die in het kader van deze artikelen worden ontwikkeld en uitgevoerd, dragen bij aan het versterken van de ecologische connectiviteit zoals bedoeld in artikel 4, lid 10. Om die reden wordt niet afzonderlijk op artikel 4, lid 10 gestuurd, maar wordt de invulling ervan geïntegreerd in het bredere maatregelenspoor voor artikel 4, leden 1, 4 en 7 en andere NHV artikelen (bijvoorbeeld artikel 9, artikel 11). Voor sommige van de prioritair soorten van de Habitatrichtlijn bijvoorbeeld (zie boven) is het herstellen van verbindingen tussen bestaande leefgebieden een cruciale maatregel om populaties te stabiliseren en vervolgens te doen toenemen (zoals hazelmuis, zalm).

Ecologische connectiviteit is in zekere mate geborgd in bestaande instrumenten en programma's. Zo wordt hiermee rekening gehouden in onder meer aanwijzingsbesluiten en via het Natuur Netwerk Nederland (NNN). De Kaderrichtlijn Water richt zich op het herstellen van connectiviteit tussen oppervlaktewaterlichamen waar mogelijk, of het nemen van mitigerende maatregelen waar dat niet mogelijk is. Daarnaast heeft het inmiddels afgeronde Meerjarenprogramma Ontsnippering (MJPO) zich specifiek gericht op het verbeteren van verbindingen tussen natuurgebieden. Ook in andere lopende trajecten, zoals het programma groen-blauwe dooradering en PAGW wordt gewerkt aan maatregelen die bijdragen aan de versterking van de ecologische connectiviteit.

8.1.9 Inzet op artikel 4

Vanuit reeds bestaand beleid wordt er al gewerkt aan het behoud en herstel van de Nederlandse natuur. Hieronder volgt eerst een overzicht van het huidige beleid dat bijdraagt aan de doelen uit artikel 4 van de NHV. Het huidige beleid volstaat echter niet om te voldoen aan de verplichtingen uit NHV artikel 4. Daarom wordt vervolgens ingegaan op de additionele maatregelen die nodig zijn om de doelen te behalen.

Bestaande inzet

In Nederland wordt via diverse beleids- en uitvoeringsprogramma's gewerkt aan het behoud en herstel van land-, kust-, en zoetwaterecosystemen. Hiermee dragen we reeds bij aan de doelen van artikel 4 uit de Natuurherstelverordening, specifiek: verbeteren van de toestand van habitattypen (art. 4 lid 1), uitbreiding van habitattypen (art. 4 lid 4), verbetering van leefgebieden van soorten (art. 4 lid 7), opvullen van kennishiaten (art. 4 lid 9), verbeteren van connectiviteit (art 4 lid 10) en tegengaan van verslechtering (art 4 leden 11 & 12).

Hieronder volgt een samenvatting van de belangrijkste Nederlandse beleids- en uitvoeringsprogramma's waarin maatregelen worden genomen die direct bijdragen aan de doelen van artikel 4. Programma's die indirect bijdragen aan artikel 4 worden beschreven bij de andere artikelen. Ter referentie zijn alle relevante programma's voor artikel 4 opgenomen in Bijlage I waarin ook vermeld staat aan welke onderdelen van artikel 4 ze bijdragen. De genoemde programma's zijn nationaal van aard, maar de concrete invulling en uitvoering gebeurt door de provincies vanwege de decentralisatie van het natuurbeleid. Naast de provincies, speelt ook Rijkswaterstaat een belangrijke rol in de uitvoering als beheerder van de grote wateren in Nederland. Ook waterschappen dragen bij, bijvoorbeeld aan verbetering van chemische en ecologische waterkwaliteit middels inzet voor de Kaderrichtlijn Water.

Hoewel deze programma's nationaal van aard zijn, zijn sommige op specifieke gebieden gericht (beheerplannen Natura 2000; Natuurpact; BKN, PAGW), anderen zijn gericht op drukfactoren. Ook kunnen ze verschillen in hun aard: sommigen zijn uitvoeringsprogramma's met bijbehorende financiering, anderen zijn beleidsmatig van aard en zijn nog niet geïnstrumentaliseerd of gefinancierd. Bij bepaling van additionele maatregelen kan beschouwd worden of deze programma's benut, uitgebreid of geoperationaliseerd kunnen worden.

De Natura 2000-beheerplannen richten zich op de 162 Natura 2000-gebieden die in Nederland tezamen het Natura 2000-netwerk vormen. De Natura 2000-gebieden hebben als primair doel het beschermen van Europese biodiversiteit door de leefgebieden van specifieke planten en dieren te behouden. Voor elk gebied is een beheerplan opgesteld met maatregelen die nodig zijn om de instandhoudingsdoelen voor VHR-soorten en -habitattypen te behalen. De maatregelen zijn veelal gericht op beheer en inrichting en

beperking van de toegang van het gebied en vermindering van drukfactoren op de natuur en worden geactualiseerd op basis van nieuwe inzichten.

In het Natuurpact zijn afspraken opgenomen tussen het Rijk en Provincies om het Natuur Netwerk Nederland (NNN) te behouden en te versterken. Het NNN is het landelijk netwerk van bestaande en nieuw in te richten natuurgebieden en verbindingszones daartussen. Het beschermingsbeleid voor het NNN is gericht op het behoud van oppervlakte en samenhang van het NNN en op het behoud en de ontwikkeling van de natuurkwaliteit. In het Natuurpact van 2013¹¹⁴ is afgesproken het NNN uiterlijk in 2027 met 80.000 hectare te vergroten. Ondanks grote stappen voorwaarts blijkt de uitvoering hiervan meer tijd te kosten. Volgens de prognoses wordt het doel eind 2027 niet gehaald.¹¹⁵

De Programmatische aanpak Basiskwaliteit Natuur (BKN) heeft als doel om natuurkwaliteit te verbeteren en biodiversiteit te bevorderen in gebieden die niet primair een natuurfunctie hebben. Hierbij ligt de focus op het realiseren van de set van condities (abiotiek, inrichting en beheer) die algemeen voorkomende planten- en diersoorten nodig hebben om algemeen te blijven of worden. Zonder deze condities zullen de algemene soorten achteruitgaan. Het BKN richt zich met name op landelijk en stedelijk gebied, niet op natuurgebieden. Als in deze gebieden de kwaliteit op orde is, profiteert alle natuur daarvan mee. Deze programmatische aanpak heeft geen beleidsverplichting, maar heeft als doel het bewustzijn en inzet te vergroten voor een betere natuurkwaliteit buiten natuurgebieden om.

De Agenda Natuurinclusief 2.0 zet koers richting een natuurinclusieve samenleving in 2050. De focus ligt daarbij op het versterken van de 70% niet-beschermde natuur van Nederland. De agenda richt zich hierbij op de bouw, energie, financiële sector, gezondheid, infrastructuur, landbouw, onderwijs, vrijetijdseconomie, water en bedrijventerreinen. Samen met deze domeinen wordt er gestuurd op ontwikkeling en inzet van instrumenten die natuurinclusieve barrières kunnen slechten en natuurinclusiviteit kunnen bevorderen.

Een belangrijke randvoorwaarde voor natuurverbetering in Nederland is het terugdringen van de stikstofuitstoot. Met o.a. het Programma Stikstofreductie en Natuurherstel (Psn) wordt ingezet op zowel de vermindering van stikstofdepositie als het herstel van stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. Een belangrijk onderdeel hiervan is Programma Natuur, waarbinnen herstel-, en overlevingsmaatregelen worden uitgevoerd om de kwaliteit en veerkracht van natuurgebieden te verbeteren. Daarnaast richt het programma zich op het verminderen van andere drukfactoren.¹¹⁶ Via kennismaatregelen wordt bovendien gewerkt aan het verkleinen van kennislacunes en ongespecialiseerd beheer. Het Psn richt zich op het structureel verminderen van de stikstofdepositie op stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden en het realiseren van natuurherstel. Daarbij ligt de focus op bronmaatregelen.¹¹⁷ Bij de herziening van het PSN kunnen ook maatregelpakketten zoals het Startpakket en het vervolgpakket vanuit de Ministeriële Commissie Economie en Natuur (MCEN) en Aanpak Piekbelasting hieraan bijdragen. Momenteel vallen deze pakketten echter nog niet onder dit programma.

Een andere belangrijke randvoorwaarde voor natuurherstel is de beschikbaarheid van voldoende water van goede ecologische kwaliteit. Vanuit de Kaderrichtlijn Water (KRW) werkt Nederland aan het realiseren en behouden van schoon en gezond oppervlaktewater en grondwater. In de Stroomgebiedsbeheerplannen worden voor Rijn, Maas, Schelde en Eems maatregelen opgenomen voor het verbeteren van de waterkwaliteit. Deze maatregelen zijn divers van aard en bestaan uit bronaanpak (chemische stoffen), beleidsmaatregelen (waaronder een verwijzing naar het mestbeleid), maar ook beheer (bijvoorbeeld sluisbeheer ten behoeve van vismigratie) en fysieke maatregelen in het watersysteem (o.a. aanleg natuurvriendelijke oevers, nevengeulen en vispassages). Tevens is verslechtering van de waterkwaliteit binnen de KRW voor zowel grond- als oppervlaktewater niet toegestaan. De Europese Commissie is in 2024 een inbreukprocedure gestart tegen Nederland voor het gedeeltelijk niet correct implementeren van de KRW. Nederland zal het vergunningenbeleid voor wateronttrekking en -lozing moeten verbeteren om te voldoen aan de KRW-vereisten.

¹¹⁴ In het Natuurpact zijn de ambities met betrekking tot ontwikkeling en beheer van natuur in Nederland vastgelegd voor de periode tot en met 2027

¹¹⁵ Onderzoek PBL en WUR (2023): [Lessen uit 10 jaar Natuurpact | Planbureau voor de Leefomgeving](#)

¹¹⁶ Zoals vermisting, verzuring, verstoring, versnippering, verdroging, invasieve exoten, gebruik van herbiciden, pesticiden, rodenticiden, hormonen

¹¹⁷ Maatregelen gericht op het direct verminderen van uitstoot bij de bron (landbouw, industrie, mobiliteit en bouw), met als doel de stikstofdepositie op Natura 2000-gebieden te verlagen.

Complementair hieraan is het Deltaprogramma Zoetwater. Dit draagt bij aan de weerbaarheid van Nederland tegen watertekorten richting 2050. In het Deltaplan Zoetwater zijn maatregelen opgenomen gericht op een klimaatbestendige zoetwatervoorziening, het tegengaan van verzilting en slim watermanagement.

Met de Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW) werkt het Rijk aan de ambitie voor toekomstbestendige grote wateren waar goede ecologische waterkwaliteit en hoogwaardige natuur goed samengaat met een krachtige economie in 4 aandachtsgebieden in Nederland; de Wadden, Het IJsselmeergebied, het rivierengebied en de Rijn-Maas-Scheldemonding. De PAGW richt zich met systeemmaatregelen op herstel van het gehele ecosysteem. De PAGW-maatregelen dragen o.a. bij aan de condities die nodig zijn voor macrofauna, waterplanten, vismigratie en leefgebieden voor vis en vogels in alle wateren, zeegras in de Waddenzee, dynamisering van duinen in het Waddengebied, rietmoeras in het IJsselmeergebied en het rivierengebied, of de opgave voor zachthoutoibossen in het rivierengebied en de Zuidwestelijke Delta.

Voor het Natura 2000-gebied Waddenzee is het Beleidskader Natuur Waddenzee in ontwikkeling waarmee wordt gewerkt aan de opgave om de cumulatieve druk terug te brengen. Op basis van de uitgevoerde Cumulatieve Impact Analyse Waddenzee zijn de vijf belangrijkste drukfactoren geïdentificeerd¹¹⁸: bodemberoering, onttrekking van flora en fauna, nutriënten & chemische belasting, verstoring en onttrekking van substraat/bedekking. Voor de andere grote wateren: IJsselmeer, grote rivieren, Rijn-Maas-Scheldemonding (Zuidwestelijke Delta) zijn naar verwachting de vijf genoemde drukfactoren voor de Waddenzee vergelijkbaar.

Bovendien vormen invasieve exoten een belangrijke drukfactor op de biodiversiteit in Nederland. Met het Landelijk Aanvalsplan Invasieve Exoten wordt ingezet op het voorkomen van introductie en op vroege eliminatie van invasieve exoten, om zo de nadelige gevolgen voor de biodiversiteit en voor ecosystemendiensten tot een minimum te beperken. Deze maatwerkeraanpak bevat gerichte maatregelen zoals: handelsverboden, betere monitoring, innovatieve opsporing, afspraken met terreinbeheerders en het geven van voorlichting. Dit Landelijk Aanvalsplan Invasieve Exoten biedt nog geen dekking voor de volledige invasieve exoten problematiek.

Nederland heeft ook een urgente opgave ten aanzien van onze nationale vogel: de grutto. Het aantal grutto broedparen in Nederland daalde de afgelopen decennia van 100.000 naar minder dan 30.000. Om het tij te keren is er een Aanvalsplan Grutto opgesteld en worden er aanvullende maatregelen genomen.

Mogelijke maatregelen in het kader van het aanvalsplan Grutto:

1. Het geven van een stevige financiële impuls aan het Agrarisch Natuurbeheer (ANB), dat daarmee flink kan worden uitgebreid en versterkt in de grutto kerngebieden.
2. Optimaliseren van weidevogelbeheer via Subsiestelsel Natuur en Landschap (SNL) in bestaande natuurgebieden die belangrijk zijn voor de grutto.
3. Uitwerken van het grondbeleid en het verruimen van grondmobiliteit ten gunste van weidevogelbeheer.
4. In de 25 bestaande Vogelrichtlijngebieden waar instandhoudingsdoelen voor de grutto zijn opgenomen, deze voorvertalen naar concrete maatregelen in de beheerplannen.
5. Het stimuleren en/of uitbreiden van het Agrarisch Natuurbeheer (ANB) rondom de VR-gebieden waar instandhoudingsdoelen voor de grutto aan worden toegevoegd.
6. Het optimaliseren van het waterbeheer in belangrijke gebieden voor de grutto binnen en buiten bestaande VR-gebieden.
7. Onderzoeken of «headstarting» (het uitbroeden van eieren en vervolgens uitzetten van de kuikens) een effectieve bijdrage kan leveren aan het stabiliseren van de gruttopopulatie.
8. De mogelijkheden voor predatiebeheer in het kader van weidevogelbeheer zo optimaal mogelijk benutten en indien nodig en mogelijk verruimen.

LVVN en de provincies, die betrokken zijn bij het Aanvalsplan Grutto, zullen in juni 2026 een Afsprakenkader vaststellen om het Aanvalsplan Grutto uiterlijk in 2035 volledig uit te voeren.

¹¹⁸ <https://edepot.wur.nl/705358> (Cumulatieve Impact Analyse Waddenzee, december 2025)

Er zijn nog diverse andere programma's die een bijdrage leveren aan de doelen uit artikel 4, zoals het Beleidsprogramma Nationale Parken, Nationaal groenfonds, Nationale Grondbank, Verbeterprogramma VHR monitoring, Versnel Natuurherstel, Koplopermaatregelen, Nationaal Waterprogramma, Programma Bodem, Ondergrond en Grondwater, Actieprogramma Klimaatadaptatie Natuur, Ecologisch Impulspakket Waddenzee en NL2120. Voor de volledige beschrijving van de genoemde programma's en bijbehorende maatregelen zie Bijlage I.

Additionele inzet om de restopgave 2030 in te vullen

Met enkel de bestaande inzet worden de 2030 opgaven niet volledig gehaald: er zijn additionele maatregelen nodig. Het bepalen van deze maatregelen zal in de periode 2026-2027 gebeuren, richting het definitieve Natuurplan. Vanwege de planperiode tot 2032 zullen er in het definitieve Natuurplan ook al maatregelen tot 2032 worden opgenomen en een strategische doorkijk voor de volgende periode tot 2042. In dit Ontwerp-Natuurplan zijn strategische keuzes vastgelegd als randvoorwaarde voor de te bepalen additionele concrete maatregelen.

8.1.10 Monitoring en opvullen van kennishiaten tot 2030 (artikel 4, lid 9)

Daar waar toestand van habitattypen nog onbekend is, bestaat de verplichting om deze uiterlijk in 2030 in beeld te hebben voor minstens 90% van het oppervlak, toewerkend naar 100% in beeld uiterlijk in 2040, conform de verplichting uit artikel 4, lid 9. In figuur 3 en 4 staat weergegeven wat dat oppervlak is waarvan de toestand nu onbekend is.

Daartoe worden bestaande monitoringssystemen van habitattypen buiten Natura 2000 versterkt en uitgebreid, waarbij optimaal gebruik wordt gemaakt van bestaande monitoringsdata en innovatieve monitoringstechnieken. Om de verspreiding van habitattypen buiten Natura 2000 in kaart te brengen zijn verschillende innovatietrajecten geïnitieerd. Wageningen Environmental Research ontwikkelt in samenwerking met het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) bijvoorbeeld de habitatverkenner, een statistisch robuust voorspellend model voor een uniforme en navolgbare identificatie van habitattypen. BIJ12 coördineert in samenwerking met provincies de uniforme benutting van bestaande monitoringsdata uit het Subsidiestelsel Natuur en Landschap, op basis van de semi-geautomatiseerde applicatie Veg2Hab.

In 2025 is gestart met de uitvoering van aanvullende monitoring van de toestand van habitattypen buiten Natura 2000. In 2026 stelt LVVN in samenwerking met het Interprovinciaal Overleg (IPO) en provincies de kaders voor de monitoring van habitattypen vast, zodat vanaf 2027 structureel uitvoering gegeven wordt aan de NHV-vereiste om voor 2030 de toestand van ten minste 90% van de oppervlaktes van habitattypen in beeld te brengen. Hiervoor wordt een zo doelmatig en doeltreffend mogelijke monitoringsaanpak opgesteld waarbij de realiseerbaarheid voor de uitvoering een belangrijk uitgangspunt vormt. Deze integrale aanpak is gebaseerd op geavanceerde analysemethoden, remote-sensing, artificiële intelligentie, burgerwetenschap en veldobservaties op basis van een sampling design die aansluit op de recente richtlijnen van de Europese Commissie voor de beoordeling van de toestand van habitattypen.

8.2 Herstel van mariene ecosystemen (artikel 5)

Tabel 9. Samenvatting van de verplichtingen uit artikel 5 van de NHV

Artikel	Inhoud	Aard verplichting	Datum 1e verplichting
5.1, 5.2	Treffen van herstelmaatregelen t.b.v. toestand en uitbreiding habitattypen	Resultaatsverplichting op treffen maatregelen groepen 1-6 op 30%/60%/100% (90%) areaal. Resultaatsverplichting op treffen maatregelen groep 7 op nog te stellen percentage van het areaal.	2030 groepen 1-6 2040 groep 7
5.5	Treffen van herstelmaatregelen t.b.v. kwantiteit en kwaliteit leefgebieden van soorten	Resultaatsverplichting	1 ^e rapportage 30-juni-2031
5.7	In kaart brengen toestand	Resultaatsverplichting. 50% toestand bekend groepen 1-6 in 2030, 100% in 2040. 50% toestand bekend groep 7 in 2040, 100% in 2050	2030 groepen 1-6 2040 groep 7
5.9	Verbetergebod herstellende leefgebieden en habitattypen Verslechteringsverbod herstellende leefgebieden en habitattypen	Resultaatsverplichting op treffen maatregelen; Inspanningsverplichting op het te behalen resultaat	Vanaf nemen herstelmaatregelen
5.10	Verslechteringsverbod bestaande habitattypen	Inspanningsverplichting op treffen maatregelen en resultaat	1-sep-27
5.14	Verplichting toename oppervlakte habitats in goede toestand en positieve trend leefgebieden van soorten	Resultaatsverplichting op toename oppervlakte habitat in goede toestand.	n.v.t.

8.2.1 Nationale aanpak

Artikel 5 stelt doelstellingen voor het herstellen van habitats op de zeebodem en leefgebieden van soorten en voor het vergaren van kennis over de toestand hiervan. Deze habitats en leefgebieden komen voor op de Noordzee, de Waddenzee en de Zuidwestelijke Delta. Hieronder wordt eerst de aanpak voor de habitattypen omschreven, inclusief de kennisopgave, daarna volgt de aanpak voor de leefgebieden van soorten en het verslechteringsverbod.

Habitattypen

De zeebodem habitattypen waarvoor herstelopgaven gelden zijn opgenomen en gegroepeerd in bijlage II van de NHV:

1. **Zeegrasvelden**
2. **Bossen van macroalgen**
3. **Mossel- en oesterbanken**
4. Kalkwiervelden
5. **Spons-, koraal- en koraligene velden**
6. Hydrothermale en koude submariene bronnen
7. **Zachte sedimenten (niet dieper dan 1000 meter)**

LNVN heeft Wageningen Marine Research (hierna: WMR) gevraagd om in kaart te brengen voor welke van deze groepen habitattypen voor Nederland opgaven volgen. Uit dit onderzoek¹¹⁹ blijkt dat de habitattypen uit groepen 4 en 6 niet voorkomen of voorkwamen in het Nederlandse mariene ecosysteem,

¹¹⁹ [Natuurherstelverordening en het Nederlandse mariene ecosysteem | Rapport | Rijksoverheid.nl](#)

daarom vallen zij buiten de scope van dit Natuurplan. De groepen 1, 2, 3 en 5 worden in dit document separaat behandeld ten opzichte van groep 7, gezien de verschillende doelen in de tijd voor deze habitatgroepen.

Voor 2030 heeft Nederland een opgave voor het herstellen en uitbreiden van groepen 1, 3 en 5 en mogelijk een opgave voor groep 2. Ook geldt een verslechtingsverbod per september 2027. De omvang van deze opgaven is echter nog niet concreet vast te stellen, vanwege beperkte of uiteenlopende informatie over sommige habitats en het ontbreken van criteria om een habitat te kwalificeren als habitatype genoemd in bijlage II NHV, waarmee de aanwezigheid van een habitatype bepaald kan worden, en criteria om de kwaliteit ervan vast te stellen (hierna: kwalificerings- en kwaliteitsindicatoren). Daarom wordt er in dit document gewerkt met bandbreedtes voor zowel de huidige verspreiding als de gunstige referentieoppervlakten (GRO's) – en de daaruit afgeleide uit te breiden of te herstellen oppervlakten. Er wordt in aanloop naar het definitieve Natuurplan aanvullend onderzoek verricht door WMR om deze bandbreedtes te vernauwen en kwalificerings- en kwaliteitscriteria te ontwikkelen, zodat de opgave scherper in beeld gebracht kan worden.

Groep 7 omvat de bodem van het volledige Nederlandse mariene ecosysteem, hiervoor gelden hersteldoelstellingen vanaf 2040. Om te bepalen welk deel van groep 7 wel en niet in goede toestand is, zijn de lidstaten afhankelijk van een Europese kwaliteitsdrempelwaarde. Verwachting is dat deze eind 2026 wordt vastgesteld in Europees verband, in het kader van de Kaderrichtlijn Mariene Strategie. Aan de hand hiervan wordt het doelpercentage voor 2050 en het hieruit afgeleide percentage voor 2040 vastgesteld. Afhankelijk van deze opgave zal bekeken worden welke stappen de komende jaren gezet dienen te worden. Ook voor deze groep geldt per september 2027 een verslechtingsverbod.

Er is een inventarisatie gemaakt van hoe het huidige beleid bijdraagt aan het behalen van de opgaven. Met de gebieden die nu en naar verwachting in 2030 gesloten zijn voor bodemberoerende visserij (15% van de Nederlandse Noordzee in 2030), wordt verwacht dat voor de opgave voor groepen 3 (mossel- en oesterbanken) en 5 (spons-, koraal- en koraligene velden) voor 2030 grote stappen gezet worden. Voor groep 1 (zeegrasvelden) lijkt er wel sprake te zijn van een restopgave. Er wordt al decennia aan herstel van zeegras gewerkt, maar het is nog onduidelijk of dit herstel bijdraagt aan de herstel- of uitbreidingsopgave en hoe deze inspanningen kunnen worden vertaald naar arealen. Voor groep 2 is zeer weinig bekend over (de effecten van) huidig beleid, op basis van vervolgonderzoek wordt de eventuele restopgave die hieruit volgt opgenomen in het definitieve Natuurplan.

Op basis van de huidige kennis en inzichten is de opgave alleen in grote bandbreedtes vast te stellen. In het komende jaar zal dit op basis van momenteel uitgevoerd vervolgonderzoek nauwkeuriger worden vastgesteld en worden opgenomen in het definitieve Natuurplan.

Leefgebieden van soorten

Artikel 5 verplicht lidstaten ook tot het nemen van herstelmaatregelen om de kwaliteit en kwantiteit van de habitats (hierna: leefgebieden) van soorten te verbeteren, totdat voldoende kwaliteit en kwantiteit van die habitats wordt bereikt. Dit moet onder meer plaatsvinden door de leefgebieden opnieuw te ontwikkelen en om de connectiviteit te verbeteren.

Hoewel de habitatypen zoals hierboven beschreven een belangrijk onderdeel vormen van de leefgebieden van soorten, dienen ook de waterkolom, lucht en de verbinding met binnenwateren te worden meegenomen. Daarbij kan het ook gaan om het verbeteren van de omgevingscondities die voor soorten bepalend zijn voor de kwaliteit van het leefgebied. Tenslotte is het belangrijk dat het leefgebied voor elk stadium van de levenscyclus van een soort aan de ecologische vereisten voldoet.

De verplichting voor leefgebieden van soorten kent geen specifieke doelstellingen in de tijd, maar de kwaliteit en kwantiteit dient voortdurend te verbeteren. Maatregelen die tot 2030 getroffen worden, zoals gebiedssluitingen, natuurinclusief bouwen van windparken en het opstellen van soortenbeschermingsplannen en herstelmaatregelen via Programma Natuur Versterking Noordzee, dragen aanzienlijk bij aan deze verplichte verbetering. Een verbetering tot 2030 is daarmee aannemelijk voor het merendeel van de soorten. Via onderzoek wordt inzichtelijk gemaakt of nog aanvullende

maatregelen nodig zijn. Eventuele aanvullende maatregelen worden betrokken bij het definitieve Natuurplan.

8.2.2 Omvang en toestand van habitattypen (artikel 5, leden 1, 2 en 7)

Deze paragraaf geeft inzicht in de huidige omvang en conditie van de habitattypen uit bijlage II van de NHV waarop de verplichtingen uit artikel 5 betrekking hebben. Voor deze informatie is gebruik gemaakt van de studie van Wageningen Marine Research. Bestaande monitoringsprogramma's vanuit onder anderen de Vogel- en Habitat Richtlijn en de Kaderrichtlijn Marien leveren relevante informatie, maar zijn onvoldoende representatief voor de benodigde kennis over de habitattypen uit bijlage II. Momenteel wordt een uitbreiding van het KRM-monitoringsprogramma overwogen om dit hiaat met betrekking tot groep 7 vanaf 2027 in te vullen.

In onderstaande tabel is de huidige oppervlakte van de habitatgroepen 1, 2, 3, 5 en 7 weergegeven.

De huidige oppervlakte is in veel gevallen redelijk tot goed in beeld, al is er in het geval van groep 5 gebruik gemaakt van een indirecte graadmeter, namelijk het voorkomen van een geschikte ondergrond. Bandbreedtes voor de huidige verspreiding, zoals te lezen in het WMR-rapport (2026), komen met name voort uit natuurlijke fluctuaties van habitattypen of onzekerheid over de kwalificeringscriteria om de aanwezigheid van een habitatype te bepalen.

Van zowel de groepen 1 tot en met 5 als groep 7 is de kwaliteit onbekend. Dat komt doordat in geen van de gevallen er beschikbare criteria zijn voor het afleiden van de kwaliteit en daarmee de goede toestand. Hierdoor kan op dit moment nog geen goede inschatting worden gegeven van het te herstellen oppervlakte van bestaande habitats.

De gunstige referentieoppervlakte (GRO) beslaat de indicatieve minimale oppervlakte die per groep nodig is om de habitattypen duurzaam in stand te houden en is minimaal gelijk aan de huidige verspreiding. Bij het vaststellen van de GRO dient rekening te worden gehouden met historisch voorkomen en verwachte effecten ten gevolge van klimaatverandering. De grote bandbreedtes in het WMR-rapport voor de GRO van groep 3 (mossel- oesterbanken) komt voort uit historische data waaruit blijkt dat deze op grote oppervlakten van de Noordzee voorkwamen, gecombineerd met habitatgeschiktheidsmodellen. De ingeschatte GRO van groep 1 (zeegrasvelden), is met name afgeleid van KRW-doelstellingen en houdt geen rekening met de aanwezigheid van de Afsluitdijk. Deze zal ook nader worden geconcretiseerd.

Ter informatie: het EC-format vraagt om één cijfer voor de oppervlaktes en verspreiding. Daarom wordt in de tabellen het gemiddelde opgenomen van de bandbreedtes zoals beschreven in het WMR-rapport. De tabellen zijn hierop aangepast.

Tabel 10. Uitgangspunten gunstig referentieoppervlak groepen 1 tot en met 7 (WMR-rapportage, 2025) - Omdat het EC-format om één cijfer vraagt, is in deze tabel het gemiddelde van de bandbreedte uit het WMR-rapport opgenomen.

Oppervlakte (km²)	Huidige verspreiding	Niet in goede toestand¹²⁰	Gunstige referentie oppervlakte
	Gemiddelde bandbreedte		Gemiddelde bandbreedte
Totaal habitatgroepen 1-5	897	<i>onbekend</i>	5.674
Zachte sedimenten (7)	62.214	<i>onbekend</i>	Nvt

¹²⁰ Voor geen van de habitattypen kan een toestand worden bepaald, omdat hiervoor nog geen criteria zijn vastgesteld. Om zoveel mogelijk hetzelfde beleid te voeren als de ons omringende landen, werkt Nederland aan gezamenlijke afspraken.

8.2.3 Herstelplan Habitattypen

De habitatgroepen waarvoor Nederland een opgave heeft voor het herstellen (lid 1), uitbreiden (lid 2) en kennis vergaren over de toestand (lid 7) zijn de volgende:

- 1. Zeegrasvelden
- 2. Bossen van macroalgen
- 3. Mossel- en oesterbanken
- 5. Spons-, koraal- en koraligene velden
- 7. Zachte sedimenten

De opgaven voor habitattypen worden gebaseerd op de best beschikbare kennis. Omdat de kwalificerings- en kwaliteitscriteria in 2026 nog ontbreken, worden brede bandbreedtes voor herstel en uitbreiding gebruikt, op basis van de huidige minimale en maximale oppervlakten, de kennisdoelen en de hersteldoelpercentages voor 2030, 2040 en 2050. Hieruit volgt een inschatting van de te herstellen oppervlakte. Belangrijk hierbij is te vermelden dat voor elke habitatgroep het ook mogelijk is dat de te herstellen oppervlakte 0 bedraagt, indien al het bestaande habitat in goede staat blijkt te zijn. Dit is niet het meest waarschijnlijke scenario.

Tabel 11. 2030: Uitgangspunten, kennis-, herstel- en uitbreidingsopgaven, groepen 1 t/m 7 (WMR-rapportage, 2025) - Omdat het EC-format om één cijfer vraagt, is in deze tabel het gemiddelde van de bandbreedte uit het WMR-rapport opgenomen.

Oppervlakte (km2)	Uitgangspunten		Doelstellingen 2030		
	Huidige verspreiding	GRO	Kennis over toestand (50%)	Herstel (30%)	Uitbreiding (30%)
	min Gemiddelde van bandbreedte	Gemiddelde van bandbreedte	Gemiddelde van bandbreedte	Gemiddelde van bandbreedte	Gemiddelde van bandbreedte
Totaal 1-5	897	5.674	449	135	1.430
Zachte sedimenten (7)	62.214	n.v.t.	n.v.t.		

Tabel 12. 2040 & 2050: Uitgangspunten, kennis-, herstel- en uitbreidingsopgaven, groepen 1 tot en met 7 (WMR-rapportage, 2025) - Omdat het EC-format om één cijfer vraagt, is in deze tabel het gemiddelde van de bandbreedte uit het WMR-rapport opgenomen.

Oppervlakte (km2)	Doelstellingen 2040			Doelstellingen 2050	
	Kennis over toestand (100%)	Herstel (60%)	Uitbreiding (60%)	Herstel (90%)	Uitbreiding (100%)
	Gemiddelde bandbreedte	Gemiddelde bandbreedte	Gemiddelde bandbreedte	Gemiddelde bandbreedte	Gemiddelde bandbreedte
Totaal 1-5	897	539	2.860	807	4.777
Zachte sedimenten (7)	31.107	PM	n.v.t.	PM	n.v.t.

Groep 1, 2, 3 en 5Herstelopgave

De herstelopgave voor 2030 geldt voor de groepen 1, 2, 3 en 5 gezamenlijk en is afhankelijk van kennis over de huidige verspreiding en de kwalificerings- en kwaliteitscriteria.

Het totale huidige oppervlakte van de groepen 1, 2, 3 en 5 bedraagt 897 km² (omdat het EC-format om één cijfer vraagt, is hier het gemiddelde van de bandbreedte uit het WMR-rapport opgenomen). Wegens het gebrek aan kwaliteitsindicatoren kan niet worden vastgesteld of een habitat al dan niet in goede toestand verkeert. De oppervlakte van groepen 1, 2, 3 en 5 dat niet in goede toestand verkeert, ligt dus tussen de 0 (alles in goede toestand) en 1.126 km² (de maximale huidige omvang van de habitattypen).

De NHV verplicht lidstaten alleen herstelmaatregelen te treffen voor habitatarealen waarvan de toestand bekend is, of zou moeten zijn volgens de kennisdoelen (artikel 14, lid 2b). In 2030 moet van minstens de helft van de totale oppervlakte de toestand bekend zijn. Ervan uitgaande dat 50% van de toestand kan worden vastgesteld op basis van te ontwikkelen kwaliteitsindicatoren (doel 5.7), zal de oppervlakte van groepen 1, 2, 3 en 5 die niet in goede toestand verkeert, tussen de 0 (alles in goede toestand) en 563 (50% x 1.126 km²) km² liggen. Hierop is dan het hersteldoel van 30% in 2030 toespasbaar.

Op basis van de huidige inzichten is de opgave als volgt:

- 2030: 30% van de oppervlakte waarvan bekend is dat die niet in goede toestand verkeert, ervan uitgaande dat de toestand van 50% van de totale oppervlakte bekend is, indicatief: 85 km²
- 2040: 60% van de totale oppervlakte, indicatief: 338 km²
- 2050: 90 % van de totale oppervlakte, indicatief: 507 km²
 - Omdat het EC-format om één cijfer vraagt, is voor deze opgaven het gemiddelde van de bandbreedte uit het WMR-rapport opgenomen

Uitbreidingsopgave

De uitbreidingsopgave voor 2030 geldt voor elke groep individueel en is eveneens afhankelijk van kennis over de huidige verspreiding, de gunstige referentie oppervlaktes en de kwalificeringsindicatoren. Op basis van de huidige inzichten is de opgave als volgt:

Tabel 13. Indicatieve uitbreidingsopgave groepen, 1 tot en met 5 (WMR-rapportage, 2025) - Omdat het EC-format om één cijfer vraagt, is in deze tabel het gemiddelde van de bandbreedte uit het WMR-rapport opgenomen.

In km ²		GRO	Uitbreiding 2030	Uitbreiding 2040	Uitbreiding 2050
			Gemiddelde van bandbreedte	Gemiddelde van bandbreedte	Gemiddelde van bandbreedte
Zeegrasvelden (1)	Litoraal	34	8	16	27
	Sublitoraal	28	8	17	28
Bossen van macroalgen (2)	-	2	0	0	0
Mossel- en oesterbanken (3)	Litoraal	26	1	2	4
	Sublitoraal	4729	1.412	2.824	4.707
Spons-, koraal- en	-	855	0	0	0

koraligene velden (5)					
------------------------------	--	--	--	--	--

Kennisopgave

Van de groepen 1, 2, 3 en 5 is de toestand van de totale oppervlakte van 897 km² niet bekend (omdat het EC-format om één cijfer vraagt, is hier het gemiddelde van de bandbreedte uit het WMR-rapport opgenomen). Dit is gelijk aan de huidige verspreiding, omdat van geen enkel habitatype kan worden vastgesteld wat de toestand is, wegens gebrek aan kwaliteitsindicatoren.

Om de toestand te bepalen dienen kwaliteitsindicatoren te worden ontwikkeld, waarvoor onderzoek is uitgezet en internationale afstemming is geïnitieerd. Vervolgens zal beoordeeld worden of de huidige monitoring voldoende is om de toestand van de habitats aan de hand hiervan te kunnen beoordelen. In het definitieve Natuurplan zal de huidige toestand op basis van de kwaliteitsindicatoren worden bepaald en de aanvullende (structurele) monitoring worden opgezet. In 2030 dient de toestand van de volgende oppervlaktes bekend zijn:

- o 2030: 449 km² (50% van de huidige verspreiding)
- o 2040: 897 km² (100% van de huidige verspreiding)
 - o Omdat het EC-format om één cijfer vraagt, is voor deze kennisopgave het gemiddelde van de bandbreedte uit het WMR-rapport opgenomen

Groep 7

Herstelopgave

De totale oppervlakte zachte sedimenten (groep 7) bedraagt 62.214 km² en beslaat het gehele mariene bodemecosysteem. De huidige oppervlakte die niet in goede toestand verkeert is nog onbekend; de drempelwaarden voor het kunnen bepalen van de goede toestand worden naar verwachting eind 2026 in Europees verband vastgesteld. Zodra dit bekend is, zal op basis van reeds beschikbare gegevens worden ingeschat of een habitatype al dan niet in goede toestand verkeert en kan pas het hersteldoel voor 2040 en 2050 worden bepaald. De NHV vraagt een doelpercentage op te nemen voor het herstellen van de oppervlakte die in niet-goede staat verkeert. Hiermee is dit percentage afhankelijk van de huidige toestand van de zachte sedimenten. Het hersteldoel voor 2040 en 2050 mag het behalen van de doelen onder de KRM voor zeebodintegriteit van deze groep niet in de weg staan. De KRM-doelstelling voor zeebodintegriteit staat toe dat maximaal 25% van de oppervlakte in slechte staat verkeert. Daarmee bedraagt het doelpercentage voor 2050, afhankelijk van de drempelwaarden, tussen de 0 (alles is reeds in goede staat) en de 75% (niets is in goede staat). Het doelpercentage voor 2040 is hiervan afgeleid en bedraagt twee derde van de opgave van 2050. De herstelopgave, namelijk hoeveel er nog moet worden hersteld, is daarmee afhankelijk van al ingestelde en voorgenomen herstelmaatregelen en de drempelwaarde die eind 2026 bekend is.

Uitbreidingsopgave

De groep zandige bodems kent geen uitbreidingsdoelstelling, aangezien deze groep nagenoeg 100% van de bodem in het mariene ecosysteem beslaat.

Kennisopgave

De oppervlakte van groep 7 waarvan de toestand onbekend is, is gelijk aan het huidige voorkomen van 62.214 km².

Zodra de Europese drempelwaarden voor een goede toestand bekend zijn, zal naar verwachting voor het hele mariene ecosysteem kunnen worden vastgesteld wat de kwaliteit is. Wel dienen er nog stappen te worden gezet in de structurele monitoring om uitspraken te kunnen doen op een hoger detailniveau, zodat herstelde oppervlakten nauwkeuriger gemonitord en gerapporteerd kunnen worden. De minimale oppervlakten waarvoor de toestand in ieder geval bekend moet zijn, zijn als volgt:

- a) tegen 2040: 31.107 (50% van het totale oppervlakte)

b) tegen 2050: 62.214 (100% van het totale oppervlakte)

Verwachte bijdrage bestaand beleid aan herstel en uitbreiding van habitattypen tot 2030

Het is de verwachting dat tot 2030 een significant gedeelte van de herstel en uitbreidingsopgaven ingevuld kunnen worden via bestaande vastgestelde en voorgenomen maatregelen. Wel is de specifieke uitwerking nog afhankelijk van vervolgonderzoek, om de toestand en uitbreidingsopgaven verder te verduidelijken. Om een inschatting te maken van de bijdrage van bestaande maatregelen aan de (potentiële) doelstellingen voor 2030, is gekeken naar de locaties van huidige arealen habitat en habitatsgeschiktheidskaarten en de overlap hiervan met bestaande maatregelen.

Een overzicht van de belangrijkste bestaande maatregelen staat in Bijlage I. De maatregelen die voortkomen uit de afspraken uit het Noordzeeakkoord vormen een belangrijk fundament voor de invulling van de opgaven. Hierin is onder meer afgesproken om in 2030 op de Noordzee 15% van de zeebodem niet langer te gebruiken voor bodemberoerende visserij. Dit komt overeen met een oppervlakte van 8.090 km². Deze sluitingen liggen in bestaande Natura 2000- en KRM-gebieden en omvatten een groot gedeelte van de oppervlakten van habitattypen die thans bekend zijn en van de gebieden die potentie hebben voor het uitbreiden van habitattypen¹²¹. Ook in de Waddenzee, Kustzone en Zuidwestelijke Delta zijn gebiedssluitingen van kracht en voorzien die een gedeelte van de habitattypen uit artikel 5 in het gebied beschermen.

Naast het wegnemen van drukfactoren, richt Nederland zich onder anderen via het programma Natuurversterking Noordzee op het actief herstel van onder meer oesterriffen en extra habitat voor soorten in windenergieparken op zee. Als onderdeel van de uitwerking van het (bredere) medegebruiksbeleid in windparken is de inzet om de potentie van verschillende vormen van medegebruik binnen windparken op Noordzee-brede schaal beter inzichtelijk te maken. Op het moment dat er afspraken worden gemaakt over de gebiedspaspoorten kan de effectiviteit van deze maatregel (het aanwijzen van ruimte binnen windparken voor natuurontwikkeling en -herstel) dan in vergelijking met de (relatieve) geschiktheid voor andere vormen van medegebruik worden afgewogen.

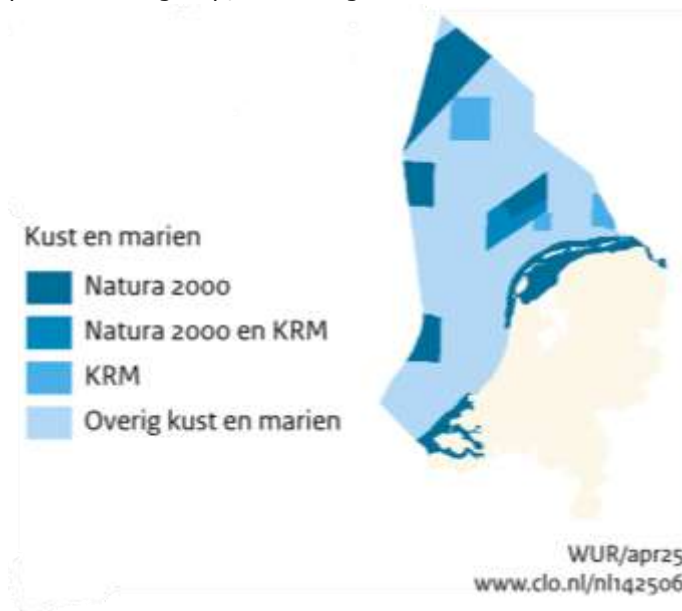
Voor de habitattypen die in de Waddenzee of Zuidwestelijke Delta voorkomen lopen ook de bestaande en toekomstige KRW-stroomgebiedsbeheerplannen, impulsprogramma's en zijn er additionele maatregelen voorzien. Zo wordt er gewerkt aan actief zeegrasherstel in beide regio's.

Hieronder wordt per groep habitattypen een inschatting gegeven van het doelbereik van bestaande maatregelen voor het invullen van de opgaven voor 2030.

In het definitieve Natuurplan worden per habitatgroep twee kaarten opgenomen met het potentiële gebied voor 1) herstel en 2) uitbreiding. Deze worden ontwikkeld op basis van de huidige verspreiding

¹²¹ Zie <https://noordzeeloket.nl/publish/pages/244902/natuurkaart-programma-noordzee-2025.pdf> voor een gedetailleerde overzichtskaart voor de Noordzee

per habitatgroep, habitatgeschiktheidskaarten en vastgestelde en voorgenomen maatregelen.

Figuur 8 overzichtskaart Natura 2000-gebieden en KRM-gebieden binnen de geografische scope van artikel 5. De Noordzee, de Zuidwestelijke Delta, de Waddenzee en de Eems-Dollard.

Groep 1: Zeegrasvelden

Nederland heeft 6.7 km² zeegrasvelden. Hierbij worden alle oppervlakten waar zeegras voorkomt, meegeteld, ongeacht de dichtheid waarmee het voorkomt. Toch betreft dit waarschijnlijk een onderschatting van het bestaande areaal, gezien de beperkte scope van de huidige monitoring. De gerapporteerde oppervlakte betreft vrijwel volledig (99,7%) litoraal (droogvallend) zeegras. De kwaliteit van de bestaande zeegrasvelden is onbekend, vanwege het ontbreken van zowel kwaliteits- als kwalificeringscriteria. De gunstige referentieoppervlakte voor zeegrasvelden is, op basis van de huidige kennis, gesteld op 62 km² (omdat het EC-format om één cijfer vraagt, is hier het gemiddelde van de bandbreedte uit het WMR-rapport opgenomen).

Er wordt in Nederland gewerkt aan uitbreiding van litoraal zeegras via zowel klein- als grootschalige projecten in de Waddenzee, Oosterschelde en Veerse Meer. Het grootschalige project bij Griend in de Waddenzee beslaat in 2024 bruto 1668 ha¹²² waarop zeegras aanwezig is (totaal netto oppervlakte 65,7 ha¹²³ groot zeegras) en is daarmee het grootste herstelproject voor zeegras ter wereld. Kleinschaligere projecten richten zich met name op kennisvergaring om grootschaliger herstel mogelijk te maken. Er zijn ook projecten waarbij het mogelijk is dat zeegras zich op die locaties herstelt. Dit betreffen drie projecten in de Eems-Dollard en twee in de Oosterschelde (waarvan een zandsuppletie betreft met een oppervlakte van 2,61 km²) en een in de Waddenzee en het Lauwersmeer.

Voor sublitoraal zeegras wordt met huidige maatregelen 0,03 km² uitgebreid in de Waddenzee en vindt uitbreiding plaats in de Grevelingen en Veerste Meer (beide 0,05 km²). Deze kleinschalige herstelmaatregelen richten zich met name op het ontwikkelen van de kennis om herstel op grotere schaal mogelijk te maken en uiteindelijk verder natuurlijk herstel mogelijk te maken.

¹²² [Zeegras breidt zich weer verder uit in de Waddenzee](#)

¹²³ [Zeegraskartering opvallende jaren 2024, 2025, en 2027 Waddenzee, Meetjaar 2024 | Rijkswaterstaat Publicatie Platform](#)

Groep 2: Bossen van macroalgen

Er is onvoldoende bekend over bossen van macroalgen (zeewieren) en hun voorkomen in de Nederlandse wateren. Ze komen in beperkte mate voor op kunstmatige objecten als zeeweringen, maar zeer waarschijnlijk ook op natuurlijk substraat. Hier is echter tot op heden geen eenduidige monitoringsinspanning voor geweest. Indien uit nader onderzoek blijkt dat bossen van macroalgen kwalificeren en mogelijk hersteld en/of uitgebreid dienen te worden, zullen ook hiervoor maatregelen worden genomen in het definitieve Natuurplan.

Groep 3: Mossel- en oesterbanken

Nederland heeft 44 km² mossel- en oesterbanken. De kwaliteit van de bestaande mossel- en oesterbanken is onbekend, vanwege het ontbreken van kwaliteitscriteria. De gunstige referentieoppervlakte voor mossel- en oesterbanken is, op basis van de huidige kennis, gesteld op 4.756 km² (omdat het EC-format om één cijfer vraagt, is voor beide getallen het gemiddelde van de bandbreedte uit het WMR-rapport opgenomen).

De huidige bekende oppervlakten mossel- en oesterbanken liggen in de binnen- en kustwateren en zijn redelijk tot goed in beeld, met name waar het litorale banken betreft. De oppervlakten fluctueren echter sterk per jaar, waardoor waar mogelijk langjarige gemiddelden zijn genomen. In de Waddenzee gaat het om een langjarig gemiddelde van 36,7 km² mosselbanken. In de Voordelta beslaat het voorkomen van mossel- en oesterbanken 6 km², in de Oosterschelde 1 km² en in de Grevelingen 10 km² (omdat het EC-format om één cijfer vraagt, is hier het gemiddelde van de bandbreedte uit het WMR-rapport opgenomen). In de Westerschelde gaat het alleen om oesterbanken en beslaat het areaal 0,2 km². De kwaliteit van deze mossel- en oesterbanken is onbekend, maar uitbreidingsdoelstellingen liggen in de buurt van de huidige oppervlakten.

In de Noordzee, met uitzondering van de kustzone, is weinig bekend over bestaande oesterbanken. Door het verdwijnen van de historische banken aan het einde van de 19e en in de 20e eeuw, is de soort voor zover bekend verdwenen uit de diepere wateren. Historisch kwamen er echter grote oppervlakten oesterbanken voor op de Noordzee. Dit historisch voorkomen, gecombineerd met habitatgeschiktheidskaarten, heeft tot een voorlopig maximale referentieoppervlakte van 9.425 km² geleid. Nader onderzoek zal moeten leiden tot een accuratere bepaling van de referentieoppervlakte op de Noordzee.

Er gelden gebiedsbeperkingen voor bodemberoerende visserij op de Noordzee in gebieden die geschikt kunnen zijn voor herstel, op een oppervlakte van 4.112 km². Deze geschiktheid is vastgesteld op basis van habitatgeschiktheidskaarten. Daarnaast worden binnen die gebieden platte oesters actief hersteld, onder andere in een gebied van 4 km² op korte termijn en 100 km² op langere termijn binnen het Friese Front. Deze afspraken volgen uit het Noordzeeakkoord. Ook wordt aan uitbreiding van oesterbanken in diverse windparken gewerkt. Voor herstel van oesterbanken op de Noordzee zal een combinatie van actief en passief herstel nodig zijn.

Groep 5: Spons-, koraal- en koraligene velden

Nederland heeft 855 km² spons-, koraal- en koraligene velden. De kwaliteit van de bestaande spons-, koraal- en koraligene velden is onbekend, vanwege het ontbreken van kwaliteitscriteria. De gunstige referentieoppervlakte voor spons-, koraal- en koraligene velden is, op basis van de huidige kennis, gesteld op de huidige oppervlakte van 855 km² (omdat het EC-format om één cijfer vraagt, is voor beide getallen het gemiddelde van de bandbreedte uit het WMR-rapport opgenomen).

De gebieden waar het habitattype voorkomt zijn de gebieden op de Noordzee waar voldoende stenen aanwezig zijn om zich te vestigen. Dit is het geval rondom de Klaverbank, de Borkumse- en mogelijk de Texelse stenen. Deze groep komt nagenoeg overeen met het Habitatrictlijn habitat 1170: (geogene)riffen van open zee. Er is een gebied van 2.711 km² waarbinnen de groep naar verwachting voorkomt gesloten voor bodemberoerende visserij, met het doel de kwaliteit van de faunagemeenschappen op de stenen te verbeteren. Deze sluitingen liggen op de Klaverbank en de Borkumse stenen. Het is de verwachting dat dit voldoende moet zijn om de belangrijkste drukfactor voor deze groep weg te nemen in de beschermde gebieden.

Groep 7: zachte sedimenten

Nederland heeft 62.214 km² aan zachte sedimenten, hetgeen de gehele oppervlakte van het mariene ecosysteem beslaat. De kwaliteit van de zachte sedimenten is onbekend, vanwege het ontbreken van kwaliteitscriteria. Voor 2030 heeft deze groep nog geen hersteldoelstelling. Wel zullen de gebiedsbeperkingen op 15% van de Noordzee (Noordzeeakkoord) en delen van de Waddenzee (o.a. Viswad en Toekomstperspectief Garnalenvisserij) voor bodemberoerende visserij al een belangrijke bijdrage leveren aan de doelen voor 2040 en 2050. Andere factoren zoals zandwinning en zandsuppletie, ten behoeve van waterveiligheid, spelen een beperkte negatieve rol.

8.2.4 Herstelplan leefgebied van soorten

Nederlandse mariene wateren vormen het leefgebied voor 29 soorten die worden genoemd in de Natuurherstelverordening en waarvoor de kwaliteit van het leefgebied een gunstige staat van instandhouding in de weg staat. Deze 29 soorten zijn verdeeld over de volgende groepen: zeezoogdieren (5 soorten), trekvissen (6 soorten), vogels (16 soorten), en haaien en roggen (2 soorten). De kwaliteit van leefgebieden van soorten is bepaald op basis van de VHR-rapportage, de KRM, Staat van de Noordzee en het Quality Status Report van OSPAR. Voor de soortselectie zijn de meest actuele gegevens gebruikt uit VHR-rapportages en op basis van de IUCN Rode Lijst voor soorten die wel onder de NHV vallen maar niet onder de VHR.

Soortselectie

De 29 soorten waarvoor het leefgebied onvoldoende is, zijn geselecteerd uit de soorten van de VHR en bijlage III van de NHV, op basis van de volgende criteria:

1. Geografische aanwezigheid en relevantie binnen het Nederlandse mariene ecosysteem.
2. Soorten waarvan het leefgebied in goede staat is worden niet meegenomen.
3. Soorten die in goede Staat van Instandhouding (SvI) verkeren worden niet meegenomen, tenzij zij een dalende trend vertonen.
4. Soorten binnen beschermde gebieden (waar al maatregelen van toepassing zijn) worden niet meegenomen.
5. Soorten waarvan de populatietrend negatief is, worden wel meegenomen.

Op basis van deze selectiecriteria zijn de volgende 29 soorten (voorlopig¹²⁴) geselecteerd:

Tabel 13. Lijst met voorlopig geselecteerde soorten (WMR-rapportage, 2025).

Zeezoogdieren (5)	bruinvis, dwergvinvis, witsnuitdolfijn, gewone zeehond, grijze zeehond
Trekvissen (6)	elft, fint, rivierprik, zalm, zeeforel, zee-prik
Vogels (16)	bontbekplevier, brilduiker, eider, grote stern, grote zaagbek, Noordse stern, scholekster, steenloper, stormmeeuw, strandplevier, topper, tureluur, visdief, zilvermeeuw, zwarte stern, zwarte zee-eend
Haaien en roggen (2)	reuzenhaai, zee-engel

Leefgebied van de soort of groep soorten die moet worden hersteld

Voor de 29 soorten is in het WMR-rapport per soort in kaart gebracht van welke leefgebieden zij gebruikmaken. In onderstaande tabel is dit weergegeven per soortgroep. Deze leefgebieden volgen de

¹²⁴ Deze lijst wordt mogelijk op basis van vervolgonderzoek nog aangepast in het definitieve Natuurplan.

indeling van de habitattypen van artikel 5 (groepen 1 tot en met 7), de HR-habitattypen van artikel 4 en additioneel de waterkolom. Het wateroppervlak en de luchtkolom ontbreken nog in de analyse. Ook is gekeken naar de geografische ligging van de leefgebieden per soort, zodat een inschatting kan worden gedaan van de dekking van bestaande maatregelen (zie Bijlage I). Sommige leefgebieden vallen onder artikel 4 en zullen vanuit de terrestrische aanpak worden meegenomen. Het gaat dan met name om broedgebieden aan de kust en zoete wateren zoals het IJsselmeer. Vanwege het relatieve belang zijn deze in onderstaande overzicht wel schuingedrukt meegenomen. Behalve voor de mossel- en oesterbanken (groep 3) en zachte sedimenten (groep 7), ontbreekt het momenteel aan voldoende kennis om de bijdrage aan het leefgebied van soorten te bepalen voor de overige groepen van artikel 5. Om deze reden zijn deze groepen niet opgenomen in onderstaande overzicht. Er wordt verondersteld dat deze een positieve bijdrage leveren in diverse levensstadia van de relevante soorten, als rifugia, foerageergebied of paaigebied.

Tabel 14. Overzicht van soorten, hun leefgebieden en geografische verspreiding en relevantste drukfactoren (WMR-rapportage, 2025)

Soortgroep	Soort	Leefgebied	Drukfactoren en Effecten
Walvisachtigen		Zachte sedimenten (groep 7), Waterkolom	Onderwatergeluid ¹²⁵ , Chemische verontreiniging, Visserijdruk (bijvangst, prooidieren)
Walvisachtigen	Witsnuitdolfijn	Noordzee (Nederlandse deel beslaat de zuidgrens van verspreidingsgebied)	Onderwatergeluid, Chemische verontreiniging, Visserijdruk(?), Klimaatverandering: verspreiding en aantallen in Noordzee.
Walvisachtigen	Bruinvis	Noordzee en Zuidwestelijke Delta	Onderwatergeluid, Chemische verontreiniging, Visserijdruk (prooidieren)
Walvisachtigen	Dwergvinvis	Noordzee	Onderwatergeluid, Chemische verontreiniging, Visserijdruk(?)
Zeehonden		Zachte sedimenten (groep 7), Estuaria (H1130), Slik- en zandplaten (H1140) en Waterkolom	Onderwatergeluid, Structurele verstoring (recreatie), Chemische verontreiniging, Visserijdruk (prooidieren)
Zeehonden	Gewone zeehond	Noordzee, Waddengebied en de Zuidwestelijke Delta	Onderwatergeluid, Structurele verstoring (recreatie), Chemische verontreiniging, Visserijdruk (prooidieren)

¹²⁵ Er zijn 5 grote (menselijke) geluidsbronnen onderwater te onderscheiden: 1. Sonar, 2. Gemotoriseerde scheepvaart, 3. Seismisch onderzoek; waarbij met 'airguns' in de zeebodem wordt geschoten om gas- en olievelden in kaart te brengen, 4. Heiwerkzaamheden; voor bijvoorbeeld de aanleg van windmolenparken op zee, en 5. Explosies; meestal het onschadelijk maken van een gevonden mijn, torpedo of bom die op de zeebodem gevonden is of soms het vissen met behulp van springstoffen (TNO).

Zeehonden	Grijze zeehond	Noordzee	Onderwatergeluid, Structurele verstoring (recreatie), Chemische verontreiniging, Visserijdruk (prooidieren), Migratie barrières door nieuwe vaarroutes, Klimaatverandering: minder zandbanken tijdens zoogperiode.
Trekvissen		Zachte sedimenten (groep 7), Estuaria (H1130)	Ontoereikende connectiviteit tussen mariene foerageergebieden en zoetwater paaigebieden, Visserij (bijvangst)
Trekvissen	Fint	Noordzee, Eems-Dollard	Ontoereikende connectiviteit tussen mariene foerageergebieden en zoetwater paaigebieden, Visserijdruk (bijvangst), Te hoog slibgehalte en lage zuurstofconcentraties in Eems-Dollard estuarium
Trekvissen	Elft	Noordzee	Ontoereikende connectiviteit tussen mariene foerageergebieden en zoetwater paaigebieden, Visserijdruk (bijvangst)
Trekvissen	Rivierprik	Noordzee	Ontoereikende connectiviteit tussen mariene foerageergebieden en zoetwater paaigebieden, Visserijdruk (bijvangst)
Trekvissen	Zeeprik	Noordzee	Ontoereikende connectiviteit tussen mariene foerageergebieden en zoetwater paaigebieden, Visserijdruk (bijvangst)
Trekvissen	Atlantische Zalm	Noordzee	Ontoereikende connectiviteit tussen mariene foerageergebieden en zoetwater paaigebieden, Visserijdruk (bijvangst)
Trekvissen	Zeeforel	Noordzee	Ontoereikende connectiviteit tussen mariene foerageergebieden en zoetwater paaigebieden, Visserijdruk (bijvangst)

Kustgebonden vogelsoorten		Mossel- en oesterbanken (groep 3), Zachte sedimenten (groep 7), Estuaria (H1130), Slikken- en zandplaten (H1140), Waterkolom	<i>Ongunstig leefgebied (met name terrestrisch)</i> , Voedselaanbod, Verstoring (visserij en scheepvaart)
Kustgebonden vogelsoorten	Brilduiker (duikeend), (NBR)	Waddengebied, Zuidwestelijke Delta en <i>IJsselmeer</i>	Voedselbeschikbaarheid (tekort schelpdierbanken, o.a. spisula en spieringpopulatie), Verstoring (visserij en scheepvaart)
Kustgebonden vogelsoorten	Eider (duikeend), (BR)	Waddengebied en Noordzeekust	Voedselbeschikbaarheid (tekort schelpdierbanken, o.a. spisula en spieringpopulatie), Verstoring door visserij en scheepvaart, Klimaatverandering
Kustgebonden vogelsoorten	Grote stern (kustbroedvogel), (BR)	Waddengebied en Zuidwestelijke Delta	Verstoring migratie (windmolenparken), Voedselbeschikbaarheid, <i>Ongunstig leefgebied (met name terrestrisch)</i> , Verstoring (recreatie), Klimaatverandering: verhoogd overstromingsrisico
Kustgebonden vogelsoorten	Grote zaagbek (NBR)	Waddengebied en <i>IJsselmeer</i>	Voedselbeschikbaarheid (afname spiering), Verstoring (scheepvaart)
Kustgebonden vogelsoorten	Noordse stern (kustbroedvogel), (BR)	Waddengebied	<i>Ongunstig leefgebied (met name terrestrisch)</i> , Voedselbeschikbaarheid, Verstoring, klimaatverandering: verhoogd overstromingsrisico
Kustgebonden vogelsoorten	Stormmeeuw (kustbroedvogel), (BR)	Waddengebied, Zuidwestelijke Delta en Noordzeekust	<i>Ongunstig leefgebied (met name terrestrisch)</i> , Verstoring (recreatie), Klimaatverandering: verhoogd overstromingsrisico
Kustgebonden vogelsoorten	Topper (duikeend), (NBR)	Waddengebied, Zuidwestelijke Delta en <i>IJsselmeer</i>	Voedselbeschikbaarheid (afname van driekhoeksmosselen)

Kustgebonden vogelsoorten	Visdief (kustbroedvogel), (BR)	Waddengebied en Zuidwestelijke Delta	<i>Ongunstig leefgebied (terrestrisch)</i> , Verstoring door recreatie, Afname rustplekken, Klimaatverandering: verhoogd overstromingsrisico
Kustgebonden vogelsoorten	Zilvermeeuw (kustbroedvogel), (BR)	Waddengebied, Zuidwestelijke Delta en Noordzeekust	Voedselbeschikbaarheid, Verstoring (recreatie), Afname rustplekken, Klimaatverandering: verhoogd overstromingsrisico
Kustgebonden vogelsoorten	Zwarte stern (BR)	Waddengebied en IJsselmeer	Voedselbeschikbaarheid (afname prooivis), <i>Ongunstig leefgebied (terrestrisch)</i> , Verstoring (recreatie)
Kustgebonden vogelsoorten	Zwarte zee-eend (NBR)	Waddengebied, Zuidwestelijke Delta en Noordzeekust	Voedselbeschikbaarheid (tekort schelpdierbanken, o.a. spisula), Verstoring (visserij en scheepvaart)
Wadvogels		Mossel- en oesterbanken (Groep 3), Zachte sedimenten (groep 7), Estuaria (H1130), slik- en zandplaten (H1140)	<i>Ongunstig leefgebied (terrestrisch)</i> , Verstoring, Afname bodemfauna, Afname van hoogwatervluchtplaatsen (Sedimentdynamiek, klimaatverandering, kustverdediging), Invasieve exoten: bedekking mosselbanken door Japanse oesters
Wadvogels	Bontbekplevier (BR)	Waddengebied en Zuidwestelijke Delta	<i>Ongunstig leefgebied (terrestrisch)</i>
Wadvogels	Scholekster (BR)	Waddengebied en Zuidwestelijke Delta	<i>Ongunstig leefgebied (terrestrisch)</i> , Voedselbeschikbaarheid, Verstoring, Invasieve exoten: bedekking mosselbanken door Japanse oesters
Wadvogels	Steenloper (NBR)	Waddengebied, Zuidwestelijke Delta en Noordzeekust	<i>Ongunstig leefgebied (terrestrisch)</i> , Kustversterkende maatregelen (beschikbaarheid foerageergebied), Verstoring (recreatie), Klimaatverandering: verlies geschikte foerageergebieden intergetijdengebied

Wadvogels	Strandplevier (BR)	Waddengebied en Zuidwestelijke Delta	<i>Ongunstig leefgebied (terrestrisch),</i> Kustversterkende maatregelen (beschikbaarheid foerageergebied), Verstoring (recreatie), klimaatverandering: verlies geschikte foerageergebieden intergetijdengebied
Wadvogels	Tureluur (BR)	Waddengebied en Zuidwestelijke Delta	<i>Ongunstig leefgebied (terrestrisch),</i> Kustversterkende maatregelen (beschikbaarheid foerageergebied), Verstoring (recreatie), Klimaatverandering: verlies geschikte foerageergebieden intergetijdengebied
Haaien en Roggen		Zachte sedimenten (groep 7), waterkolom	Visserij (prooidieren en bijvangst), Klimaatverandering
Haaien en Roggen	Zee-engel	Uitgestorven in Nederlandse Noordzee, vervolg onderzoek nodig.	Bodemberoerende visserij: negatief effect op zachte sedimenten (kraamkamer en foerageergebied).
Haaien en Roggen	Reuzenhaai	Onbekend in welke mate Nederlandse Noordzee bijdraagt aan verspreidingsgebied.	klimaatverandering: verandering in planktodynamiek zorgt voor vermindering voedselbeschikbaarheid.

De leefgebieden van soorten en de drukfactoren op die leefgebieden zijn grosso modo in te delen in bodemleefgebieden, overeenkomend met de habitattypen uit artikelen 4 en 5 van de NHV, en de waterkolom, het oppervlak en de lucht.

Van de habitattypen uit artikel 4 en 5 zijn vooral de zachte sedimenten (Groep 7) relevant voor vrijwel alle soortgroepen, met name als foerageergebied, terwijl mossel- en oesterbanken (Groep 3) essentieel zijn als voedselbron voor veel zeevogels en dienen als refugium voor (prooi)soorten in vroege levensstadia. Habitattypen estuaria (H1130) en slikken- en zandplaten (H1140) spelen een belangrijke rol in de kustgebieden. Voor de andere habitatgroepen¹²⁶ is geen directe relatie vastgesteld met de geselecteerde soorten of is deze vooralsnog onbekend. Per soortengroep komt het volgende algemene beeld naar voren:

- Zeezoogdieren kunnen baat hebben bij de herstelmaatregelen die voor alle artikel 5 groepen habitattypes worden genomen. Daarnaast zijn HR habitattypen 1130 en 1140 voor deze soorten van belang, evenals de waterkolom. Chemische verontreiniging, onderwatergeluid en verstoring spelen een grote rol in elk van de verschillende leefgebieden.
- Vogels kunnen baat hebben bij de maatregelen die worden genomen voor groepen 2, 3 en 7. Daarnaast zijn HR 1130 en 1140 voor deze soorten van belang, evenals de waterkolom

¹²⁶ Sommige VHR-habitattypen (H1110, H1160, H1170) komen niet voor in de NHV, maar worden onder andere groepen van artikel 5 geschaard, zoals de zachte sedimenten (Groep 7) of mossel- en oesterbanken (groep 3) en spons, koraal en koraligene velden (groep 5).

(visbeschikbaarheid). Verstoring speelt een grote rol voor zowel broedsucces als bij het foerageren en kunnen aanleggen van voldoende reserves.

- Trekvis kunnen baat hebben bij de maatregelen die worden genomen voor groep 7. Daarnaast is HR 1130 voor deze soorten van groot belang, evenals de waterkolom. Connectiviteit met binnenwateren is cruciaal.
- Haaien en roggen kunnen naar verwachting baat hebben bij de herstelmaatregelen die voor alle groepen habitattypes worden genomen. Daarnaast is HR 1130 voor deze soorten van belang, evenals de waterkolom.

Het WMR-rapport doet geen uitspraak over de omvang van het uiteindelijk benodigde areaal voor herstel van de leefgebieden van de 29 soorten. Wel is duidelijk dat rust- en schuilplaatsen, foerageer- en paaigebieden en migratiezones voor alle soorten onder druk staan van menselijk gebruik. Met name habitatgroepen 3 (mossel- en oesterbanken) en 7 (zachte sedimenten) zijn daarbij van belang, evenals de voedselsoorten van de geselecteerde soorten: vissoorten als haring, sprot, wijting, spiering en zandspiering, schelp- en bodemdieren, en plankton.

Om voor alle soorten, met een hogere mate van zekerheid, aan de verplichtingen te kunnen voldoen, is nog een verdere specificatie nodig: per soort moet gekwantificeerd worden wat zij in elk stadium van hun levenscyclus nodig hebben, welke bijdrage bestaande maatregelen daaraan leveren, en wat aanvullend nodig is om voldoende kwaliteit en kwantiteit van leefgebieden te realiseren.

Bijdrage bestaand beleid aan leefgebieden van soorten

De NHV vereist dat maatregelen worden getroffen om een toenemende trend in de habitatkwaliteit – en kwantiteit van soorten te verzekeren. Op basis van de overlap van de reeds geplande of uitgevoerde maatregelen, voor andere NHV-doelen en lopend soorten-beleid, en de habitats die de geselecteerde soorten gebruiken, is het de inschatting dat aan deze toenemende trend al wel kan worden voldaan voor de meeste soorten. Omdat gegevens over te herstellen of uit te breiden oppervlakten leefgebied in absolute zin ontbreken, is het in het Ontwerp-Natuurplan nog niet mogelijk om gerichte uitspraken te doen over te treffen additionele maatregelen, bovenop de maatregelen die reeds voorzien zijn.

Naast maatregelen die op de zeebodem zijn gericht, zijn met name maatregelen relevant die zorgen voor verlaging van drukfactoren in de waterkolom, zoals geluidsreductie, voedselbeschikbaarheid, terugdringen van chemische vervuiling en het zorgen voor verbinding van leefgebied. Belangrijke voorbeelden hiervan zijn de verschillende beperkingen voor staandwatervisserij in beschermde gebied op de Noordzee en Waddenzee, de KRW-maatregelen tegen vervuilende stoffen en de vismigratierivier door de Afsluitdijk. Ook moet voor veel soorten de bestaande inzet op het tegengaan van verstoring worden geïntensiveerd. Voor een aantal kustwateren worden de Natura 2000-plannen momenteel geactualiseerd. Ook daarbij zullen aanvullende, mogelijke maatregelen in beeld worden gebracht om tot verbetering te komen.

In het definitieve Natuurplan wordt de soorten-opgave, evenals eventueel aanvullend te treffen maatregelen, nader uitgewerkt.

Zie voor de meest relevante maatregelen voor bodemhabitats het hoofdstuk over habitattypen (8.2.3). Een breder overzicht van de belangrijkste bestaande maatregelen staat in Bijlage I.

8.2.5 Aanpak om tot 2030 kennishiaten over de toestand van habitattypen van de groepen 1 tot en met 6 op te vullen (minimaal 50 %)

In het komende jaar zal WMR in samenwerking met externe experts werken aan de totstandkoming van criteria om de toestand van groepen 1, 2, 3 en 5 te beoordelen. Op basis van deze criteria zal worden beoordeeld in hoeverre de huidige monitoringsinspanningen voldoende zijn om de kwaliteit voor de verschillende habitattypen te beoordelen. Indien er aanvullende monitoring dient plaats te vinden, zal een plan worden opgesteld om aan de doelstelling voor 2030 en verder te voldoen.

8.2.6 Lijst van habitattypen van de groepen 1 tot en met 6 waarvan de toestand onbekend is (artikel 5, lid 7, punt a) en waarvoor uiterlijk in 2030 kennishiaten worden opgevuld

- MA522: zeegrasvelden op litoraal zand
- MA623: zeegrasvelden op litorale modder
- MB522: zeegrasvelden op infralitoraal zand
- MA123: zeewiergemeenschappen op volledig zilt litoraal gesteente
- MA125: *Fucales* op litoraal gesteente met variabel zoutgehalte
- MB121: kelp- en zeewiergemeenschappen op infralitoraal gesteente
- MB123: kelp- en zeewiergemeenschappen op door sedimenten beïnvloed of verstoord infralitoraal gesteente
- MB124: kelpgemeenschappen op infralitoraal gesteente met variabel zoutgehalte
- MB321: kelp- en zeewiergemeenschappen op infralitoraal grof sediment
- MB521: kelp- en zeewiergemeenschappen op infralitoraal zand
- MB621: vegetatiegemeenschappen op infralitorale modder
- MA227: riffen met tweekleppigen in de litorale zone (Atlantische Oceaan)
- MB222: riffen met tweekleppigen in de infralitorale zone (Atlantische Oceaan)
- MC223: riffen met tweekleppigen in de circalitorale zone (Atlantische Oceaan)
- MC121: faunagemeenschappen op circalitoraal gesteente
- MC124: faunagemeenschappen bij variabele zoutgehaltes op circalitoraal gesteente
- MD121: sponsgemeenschappen op circalitoraal gesteente uit de kust

8.2.7 Doelen voor de periode na juni 2032 en strategisch overzicht (artikel 15, lid 2)

In de periode na 2032 zal naar verwachting de methodiek voor het vaststellen van gunstige referentieoppervlaktes verder zijn uitgewerkt. Daarnaast zal ook meer informatie zijn over de verspreiding van de habitats. Hierdoor zullen de bandbreedtes verkleinen en de opgave voor de verschillende habitattypen duidelijker worden. Op basis van de huidige informatie gelden de volgende indicatieve oppervlakten voor de groepen 1 tot en met 5:

- 2040: 2.860 km² (60% van GRO -/- huidige verspreiding)
- 2050: 4.766 km² (100%)
 - Omdat het EC-format om één cijfer vraagt, is voor beide getallen het gemiddelde van de bandbreedte uit het WMR-rapport opgenomen.

8.2.8 Maatregelen om significante verslechtering te voorkomen (artikel 15, lid 3, punten f) en h))

Lidstaten moeten vanaf de indiening van het definitieve Natuurplan trachten de nodige maatregelen te hebben genomen om significante verslechtering te voorkomen (artikel 5.10 NHV). Dit betekent dat uiterlijk 1 september 2027 een systeem met feitelijke en juridische maatregelen en monitoring moet zijn ingericht om significante verslechtering van gebieden met habitattypen te voorkomen, ook buiten Natura 2000. Dat geldt voor zover deze habitattypen in een goede toestand verkeren, of nodig zijn voor het hersteldoel: het bereiken van de gunstige referentie oppervlakte, waarvan 90% (of 75%) in goede toestand verkeert.

Het is noodzakelijk dat nu een geborgd en juridisch systeem opgezet wordt dat hieraan invulling geeft. Daartoe is een wijziging van de Omgevingswet in voorbereiding, gevolgd door daarmee samenhangende wijzigingen van de lagere regelgeving onder deze wet.

Naast het tegengaan van verslechtering zijn lidstaten verplicht om in gebieden waar herstelmaatregelen worden getroffen, maatregelen te treffen die tot doel hebben om het gerealiseerde herstel niet te laten verslechteren (artikel 5.9).

Er wordt nader in kaart gebracht wat activiteiten zijn die leiden tot 'significante' verslechtering en in hoeverre maatregelen nodig zijn. In het definitieve Natuurplan zal hier nader invulling aangegeven worden.

8.2.9 Inzet op artikel 5

Vanuit reeds bestaand beleid wordt er al gewerkt aan het behoud en herstel van de Nederlandse natuur. De belangrijkste pijlers onder het bestaande mariene natuurbeleid zijn de Natura 2000-beheerplannen,

de Kaderrichtlijn Mariene Strategie deel 3 (maatregelen), de Kaderrichtlijn Water Stroomgebiedsbeheerplannen, het Programma Noordzee, het Programma Natuurversterking Noordzee en de afspraken uit het Noordzeeakkoord. In bijlage I staat een overzicht van de belangrijkste maatregelen. Deze zijn uitgesplitst in algemene maatregelen, maatregelen ter bescherming van de bodem, waterkolom en lucht en actieve herstelmaatregelen.

Additionele inzet

Additionele inzet volgt in het definitieve Natuurplan.

8.2.10 Monitoring

Lidstaten dienen te verzekeren dat uiterlijk in 2030 van minstens 50% van de oppervlakte verspreid over alle in bijlage II, groepen 1 tot en met 6, opgenomen habitattypen de toestand bekend is. Op dit moment is het, door het ontbreken van indicatoren om de toestand te bepalen, nog niet mogelijk om vast te stellen wat er aan aanvullende monitoring nodig is om te voldoen aan deze verplichting (en daaropvolgend de kennisopgave in 2040) te voldoen.

In het WMR-vervolgonderzoek worden deze indicatoren nader uitgewerkt, en vervolgens wordt hierover in internationaal verband overeenstemming gezocht. Op basis van de vastgestelde indicatoren zal de monitoringsopgave in beeld gebracht worden. Voor sommige groepen zal er aanvullende monitoring nodig zijn om de huidige toestand in beeld te brengen, voor andere groepen zal bestaande monitoring mogelijk voldoende zijn om de huidige toestand in beeld te brengen. Waar nodig wordt aanvullende structurele monitoring geprogrammeerd richting 2030 en verder.

Specifiek voor groep 7 geldt dat lidstaten dienen te verzekeren dat uiterlijk in 2040 van minstens 50% van de oppervlakte verspreid over alle in bijlage II opgenomen habitattypen voor groep 7 de toestand bekend is. Indicatoren voor groep 7 habitattypen zijn zowel nationaal als regionaal ontwikkeld en worden toegepast onder de KRM en beschreven in de Marine strategie deel 1. Aanvullende monitoring om te voldoen aan de vereisten onder de NHV zijn inmiddels uitgewerkt en worden opgenomen in de komende actualisatie van de Mariene strategie deel 2.

Voor de monitoring van groep 7 habitattypen is een brede monitoring aanwezig (via o.a. MWTL, SIBES, SUBES, WOT). Nederland heeft het meetprogramma zo ingericht dat het wat betreft de mariene habitattypen in de Nederlandse Noordzee voorziet in de informatiebehoefte van de KRM en ook van de Natuurherstelverordening (NHV), de Natura 2000-beheerplannen en de HR-rapportage. Ook biedt het inzicht in de effectiviteit van instandhoudingsmaatregelen in de vorm van vrijwaring van bodemberoerende visserij in een aantal beschermde gebieden. Om aan deze meervoudige informatiebehoefte te kunnen voldoen, ligt het zwaartepunt van de meetlocaties in beschermde gebieden. Dat neemt niet weg dat ook buiten de beschermde gebieden meetlocaties nodig zijn voor het kunnen beoordelen van alle habitattypen (met minimaal een omvang van 0,1 procent van het Nederlandse deel van de Noordzee).

Aanvullend op bovenstaande inzet wordt in beeld gebracht wat er aan monitoringsinzet nodig is voor het verslechteringsverbod binnen de artikel 5 opgave.

Voor leefgebieden van soorten is de oppervlakte en toestand van bepaalde soorten grotendeels onbekend. Ook hier ontbreekt het aan indicatoren om de aanwezigheid en toestand van leefgebieden van soorten vast te stellen. Hiervoor wordt aanvullend onderzoek uitgezet.

Tegelijk kan gesteld worden dat de huidige beoordelingen vanuit de KRM, de KRW en het WMR-rapport laten zien dat het mariene ecosysteem zich grotendeels niet in goede staat bevindt. Dus ook al ontbreken precieze gegevens over de aanwezigheid en toestand van habitats en leefgebieden van soorten, kan vanuit de huidige kennisbasis geconcludeerd worden dat het nemen van maatregelen om tot herstel te komen noodzakelijk is.

8.3 Stedelijke ecosystemen (artikel 8)

Tabel 15. Samenvatting van de verplichtingen uit artikel 8 van de NHV

Artikel	Inhoud	Aard verplichting	Datum 1e verplichting
8.1	Verzekeren dat er geen nettoverlies is in de totale nationale oppervlakte stedelijke groene ruimte en stedelijke boomkroonbedekking in stedelijke ecosysteemgebieden	Resultaatsverplichting op het voorkomen van nettoverlies op nationaal niveau.	31 dec 2030
8.2	Realiseren van een toenemende trend in de totale nationale oppervlakte stedelijke groene ruimte tot een bevredigend niveau is bereikt	Resultaatsverplichting op het realiseren van een nationaal toenemende trend op nationaal niveau.	Vanaf 2031
8.3	Realiseren van een toenemende trend in de stedelijke boomkroonbedekking in elk stedelijk ecosysteemgebied totdat het bevredigend niveau is bereikt	Resultaatsverplichting op het realiseren van een toenemende trend in ieder stedelijk ecosysteem.	Vanaf 2031

8.3.1 Nationale aanpak

Artikel 8 stelt doelstellingen voor stedelijke groene ruimte en boomkroonbedekking in gebieden met hoge- en gemiddelde dichtheid (> 300 inwoners/ km²) in Nederland. De opgave is om tot en met 2030 op nationaal niveau een netto achteruitgang van de oppervlakte stedelijke groene ruimte en oppervlakte boomkroonbedekking binnen het stedelijk ecosysteem te voorkomen. Dit betekent dat tot en met 2030 verlies gecompenseerd dient te worden binnen het stedelijk ecosysteem op nationaal niveau. Vanaf 2031 moet binnen ieder stedelijk ecosysteem een positieve trend in het oppervlak boomkroonbedekking worden gerealiseerd tot een bevredigend niveau is bereikt. Voor stedelijke groene ruimte moet vanaf 2031 een positieve trend binnen het stedelijk ecosysteem op nationaal niveau worden gerealiseerd tot een bevredigend niveau. Het bevredigend niveau moet door de individuele lidstaten worden vastgesteld aan de hand van een richtinggevend kader dat door de EC uiterlijk 31 dec 2028 wordt gepubliceerd.

Belang van groen in het stedelijk gebied

Groen in het stedelijk gebied is randvoorwaardelijk voor een gezonde, klimaatbestendige, natuurinclusieve, aantrekkelijke en toekomstbestendige leefomgeving voor mens, plant en dier in en in de nabijheid van bewoond gebied. Als Rijk zetten we daarom met de programmatische aanpak Groen in en om Stad (GIOS) in op een stedelijk gebied dat voldoende groen en water heeft. Waar mogelijk doen we dit in de vorm van groen(-blauwe) netwerken van de voordeur tot in het buitengebied. Het gaat daarbij om voldoende én toegankelijk groen voor recreatie, ontmoeting en beweging. Groen met voldoende kwaliteit en variatie voor biodiversiteit en natuurwaarden, wat bijdraagt aan het opvangen van de gevolgen van klimaatverandering. Dit geldt voor zowel de bestaande stad, als nieuwe in- en uitbreidingslocaties.

Ook steden zijn in toenemende mate van belang voor de staat van de natuur in een hoog verstedelijkt land als Nederland met nog altijd een grote woningbouwopgave. Bij nieuwe stedelijke ontwikkelingen neemt het aandeel groen sinds 1970 sterk toe¹²⁷, al kan deze uit- en inbreiding van woningbouw het aandeel groen doen afnemen als op bestaande groene ruimte wordt gebouwd. Ook daalt de algemene trend van populaties van vogels en fauna in stedelijk gebied, waaruit blijkt dat de omstandigheden minder gunstig zijn geworden.¹²⁸

¹²⁷ [Groen in de stad, 2022 | Compendium voor de Leefomgeving](#)

¹²⁸ [Trend van vogels in het stedelijk gebied, 2007-2024 | Compendium voor de Leefomgeving](#); [Fauna van stedelijk gebied, 1990-2017 | Compendium voor de Leefomgeving](#)

Groen verdwijnt als gevolg van menselijk ingrijpen in de (openbare) buitenruimte door onder meer klimaatverandering, ziekte of einde levensduur. De druk op de ruimte met een groeiende bevolking en bijbehorende verstedelijkingsopgave wordt steeds groter. We moeten dus slim omgaan met de beschikbare ruimte (meervoudig ruimtegebruik).

Uit onderzoek van het Planbureau voor de leefomgeving (PBL, maart 2026) blijkt dat Nederland voor lastige keuzes staat in verband met klimaatverandering. Zonder extra maatregelen krijgen Nederlanders steeds vaker te maken met de gevolgen van hitte, droogte en wateroverlast – met impact op hun gezondheid, leefomgeving en op de economie. Door de aanleg van meer groen in de stedelijke omgeving in de vorm van bijvoorbeeld parken, bomen en waterpartijen worden de gevolgen van klimaatverandering gedempt. Dit extra groen levert tevens een bijdrage aan natuurherstel.

Voldoende kwantiteit en kwaliteit van stedelijk groen

De NHV gaat over herstel van biodiversiteit. Artikel 8 beschouwt daarin de stedelijke en voorstedelijke gebieden die op Europees niveau als zodanig zijn geclassificeerd. De verplichting vanuit artikel 8 is kwantitatief, het gaat om voldoende oppervlakte van de indicatoren stedelijke groene ruimte en boomkroonbedekking. Hier richten we ons primair op.

Een kwantitatieve uitwerking van de indicatoren uit artikel 8 draagt echter maar beperkt bij aan het herstellen van de biodiversiteit in stedelijke ecosystemen. Ook voor de invulling van andere artikelen in de NHV is alleen een kwantitatieve invulling onvoldoende. Met name voor het herstellen van leefgebieden van soorten (artikel 4.7) en bestuiverpopulaties (artikel 10) is de kwaliteit van het groen in het stedelijk gebied van groot belang.

Het Rijk zet zich daarom in om naast voldoende oppervlakte ook te werken aan voldoende kwaliteit van groen in het stedelijk gebied. Dit doen we bijvoorbeeld via een interdepartementale programmatische aanpak met concrete systematiek en richtlijnen voor de borging van Groen in en om de Stad (GIOS), waarbij we groen inzetten als breed in te zetten middel voor klimaatadaptatie, verbetering van de biodiversiteit, gezondheid en beleving. Daar waar mogelijk koppelen we kwaliteitsverbetering aan de kwantitatieve opgaven van zowel de doelen van de andere NHV-artikelen als deze bredere doelstellingen. Onderdeel hiervan is de handreiking Groen in en om de stad waarmee het Rijk gemeenten en provincies helpt om ook kwaliteit, waaronder Basiskwaliteit Natuur (BKN), mee te nemen in de groenopgave. Ook wordt er aansluiting gezocht bij de Nota Ruimte en het programma NOVEX.

Uitgangspunten voor de implementatie van artikel 8

Bij de uitwerking en implementatie van artikel 8 wordt rekening gehouden met de volgende uitgangspunten:

- We pakken de opgave samen met de koepels op. Gemeenten zijn primair verantwoordelijk voor de inrichting van de openbare ruimte.
- We richten ons tot en met 2030 primair op de kwantitatieve oppervlakte-doelen.
- Voor de kwaliteit van stedelijk groen sluiten we tot en met 2030 aan op de kaders van bestaande Rijksprogramma's en bij de invulling van de doelen van andere NHV-artikelen.
- Vanaf 2031 sturen we actief op kwaliteit. Dit doen we door kwaliteit mee te nemen in het nog te definiëren bevredigend niveau voor stedelijk gebied.
- We zorgen dat de stedelijke groenopgave in samenhang met andere ruimtelijke opgaven in de bewoonde omgeving worden uitgewerkt, zoals de woningbouwopgave, de energietransitie, economie, defensie en de mobiliteitstransitie. Zo borgen we dat deze opgaven in zijn geheel haalbaar en uitvoerbaar blijven.
- We erkennen en benutten de koppelkansen met andere artikelen van de NHV in bestaand beleid en bij het uitwerken van aanvullende maatregelen.
- De overkoepelende doelen van de NHV worden meegenomen in afwegingen voor o.a. wetgeving, herstelmaatregelen en monitoring.

Bovenstaand vormt de basis voor alle keuzes die gemaakt zijn en worden met betrekking tot de implementatie van artikel 8. Deze keuzes worden in de paragrafen en deelhoofdstukken hieronder toegelicht.

Omgevingswet

Met de Omgevingswet, nationale programma's en gebiedsgerichte programma's werkt Nederland aan de uitvoering van Europese wetgeving. Het maatschappelijke doel van de Omgevingswet is het bereiken en in stand houden van een veilige en gezonde fysieke leefomgeving en een goede omgevingskwaliteit, ook vanwege de intrinsieke waarde van de natuur, in balans met het doelmatig beheeren, gebruiken en ontwikkelen van de fysieke leefomgeving ter vervulling van maatschappelijke behoeften. De nationale programma's dragen bij aan de inhoud van de Nota Ruimte. Met gebiedsgerichte programma's werk het Rijk samen met provincies, gemeenten en waterschappen.

De doelstelling van de omgevingswet, de nationale- en gebiedsgerichte programma's dragen bij aan het beschermen, behouden en verbeteren van het natuurlijke kapitaal met oog voor de gezondheid en het welzijn van burgers. Deze doelstellingen sluiten aan op de bredere doelen van de NHV en dragen o.a. bij aan klimaatmitigatie en klimaatadaptatie waarvoor herstel van de ecosystemen nodig is.

Interpretatie definitie stedelijke groene ruimte

Stedelijke groene ruimte is door de EC gedefinieerd als: de totale oppervlakte in steden of in kleinere steden en voorsteden aan bomen, heesters, struiken, vaste kruidachtige vegetatie, korstmossen en mossen, vijvers en waterlopen.

Het gaat niet alleen om groene ruimte met de juridische functie groen of water maar om alle fysiek aanwezige groene ruimte binnen het stedelijk ecosysteem. Het gaat om permanent groen waarbij groene daken en verticaal groen, tuinen en bermten ook meetellen. Uit informatie van de EC blijkt dat landbouwpercelen die binnen het stedelijk ecosysteem vallen en zijn ingericht als weiland binnen de definitie van stedelijke groene ruimte vallen en akkerbouwpercelen niet.

Stedelijke boomkroonbedekking is door de EC gedefinieerd als: de totale met bomen bedekte oppervlakte in steden, kleinere steden en voorsteden. Het gaat hierbij om het boomkroonoppervlakte en niet om boomkroonvolume.

Opgemerkt wordt dat stedelijke boomkroonbedekking ook meetelt in de oppervlakte stedelijke groene ruimte. Bomen tellen voor beide criteria mee.

We gebruiken de periode tussen het Ontwerp-Natuurplan en het definitieve Natuurplan om nader onderzoek te doen naar de definitie van stedelijke groene ruimte. Deze vraag is onderdeel van ontwerp onderzoek waarin verschillende casus gemeenten worden bestudeerd. Het ontwerp onderzoek geeft inzicht in de (on)mogelijkheden voor de ruimte voor compensatie. Naast de keuze van de begrenzing van stedelijke ecosystemen, wordt de mogelijke ruimte in de definitie van stedelijke groene ruimte onderzocht. Hierbij gaat het specifiek over de impact van het wel of niet meenemen van agrarische weilanden als stedelijk groen binnen de begrenzing van het stedelijk ecosysteem op de haalbaarheid van onder andere de woningbouwopgave.

Weilanden in regulier agrarisch gebruik dragen vaak minder bij aan een goed functionerend ecosysteem en hebben een lage biodiversiteit. Wanneer agrarische weilanden binnen stedelijke ecosystemen geen onderdeel zijn van stedelijke groene ruimte biedt dit enerzijds ruimte voor gebiedsontwikkeling zonder tot een grote herstelopgave te leiden. Anderzijds bieden deze weilanden kansen voor transformatie naar stedelijke groene ruimte met een grotere ecologische waarde door bijvoorbeeld het beheer te wijzigen zodat kruidenrijk grasland kan ontwikkelen (inzet als compensatieruimte). Daarnaast geeft het gemeenten meer grip op sturing op de doelen omdat wijziging van gebruik door boeren van weiland naar landbouwgrond niet leidt tot een nieuwe herstelopgave.

Op basis van de inzichten uit het ontwerp onderzoek gaan we het gesprek aan met de EC over de mogelijkheid om agrarische weilanden buiten de definitie van stedelijke groene ruimte te laten vallen.

Invulling van het bevredigend niveau

Vanaf 2031 moeten de stedelijke ecosystemen toegroeien naar een nog te bepalen bevredigend niveau. De EU levert uiterlijk eind december 2028 uitgangspunten voor het bevredigend niveau. Binnen deze uitgangspunten geeft iedere lidstaat invulling aan het bevredigend niveau.

De Nederlandse inzet is om kwaliteit een belangrijk onderdeel te laten zijn van het bevredigend niveau, omdat er voor natuurherstel ook kwaliteitsverbetering nodig is. Op deze manier zetten we erop in de positieve impact van stedelijke groene ruimte en boomkroonbedekking voor biodiversiteit en de doelstellingen van andere artikelen van de NHV zo maximaal mogelijk te laten zijn. Daarnaast is het van belang dat het bevredigend niveau de uitvoering van de maatschappelijke opgaven met een ruimtelijke impact zo min mogelijk mag belemmeren.

Dit zijn de beoogde uitgangspunten voor kwaliteit in het bevredigende niveau:

- Stedelijke groene ruimte die bestaat uit een mix van vegetatie (bomen, struiken, ruigte, kruiden, kale grond en water), het liefst met zo veel mogelijk inheemse soorten. Om zo een goede leefomgeving, met de juiste condities, voor soorten (waaronder bestuivers) te bieden.
- Zo veel mogelijk ecologisch beheer van stedelijke groene ruimte.
- Het verbinden van stedelijke groene ruimte binnen het stedelijk gebied met het groen en blauw erbuiten.
- Stedelijke groene ruimte die klimaatbestendig is en een gezonde leefomgeving biedt voor mens en dier.
- Stedelijke groene ruimte die past bij het gebiedstype, hydrologisch systeem en landschapstype
- Bij het vaststellen van het bevredigende niveau wordt rekening gehouden met de doelstellingen van andere artikelen (4.7, 10, 11, 12) waar de kwaliteit van het stedelijk groen van toegevoegde waarde kan zijn.

8.3.2 Aanwijzing van stedelijke ecosystemen

Voor de invulling van artikel 8 vraagt de Europese Commissie aan Lidstaten stedelijke ecosystemen aan te wijzen. Het Rijk wijst de exacte begrenzing van de stedelijke ecosystemen aan. De begrenzing van het stedelijk ecosysteem bepaalt het gebied waarbinnen de doelen van artikel 8 moeten worden behaald en tot en met 2030 een afname van stedelijke groene ruimte en boomkroonbedekking gecompenseerd moet worden. Deze begrenzing heeft dus veel invloed op de omvang van de opgave.

Vanuit de Europese Commissie is een aantal randvoorwaarden en opties voor de aanwijzing van de stedelijke ecosystemen meegegeven (14.4). De afgelopen periode zijn deze opties voor de aanwijzing van de stedelijke ecosystemen door PBL¹²⁹ onderzocht.

Naast het PBL-onderzoek is een ontwerpend onderzoek gestart. Dit onderzoek brengt de ruimtelijke impact van het begrenzen van stedelijke ecosystemen in kaart en de omvang van de compensatieopgave. Ook wordt duidelijk of en in welke mate er positieve en negatieve gevolgen zijn voor andere beleidsterreinen, zoals voor de woningbouwopgave. Tevens wordt de overlap met andere artikelen van de NHV in beeld gebracht.

Op basis van de inzichten uit het PBL-onderzoek wordt voorlopig de minimale begrenzing van de stedelijke ecosysteemgebieden (optie B) gehanteerd in het Ontwerp-Natuurplan (optie B) (zie figuur 11). Er wordt gekozen voor minimale begrenzing van de stedelijke ecosystemen omdat:

- Dit grondgebied in ieder geval binnen de begrenzing moet vallen.
- De herstelopgave daarmee terecht komt in de meest bewoonde en verharde delen van een gemeente waardoor de grootste bijdrage aan de doelen van NHV wordt geleverd.
- De opgave moet landen daar waar het meest recht wordt gedaan aan de doelen van artikel 8 (volgens het Nota Ruimte principe 'nabijheid').
- Belemmeringen op maatschappelijke opgaven die ruimte vragen, zoals de woningbouwopgave, zo veel mogelijk voorkomen moeten worden.

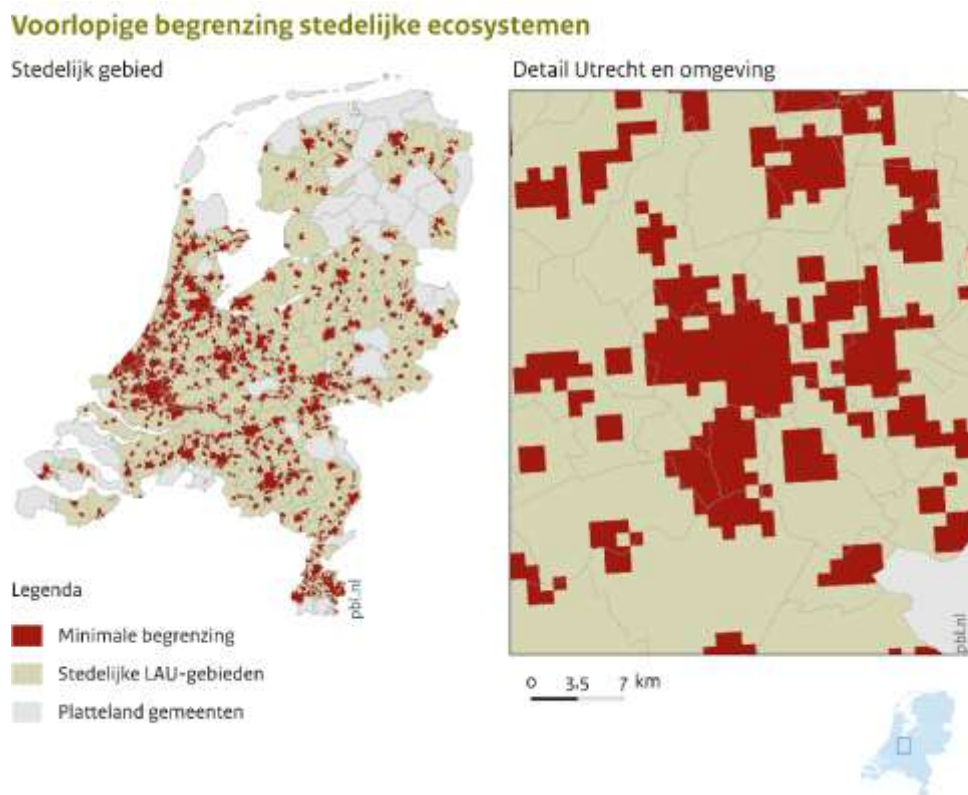
¹²⁹ Van Rijn (2026), Stedelijke Ecosystemen en Nulmeting Groen, Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.

We gebruiken de periode tussen het Ontwerp-Natuurplan en het definitieve Natuurplan om door middel van het ontwerp onderzoek nader onderzoek te doen naar de meest optimale begrenzing van de stedelijke ecosystemen in relatie tot de haalbaarheid van de doelstellingen. Dit betekent dat we de volgende stappen zetten om te komen tot de definitieve begrenzing van de stedelijke ecosystemen:

1. Opstellen randvoorwaarden en uitgangspunten voor begrenzing van stedelijke ecosystemen op basis van resultaten ontwerp onderzoek, in afstemming met de koepels
2. Op basis van deze randvoorwaarden en uitgangspunten afleiden van een generieke keuze voor de begrenzing van alle stedelijke ecosystemen
3. Gemeenten de gelegenheid geven om te reageren op deze generieke keuze voor begrenzing en binnen de vastgestelde uitgangspunten en randvoorwaarden te komen met voorstellen voor aanpassingen van de begrenzing van hun stedelijk ecosysteem. Zo houden we maximaal rekening met ruimtelijke plannen en ontwikkelingen van gemeenten.

De minimumvariant houdt in dat alleen de stedelijke centra en stedelijke clusters binnen de begrenzing vallen. Stedelijke centra en stedelijke clusters worden geïdentificeerd op basis van de [DEGRURBA-systematiek](#). Deze systematiek maakt gebruik van een 1 x 1 km² raster. De rastercellen worden op basis van een combinatie van inwonertal van de gemeente, bevolkingsdichtheid, geografische nabijheid en aaneen geslotenheid geclassificeerd als hoge, gemiddelde en lage bevolkingsdichtheid. De raster cellen met hoge dichtheid (> 1.500 inwoners / km²) worden als stedelijke centra aangeduid, de rastercellen met gemiddelde dichtheid (> 300 inwoners / km²) als stedelijke clusters. Gemeenten die binnen hun grondgebied rastercellen hebben met hoge dichtheid zijn geclassificeerd als steden. Gemeenten die binnen hun grondgebied rastercellen hebben met gemiddelde dichtheid zijn geclassificeerd als kleine steden en voorsteden. Gemeenten die binnen hun grondgebied geen rastercellen hebben met hoge of gemiddelde dichtheid of waar minder dan 50% van de inwoners binnen rastercellen met hoge en gemiddelde dichtheid woont zijn geclassificeerd als rurale gemeenten.

Nederland kent in 2026 342 gemeenten waarvan er 301 zijn geclassificeerd als stad of kleine stad en voorstad. Voor deze 301 gemeenten is het verplicht om een stedelijk ecosysteem aan te wijzen en te begrenzen. Hierbij is het verplicht dat de rastercellen met hoge en gemiddelde dichtheden binnen de grenzen van het stedelijk ecosysteem vallen. De zogenaamde minimale begrenzing volgt de contour van de rastercellen met de hoge en gemiddelde dichtheden (dat zijn de stedelijke centra en stedelijke clusters). Het kan voorkomen dat een gemeentegrens dwars door een rastercel geïdentificeerd als stedelijk centrum of stedelijk cluster gaat. In dat geval wordt het ene deel toebedeeld aan de ene gemeente en het andere deel aan de andere gemeente. Mocht een van de twee gemeenten als rurale gemeente zijn geclassificeerd dan vervalt het deel gelegen in de rurale gemeente.

Figuur 9. Voorlopige begrenzing stedelijke ecosystemen (minimale begrenzing). Bron: PBL

8.3.3 Samenvoegen van stedelijke ecosysteemgebieden

We gebruiken de periode tussen het Ontwerp-Natuurplan en het definitieve Natuurplan om nader onderzoek te doen naar de randvoorwaarden die de Europese Commissie verbindt aan de mogelijkheid om stedelijke ecosystemen van meerdere gemeenten samen te voegen tot één stedelijk ecosysteemgebied. Dit sluit aan bij het huidige landelijke streven om zo groot mogelijke eenheden samen te stellen.

Daarom onderzoeken we wat dit vraagt van de benodigde administratieve samenwerking tussen gemeenten op het gebied van beleid, onderhoud en beheer van stedelijke groene ruimte. In het definitieve Natuurplan zal een keuze worden gemaakt, op basis van de wenselijkheid en randvoorwaarden die in de tussentijd in kaart zijn gebracht.

8.3.4 Gebruik van aanvullende gegevens voor monitoring

Voor het Ontwerp-Natuurplan wordt gebruik gemaakt van de Copernicusgegevens, die als uitgangspunt door de EC zijn meegegeven. Deze data heeft een resolutie van 10x10 meter. De EC biedt de mogelijkheid om naast de Copernicusgegevens aanvullende data te gebruiken voor de nulmeting en monitoring. Uit PBL-onderzoek¹³⁰ blijkt dat er in Nederland naast de Copernicusgegevens ten minste vier andere betrouwbare¹³¹ en fijnmazigere databronnen beschikbaar zijn om land dekkend stedelijke groene ruimte en boomkroonbedekking te monitoren. In afwachting van deze analyse worden in het Ontwerp-Natuurplan geen aanvullende gegevens gebruikt voor de basislijn van de indicatoren stedelijke groene ruimte en boomkroonbedekking. In aanloop naar het definitieve Natuurplan onderzoeken we of het gebruik van één of meerdere aanvullende databronnen de ontwikkeling van de vergroening in Nederland

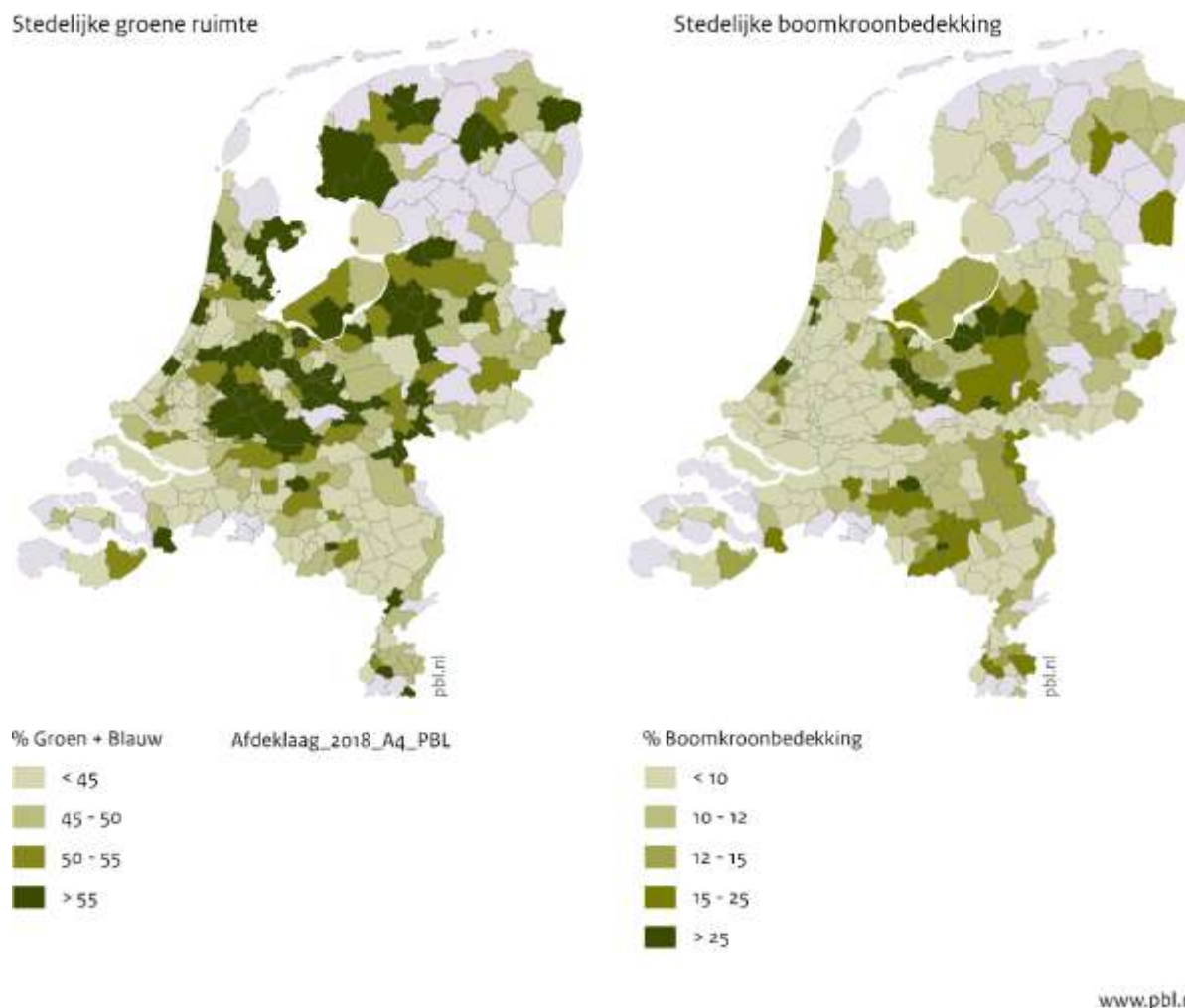
¹³⁰ Tweede PBL onderzoek, resultaten bekend, definitieve rapportage moet d.d. 31 maart 2026 nog worden opgeleverd

¹³¹ Actueel, landelijke dekking, langjarig beschikbaar

beter in beeld brengt dan de Copernicusgegevens en daarom gewenst is. Het Rijk is verantwoordelijk voor het verzamelen van monitoringsgegevens, en neemt deze taak op zich.

8.3.5 Aandeel stedelijke groene ruimte en boomkroonbedekking in stedelijke ecosysteemgebieden

In figuur 12 is het percentage stedelijke groene ruimte en boomkroonbedekking per stedelijk ecosysteem weergegeven op basis van de meest recent beschikbare Copernicus-gegevens (2018). Hierbij is uitgegaan van de minimale begrenzing zoals beschreven in 8.3.2. Deze begrenzing wordt gebruikt voor de raming en monitoring op het moment van inwerkingtreding van de verordening. In deze berekening zijn agrarische weilanden meegenomen als onderdeel van stedelijke groene ruimte. Wanneer deze niet worden meegerekend, vallen de percentages stedelijke groene ruimte lager uit.

Figuur 10. Stedelijke groene ruimte en boomkroonbedekking (%) in de stedelijke ecosystemen, berekend binnen de minimale begrenzing zoals beschreven in 8.3.2. (bron: PBL)

8.3.6 Uitsluiting van stedelijke ecosysteemgebieden

Artikel 8 biedt lidstaten de mogelijkheid om stedelijke ecosystemen tot en met 2030 uit te sluiten van de doelstellingen van artikel 8, lid 1, wanneer deze meer dan 45% stedelijke groene ruimte en meer dan 10% boomkroonbedekking hebben, op basis van de Copernicus gegevens binnen de minimale begrenzing van stedelijk ecosystemen. In Nederland voldoet 37% van de gemeenten die een stedelijk ecosysteem moeten begrenzen aan deze criteria. Nederland maakt in het Ontwerp Natuurplan nog geen keuze om al dan niet gebruik te maken van het uitsluiten van gemeenten voor de opgave tot en met 2030. In het definitieve Natuurplan zal worden vastgelegd welke keuze Nederland hierin maakt. Deze keuze zal worden afgestemd met VNG, IPO en UvW.

8.3.7 Oppervlakte en gebieden waar herstelmaatregelen gelden

Gebaseerd op de minimale begrenzing van de stedelijke ecosystemen (zie 8.3.2, en figuur 11) bedraagt de totale oppervlakte in Nederland waarvoor herstelmaatregelen gelden 2.819.039.600 m² (oftewel 281.904 hectare).

Zoals in 8.3.2 beschreven wordt de definitieve begrenzing van de stedelijke ecosystemen vastgesteld in het definitieve Natuurplan. Als deze begrenzing is vastgesteld kan de totale oppervlakte waarvoor de

herstelmaatregelen gelden definitief worden bepaald. Deze oppervlakte zal gelijk of groter zijn aan de oppervlakte gebaseerd op de minimale begrenzing.

8.3.8 Inzet op artikel 8

Gemeenten hebben momenteel autonomie in het maken van beleid voor groen in en rond steden en dorpen. De sturing vanuit het Rijk op stedelijke groene ruimte en boomkroonbedekking is tot op heden vooral stimulerend en faciliterend van aard. Groen wordt vaak ingezet als middel om diverse doelen te bereiken, zoals klimaatadaptatie, een gezonde leefomgeving en het verhogen van biodiversiteit. Er is op dit moment geen overkoepelend programma met gerichte maatregelen dat specifiek stuurt op de doelstellingen van artikel 8 van de NHV. Wel biedt de handreiking Groen in en om de stad gemeenten handvatten om zelf beleid te ontwikkelen dat bijdraagt aan deze doelen.

Uit onderzoek¹³² blijkt dat de sturing op stedelijke groene ruimte en boomkroonbedekking vanuit de Rijksoverheid beperkt is en dat de beschikbare (uitvoerings)middelen onvoldoende zijn om de doelstellingen van artikel 8 te behalen. In aanloop naar het definitieve Natuurplan wordt onderzocht welke aanvullende maatregelen vanuit het Rijk nodig zijn.

Parallel aan het opstellen van het Ontwerp-Natuurplan wordt wet- en regelgeving uitgewerkt die sturing geeft aan de bijdrage van gemeenten en provincies aan de doelstellingen van artikel 8. De nadere invulling hiervan vindt plaats via een separaat wetgevingstraject.

Bestaande inzet

De onderstaande programma's vormen een selectie uit het overzicht dat binnen het onderzoek is opgesteld. Dit vertoont in meer of mindere mate een relatie met het voorkomen van achteruitgang van stedelijke groene ruimte en boomkroonbedekking. Hoewel ze niet specifiek gericht zijn op de doelstellingen van artikel 8, bieden ze wel mogelijkheden om een grotere bijdrage te leveren aan de NHV-doelstellingen. Dit kan worden bereikt door bij toekomstige herzieningen van dit beleid de verbinding met de NHV nadrukkelijker te maken.

Wetgeving

In het stelsel van de Omgevingswet zijn de Vogel- en habitatrictlijn geïmplementeerd, evenals verdragen zoals Bonn en Bern, waarmee de bescherming van de natuur is geborgd, ook in het stedelijk gebied. De zorgplichtbepalingen benadrukken dat niet alleen rekening moet worden gehouden met beschermde soorten, maar ook met andere in het wild voorkomende soorten. Voor houtopstanden zijn specifieke bepalingen opgenomen die houtopstanden moeten beschermen, zoals regels over het vellen van houtopstanden en de verplichting voor gemeenten voor het opnemen van een bebouwingscontour houtkap in het Omgevingsplan (art.5.165b Besluit kwaliteit leefomgeving). Dit artikel bepaalt tevens dat de bebouwingscontour houtkap aansluit bij het stedelijke gebied. De gemeente bepaalt de exacte ligging van de bebouwingscontour houtkap. In het huidige stelsel van de Omgevingswet ontbreekt een kwantitatieve verplichting voor groen en boomkroonbedekking. Deze wordt met de Natuurherstelverordening geïntroduceerd, evenals kwalitatieve verplichtingen uit de overige artikelen van de Natuurherstelverordening.

Groen in en om de stad (GIOS)

Het Rijk faciliteert gemeenten en provincies bij de groenopgave. De handreiking Groen in en om de stad biedt een systematiek om groen integraal en gelijkwaardig op meerdere schaalniveaus goed mee te nemen in beleid, projecten en uitvoering. Groen is daarbij een middel voor meerdere doelstellingen: biodiversiteit, klimaatadaptatie, gezondheid en identiteit (herkenbaarheid, erfgoed).

Vanuit de leeragenda voor gemeenten is gewerkt aan verdieping van een aantal onderwerpen zoals een onderzoek naar de sturingsmogelijkheden op privaat groen, financiering en de gemeentelijke hoofdgroenstructuur. Deze resultaten worden verwerkt in een geactualiseerde versie van de handreiking.

Basiskwaliteit natuur

¹³² [Hoe gemeenten vergroening kunnen financieren | Kennisportaal Klimaatadaptatie](#)

Door een consortium onder leiding van Naturalis is in 2024 een rapport uitgebracht over Basiskwaliteit natuur in de stad. Dit bevat een onderbouwing van belangrijke condities en handvaten voor gebiedsontwikkelingen die bijdragen aan Basiskwaliteit natuur (BKN). Via de programmatische aanpak Basiskwaliteit Natuur worden tools en pilots ontwikkeld voor gemeenten om hiermee aan de slag te gaan.

Soortenmanagementplannen (SMP)

Voor een natuurinclusieve na-isolatieopgave van woningen heeft het kabinet middelen beschikbaar gesteld om op decentraal niveau zogenoemde Soortenmanagementplannen (SMP) op te stellen. Met een SMP brengen gemeenten de soorten en de te nemen mitigerende en compenserende maatregelen in een gebied in beeld op basis waarvan provincies een gebiedsvergunning kunnen verlenen. In zo'n SMP kan een gemeente ook andere ruimtelijke opgaven meenemen, zoals woningbouw.

Landelijke maatlat voor de groene klimaatadaptieve gebouwde omgeving

De landelijke maatlat voor een groene, klimaatadaptieve gebouwde omgeving is de basis voor het klimaatadaptief bouwen. De landelijke maatlat definieert eenduidig wat we onder klimaatadaptief bouwen en inrichten verstaan en bestaat uit kwalitatieve doelen, kwantitatieve prestatie-eisen en richtlijnen voor de thema's overstromingen, wateroverlast, droogte, hitte, biodiversiteit en bodemdaling. De koepels van medeoverheden hebben bestuurlijk commitment uitgesproken om de landelijke maatlat al zoveel mogelijk te gebruiken. Het doel voor biodiversiteit en natuurinclusiviteit in de maatlat luidt: 'Groenblauwe structuren en de gebiedseigen diversiteit worden versterkt op alle schaalniveaus.' Dit is vervolgens uitgewerkt in de volgende richtlijnen:

- Waardevolle habitats en basiskwaliteit natuur behouden en realiseren;
- Groene oplossingen gebaseerd op natuurlijke processen en structuren hebben de voorkeur boven technische oplossingen;
- Percentage groen op buurniveau behouden en realiseren

Nationale adaptatiestrategie (NAS)

Er wordt momenteel gewerkt aan een nieuwe NAS. Deze wordt 24 april 2026 in de ministerraad besproken en zal daarna ter inzage worden gelegd.

Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie (DPRA)

Het DPRA (2018, met iedere 6 jaar een herijking) stelt dat Nederland in 2050 water robuust en klimaatbestendig is ingericht. Ook moet de bestaande bebouwde omgeving zo beheerd worden dat de kans op schade en slachtoffers door de toegenomen risico's van klimaatverandering afneemt. Het Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie is gebaseerd op de Deltabeslissing. In het DPRA zijn zeven ambities opgenomen die beschrijven hoe gemeenten, waterschappen, provincies en het Rijk het proces van ruimtelijke adaptatie willen versnellen en intensiveren. De overheden werken daarvoor met elkaar samen in 45 werkregio's. Binnen DPRA is vergroening een neveneffect van andere klimaatadaptatiemaatregelen, zoals ontharden en de aanleg van wadi's. DPRA werkt aan zijn doelen door middel van procesafspraken, kennisontwikkeling, financiële middelen voor de 45 werkregio's en de decentrale overheden. De monitoringsystematiek bevat veel overlap met de te monitoren indicatoren voor de NHV artikel 8, zoals boomkroonbedekking, schaduwpercentage en de verhouding tussen groen en verharding.

Programma gezonde leefomgeving

Een gezonde leefomgeving nodigt uit tot gezond gedrag, stimuleert beweging en ontmoeting en beschermt tegen gezondheidsrisico's. Het programma richt zich op professionals uit het sociale en fysieke domein die op lokaal en regionaal niveau werken aan een gezonde leefomgeving. Door het toegankelijker maken van kennis en data en het bieden van praktisch toepasbare instrumenten kunnen professionals gezondheid meer integraal meenemen in hun beleid en uitvoering. Groen en water kunnen beïnvloeders van gezondheid zijn en zijn een belangrijk thema bij het gezond ontwerpen en inrichten van de leefomgeving. In het Programma Gezonde Leefomgeving komt het thema groen/blauw terug in:

- Ontwikkelde vuistregels voor niet-genormeerde aspecten van een gezonde leefomgeving (groen/blauw, beweegvriendelijkheid, ontmoeten).
- Kennisontwikkeling en -toepassing via 'living labs' en subsidieprojecten, gericht op onder andere een groene(re) omgeving en het beter beschermen van inwoners tegen de negatieve gevolgen van klimaatverandering;
- Zichtbaar maken van de baten van een groene leefomgeving, waarbij ingezoomd wordt op typen groen in relatie tot gezondheid;
- Versterken van bestaande leerstructuren met kennis over gezondheid en leefomgeving, met onder andere een vrij toegankelijke leermodule;
- Doorontwikkelen van diverse instrumenten, zoals een kernset indicatoren voor een gezonde leefomgeving en ruimtelijke aspecten van groen in handreikingen;
- Het samenbrengen van ontwerpprincipes, praktijkvoorbeelden en instrumenten in een online Toolbox.

Het programma bevindt zich in de afrondende fase. De aandacht gaat nu naar het goed laten landen van de uitkomsten.

Nationaal Groeifondsprogramma Werklandschappen van de Toekomst

Werklandschappen van de Toekomst is een brede beweging van partijen die met innovaties op diverse terreinen toewerken naar toekomstgerichte, groene, gezonde en klimaatbestendige bedrijventerreinen. Bedrijventerreinen naar groene, gezonde, energie-efficiënte en klimaatbestendige werklandschappen. Via living labs en pilotprojecten ('ambassadeursterreinen' genoemd) wordt kennis ontwikkeld en worden innovaties in de praktijk getest. Dit moet leiden tot: businesscases voor het verduurzamen en toekomstbestendig maken van bedrijventerreinen, publiek-private financiering, meer inzicht in de waarde van groen, ontwikkeling van innovatieve oplossingen en een nieuwe benadering van de arbeidsmarkt ter versterking van de groene sector.

Plan van aanpak/ Actieplan hitte

Nationale Aanpak Hitte uit 2025 is onderdeel van de uitvoering van de NAS. In deze aanpak staat wat het Rijk en maatschappelijke partners doen om de effecten van aanhoudende hitte te verminderen. De focus ligt op concrete maatregelen op de korte termijn die bijdragen aan een gezonde leefomgeving in de gebouwde omgeving.

Deltaprogramma Zoetwater

Het Deltaprogramma Zoetwater richt zich op het versterken van de beschikbaarheid van zoetwater, nu en in de toekomst. Door toenemende droogte en verzilting door klimaatverandering komt de toegang tot voldoende en kwalitatief goed water steeds meer onder druk te staan. Samen met regionale partijen worden maatregelen getroffen om de waterbeschikbaarheid in kwetsbare gebieden te verbeteren.

Collectief Natuurinclusief

In het Collectief Natuurinclusief wordt in een PPS-constructie samengewerkt tussen bedrijven, maatschappelijke organisaties, burgerinitiatieven, kennisinstellingen, jongeren en overheden om de transitie naar een natuurinclusieve samenleving te maken (zie ook H6).

Domeinen binnen het Collectief Natuurinclusief die bijdragen aan het vergroten van groen en blauw in de stad zijn het domein Bedrijventerreinen en het domein Bouw. De domeinen hebben elk hun eigen ambities en acties. Daarnaast wordt er samen met andere domeinen gewerkt aan het gericht en onderbouwd integreren van groene en blauwe elementen in de diverse omgevingen. Dit wordt mede gedaan op basis van onderzoek naar de basisbehoeften van de mens ten aanzien van groenblauw in de omgeving, onder andere middels het initiatief 'Stad als natuurpark'.

Binnen het domein *Bedrijventerreinen* wordt gewerkt aan het natuurinclusief maken van bedrijventerreinen. Waardoor bedrijventerreinen een relatie krijgen met het omringende landschap en de bewoonde omgeving en er een prettige, gezonde, natuurrijke werkomgeving ontstaat.

De ambitie van domein *Bouw* is gericht op natuur als vanzelfsprekend onderdeel van de bebouwde omgeving. De bebouwde omgeving kan niet zonder natuur. Domein *Bouw* richt zich daarom op biodiversiteitsherstel via ruimtelijke planning, ontwerpen, bouwen en gebruik. Dat doen we op verschillende schaalniveaus: gebied, kavel en gebouw, zowel voor bestaande bouw als voor nieuwbouw.

Deltaplan Biodiversiteitsherstel

Het Deltaplan Biodiversiteitsherstel is een groep van expertorganisaties, maatschappelijke organisaties, ondernemers en overheden die zich inzetten voor biodiversiteit in de openbare ruimte. Het Rijk neemt deel aan het Bestuur. Het doel van het Deltaplan is om organisaties te stimuleren en te activeren om meer aan biodiversiteitsherstel te doen. Daarom heeft het Deltaplan verschillende ambities en doelen voor de bebouwde omgeving opgesteld:

- In 2050 bestaat 10% van het landelijk gebied uit landschapselementen;
- In 2030 wordt 50% van de openbare ruimte ecologisch beheerd;
- Iedere nieuwe ruimtelijke ontwikkeling levert een toename op voor biodiversiteit. In 2030 geldt dit voor minimaal 50% van de projecten

KAN (Klimaatadaptief Bouwen met Natuur) Platform

Dit is een netwerk van projectontwikkelaars, bouwbedrijven, gemeenten, landschapsarchitecten, ecologen, stedenbouwkundigen en adviesbureaus. Het ontvangt subsidie van het Rijk om de bouwsector te stimuleren natuurinclusief, klimaatadaptief te bouwen. Het Platform is er om kennis te ontwikkelen en delen op het gebied van klimaatadaptief bouwen, wateroverlast, hittestress, biodiversiteit en natuurwaarde. Deze kennis wordt gedeeld in het netwerk.

Platform ISOR (Integraal Samenwerken Openbare Ruimte)

In dit netwerk komen gemeenten, Rijksoverheid en kennisinstellingen samen om kennis te delen, te experimenteren, invoeren en op te schalen en zo de professionalisering van integrale samenwerking aan te jagen en te versnellen. Hiervoor ontvangt het Platform subsidie van het Rijk.

Beïnvloeding consument/burger

Milieu centraal ontvangt van het Rijk subsidie voor de komende vier jaar (2026 – 2029) om particulieren te informeren en te stimuleren hun tuin te vergroenen ten behoeve van biodiversiteit, verkoeling en wateropvangmogelijkheden, waarbij tevens aandacht wordt geschonken aan pesticidgebruik en het creëren van nestvoorzieningen. Dit is relevant, omdat particulier groen (tuinen, gevels, daken) ook meetelt voor de kwaliteit van groen.

Het Rijk doet een onderzoek over de vraag hoe we de grote 'middengroep' (die na de koplopers komt) in de samenleving in beweging krijgen richting natuurinclusief gedrag. Dat zijn mensen en organisaties die er in principe wel voor openstaan, maar het nu nog niet (voldoende) doen. Dit onderzoek heeft een looptijd van 3,5 (2026-2029) jaar. Het onderzoek helpt ons om beleid minder algemeen en meer gericht te maken. In plaats van "één aanpak voor iedereen", krijgen we inzicht in:

- Welke groepen het meest kansrijk zijn;
- Welke interventies voor hen werken;
- Hoe we stap voor stap gedragsverandering kunnen stimuleren en volgen.

Additionele inzet

Naast bestaande inzet zal aanvullende inzet nodig zijn om te voldoen aan de doelstellingen van artikel 8 van de NHV. Hierbij zien we vooral een rol weggelegd voor gemeenten, omdat zij verantwoordelijk zijn voor stedelijk groen en het beste rekening kunnen houden met lokale situaties. Maar ook voor provincies, als bevoegd gezag voor het natuurbeleid. En voor de waterschappen omdat zij met gemeenten samenwerken aan klimaatadaptatie en de waterstand in kanalen en sloten.

Verwachte additionele inzet:

- In de Nota Ruimte (de Nationale Omgevingsvisie) is natuurinclusief beleid en Groen in en om de Stad verankerd. Ter uitvoering van de Nota Ruimte volgt een Uitvoeringsstrategie waarin verder uitvoering moet worden gegeven aan de in de Nota opgenomen visie. Ook in het stedelijk gebied.
- Handreiking GIOS 2.0 wordt verder ontwikkeld tot een handreiking 3.0, met extra aandacht voor het realiseren van de doelstellingen van de Natuurherstelverordening.
- Uitvoeringswetgeving (beleggen van de taken en verantwoordelijkheden)
- In verband met de uit artikel 8 voortvloeiende verplichte compensatie van verdwenen groen en boomkroonbedekking wordt een onderzoek ingesteld naar de wijze waarop compensatie gerealiseerd moet worden.
- Op dit moment wordt verkend of Soortenmanagementplannen breder kunnen worden ingezet in het kader van een gebiedsgerichte aanpak, waardoor rekening wordt gehouden met natuur bij ruimtelijke opgaven, zoals de woningbouw;
- Het streven van het Rijk is natuurinclusieve besluitvorming en handelingen te incorporeren in beleid.
- Verdere doorontwikkeling van basiskwaliteit natuur.
- Eind 2026 wordt de Agenda Natuurinclusief 3.0 van het Collectief Natuurinclusief verwacht. Deze agenda zal een bijdrage kunnen leveren aan de doelstellingen van de natuurherstelverordening, ook in stedelijk gebied;

Het Rijk zal medeoverheden ondersteunen bij het ontwikkelen en uitvoeren van maatregelen en nieuwe werkzaamheden die hieruit voortvloeien, onder andere door het bieden van kennis. Medeoverheden kunnen enkel verantwoordelijk worden gesteld voor de uitvoering van de opgaven als zij van toereikend instrumentarium en budget worden voorzien, conform de resultaten uit de (financiële) artikel 2-onderzoeken, de Code Interbestuurlijke Verhoudingen én de wederzijdse bestuurlijke afspraken die in het kader van de NHV worden uitgewerkt. De concrete invulling van deze additionele maatregelen wordt verder uitgewerkt in het definitieve Natuurplan, alsook de vraag hoe om te gaan met overmacht in relatie tot stedelijke ecosystemen, zoals gewaarborgd binnen artikel 12 – herstel bosecosystemen.

8.3.9 Monitoring

Voor stedelijke ecosystemen moet zes-jaarlijks de trend worden bepaald voor zowel de oppervlakte stedelijke groene ruimte als de boomkroonbedekking. Deze kan op basis van de Copernicus-gegevens worden bepaald, maar het is ook mogelijk om aanvullende nationale gegevens te gebruiken. Uit het PBL-onderzoek¹³³ naar monitoring voor stedelijke ecosystemen blijkt dat er nationale gegevens zijn die mogelijk beter geschikt zijn dan de Copernicus-gegevens. Daarbij wordt onderzocht of het gebruik van tenminste vier andere gegevensbronnen wenselijk en geschikt is om te gebruiken voor de monitoring van stedelijke ecosystemen. In afwachting van deze nadere analyse zijn in het Ontwerp-Natuurplan de Copernicus-gegevens gebruikt voor de basislijn van de indicatoren stedelijke groene ruimte en boomkroonbedekking.

De keuze voor het al dan niet gebruiken van aanvullende gegevens wordt gemaakt ter voorbereiding op het definitieve Natuurplan, in nauwe afstemming met de koepels. Hierbij wordt rekening gehouden met de inhoudelijke en methodologische keuzes en haar gevolgen, zoals het meetellen van particulier groen, weilanden, bossen en grote waterlichamen, maar ook op de tijdigheid, transparantie, effectiviteit en het detailniveau waarop de gegevens beschikbaar zijn. Het Rijk is verantwoordelijk voor het verzamelen van de monitoringsgegevens, en neemt deze taak op zich. Voor alle gegevens geldt dat alleen gemonitord wordt binnen de afbakening van stedelijke ecosystemen (zoals bepaald in paragraaf 8.3.2).

¹³³ [Monitoring Groen en Boomkronen](#)

8.4 Herstel van rivieren en overstromingsgebieden (artikel 9)

Tabel 16. Samenvatting van de verplichtingen uit artikel 9 van de NHV

Artikel	Inhoud	Aard verplichting	Datum 1e verplichting
9.1	Lidstaten inventariseren de kunstmatige barrières voor de verbindingen van oppervlaktewateren en brengen de barrières in kaart die moeten worden weggenomen om bij te dragen tot het halen van de doelstellingen uit artikel 4 en de doelstelling om op EU-niveau uiterlijk in 2030 minstens 25 000 km vrij stromende rivieren te realiseren.	Resultaatsverplichting op uitvoeren inventarisatie, Realiseren zelf te stellen doelen en in stand houden resultaat (KRW zelf heeft wel resultaatverplichtingen)	2030
9.2	De lidstaten nemen de kunstmatige barrières weg volgens het bedoelde plan voor de verwijdering van die barrières uit lid 1.	Resultaatsverplichting indien in de inventarisaties barrières worden aangemerkt die verwijderd kunnen worden. (zie hieronder)	Uiterlijk 2050
9.3	De lidstaten nemen maatregelen die nodig zijn om de natuurlijke functies van de betrokken overstromingsgebieden te verbeteren.	Resultaatsverplichting	
9.4	De lidstaten verzekeren dat de natuurlijke verbindingen van rivieren en de natuurlijke functies van de betrokken overstromingsgebieden die zijn hersteld in stand worden gehouden.	Resultaatsverplichting op uitvoering onderhoudsmaatregelen	voortdurend

8.4.1 Nationale aanpak

De Europese Commissie vraagt van lidstaten een inventarisatie van de kunstmatige barrières voor de verbindingen van oppervlaktewateren. Verder dienen de barrières in kaart gebracht te worden, die moeten worden weggenomen om bij te dragen tot het halen van de in artikel 4 van deze verordening vastgestelde hersteldoelen en van de doelstelling om uiterlijk in 2030 van minstens 25.000 km rivieren weer vrij stromende rivieren te maken in de Unie. Daarbij mag rekening gehouden worden met de sociaaleconomische functies van die kunstmatige barrières. Er wordt specifiek verwezen naar de Kaderrichtlijn Water (KRW), met name artikel 4, leden 3, 5 en 7, en Verordening (EU) nr. 1315/2013, en met name artikel 15.

Bij de Kaderrichtlijn Water (KRW) wordt reeds vanaf het eerste stroomgebiedbeheerplan (2009) een analyse gemaakt van de kenmerken van een stroomgebied en een beoordeling van de effecten van menselijke activiteiten op de toestand van het water (artikel 5, KRW). Voor de goede ecologische toestand, waarvoor rivieren vrijstromend dienen te zijn, kan dit betekenen dat de hydromorfologische kenmerken aangepast dienen te worden. Daaronder valt ook het wegnemen van kunstmatige barrières. Dit is echter niet nodig indien de wijziging van de hydromorfologische kenmerken leidt tot significante negatieve effecten op diverse functies of het milieu in brede zin (artikel 4.3, KRW).

Deze analyse is voor ieder aangewezen KRW waterlichaam door waterbeheerders gemaakt en iedere 6 jaar geactualiseerd. Dit is middels factsheets per waterlichaam vastgelegd en dat maakt onderdeel uit van de rapportage aan de Europese Commissie (KRW-factsheets | Het Waterkwaliteitsportaal).¹³⁴ Dat geldt ook voor de maatregelen die worden getroffen om de ecologische randvoorwaarden te verbeteren, zoals het verbeteren van de natuurlijke verbindingen van rivieren en de natuurlijke functies van de bijbehorende overstromingsgebieden. In aanvulling op de reeds aan de Commissie gerapporteerde

¹³⁴ [KRW-factsheets | Het Waterkwaliteitsportaal](#)

maatregelen van de KRW, zijn er aanvullende maatregelen voor aangewezen Natura2000-gebieden in de overstromingsgebieden. Deze zijn in de daarvoor opgestelde beheerplannen vermeld.

Er is een aanzienlijke samenhang met doelen voor specifieke habitattypen en leefgebieden van soorten van met name Art 4, en er is een link met art 11. Maatregelen die volgen uit deze doelen, zoals bijvoorbeeld herstel van ruigten en zomen, oibossen, stroomdalgrasland en glanshaverhooiland, hebben een relatie met natuurlijke inrichting van oeverzones en verbinding met de verdere overstromingsvlakte en zullen in het gebied dus bijdragen aan 'het natuurlijk functioneren van overstromingsgebieden'. Maatregelen voor andere artikelen worden echter niet dubbel opgenomen in artikel 9. Opgaven van verschillende artikelen worden bij elkaar gebracht in gebiedsgerichte uitwerkingen, om het ecologisch functioneren van rivieren en overstromingsgebieden te verbeteren. Zo kunnen ruimtelijke afwegingen beter gemaakt worden en kan er met inzet van relatief minder middelen natuurwinst behaald worden. Dat is niet altijd eenvoudig: functies en natuurdoelen in en rond rivieren en beken zullen soms conflicteren, en ook natuurdoelen onderling zijn niet altijd in lijn met elkaar.

In het definitieve plan zal meer duidelijkheid gegeven kunnen worden. Binnen betreffende gebieden zal uiteindelijk ook een bijdrage geleverd worden aan art. 10 en art. 12/13.

8.4.2 Gericht herstel van vrijstromende rivieren

Om te voldoen aan de richtlijn dient allereerst een inventarisatie plaats te vinden van barrières in en om relevante oppervlaktewaterlichamen. Dit betreft het bij elkaar brengen van gegevens over bijvoorbeeld oeverbestortingen, kades, dijken, kribben, dammen, bodembescherming etc. Aan de hand van deze inventarisatie zal de visroutekaart worden aangepast.

Bij het wegnemen van kunstmatige barrières gaat het voornamelijk om barrières die niet langer nodig zijn voor de opwekking van hernieuwbare energie, de binnenvaart, de watervoorziening, bescherming tegen overstromingen of andere gebruiksdoeleinden. Artikel 9.1, NHV, verwijst specifiek naar de Kaderrichtlijn Water (KRW), met name artikel 4, leden 3, 5 en 7, en Verordening (EU) nr. 1315/2013, en met name artikel 15. Periodieke herbeoordeling van de noodzaak van barrières maakt onderdeel uit van de KRW.

Een eerste toepassing van het Europese richtsnoer voor de definitie van vrijstromende rivieren (CIS Guidance Document No. 41, Criteria for identifying free-flowing river stretches, hierna de Guidance) laat zien dat Nederland geen of een zeer beperkte bijdrage kan leveren aan de doelstelling om uiterlijk in 2030 minstens 25.000 km rivieren weer vrij stromende rivieren te maken in de Unie. Er is sprake van een bijdrage wanneer de lengte van het vrijstromende deel van een (kenmerkend, homogeen) riviertraject lang genoeg is om typische processen toe te staan, zoals meandering en grindbankvorming, en als daarnaast de longitudinale, laterale en verticale connectiviteit op orde is. Voor alle sterk veranderde waterlichamen, waaronder alle grote rivieren en het overgrote deel van kleinere rivieren en beken, is dit (tevens volgens de Guidance) niet het geval.

Verder wordt er middels het uitwerken van een addendum op de Guidance gewerkt aan aanvullende criteria om partiële vooruitgang op 'connectiviteit' in beeld te brengen. Toepassing van het addendum is optioneel.

Bij een groot deel van de riviermondingen en (voormalige) estuaria is de zoet-zout overgang voorzien van een kunstmatige barrière in verband met de veiligheid tegen overstromingen. De loop van de rivieren en veel beken is vastgelegd. Om scheepvaart te faciliteren wordt de diepte van de rivieren gereguleerd, onder andere door stuwen, baggeren en bestortingen. Hierdoor kunnen de typische rivierprocessen waar dit artikel naar verwijst niet plaatsvinden en is de connectiviteit op veel plekken niet op orde.

Van de stromende wateren zijn er 13 oppervlaktewaterlichamen onder de KRW (allen (delen van) beken) die de status 'natuurlijk' hebben, allen in het Maasstroomgebied. De meeste stromende wateren hebben de status sterk veranderd, vanwege onomkeerbare fysieke ingrepen vanwege functies als waterveiligheid, scheepvaart en ook cultuurhistorische waarden. Volgens de hierboven genoemde Guidance is met name voor de natuurlijke waterlichamen te verwachten dat eventuele barrières verwijderd kunnen worden, gezien de natuurlijk status van de oppervlaktewaterlichamen. Deze

waterlichamen kunnen daarmee mogelijk (op termijn) een bijdrage leveren aan het aantal kilometer vrijstromende rivieren.

Het artikel beoogt het wegnemen van barrières zonder significant negatieve effecten aan gebruiksfuncties. Of (eventuele) barrières in de oppervlaktewaterlichamen met natuurlijke status weggenomen kunnen worden wordt binnen de KRW breed en gebiedsgericht bekeken. Daarbij is van belang dat het waterbeheer niet alleen gericht is op het afvoeren van water, maar ook op het vasthouden van water om verdroging tegen te gaan en afvoerpieken te dempen. Dit sluit aan bij de nationale klimaatadaptatiestrategie en de principes van water en bodem sturend.

Onder de Kaderrichtlijn Water zijn en worden daarnaast wel maatregelen genomen om de ecologische effecten van barrières te verzachten. Te denken valt aan de aanleg van vispassages en sluisbeheer. De maatregelen die tot eind 2027 zijn en worden genomen, zijn opgenomen in de KRW stroomgebiedbeheerplannen (SGBP) 2022-2027¹³⁵. Volgens de KRW systematiek (6-jarige cyclus) wordt op dit moment gewerkt aan SGBP 2028-2033 met maatregelen. Deze worden eind 2027 vastgesteld.

Aanvullende maatregelen voor de verbetering van de natuurlijke functies van de betrokken overstromingsgebieden tot 2030 zijn bijvoorbeeld opgenomen in Natura 2000-beheerplannen¹³⁶ en in de Programmatische Aanpak Grote Wateren.

8.4.3 Doelen voor de periode na juni 2032

Ook voor het (eventueel) wegnemen van kunstmatige barrières na juni 2032 wordt aangesloten bij de KRW. Daar is iedere 6 jaar een actualisatie voorzien. Daarbij worden de motiveringen ten aanzien van de significante schade die herstelmaatregelen zouden veroorzaken getoetst en zo nodig keuzes en maatregelen herzien.

Het is niet de verwachting dat dit zal leiden tot uitbreiding van totale netto extra lengte aan vrij stromende rivieren die tegen 2040 en 2050, ten opzichte van 2020, kan worden bereikt door het wegnemen van bestaande kunstmatige barrières vanaf 2020. Het is wel de verwachting dat mitigerende maatregelen, ook in en rond de oppervlaktewaterlichamen met een status 'sterk veranderd', blijven bijdragen aan de verbindingen van rivieren en de verbetering van de ecologische functies van de bijbehorende overstromingsgebieden. Daarbij zullen ook maatregelen in het kader van artikel 4 (waaronder 4.7 herstel van leefgebieden van soorten) een belangrijke bijdrage leveren.

8.4.3 Inzet op artikel 9

Bestaande inzet

Tabel 17. Gebiedsgerichte maatregelen per stroomgebied (voor zowel stromende- als niet stromende wateren) zoals opgenomen in de Stroomgebiedbeheerplannen 2022-2027. Voor de NHV artikel 9 zijn de stromende wateren in het Rijn- en Maasstroomgebied relevant. Maatregelen per oppervlaktewaterlichaam zijn terug te vinden in de KRW factsheets¹³⁷.

¹³⁵ [KRW stroomgebiedbeheerplannen 2021-2027](#)

¹³⁶ [beheerplannen Natura2000](#)

¹³⁷ [KRW-factsheets | Het Waterkwaliteitsportaal](#)

Maatregelnaam (eenheid)	Rijn	Maas	Schelde	Eems
Wateronttrekking grond- en oppervlaktewateren				
Aanpassen en verplaatsen grondwaterwinning (stuks)	12	0	0	0
Aanpak puntbronnen				
Vermindering belasting RWZI (stuks)	42	18	5	2
Aanpakken riooloverstorten (stuks)	49	23	0	51
Opheffen ongezuiverde lozingen (stuks)		0	0	0
Afkoppelen verhard oppervlak (ha)	3	40	0	0
Saneren verontreinigde landbodems/grondwater (stuks)	112	1	0	11
Brongericht bestrijdingsmiddelen (stuks)	1	0	0	0
Overige immissiemaatregelen (stuks)	58	2	1	0
Aanpak diffuse bronnen				
Inrichting mest- of spuitvrije zone (km)	0	910	89	0
Verminderen emissie nutriënten landbouw (stuks)	44	7	2	4
Verminderen emissie gewasbeschermingsmiddelen (stuks)	5	5	0	4
Verminderen emissie verkeer en scheepvaart (stuks)	4	0	0	1
Verminderen emissies bouwmaterialen (stuks)	1	0	0	0
Saneren uitlogende oeverbescherming (km)	0	0	0	0
Verwijderen verontreinigde bagger (1000 m ³)	802	72	0	0
Overige brongerichte maatregelen (stuks)	1450	6	1	775
Regulering waterbeweging en hydromorfologie				
Verbreden watersysteem, wetland, verlagen uiterwaard (ha)	248	176	0	0
Verbreden/natuurvriendelijke oever langzaam stromend of stilstaand water (km)	381	322	41	17
Verbreden/hermeandering/ natuurvriendelijke oever (snel) stromend water (km)	410	401	6	27
Aanleg nevengeul / herstel verbinding (km)	78	62	0	0
Vispasseerbaar maken kunstwerk (stuks)	346	271	10	16
Verondiepen watersysteem (ha)	9	0	0	0
Verdiepen watersysteem (overdimensioneren) (ha)	348	0	0	0

Maatregelnaam (eenheid)	Rijn	Maas	Schelde	Eems
Omlleiden/scheiden waterstromen (stuks)	32	0	0	0
Invoeren/wijzigen doorspoelen (stuks)	23	1	0	0
Aanpassen waterpeil (stuks)	28	4	0	3
Vasthouden water in haarvaten van systeem (ha)	15281	0	0	0
Gewenst grond- en oppervlaktewaterregime (ha)	5	8198	0	0
Overige inrichtingsmaatregelen (stuks)	119	28	2	10
Overige gebiedsgerichte maatregelen				
Aanleg speciale leefgebieden voor vis (ha)	4	0	0	5
Aanleg speciale leefgebieden flora en fauna (stuks)	72	0	2	1
Aanleg zuiveringsmoeras (ha)	5	0	0	0
Actief vegetatie- of waterkwaliteitsbeheer (km)	1318	1098	49	322
Actief visstands- of schelpdierstandsbeheer (ha)	185162	0	0	0
Aanpassing begroeiing langs water (km)	32	415	2	0
Beheren grootschalige grondwaterverontreinigingen (stuks)	2	0	0	0
Mijden risico-functies grondwaterbeschermingsgebied (stuks)	11	1	0	0
Beperken recreatie (stuks)	4	0	0	0
Beperken scheepvaart (stuks)	13	0	0	0
Wijziging landbouwfunctie (ha)	1630	0	0	0
Financiële maatregelen (stuks)	10	0	0	0
Geven van voorlichting (stuks)	41	0	0	10
Aanpassen/introduceren (nieuwe) wetgeving (stuks)	7	0	0	1
Opstellen nieuw plan (stuks)	6	1	0	2
Overige generieke regelen (stuks)	1	0	0	0
Overige instrumentele maatregelen (stuks)	72	98	5	2
Overige beheermaatregelen (stuks)	95	1	0	0
Overige RO-maatregelen (stuks)	11	0	0	0
Uitvoeren onderzoek				
Uitvoeren onderzoek (stuks)	205	39	14	40

Aditionele inzet

Afweging over de benodigde inzet vindt plaats bij het reguliere proces van de KRW. Hierbij kan de karakterisering van een oppervlaktewaterlichaam worden heroverwogen en wordt gekeken of nieuwe maatregelen noodzakelijk zijn. Op dit moment loopt dat proces in het kader van de 4de tranche Stroomgebiedbeheerplannen, die eind 2027 ingaan.

NB; het gaat dan om inzet specifiek vanuit art.9; artikel 4 vraagt ook om maatregelen in het rivierengebied. De invulling van artikel 4 wordt hier niet opgevoerd om dubbel opnemen te voorkomen. In gebiedsgerichte uitwerkingen komen de opgaven vanuit verschillende artikelen in samenhang bij elkaar (zie uitleg onder 8.4.1).

8.4.4 Monitoring

Voor de inventarisatie van de kunstmatige barrières in en rond oppervlaktewateren wordt in 2026 de bestaande website met de nationale visroutekaart¹³⁸ aangevuld.

De KRW onderscheidt 3 soorten metingen: toestand- en trendmonitoring, operationele monitoring en monitoring voor nader onderzoek. De toestand van de waterlichamen wordt bepaald door de metingen af te zetten tegen de doelen. Hiervoor worden zowel de resultaten van toestand- en trend- als de operationele monitoring gebruikt. Het monitoren van de kwaliteit van het oppervlaktewater gebeurt door het meten van stoffen, het meten van de aanwezigheid van planten en dieren en van de hydromorfologie. Het monitoren voor grondwater betreft het meten van stoffen en de waterkwantiteit. Met dit hoofdstuk wordt invulling gegeven aan bijlage VII, deel A, punt 4 en deel B, punt 2, KRW.

Tijdens een planperiode voeren waterbeheerders de geplande maatregelen en toestandsbeoordelingen uit. Zij leveren elk jaar uiterlijk in maart informatie aan over de voortgang van de uitvoering van KRW-maatregelen.

Zij leveren elk jaar in juni informatie aan over de toestand van de oppervlaktewaterlichamen. Voor grondwaterlichamen gebeurt dit driejaarlijks.

In september publiceert het Informatiehuis Water de geactualiseerde (tussentijdse) KRW-factsheets met informatie per waterlichaam op het Waterkwaliteitsportaal.

Meer informatie over monitoring is te vinden in H3 van de Stroomgebiedbeheerplannen (deel A, nationale deel).¹³⁹

¹³⁸ [nationale visroutekaart](#)

¹³⁹ [stroomgebiedbeheerplannen-rijn-maas-schelde-en-eems-2022-2027_1\(3\).pdf](#)

8.5 Diversiteit van bestuivers en bestuiverpopulaties (artikel 10)

Tabel 18. Samenvatting van de verplichtingen uit artikel 10 van de NHV

Artikel	Inhoud	Aard verplichting	Datum 1e verplichting
10.1	De lidstaten verbeteren de diversiteit van bestuivers en keren uiterlijk in 2030 de afname van bestuiverpopulaties en realiseren daarna een toenemende trend voor bestuiverpopulaties tot een bevredigend niveau is bereikt.	Resultaatsverplichting op het verbeteren van de diversiteit van bestuivers, het stoppen van de achteruitgang en het realiseren van een toenemende trend tot een bevredigend niveau is bereikt.	2030
10.2 10.3 10.4	Lidstaten verzamelen met de door Europa vastgestelde aanpak jaarlijks gegevens over de abundantie en diversiteit van bestuiversoorten in de verschillende ecosystemen, en voor het beoordelen van trends voor bestuiverpopulaties en de doeltreffendheid van de genomen herstelmaatregelen. Lidstaten verzekeren dat de monitoringgegevens afkomstig zijn van een toereikend aantal locaties om een representatieve weergave voor het gehele grondgebied te verzekeren. Lidstaten bevorderen, waar passend, burgerwetenschap bij de verzameling van monitoringgegevens en voorzien in toereikende middelen voor de uitvoering van die taken.	Resultaatverplichting op het toepassen van de voorgeschreven monitoringsmethode.	2030

8.5.1 Nationale aanpak

Bestuivers zijn van groot belang voor de biodiversiteit. Zo'n 80 procent van de Nederlandse bomen en planten zijn voor hun voortplanting afhankelijk van bestuivers. Zonder bestuivers zou de plantenrijkdom snel verarmen en daarmee neemt ook de rijkdom van dieren af die afhankelijk zijn van deze planten. Bestuivers vormen daarnaast ook een belangrijke voedselbron voor andere soorten, o.a. Europees beschermde vogelsoorten. Ook voor voedselzekerheid zijn bestuivers van belang, de productie van zo'n 75 procent van de in Nederland verbouwde voedselgewassen (met name groente, fruit en eiwitgewassen) is afhankelijk van bestuivers.¹⁴⁰ Bestuivers dragen ook bij aan natuurlijke plaagbestrijding.¹⁴¹

Dit artikel verplicht lidstaten om effectieve maatregelen te treffen om de negatieve trend van bestuiverpopulaties te keren in uiterlijk 2030. Om vervolgens een stijgende trend in te zetten tot een bevredigend niveau bereikt is. Lidstaten stellen zelf een bevredigend niveau vast op basis van de meest recente wetenschappelijke kennis en een richtinggevend kader van de EU (voor 2030). Het richtinggevend kader voor het bevredigende niveau wordt in 2028 verwacht, waarna er in Nederland een proces wordt opgezet om, binnen dit kader, een bevredigend niveau vast te stellen. Naast het treffen van maatregelen moeten lidstaten jaarlijks de bestuiverpopulaties landelijk monitoren met een monitoringsmethodiek voorgeschreven vanuit Europa. De trend moet iedere 6 jaar vastgesteld worden.

Binnen de NHV gaat het om de bestuiverpopulaties van wilde bijen (waaronder hommels), zweefvliegen, dag- en nachtvlinders. In Nederland zijn er 353 soorten wilde bijen, 307 soorten zweefvliegen, 53 soorten dagvlinders en ongeveer 2200 soorten nachtvlinders. Er moet voor de NHV ingezet worden op zowel soortendiversiteit als aantallen van een soort. De honingbij wordt door imkers gehouden in bijenkasten en wordt door de Europese Commissie niet geassocieerd als een wilde bij. De honingbij wordt daarom niet meegerekend bij het bepalen van de trend van bestuivers. In de onderstaande teksten vallen wilde bijen (waaronder hommels), zweefvliegen, dag- en nachtvlinders onder de term bestuivers.

¹⁴⁰ De genoemde percentages zijn inclusief honingbijen

¹⁴¹ https://www.ipbes.net/sites/default/files/downloads/pdf/spm_deliverable_3a_pollination_20170222.pdf; [DeGrootetal2016 Alterra-rapport 2716 Wilde bestuivers voor teelt peer en aardbei.pdf](#); [Microsoft Word - Belang van bestuivers voor de Nederlandse fruit-def.docx](#); [Nationale Bijenstrategie](#)

Huidige trend bestuivers in Nederland

Uit de Rode Lijst Bijen (2018)¹⁴² en de Rode Lijst Zweefvliegen (2023)¹⁴³ blijkt dat meer dan de helft van de bijensoorten en bijna de helft van de zweefvliegsoorten een bedreigde status heeft. In Nederland is 55% van de bijensoorten en bijna de helft van de zweefvliegsoorten met uitsterven bedreigd of al verdwenen. De populatie dagvlinders is sinds 1992 met meer dan 50% afgenomen.¹⁴⁴ Volgens de Rode Lijst Vlinders (2019)¹⁴⁵ zijn 15 soorten al uit Nederland verdwenen en is slechts 38% van de soorten niet bedreigd. Alleen de trend bij nachtvlinders is in de afgelopen tien jaar relatief stabiel gebleven, wat mede te verklaren is door de grote soortenrijkdom binnen de groep.¹⁴⁶ Een onderzoek van EIS (2025)¹⁴⁷ wijst uit dat natuurgebieden de belangrijkste leefgebieden zijn voor bijen en zweefvliegen. Dit wordt ook veroorzaakt door de verslechtering van condities voor bestuivers buiten natuurgebieden.

De negatieve trends laten zien dat er meer inzet nodig is om de achteruitgang van bestuiverpopulaties in Nederland te keren en daarmee de vastgestelde doelstellingen en resultaatverplichting te behalen. Dit wordt ook bevestigd in de evaluatie van vijf jaar Nationale Bijenstrategie (NBS)¹⁴⁸ uit 2023. Een grootschalige landelijke aanpak is nodig met zowel generieke als gebiedsgerichte maatregelen om bestuiverpopulaties te kunnen behouden en bevorderen.

Wat is er nodig voor een geschikt leefgebied?

Om een geschikt leefgebied voor bestuivers te creëren, is het randvoorwaardelijk dat maatregelen zich richten op het verminderen van drukfactoren. De belangrijkste drukfactoren voor bestuivers zijn gewasbeschermingsmiddelen, stikstof, verdroging, waterkwaliteit en intensivering van het leefgebied, bijvoorbeeld door verstening of eenvormig landgebruik.¹⁴⁹ Gewasbeschermingsmiddelen zijn in sommige gevallen direct giftig voor bestuivers en verminderen hun leefgebied en voedselbronnen. Stikstofdepositie leidt tot verandering in de plantensamenstelling, waardoor het voedselaanbod voor bestuivers afneemt. Verdroging vermindert de beschikbaarheid van nectar en stuifmeel en verkleint de overlevingskansen van planten. Intensivering van het leefgebied leidt bovendien tot een sterke afname van divers inheems voedselaanbod en nestelgelegenheid. Deze drukfactoren hebben een negatieve impact op zowel de aantallen als de soortensamenstelling van bestuivers.

Honingbijen kunnen een drukfactor zijn voor wilde bestuivers bij gebrek aan voedselbronnen en leefgebied. De voedselbehoefte van verschillende soorten bestuivers verschillen, bij voldoende en divers voedselaanbod zullen honingbijen geen drukfactor zijn voor wilde bestuivers, omdat ze foerageren op andere plantensoorten. Bij gebrek aan voedselbronnen ontstaat overlap in de plantensoorten waarop honingbijen en wilde bestuivers foerageren, waardoor ze met elkaar concurreren om voedsel. Met name voor specialistische soorten is dit een probleem, zij zijn voor hun voedsel afhankelijk van één of enkele soorten waardplanten.¹⁵⁰

Daarnaast is geschikt ecologisch beheer en inrichting essentieel om de juiste condities voor bestuivers te creëren. Ecologisch beheer zoals gedefinieerd in Basiskwaliteit Natuur is het onderhouden van groen met natuurlijke processen als uitgangspunt, gericht op het versterken van gebiedseigen biodiversiteit die past bij de lokale situatie.¹⁵¹ Belangrijke onderdelen van ecologisch beheer voor bestuivers zijn het vermijden van pesticiden en gewasbeschermingsmiddelen, gefaseerd maaien, genetisch inheemse beplanting, het afvoeren van maaisel en natuurlijke verschraling. Dit zorgt voor een gevarieerde

¹⁴² [Basisrapport Rode Lijst bijen 2018 Compleet.pdf](#)

¹⁴³ [Basisrapport Rode Lijst Zweefvliegen.pdf](#)

¹⁴⁴ [Trend van dagvlinders, 1992-2024 | Compendium voor de Leefomgeving](#)

¹⁴⁵ [ea504174-725d-4b69-9401-ba364f4ed3de.pdf](#)

¹⁴⁶ [Trend van nachtvlinders, 2014-2024 | Compendium voor de Leefomgeving](#)

¹⁴⁷ Onderzocht in de periode van 2000-2023 met 190.000 veldbezoeken voor bijen en 240.000 veldbezoeken voor zweefvliegen.

¹⁴⁸ <https://open.overheid.nl/documenten/49648b82-4565-4245-adae-76d5873c75dc/file>

¹⁴⁹ Zie bovenstaande bronnen

¹⁵⁰ Cappellari, A., Bonaldi, G., Mei, M., Paniccia, D., Cerretti, P., & Marini, L. (2022). Functional traits of plants and pollinators explain resource overlap between honeybees and wild pollinators. *Oecologia*, 198(4), 1019–1029.

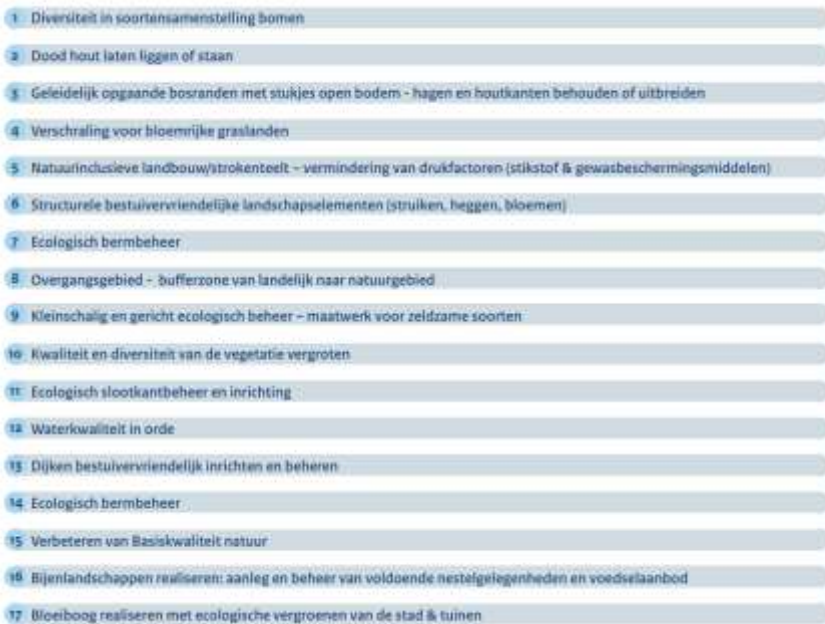
¹⁵¹ [rapport-basiskwaliteit-natuur-bebouwde-omgeving.pdf](#)

leefomgeving voor insecten, vogels en kleine zoogdieren. Ecologisch beheer kan uitvallen in diverse soorten, waaronder bermbeheer en het beheer van dijken, natuurgebieden, slootkanten en stadsparken.

Bestuivers stellen specifieke eisen aan hun leefomgeving die in generiek beleid voor natuurherstel niet altijd worden geborgd. Dit hangt onder andere samen met de relatief kleine ruimtelijke schaal waarop voldoende en divers voedselaanbod in combinatie met geschikte nestelgelegenheden aanwezig moet zijn (variërend tussen de 50 en 500 meter). Een geschikt leefgebied voor bestuivers bestaat uit nestelruimte, zoals warme open plekken (ondergronds), dood hout, holle stengels en specifieke soorten planten. Daarnaast is het belangrijk dat er voldoende en divers inheems voedselaanbod aanwezig is. Dit voedsel bestaat voornamelijk uit nectar en stuifmeel uit bloemen. Tot slot hebben bestuivers structuur in het landschap nodig om elkaar te ontmoeten, territoria af te bakenen, zich te verplaatsen tussen voedselbronnen en hun nest terug te vinden.

De onderstaande infographic (figuur 13) is opgesteld op basis van bestaande wetenschappelijke rapporten en een kennissessie met EIS Kenniscentrum Insecten, Naturalis, Wageningen Environment Research en De Vlinderstichting. In de infographic zijn de randvoorwaarden te zien voor het herstellen van bestuiverpopulaties en de mogelijke maatregelen in verschillende ecosystemen.

Figuur 11. Infographic met randvoorwaarden en mogelijke maatregelen voor bestuivers voor de inrichting van een goed leefgebied.

Inzet op bestuivers

Voor artikel 10 ligt de resultaatverplichting om voor 2030 de negatieve trend te keren. Momenteel staan de helft van alle bestuivers op de Rode Lijst en is de helft van bijna alle soorten bestuivers met uitsterven bedreigd of al verdwenen. Behalve de Nationale Bijenstrategie, wat een vrijwillig samenwerkingsverband is, is er nog geen bestaand beleid specifiek gericht op het bevorderen en behouden van bestuivers. Om de negatieve trend te keren voor 2030 en daarna bevredigende niveaus te bereiken, is snelle actie vereist.

Vanwege het brede leefgebied van bestuivers (bestuivers komen voor in heel Nederland) en de vele soorten maatregelen is een goede samenwerking tussen het Rijk, de provincies, gemeenten, waterschappen, natuur- en landschap beherende organisaties en de landbouwsector noodzakelijk. Daarnaast kunnen kennisinstellingen, maatschappelijke organisaties, bedrijven en burgers een belangrijke rol spelen in het vergroten en delen van kennis en bestuivervriendelijke inrichting van (private) terreinen.

In dit Ontwerp-Natuurplan is een eerste richting beschreven voor de Nederlandse inzet op bestuivers. Dit zal voor het definitieve Natuurplan (2027) verder uitgewerkt worden naar concrete maatregelen op Rijksniveau in samenwerking met de medeoverheden, kennisinstellingen en andere belanghebbenden. De inzet op bestuivers wordt uitgebreider behandeld onder 8.5.3.

Naast het voortzetten van het huidige beleid wat bijdraagt aan de doelstellingen van artikel 10, zoals de Nationale Bijenstrategie en Kennisimpuls bestuivers, kan er additioneel worden ingezet op 5 aspecten.

1. Om de dalende trends van bestuivers te keren is restrictief en zorgvuldig gebruik van gewasbeschermingsmiddelen van groot belang. Hier heeft het Rijk een taak en verantwoordelijkheid. Door bestuivers mee te nemen in de nieuwe convenanten voor gewasbeschermingsmiddelen kunnen maatregelen worden aangescherpt op negatieve effecten van middelen op bestuivers. Ook kan worden ingezet op het meenemen van doelen voor gewasbescherming bij de zonering rondom Natura 2000-gebieden en het beter beoordelen van de effecten van middelen op verschillende soorten bestuivers. De inzet op andere drukfactoren is te vinden in hoofdstuk 6 en de uitwerking van de andere artikelen.
2. Naast reductie van gewasbeschermingsmiddelen is ecologisch beheer en het vergroten van het aanbod van belang het leefgebied van bestuivers te verbeteren. Zowel Rijksgronden als arealen in

beheer van medeoverheden belangrijke leefgebieden voor bestuivers. Voor het definitieve Natuurplan wordt onderzocht welk ambitieniveau nodig en haalbaar is met inzet van de beschikbare middelen.

3. Er zijn veel raakvlakken met bestaand beleid en andere NHV-artikelen. Veel beheer en inrichtingsvoorschriften zijn nu echter niet op het juiste schaalniveau voor bestuivers. Bestuivers kunnen door het Rijk (in samenwerking met medeoverheden) daarom meegenomen worden in de ontwikkeling van (nieuw) beleid bij aanpalende beleidsdossiers en initiatieven zoals pakketten voor prioritaire gebieden en zonerings-, natuurbeheer-, agrarisch natuurbeheer-, Basiskwaliteit Natuur, Groenblauwe dooradering, de bossenstrategie en de uitwerking van inzet op andere artikelen van de NHV (voornamelijk artikel 4, 8, 11 en 12).
4. Er wordt onderzocht of de beschikbare middelen voor subsidies voor Bijenlandschappen door het Rijk verhoogd kunnen worden. Bijenlandschappen hebben een positief effect op bestuivers via bestuivervriendelijk beheer, inrichting van nestelgelegenheid en voldoende divers voedselaanbod.
5. Tot slot is het belangrijk om de druk van honingbijen op wilde bestuivers te verlagen. Door gebrek aan voedsel en leefgebied ontstaat er concurrentie tussen gehouden bijen en wilde bestuivers. Er kan worden ingezet op een verbod voor het plaatsen van bijenkasten in natuurgebieden en op het hanteren van een maximum rondom de belangrijkste gebieden voor wilde bestuivers.

8.5.2 Oppervlakte en gebieden waar herstelmaatregelen gelden

Bestuivers komen voor in heel Nederland, variërend van generieke soorten tot specialistische soorten die gebonden zijn aan specifieke habitattypen. Maatregelen worden in de periode naar het definitieve Natuurplan (september 2026) nog specifiekier uitgewerkt, waarna gekeken kan worden waar in Nederland de maatregelen het beste geïmplementeerd kunnen worden. Hierbij zullen gebruiksfuncties van grond, veiligheid en andere hersteldoelen in acht worden genomen om geschikte gebieden voor implementatie te identificeren. Ook wordt in de periode naar het definitieve Natuurplan onderzocht op hoeveel oppervlakte er landelijk per maatregel ingezet gaat worden. Dit is deels een gebiedsgericht proces, waarbij provincies, gemeenten en waterschappen verder invulling geven aan de Nationale kaders met de Rijksoverheid als systeemverantwoordelijke. Voor nu wordt heel Nederland, met uitzondering van de zoutwateren, opgenomen als mogelijk gebied voor de implementatie van maatregelen ten behoeve van bestuivers en kan er nog geen inschatting worden gemaakt van het totale oppervlak waarvoor herstelmaatregelen gelden.

Er wordt onderzocht of kansencarten een rol kunnen spelen in het bepalen van de te herstellen gebieden. Kansencarten laten zien welke maatregelen waar het meeste kans van slagen hebben, onder andere op basis van verschillende bestuiver ecoprofielen. Daarnaast bevatten ze regionale aanbevelingen voor maatregelen voor het versterken en behouden van bestuiverhotspots, en voor het verbinden van leefgebieden met gerichte aanbevelingen voor beheer en aanleg. Een voorbeeld van een kansencartaat die al is ontwikkeld, is de kaart die is gemaakt voor West-Brabant.¹⁵²

8.5.3 Inzet op artikel 10

In de alinea's hieronder wordt eerst de bestaande inzet beschreven (wat doen we nu al) waarna we ingaan op de additionele inzet; wat gaan we extra doen om de NHV-doelen te halen.

Bestaande inzet

Er lopen op Rijksniveau al een aantal initiatieven waarbij er op vrijwillige basis wordt ingezet op herstel van bestuiverpopulaties en het vergroten van kennis. Deze initiatieven worden in de paragrafen hieronder beschreven. Ook bij medeoverheden liggen er geen bestaande verplichtingen voor het verbeteren van de bestuiverpopulaties. Wel zijn er door medeoverheden diverse initiatieven opgezet. Hoewel deze vaak op relatief kleine schaal plaats vinden, kunnen deze initiatieven dienen als startpunt voor aanvullende maatregelen. Deze zijn nodig om in de verschillende ecosystemen geschikte leefgebieden voor bestuivers te creëren. Er wordt door enkele medeoverheden (op verschillende schaalniveaus) ingezet op onder meer het aanplanten van inheems zaai- of plantgoed, de aanleg van bijenlinten, het plaatsen van bijenburchten en het stimuleren van rode lijst soorten. Er wordt daarnaast door veel medeoverheden op verschillende schaalniveaus en onderdelen al ingezet op ecologisch beheer,

¹⁵² <https://bijenlandschapwestbrabant.nl/kansencartaat/>

maar het wordt nog niet op grote schaal toegepast. Zo zetten meerdere gemeenten en provincies zich in voor natuurlijk bermbeheer, in de vorm van verschraling, gefaseerd maaien, afvoer van maaisel en ecologische verbinding. Ook wordt er door een aantal waterschappen en provincies ingezet op bloemrijke dijken.

De Nationale Bijenstrategie

De Nationale Bijenstrategie (NBS) is in 2018 op initiatief van het Ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur vastgesteld, als antwoord op de geconstateerde achteruitgang van bestuiverpopulaties in Nederland en de wereld. Binnen de NBS werkt het Rijk samen met meer dan honderd diverse partijen, waaronder kennisinstellingen, soortenorganisaties, medeoverheden, belangenbehartigers en de private sector. De NBS heeft als hoofddoel om voor 2030 bestuivers duurzaam te bevorderen en behouden. Bij de start richtte de NBS zich op drie kernthema's: het bevorderen van de biodiversiteit; het verbeteren van de wisselwerking tussen landbouw en natuur; en het helpen van imkers om de gezondheid van de honingbij te verbeteren. Als herijking van de strategie heeft de NBS voor de vijf jaar evaluatie samen met de partners een Theory of Change opgesteld, waarin de strategie is opgedeeld in negen thema's. De vijf jaar evaluatie van de NBS laat zien dat er verschillende resultaten zijn geboekt bij o.a. regionale bijenlandschappen voor het creëren van nest- en voedselgelegenheden, het verminderen van gewasbeschermingsmiddelen, professionele imkerij en kennisontwikkeling- en verspreiding en het verbeteren van burgerwetenschap.

De vijf jaar evaluatie van de NBS laat zien dat meer inzet op landelijk niveau nodig is om de doelen van de NBS te behalen. De hoofdreden hiervoor is dat de resultaten van de NBS gebaseerd zijn op de vrijwillige inzet van de betrokken partijen. De NBS heeft dus geen bindend aspect. De gerichte aanbevelingen vanuit de vijf jaar evaluatie richten zich onder andere op de vermindering van drukfactoren, natuurinclusieve inrichting van het stedelijk- en landelijk gebied, verbetering van monitoring, verdere kennisontwikkeling, en een toekomstbestendige imkerij.

De volgende initiatieven komen voort vanuit de Nationale Bijenstrategie: Kennisimpuls Bestuivers, subsidies voor bijenlandschappen en Ruimte voor bestuivers.

Kennisimpuls Bestuivers

Het onderzoeksprogramma Kennisimpuls Bestuivers sluit aan bij de Nationale Bijenstrategie (NBS) en is gericht op het ontwikkelen, bundelen en toepassen van wetenschappelijke kennis voor het behoud en bevorderen van bestuivers. Het programma beoogt via kennisontwikkeling bij te dragen dat bestuivers ook op de lange termijn hun essentiële rol kunnen blijven vervullen in de voedselproductie en in natuurlijke ecosystemen. Binnen het onderzoeksprogramma ligt de nadruk op wilde bestuivende soorten, waaronder bijen (hommels en solitaire bijen) en zweefvliegen. De uitvoering van het programma ligt bij Wageningen University & Research, met ondersteuning van EIS Kenniscentrum Insecten en in samenwerking met Naturalis.

Het onderzoeksprogramma combineert verschillende onderzoeksmethoden, waaronder literatuurstudies, expertworkshops, veldexperimenten en een analyse van zowel nieuwe als bestaande datasets over bestuivende insecten. Kennisimpuls Bestuivers had in het begin van het programma een sterke focus op kennisontwikkeling en kennisdeling van de benodigde habitatsvereisten voor bestuivers, ook wel in de NBS opgenomen als 'Bed & Breakfast' voor bestuivers. De afgelopen jaren is de kennis voor de habitatvereisten van bestuivers verder ontwikkeld en is ook ingezet om deze kennis verder te verspreiden en delen. Dit is onder andere gedaan via diverse webtools (www.hulpvoorbestuivers.nl) met specifieke adviezen voor verschillende doelgroepen, en lerende netwerken.

Het bovenstaande resulteert in een vijftal concrete doelstellingen voor het nieuwe programma Kennisimpuls Bestuivers, waaraan de komende jaren dient te worden bijgedragen:

1. Het nader uitwerken van voorstellen voor het op landschapsschaal monitoren van trends in de kwaliteit van leefgebied voor bestuivers;
2. Verkennen van de mogelijkheden om bestuivers als indicator te gebruiken voor een bredere natuurwaarde; Dit omvat enerzijds de ontwikkeling van methoden om vegetatiesamenstelling

op grotere schaal te monitoren, zodat veranderingen in leefgebied voor bestuivers inzichtelijk worden gemaakt. Anderzijds wordt gekeken hoe lokale monitoringsgegevens van bestuivende insecten kunnen dienen als indicator voor bredere natuurwaarden.

3. Het optimaliseren van maatregelen in relatie tot natuur-inclusieve landbouw, zowel ter ondersteuning van bestuivers in landbouwgebied, als ten behoeve van verlichting van de drukfactoren op kwetsbare populaties van bestuivers in natuurgebied;
4. Het nader uitwerken van een systematiek voor het ontwerpen en evalueren van een landschappelijke samenhang in maatregelen ten behoeve van bestuivers; Centraal staat de vraag welke maatregelen – genomen door partners van de NBS – op welke locaties de grootste impact hebben, zodat inspanningen zo effectief mogelijk kunnen worden ingezet.
5. Gerichte en efficiënte kennisuitwisseling met initiatieven ter bevordering van bestuivers op landelijk niveau (met focus op partners van de NBS) en op Europees niveau (EU Pollinator Initiative en daaraan gekoppelde kennisprojecten).

Met deze thematische en methodologische aanpak levert de Kennisimpuls Bestuivers een wetenschappelijke basis voor gerichte, effectieve en schaalbare maatregelen ter ondersteuning van wilde bestuivers in Nederland.

Subsidie Bijenlandschappen

De afgelopen twee jaar zijn er subsidies uitgekeerd voor de aanleg, beheer en coördinatie van bijenlandschappen. Een bijenlandschap is een netwerk van leefgebieden waarin een *Bed & Breakfast* voor bestuivers wordt gecreëerd. Dit wordt gedaan door via bestuivervriendelijk beheer en -inrichting voldoende nestgelegenheden en een ecologische bloeihoogte te creëren van voldoende en divers (inheems) voedselaanbod. De eerste resultaten van bijenlandschappen waarin aan de habitatseisen van bestuivers wordt voldaan zijn positief; in de onderzochte gebieden van Groene Cirkel Bijenlandschap waren er na drie jaar 34% meer soorten bijen waargenomen.

Bijenlandschappen worden ook door provincies opgepakt; Zuid-Holland heeft als ambitie om voor 2030 de gehele provincie een aaneengesloten bijenlandschap te maken en ook andere provincies gaan aan de slag met verdere ontwikkelingen voor bijenlandschappen.

Voor de subsidie Bijenlandschappen werken LVVN en de Nationale Bijenstrategie samen met Stichting Deltaplan Biodiversiteitsherstel om de subsidie breder uit te zetten. Dit resulteerde in een groot animo; in twee weken tijd werd er in 2025 voor 1 miljoen euro aan aanvragen ingediend.

Ruimte voor bestuivers: vergroenen van tuinen en openbare ruimte

In 2025 is het thema 'Groene Maatregelen' van de Theory of Change verder uitgewerkt met partners tot een routekaart¹⁵³ met concrete handelingsperspectieven voor de verschillende partijen en stakeholders. Hierin werkt de Nationale Bijenstrategie samen met Stichting Deltaplan Biodiversiteitsherstel, de Tuinbranche Nederland en andere relevante stakeholders op drie verschillende sporen:

- Opschalen aanbod van chemievrij inheems groen
- Activeren vraag chemievrij inheems groen
- Borgen ecologisch beheer

Hiervoor wordt een governance structuur opgericht met afzonderlijke werkgroepen om de drie sporen uit te werken. Voor ecologisch beheer zal voornamelijk samengewerkt worden met de trajecten die volgen uit het Natuurplan.

Programmatie aanpak Basiskwaliteit Natuur (BKN)

BKN richt zich op het realiseren van de juiste condities in abiotiek, inrichting en beheer om algemene soorten te behouden. Hoewel de grootste diversiteit aan bestuivers te vinden is in natuurgebieden, zijn ook ecosystemen buiten deze gebieden een essentieel om goed in te richten voor bestuivers en kunnen met de juiste condities vele aantallen bergen.

¹⁵³ <https://www.nationalebijenstrategie.nl/documenten/2025/09/15/routekaart-groene-maatregelen>

BKN biedt daarom belangrijke handvatten om zowel in stedelijk als landelijk gebied de juiste condities te creëren en zo het leefgebied voor bestuivers te versterken. Deze condities richten zich enerzijds op het verminderen van drukfactoren, bijvoorbeeld door het terugdringen van de input van nutriënten en chemische stoffen en door optimalisatie van hydrologische systemen (Kennisdocument BKN). Anderzijds richten zij zich op het verbeteren van het leefgebied, onder meer door het vergroten van areaal en connectiviteit en door het bevorderen van dynamiek en diversiteit (Kennisdocument BKN). Dit zijn belangrijke aanknopingspunten waarvan bestuivers kunnen profiteren. Daarbij is een goede samenwerking nodig om de juiste schaalniveaus voor bestuivers te waarborgen.

Andere programma's

Daarnaast bevatten veel andere bestaande programma's zoals Groen in en om de Stad (GIOS), de eco-regeling en Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb) aanknopingspunten en elementen die bestuivers kunnen bevorderen. Hierbij zijn in de meeste gevallen wel nog gerichte aanpassingen nodig om ook aan de habitatseisen van bestuivers te kunnen voldoen. Deze programma's staan beschreven bij de andere artikelen en in bijlage I.

Additionele Inzet

Voor artikel 10 ligt de resultaatverplichting om voor 2030 de negatieve trend te keren. Momenteel staan de helft van alle bestuivers op de Rode Lijst en is de helft van bijna alle soorten bestuivers met uitsterven bedreigd of al verdwenen. Behalve de Nationale Bijenstrategie, wat een vrijwillig samenwerkingsverband is, is er nog geen bestaand beleid specifiek gericht op het bevorderen en behouden van bestuivers. Om de negatieve trend te keren voor 2030 en daarna bevredigende niveaus te bereiken, is snelle actie vereist. De maatregelen moeten bovendien op grote schaal worden uitgerold en in alle verschillende ecosystemen (landbouw- en stedelijk ecosysteem, natuurgebieden, bossen en waterrijke gebieden) plaatsvinden, omdat de verschillende soorten bestuivers verspreid over heel Nederland voorkomen.

Er is op basis van bestaande wetenschappelijke rapporten en in samenwerking met kennisinstellingen, provincies, waterschappen en gemeenten gewerkt aan de aanvullende inzet om invulling te geven aan de doelstellingen voor bestuivers. Daarnaast heeft Tauw in opdracht van LNVN gewerkt aan een prioritering van mogelijke maatregelen¹⁵⁴. Hieruit zijn een aantal beleidsrichtingen voortgekomen.

De beleidsrichtingen worden concreter uitgewerkt naar maatregelen voor het definitieve Natuurplan (2027). Hierbij is het noodzakelijk om in beeld te brengen in hoeverre (op hoeveel areaal) er al wordt ingezet op de maatregelen door het Rijk, de provincies, gemeenten en waterschappen. Zo wordt de opgave kwantificeerbaar en kunnen de randvoorwaarden voor het realiseren van de maatregelen op orde worden gebracht, zoals het verbeteren en verspreiden van kennis, borging van taken en verantwoordelijkheden en toereikende financiering. Er zijn daarnaast nog onderzoeken nodig naar een aantal belangrijke kennislacunes. Zo zijn er veelal nog geen drempelwaardes bekend vanaf wanneer een maatregel voldoende effectief is om de problemen voor bestuivers op te lossen. Voor het definitieve Natuurplan wordt tevens onderzocht welk ambitieniveau nodig en haalbaar is met inzet van de beschikbare middelen.

De onderstaande uitgangspunten zijn meegenomen bij het opstellen van de beleidsrichtingen en zullen ook meegenomen worden bij het verder uitwerken van de richtingen in het definitieve Natuurplan:

- Maatregelen zijn nodig om de effecten van stikstof, gewasbeschermingsmiddelen, en verdroging op te lossen of sterk te verminderen. Dit kan als randvoorwaarde worden gezien voor het herstellen van bestuiverpopulaties. De uitwerking van de inzet op stikstof en verdroging staat toegelicht in hoofdstuk 6 en bij de andere artikelen in hoofdstuk 8.
- Voor herstel zijn systeem maatregelen nodig.¹⁵⁵ Echter, systeemgerichte maatregelen zoals stikstofreductie hebben niet direct impact op bestuiverspopulaties. Daarnaast kost de

¹⁵⁴ [Rapport maatregelen bestuivers Natuurplan – Tauw, mei 2026 | Levend Landschap](#)

¹⁵⁵ Leclère et al., 2020 [Bending the curve of terrestrial biodiversity needs an integrated strategy | Nature](#); IPBES 2019 [Global Assessment Report on Biodiversity and Ecosystem Services | IPBES secretariaat](#)

implementatie van deze maatregelen tijd. Het is daarom van belang additionele maatregelen te nemen die op korte termijn van invloed zijn op de ontwikkeling van bestuiverpopulaties. Echter, systeemgerichte maatregelen zoals stikstofreductie hebben niet direct impact op bestuiverspopulaties. Daarnaast kost de implementatie van deze maatregelen tijd. Het is daarom van belang additionele maatregelen te nemen die op korte termijn van invloed zijn op de ontwikkeling van bestuiverpopulaties.

- Maatregelen om drukfactoren te verlagen moeten tegelijkertijd uitgevoerd worden met herstel van het leefgebied om een goede omgeving voor bestuivers te creëren.
- Voor herstel is ruimte nodig.¹⁵⁶ Maatregelen die op grote schaal kunnen worden toegepast moeten daarom hoger geprioriteerd worden. Daarnaast blijkt dat meer habitat nog belangrijker is dan het verhogen van kwaliteit in bestaand leefgebied.¹⁵⁷ Vergoten van niet-productief gebied, Basiskwaliteit Natuur en extensivering van landbouw helpen hierbij. en extensivering van landbouw helpen hierbij.
- Er moeten voldoende maatregelen worden getroffen om 4 aspecten van het leefgebied te verbeteren: voedselaanbod en nestgelegenheid (1), bestuivervriendelijk beheer (2), structuurvariatie (3) en connectiviteit (4). Hierbij is connectiviteit is minder belangrijk voor bestuivers omdat het mobiele soorten zijn. Wel kan worden ingezet op het verbinden van natuurgebieden met groenblauwe dooradering.
- Er moet rekening gehouden worden met de eisen van de verschillende soorten bestuivers. Wilde bijen stellen andere eisen aan hun leefgebied dan zweefvliegen en vlinders. Daarnaast is er aandacht nodig voor de inrichting van het leefgebied van specialisten. Zij zijn vaak afhankelijk van één of enkele waardplanten.
- Er is extra aandacht nodig voor overgangsgebieden en bufferzones rond belangrijke natuurgebieden.
- De prioriteit voor bestuivers ligt in natuurgebieden en het landelijk gebied.
 - Maatregelen voor verbetering van kwaliteit en kwantiteit van natuurgebieden zijn effectief en noodzakelijk. Unieke soorten van zowel bijen als zweefvliegen komen nagenoeg uitsluitend voor in natuurgebieden (Natura 2000 en NNN). De aantallen en diversiteit van bestuivers in natuurgebieden zijn daarbij veel groter dan in agrarisch en stedelijk gebied.¹⁵⁸ Natuurgebieden kunnen als bronpopulaties voor de ontwikkeling van bestuiverspopulaties fungeren. Vanuit hier kunnen bestuivers zich in potentie verspreiden naar andere gebieden. De kwaliteit van veel natuurgebieden en bossen is op dit moment echter laag. Drukfactoren spelen hierin een belangrijke rol, maar de oorsprong van de drukfactoren ligt meestal buiten de natuurgebieden.
 - In het landelijk gebied zijn veel soorten bestuivers verdwenen en de aantallen bestuivers zijn er laag. Er is op dit moment weinig geschikt leefgebied in het landelijk gebied, maar hier ligt wel het grootste areaal met potentieel geschikt leefgebied voor bestuivers. Drukfactoren stikstof, gewasbeschermingsmiddelen en verdroging spelen hier een grote rol, met ook uitwerking naar omliggende (natuur)gebieden.
- Dit betekent niet dat in het stedelijk gebied of waterrijke gebieden geen maatregelen genomen hoeven te worden.
 - Het stedelijk gebied is een kleiner areaal, maar wel belangrijk voor sommige soorten (voornamelijk solitaire bijen), waarbij het stedelijk gebied als bronpopulatie gezien kan worden. Het leefgebied is op dit moment matig geschikt voor bestuivers.
 - Wateren zijn voornamelijk belangrijk voor het larvale stadium van zweefvliegen. Daarnaast bieden o.a. (natuurvriendelijke) oevers, uiterwaarden, en dijken leefgebied voor bestuivers. De stromingsgebieden, dijken en uiterwaarden zijn een areaal van redelijke omvang en vormen daarmee een groot areaal van potentieel leefgebied.

¹⁵⁶ <https://www.pbl.nl/publicaties/landbouw-en-natuurverkenning>

¹⁵⁷ [Critical habitat thresholds for effective pollinator conservation in agricultural landscapes - Wageningen University & Research](#)

¹⁵⁸ [Bestuivers in agrarische, stedelijke en natuurlijke omgeving in Nederland. Aanwezigheid en recente trends - kenniscentruminsecten.nl](#)

Drukfactoren spelen ook in waterrijke gebieden, waarbij de oorsprong van de drukfactoren zich meestal buiten de gebieden zelf bevindt.

Reductie gewasbeschermingsmiddelen

Restrictief en zorgvuldig gebruik van gewasbeschermingsmiddelen is cruciaal voor bestuivers. Hier heeft het Rijk een taak en verantwoordelijkheid. Bestuivers kunnen direct worden blootgesteld aan deze stoffen of indirect worden geraakt doordat hun voedselbron afneemt. Daarnaast kunnen de middelen zich ophopen in de voedselketen. Gewasbeschermingsmiddelen zijn in sommige gevallen direct giftig voor bestuivers, of kunnen leiden tot verminderde voortplanting, verhoogde sterfte of verstoring van gedrag.

De exacte omvang van de benodigde reductie om de bestuivertrend te keren en daarna bevredigende niveaus te behalen, is onduidelijk. Wel is duidelijk dat reductie van gewasbeschermingsmiddelen belangrijk is voor het verbeteren van de bestuiverpopulatie en noodzakelijk voor het creëren van een veilig leefgebied.

Er zijn 3 belangrijke stappen die gezet kunnen worden voor bestuivers:

1. Het meenemen van bestuivers in de nieuwe convenanten rondom gewasbeschermingsmiddelen. Hiermee worden ze ook meegenomen in benodigde onderzoeken en maatregelen, zoals reductie, zonerings rond kwetsbare gebieden en het stimuleren van gebruik van groene middelen.
2. Het beoordelen van de effecten van gewasbeschermingsmiddelen op andere bestuivers naast de honingbij, sluipwesp en hommelmot. Hierbij is er nadrukkelijk aandacht nodig voor de impact van gewasbeschermingsmiddelen op verschillende levensfasen van bestuivers en de impact van cumulatie van deze middelen.
3. Het meenemen van de reductie van gewasbeschermingsmiddelen in de te ontwikkelen zoneringsaanpak.

Voor het definitieve Natuurplan wordt onderzocht welk ambitieniveau nodig en haalbaar is met inzet van de beschikbare middelen.

Ecologisch beheer en inrichting

Ecologisch beheer en het vergroten van de inheemse inrichting zijn bewezen effectieve maatregelen om het leefgebied van bestuivers te verbeteren en de ecologische connectiviteit te bevorderen. Deze maatregelen bieden een mogelijkheid om op grote schaal een positief effect te realiseren op bestuiverpopulaties. Ecologisch beheer kan, wanneer de (financiële) randvoorwaarden voor de uitvoering op orde zijn, toegepast worden op een groot deel van de groene ruimten in Nederland, zoals bermen, slootkanten, dijken, parken en natuurgebieden. De totale (lange termijn) kosten van ecologisch maaibeheer zijn in veel gevallen lager dan standaard maaibeheer.¹⁵⁹ Wel zijn er investeringskosten nodig voor de omschakeling naar ecologisch beheer, bijvoorbeeld voor het aanschaffen van de juiste apparatuur en de omscholing van groenbeheerders, en middelen voor het uitvoeren van ecologisch beheer waar de kosten hoger zijn dan de huidige beheermaatregelen. Er wordt door veel medeoverheden op verschillende schaalniveaus en onderdelen al ingezet op ecologisch beheer, maar het wordt nog niet op grote schaal toegepast. Zo zetten meerdere gemeenten en provincies zich in voor natuurlijk bermbeheer, in de vorm van verschraling, gefaseerd maaien, afvoer van maaisel en ecologische verbinding. Ook wordt er door een aantal waterschappen en provincies ingezet op bloemrijke dijken.

Ecologisch beheer en inrichting is belangrijk voor het herstellen van bestuiverpopulaties. Voor het definitieve Natuurplan wordt daarom onderzocht welk ambitieniveau nodig en haalbaar is met inzet van de beschikbare middelen. Belangrijk aandachtspunt bij ecologisch beheer is dat dit niet conflicteert met onder andere de veiligheidsvoorschriften of andere gebruiksfuncties. Zowel Rijksgronden als arealen in beheer van medeoverheden zijn belangrijke leefgebieden voor bestuivers, bijvoorbeeld dijken, parken, bermen, natuurgebieden en slootkanten. Met ecologisch beheer en aanbod kan hier veel impact gemaakt worden op het verbeteren van leefgebied van bestuivers. Er is bij de verdere uitwerking van maatregelen

¹⁵⁹ <https://open.overheid.nl/documenten/9a6290a7-052f-4bd4-be7a-3e8f0b0d6060/file>

voor ecologisch beheer ook aandacht nodig voor de belemmeringen die er momenteel zijn bij het toepassen ervan.

Ook agrariërs kunnen bijdragen aan het herstel van bestuiverspopulaties middels het inzetten van ecologisch maaibeheer. Aangezien dit een directe invloed heeft op hun bedrijfsvoering, wordt het inpassen van ecologisch maaibeheer in agrarische bedrijfsvoering programmatisch onderzocht in samenhang met de programmatische aanpak graslandvlinderindex (Art. 11).

Bijenlandschappen

Een bijenlandschap is een netwerk van leefgebieden waarin een Bed & Breakfast voor bestuivers wordt gecreëerd. Dit wordt gedaan met bestuivervriendelijk beheer en -inrichting voor voldoende nestelgelegenheden, en het creëren van een ecologisch bloeihoog voor het waarborgen van voldoende en divers (inheems) voedselaanbod. Bijenlandschappen zijn regionale samenwerkingen met verschillende stakeholders en hebben een enorm positief effect. Na drie jaar zijn er in de onderzochte gebieden 34% meer soorten bijen waargenomen¹⁶⁰.

De afgelopen twee jaar is een kleine incidentele subsidie voor bijenlandschappen beschikbaar gesteld vanuit de Nationale Bijenstrategie. Het budget voor dit jaar is verhoogd met 5 ton en net als vorig jaar werken LVVN en de Nationale Bijenstrategie nu samen met Deltaplan Biodiversiteitsherstel om de subsidie breder uit te zetten. Dit resulteerde in een groot animo; met een openingstijd van maar twee weken, werd er in 2025 maar liefst voor 1 miljoen euro aan aanvragen ingediend. Dit jaar met een openingstijd van vier weken is voor 3 miljoen euro aan aanvragen ingediend.

Er wordt onderzocht of de beschikbare middelen voor subsidies voor Bijenlandschappen door het Rijk verhoogd kunnen worden. Bijenlandschappen zijn effectief, kunnen snel geïmplementeerd worden en er is veel belangstelling voor de subsidies. Voor de subsidies moet nog wel een regeling opgezet worden.

Bestuivers meenemen in lopende trajecten

Beheer- en inrichtingsprincipes voor bestuivers kunnen meegenomen worden in de ontwikkeling van nieuw beleid bij aanpalende beleidsdossiers. In alle ecosystemen moeten maatregelen voor bestuivers genomen worden. Door aan te sluiten bij bestaande beleidsdossiers kan er efficiënt en op veel verschillende plekken ingezet worden op bestuivers. Veel beheer- en inrichtingsvoorschriften kunnen met kleine aanpassingen ook bijdragen aan het behouden van bestuivers, maar zijn op dit moment nog niet op het juiste schaalniveau voor bestuivers ingesteld (50-500 m) voor voedselaanbod en nestelgelegenheden. De aanpalende beleidsdossiers die het meest van belang zijn, liggen (op basis van de uitgangspunten) bij pakketten voor prioritaire gebieden en zoning, natuurbeheer van NNN-gebieden en Natura-2000 gebieden, Basiskwaliteit Natuur, Groenblauwe dooradering en de Bossenstrategie. Ook uitvoering geven aan de KRW en de ontwikkeling naar een meer natuurinclusieve landbouw kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan een gezond leefgebied voor bestuivers. Daarnaast kan er ook worden ingezet op het meenemen van kaders voor bestuivers bij andere beleidsdossiers, zoals het agrarisch natuur en landschapsbeheer (ANLb), de ecoregeling, en Groen in en om de Stad (GIOS), al lijkt de impact op bestuivers minder groot te zijn vanwege o.a. het areaal waarop het kan worden toegepast en de soorten bestuivers waarop het effect heeft.

Ook bij het opstellen van maatregelen om bij te dragen aan doelen van andere artikelen van de NHV kunnen beheer- en inrichtingsprincipes voor bestuivers meegenomen worden. Voornamelijk artikel 4, 8, 11 en 12 hebben veel raakvlakken met de doelen voor bestuivers. Zo kan er bij het vergroten van groene ruimte in het stedelijk gebied ook gekeken worden naar een kwalitatieve inrichting en kunnen bepaalde bosrevitaliseringsmaatregelen (soms met kleine aanpassingen) ook bijdragen aan het verbeteren van het leefgebied voor bestuivers.

Honingbijkasten

Onderzoeken laten negatieve effecten van honingbijen op aantallen en biomassa van wilde bestuiverpopulaties zien, voornamelijk vanwege concurrentie om voedselaanbod. Momenteel is er

¹⁶⁰ [Eén groot bijenlandschap in Zuid-Holland | Nationale Bijenstrategie](#)

geen regulering voor de plaatsing van honingbijkasten en zijn natuurgebieden de belangrijkste leefgebieden voor wilde bestuivers.

Het is daarom belangrijk om de druk van honingbijen op wilde bestuivers te verlagen. Er kan worden ingezet op een verbod op de plaatsing van honingbijkasten rond de belangrijkste gebieden voor bestuivers. De belangrijkste gebieden zijn in veel gevallen NNN-gebieden en Natura 2000-gebieden. Er zal uitgezocht moeten worden welke gebieden het meest van belang zijn en hoe groot deze zone moet zijn om voldoende effect te behalen. Daarnaast kan worden ingezet op een verbod van de plaatsing van honingbijkasten in natuurgebieden. Om deze doelen te realiseren zouden maatregelen meegenomen kunnen worden in provinciale natuurbeheerplannen en Natura 2000-beheerplannen. Ook kan het reguleren van honingbijkasten meegenomen worden in de nog te ontwikkelen zoneringsaanpak.

Bij de uitwerking is er in het bijzonder aandacht nodig voor een aantal aspecten. Het is belangrijk om te vermelden dat de concurrentie tussen honingbijen en wilde bestuivers hoofdzakelijk plaatsvindt vanwege de afwezigheid van voldoende voedselaanbod. Er is daardoor competitie is tussen wilde bestuiversoorten en honingbijen om nectar. Er is daarom ook inzet nodig op het vergroten en verbeteren van het leefgebied en voedselaanbod voor bestuivers. Dit doen we door het doorzetten van de bestaande inzet en de hierboven beschreven aanvullende inzet. Als het voedselaanbod voldoende is zal de concurrentie tussen de honingbijen en wilde bestuivers afnemen en kan de inzet op honingbijkasten herzien worden. Daarnaast is het belangrijk om onderscheid te maken tussen het plaatsen van enkele kasten en vele kasten rondom een kwetsbaar natuurgebied. Ten slotte moet voedselzekerheid meegenomen worden bij het uitwerken van de inzet op honingbijkasten. In het agrarisch gebied worden bijenkasten ook ingezet voor bestuiving op fruitgaarden en akkers. Op dit moment kan dat nog niet overgenomen worden door wilde bestuivers.

8.5.4 Monitoring

Om de effecten van tijdig passende en doeltreffende maatregelen in beeld te brengen worden de huidige meetnetten uit het Netwerk Ecologische Monitoring versterkt en aanvullende monitoring georganiseerd. De NHV-vereisten zijn leidend en er wordt aangesloten op de in de gedelegeerde verordening 2025/2188 voorgeschreven wetenschappelijk onderbouwde methode. Nederland maakt actief gebruik van burgerwetenschap, gecombineerd met expertise van de Vlinderstichting en EIS Kenniscentrum Insecten. Wageningen Environmental Research onderzoekt momenteel synergiën en trade-offs tussen beleids- en monitoringsdoelen, zodat de kosteneffectiviteit van bestuiversmonitoring is gewaarborgd.

Diverse bestuiversgroepen worden structureel gemonitord binnen de meetnetten van het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM), waaronder het meetnet vlinders (sinds 1990), het meetnet nachtvlinders (sinds 2019) en het meetnet hommels (sinds 2023). Deze meetnetten worden uitgevoerd conform de systematiek van de uitvoeringshandeling. Uitvoering vindt echter niet plaats op basis van 50 aselechte meetlocaties, maar binnen 500 (hommels) tot 1500 (vlinders) vaste transecten met landelijke dekking. De resultaten worden gepubliceerd op het Compendium voor de Leefomgeving. Het Centraal Bureau voor de Statistiek rapporteert jaarlijks over de kwaliteit.

Met de implementatie van de aanvullende monitoring van inheemse zweefvliegen en bijen (exclusief de honingbij) is in 2025 een start gemaakt door EIS Kenniscentrum Insecten, met ondersteuning vanuit het Centraal Bureau voor de Statistiek. Ten einde de representativiteit op het gehele nationale grondgebied te waarborgen worden transect-wandelingen uitgevoerd binnen een gestratificeerde aselechte steekproef van ten minste 50 locaties. De pilot wordt in 2026 voortgezet, zodat vanaf het monitoringsseizoen volgend op 16 december 2026 gestart kan worden met de jaarlijkse monitoring ten behoeve van de eerste 6-jaarlijkse rapportagecyclus.

De indexatie en beoordeling van de bestuiversmeetnetten wordt uitgevoerd door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). In 2026 toetst het CBS hoe de gegevens uit bestaande meetnetten en de aanvullende monitoring geïntegreerd kunnen worden om tot een wetenschappelijk verantwoorde

beoordeling te komen. Conform de vereisten uit de gedelegeerde handeling, wordt de diversiteit en abundantietrends van algemene bestuiversoorten en de soortenrijkdom inclusief zeldzame soorten elke 6 jaar vastgesteld. Parallel brengt Wageningen Environmental Research in 2026 in beeld of de aanvullende monitoring geïntegreerd kan worden binnen het NEM, zodat de structurele uitvoering van kwalitatief hoogwaardige monitoring en de afspraken tussen het Rijk en medeoverheden gewaarborgd zijn.

8.6 Landbouwecosystemen (artikel 11)

Tabel 19. Samenvatting van de verplichtingen uit artikel 11 van de NHV

Artikel	Inhoud	Aard verplichting	Datum 1e verplichting
11.1	Herstelmaatregelen te nemen om de biodiversiteit van landbouwecosystemen te verbeteren	Resultaatsverplichting op het nemen van maatregelen	N.v.t.
11.2	Op nationaal niveau een toenemende trend te realiseren voor minstens twee van de drie indicatoren: graslandvlinderindex, voorraad organische koolstof in minerale akkerbodems, percentage van het landbouwareaal met diversiteitsrijke landschapselementen.	Resultaatsverplichting voor het nemen van maatregelen met als doel het realiseren van een toenemende trend in 2030 en vervolgens tot bevredigende niveaus zijn bereikt.	2030
11.3	Bij de boerenlandvogelindex respectievelijk het niveau van 110, 120 en 130 te bereiken in 2030, 2040 en 2050 en dat hiervoor herstelmaatregelen worden genomen.	Resultaatsverplichting voor het nemen van herstelmaatregelen die tot doel hebben dat de index het voorgeschreven niveau bereikt	2030
11.4	Maatregelen te nemen, die tot doel hebben organische bodems in de landbouw, die bestaan uit ontwaterde veengebieden te herstellen, met minimaal 30% herstelmaatregelen in 2030, waarvan 1/4e vernat, 40% in 2040 waarvan 1/3e vernat en 50% in 2050, waarvan 1/3e vernat Deze doelen zijn gesteld aan de lidstaten en niet aan individuele landbouwers. Ook organische bodems, die bestaan uit drooggelegde veengebieden en die voor ander grondgebruik dan landbouwgebruik en turfwinning worden gebruikt, kunnen meetellen, maar zijn in Nederland niet relevant.	Resultaatverplichting voor het nemen van maatregelen die tot doel hebben de organische bodems in de landbouw die bestaan uit ontwaterde veengebieden te herstellen. Herstelmaatregelen zijn tenminste van toepassing op de hiernaast genoemde percentages per jaartal.	2030

8.6.1 Nationale aanpak

Algemene toelichting verbeteren biodiversiteit van landbouwecosystemen

Artikel 11 van de NHV bestaat uit 4 leden. Lid 1 bevat een algemene doelstelling, namelijk het verbeteren van de biodiversiteit van landbouwecosystemen. Dit lid komt, in tegenstelling tot de andere leden, zonder concreet doelbereik en wordt daarom aan het eind toegelicht. Eerst volgt een algemene toelichting op artikel 11.

In lid 2 zijn drie indicatoren genoemd waarvan er twee zijn geselecteerd. Er is gekozen voor de graslandvlinderindex en diversiteitsrijke landschapselementen. Voor beide indicatoren geldt dat in 2030 een toenemende trend gerealiseerd moet zijn; bevredigende niveaus worden dan vastgesteld. De indicator 'koolstof in minerale akkerbodems' is niet geselecteerd, omdat bij deze indicator een toenemende trend lastig vast te stellen is. De processen rond de vastlegging van koolstof in minerale akkerbodems gaan namelijk zeer langzaam en metingen kennen een groot foutmarge. Overigens blijft de inzet voor duurzame landbouwbodems doorgaan, omdat dit onderdeel is van de klimaatopgave, bestaand beleid is vanuit het Nationaal Programma Landbouwbodems en in lijn is met de Europese Bodemmonitoringsrichtlijn.

In lid 3 is de indicator de boerenlandvogelindex en hier moet in 2030 een index van 110% ten opzichte van 2025 worden bereikt.

In lid 4 is de indicator de oppervlakte maatregelen op ontwaterde veengebieden in de landbouw en hiervoor moet in 2030 op 30% maatregelen zijn genomen (vernatten en overige maatregelen).

Het landbouwecosysteem wordt in artikel 11 geïnterpreteerd als het landbouwareaal in Nederland met de daarin of daaraan grenzende landschapselementen. Dit betreft ongeveer 1.845.000 hectare in totaal. Via de perceelsregistratie van het Gemeenschappelijke Landbouwbeleid (GLB) is het landbouwareaal jaarlijks inzichtelijk. De belangrijkste instrumenten voor verbetering van biodiversiteit in het landbouwecosysteem lopen via het GLB (o.a. ANLb, ecoregelingen, samenwerkingsregelingen en investeringsmaatregelen). Via deze systematiek is ook jaarlijkse monitoring mogelijk van landschapselementen (via de perceelsregistratie) en landbouwareaal op ontwaterde veengebieden.

In 2025 zijn op de begroting van het ministerie van LNV structurele middelen beschikbaar gesteld voor Agrarisch Natuurbeheer (ANB). In de Contourenbrief Agrarisch Natuurbeheer (Kamerstuk 33576, nr. 402¹¹³) is beschreven wat de inzet ongeveer gaat inhouden. In het recent gepubliceerde coalitieakkoord wordt als beleidsrichting een intensivering van het ANB-Budget genoemd, die verder is uitgewerkt in de Budgettaire bijlage. Dit wordt verder uitgewerkt in de ministeriële taskforce en zal landen in het definitieve Natuurplan.

Het ANB-budget draagt bij aan meer hectares met effectievere maatregelen voor artikel 11 NHV, maar het is nog onzeker of dit voldoende is voor het doelbereik in 2030, 2040 en 2050. Ondanks het feit dat de restopgave nog niet voor elk lid bekend is, zal er wel via de bestaande middelen, zoals de middelen vanuit het GLB, worden ingezet op het behalen van de doelen van artikel 11. Aangezien de effectiviteit van maatregelen soms nog onvoldoende bekend is, zal dit gemonitord worden zodat in de toekomst, waar nodig, bijgestuurd kan worden ten behoeve van doelbereik. Tevens zou het opstellen van nieuwe (gebiedsgerichte) maatregelenpakketten tot de opties kunnen behoren.

Er wordt in eerste instantie dus onder andere op ingezet om met meer budget ANLb het areaal waar maatregelen plaatsvinden te laten toenemen. Dit budget kan zo effectief mogelijk worden ingezet voor natuur, water en klimaat. Dit draagt bij aan het doelbereik van de verschillende indicatoren. Daarnaast wordt ingezet op het vergroten van de zekerheid van langjarig beheer, onder meer door het afsluiten van langjarige contracten (langer dan 6 jaar) en, waar mogelijk, afkoop via kwalitatieve verplichtingen. Deze instrumenten zijn in ontwikkeling en dragen bij aan structurele borging van beheer. Monitoring van soorten en maatregelen wordt ingezet om de voortgang inzichtelijk te maken. Maatregelen en/of beleid dat niet direct aan een van de indicatoren (lid 2–4) kan worden gekoppeld, worden toegerekend aan lid 1 (verbetering biodiversiteit landbouwecosystemen).

Het ANLb is dus een belangrijk instrument om de doelen voor artikel 11 te realiseren, maar naar verwachting onvoldoende op zichzelf. Daarom is aanvullende inzet nodig via andere instrumenten. Dit vraagt om inzet van meerdere instrumenten in onderlinge samenhang, bij voorkeur gebiedsgericht. Waar bekend, wordt dit toegelicht onder de koppen van lid 1, 2, 3 en 4. Voor de aanpak van drukfactoren, zoals stikstof en gewasbescherming, zijn andere instrumenten, bijvoorbeeld binnen het GLB, meer geschikt dan het ANLb. Hoofdstuk 6 gaat meer in op de verschillende drukfactoren, zowel drukfactoren binnen als buiten het landbouwecosysteem worden daar verder toegelicht. Door de vrijwilligheid van het ANLb is de effectiviteit mede afhankelijk van de deelnamebereidheid van boeren. Deze wordt beïnvloed door factoren zoals de hoogte van de vergoedingen, de beschikbaarheid van langjarige contracten en de inpasbaarheid van maatregelen in de bedrijfsvoering. Voor de ecologische effectiviteit zijn daarnaast de omvang en zwaarte van beheer en de ruimtelijke clustering daarvan bepalend.¹⁶¹

De eerste rapportage over de voortgang van maatregelen vindt plaats in 2028 (artikel 21, lid 1 NHV), gevolgd door rapportage over doelbereik in 2031 (artikel 21, lid 2 NHV).

Voor het definitieve Natuurplan worden indicatieve kaarten opgesteld van potentieel te herstellen gebieden. Hierbij wordt uitgegaan van de provinciale natuurbeheerplannen, waarin relevante

¹⁶¹SOVON, 2025

¹⁶¹ Ecologische evaluatie ANLb, Visser en Kleijheeg, 2025: [Ecologische effectiviteit van ANLb vraagt om grotere inspanning | WUR](#)

leefgebieden (open grasland, open akker, dooradering, water en klimaat) zijn begrensd. Deze worden samengevoegd tot een integrale kaart van het landbouwareaal waar ANB kan worden ingezet. Ook het veenweidegebied (grondsoort veen) wordt hierin opgenomen.

Daarnaast wordt voor het definitieve Natuurplan een raming gemaakt van de totale oppervlakte (in km²) waarvoor herstelmaatregelen gelden voor lid 1, 2 en 3 gezamenlijk. Deze raming wordt opgesteld zodra voldoende inzicht bestaat in de huidige oppervlakte (zonder overlap) en de bijdrage van verschillende maatregelen, waaronder maar niet uitsluitend ANB.

Voor lid 4 wordt een afzonderlijke inschatting gemaakt, uitgesplitst naar vernatting en overige maatregelen (zie paragraaf lid 4).

Hierna volgt een nadere beschrijving van de vier indicatoren: graslandvlinders (lid 2a), diversiteitsrijke landschapselementen (lid 2c), boerenlandvogels (lid 3) en ontwaterde veengebieden (lid 4). Tot slot wordt lid 1 toegelicht.

Graslandvlinders (art. 11.2a)

Huidige situatie

De graslandvlinderindex laat een afname van de index zien sinds 1992.¹⁶² De individuele lange termijn trends van de 10 huidige soorten graslandvlinders variëren. De NHV verbindt concrete doelen aan het herstel van de populaties van graslandvlinders conform het rapport van de Vlinderstichting impactanalyse graslandvlinderindex¹⁶³.

Bepalen opgave

Lidstaten nemen maatregelen die tot doel hebben op nationaal niveau een toenemende trend te realiseren voor de graslandvlinderindicator, te meten in de periode vanaf 18 augustus 2024 tot en met 31 december 2030, en vervolgens om de zes jaar, totdat bevredigende niveaus zijn bereikt. In 2030 wordt het bevredigende niveau bepaald, nadat in 2028 door de Europese Commissie de richtlijnen voor het bepalen daarvan zijn gepubliceerd.

Bestaande inzet

In Nederland wordt nog geen beleid gevoerd specifiek voor de graslandvlinders, maar er zijn wel maatregelen en beleidsinstrumenten die eraan bijdragen. Een belangrijk instrument om het leefgebied voor de graslandvlinders in het agrarisch gebied te verbeteren is het Agrarisch Natuur en Landschapsbeheer (ANLb). In het huidige agrarisch natuur- en landschapsbeheer (ANLb) zijn in 2024 op ca. 44.000 hectare zware pakketten voor weidevogelbeheer afgesloten. Dit kan bijdragen omdat de graslandvlinder vooral in kruidenrijk grasland of kruidenrijke randen voorkomt. Maatregelen zoals kruidenrijk grasland kunnen ook bij de graslandvlinder passen (meer algemeen voorkomende soorten), omdat dan de drukfactoren zijn verminderd, de bloeiboog langer aanwezig is en mogelijk meer waardplanten aanwezig zijn. Daarnaast zijn op dezelfde percelen ook overeenkomsten rond ruige mest (ca. 25.000 ha) en beperkte chemische onkruidbestrijding (ca. 400 ha) afgesloten. Beperkte chemische onkruidbestrijding is belangrijk voor de graslandvlinder en komt ook voor in meerdere zware pakketten voor weidevogelbeheer.

Bepalen restopgave

Er is een restopgave, maar deze is nog niet goed te kwantificeren om een toenemende trend van de graslandvlinderindex te bereiken en voor de lange termijn wordt het bevredigende niveau in 2030 bepaald.

De effecten van maatregelen op de populatieontwikkeling van graslandvlinders zijn in beperkte mate onderzocht. Ook is nog niet goed in beeld in hoeverre de graslandvlinder meelift met beleid danwel (toekomstige) maatregelen gericht op andere soorten zoals weidevogels en bestuivers. Hierdoor is er weinig inzicht in de effectgerichtheid van maatregelen op relevante graslandvlinderpopulaties. Er zijn echter wel algemene maatregelen bekend die nodig zijn voor een geschikt leefgebied voor

¹⁶² [Van der Laan & Van Swaay 2025](#)

¹⁶³ [Assessing Butterflies in Europe - Butterfly Indicators Revised.pdf](#).

graslandvlinders. Voor deze habitatvereisten is het verminderen van drukfactoren, zoals gewasbeschermingsmiddelen en stikstof, randvoorwaardelijk. Daarnaast zijn specifieke omgevingscondities van belang, zoals de aanwezigheid van voldoende waard- en nectarplanten gedurende het gehele vliegseizoen.¹⁶⁴ Deze omgevingscondities vertalen zich in gerichte beheersvoorschriften.

Extra benodigde inzet

Voor het keren van de trend is meer nodig dan de bestaande maatregelen, zoals pakketten met sinusmaaien en langere bloeihoogte. Daarnaast zullen bestaande pakketten ook aangepast moeten worden op de habitateisen van graslandvlinders door bij gefaseerd maaien het percentage vegetatie dat blijft staan te verhogen. Aanpak van drukfactoren wordt generiek (zie hoofdstuk 6) gedaan, en kan gebiedsspecifiek via pakketten in het ANLb worden opgepakt, waarin drukfactoren beperkt worden. Voor inzet buiten het landbouwecosysteem zijn artikel 4, 8 en 10 bepalend.

Door voor procesmanagement en uitvoering van maatregelen in te zetten op een gebiedsgerichte aanpak over artikelen en losse programma's heen kan efficiënt gebruik worden gemaakt van vigerende, gebiedsgerichte consortia (living labs, agrarische collectieven, bijenlandschappen, BKN uitvoeringscoalities). Dit ten behoeve van een versnelling van de uitvoering en reductie van de benodigde (ambtelijke) capaciteit. Ook geeft dit de mogelijkheid om af te stemmen met maatregelen in wegbermen en andere bermen, waar niet gestimuleerd kan worden via het ANLb. De bescherming van de graslandvlinder begint pas, zowel qua maatregelen, beleidsontwikkeling, monitoring als kennisontwikkeling.

Een Programmatische Aanpak met onder andere voornoemde componenten, zoveel mogelijk aansluitend bij andere NHV-artikelen met soortgelijke (toekomstige) maatregelen waaronder in ieder geval maatregelen opgenomen in artikel 10 (bestuivers), is hierbij de volgende stap.

Ook de organisatie van een effectieve monitoringsstrategie (waaronder uitgevoerde maatregelen en bijbehorende effecten op graslandvlinderpopulaties) worden, samen met het bepaalde in 8.6.6, nader uitgewerkt binnen voornoemde programmatische aanpak.

Diversiteitsrijke Landschapselementen (art. 11.2c)

Huidige situatie

Landschapselementen in het landelijk gebied hebben in de afgelopen decennia een grotendeels neerwaartse trend in kwaliteit en kwantiteit gekend, waardoor ongeveer 60% van de landschapselementen is verdwenen.¹⁶⁵ Door het belang van de kwalitatieve connectiviteit van landschapselementen voor het behalen van internationale verplichtingen op biodiversiteit, klimaat en water en de relevantie voor het cultuurhistorische landschap wordt ingezet om deze trend te keren. Aanleg, herstel, beheer en behoud van een rijke diversiteit aan landschapselementen wordt in het landelijk gebied gestimuleerd door huidige maatregelen vanuit het Klimaatakkoord en is uitgewerkt via Groenblauwe Dooradering (GBDA) op overheids- en maatschappelijk niveau. Door de koploperprojecten van het NPLG is naast een financiële impuls voor GBDA, ook het bijbehorende beleid vastgesteld in meerdere provinciale plannen. Sinds 2023 wordt de inzet op landschapselementen in het landbouwecosysteem, voornamelijk vrijwillig aangestuurd, mede mogelijk gemaakt door de instrumenten vanuit het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB), waaronder het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb). De aanwezige landschapselementen in het landbouwareaal worden zichtbaar gemaakt in de perceelsregistratie¹⁶⁶ bij RVO. In 2024 was dit ca. 75.000 hectare.

Bepalen opgave

Lidstaten nemen maatregelen die tot doel hebben op nationaal niveau een toenemende trend te realiseren voor diversiteitsrijke landschapselementen (*high-diversity landscape features*; HDLF). Het percentage diversiteitsrijke landschapselementen zal in de periode vanaf 18 augustus 2024 tot en met 31 december 2030 gemeten worden, en vervolgens om de zes jaar, totdat bevredigende niveaus zijn bereikt. Uiterlijk in 2030 wordt het bevredigende niveau bepaald op basis van de meest recente

¹⁶⁴ [Van der Laan & Van Swaay 2025](#)

¹⁶⁵ [Aanvalsplan Landschap, 2022](#)

¹⁶⁶ [RVO,2026](#)

wetenschappelijke bevindingen, nadat in 2028 door de Europese Commissie het richtinggevende kader voor het bepalen daarvan is gepubliceerd.

In de bijlage IV van de NHV regelingstekst¹⁶⁷ zijn diversiteitsrijke landschapselementen omschreven als elementen in een landbouwcontext aanwezige permanente natuurlijke of semi-natuurlijke vegetatie die ecosysteemdiensten verlenen en de biodiversiteit ondersteunen. De elementen die worden erkent als diversiteitsrijke landschapselementen staan tevens beschreven in bijlage IV. Met 'diversiteitsrijk' wordt een verscheidenheid aan het gebruik van verschillen typen landschapselementen bedoeld. De landschapselementen, waaronder ook braakland en vruchtdragende bomen in duurzame agrobosbouw (agroforestry), moeten aan zo min mogelijk negatieve externe verstoringen, zoals beschreven in [hoofdstuk 6](#), worden blootgesteld om verschillende taxa een veilig habitat te bieden. De voorwaarden beschreven in bijlage IV hebben ook betrekking op de benodigde kwaliteit van landschapselementen voor de bijdrage aan Artikel 4, 10, 11, 12 en 13 (respectievelijk natuurherstel, bestuivers, landbouw, bos en hoeveelheid bomen). De opgaven voor diversiteitsrijke landschapselementen zal na 2028 vastgesteld worden.

Bestaande inzet

Het stimuleren van landschapselementen wordt als maatregel ingezet om aan verschillende internationale verplichtingen te voldoen: Klimaatakkoord, Kader Richtlijn Water (KRW), Vogel- en Habitatrichtlijn (VHR), het Europees Landschapsverdrag en nu ook de NHV. Een verscheidenheid aan maatregelen voor het stimuleren van landschapselementen met bijpassende instrumenten worden op rijks- en provinciaal niveau ingezet om de ambitie zoals opgenomen in het Aanvalsplan Landschap na te streven.

Als uitwerking van het Klimaatakkoord worden de bossenstrategie en GBDA-beleid nu uitgewerkt met aandacht voor kennisontwikkeling en -verspreiding, monitoring en draagvlak in de vorm van netwerken en pilots. Op deze manier wordt gezamenlijk gewerkt aan een toename van het netwerk van kwalitatieve landschapselementen. Vanuit de koploperprojecten van het NPLG worden meerdere provinciale pilots opgezet voor aanleg en beheer van landschapselementen. In eerste instantie zijn deze gericht op de realisatie van landschapselementen in prioritaire gebieden zoals weidevogelkerngebieden, overgangsgebieden Natura 2000, beekdalen of veenweidegebieden.

In het agrarisch gebied is het GLB een van de belangrijkste instrumenten om landschapselementen gebiedsspecifiek te bevorderen. In samenwerking met provincies wordt onder andere de aanleg van nieuwe landschapselementen gestimuleerd door niet-productieve en productieve investeringen op landbouwbedrijven. Als onderdeel van de bedrijfsvoering van agrariërs telt sinds 2023 de aanwezigheid van landschapselementen mee aan de Basisinkomenssteun (BISS), wordt de instandhouding gestimuleerd door de Eco-regeling en het beheer door het ANLb. De voorwaarden voor landschapselementen in deze regelingen voldoen aan de basisvoorwaarden gesteld in bijlage IV.

In het landelijk gebied worden goede stappen gezet in het realiseren en beheren van landschapselementen. In het ANLb is in 2024 ca. 10.000 ha kruidenrijke pakketten afgesloten (zoals randenbeheer gecombineerd met akkervogel- of weidevogelbeheer), ruim 2.000 ha beheer van houtige elementen en ca. 1.600 ha ecologisch slootbeheer. Ook is er al ca. 16.000 ha houtige landschapselementen en ca. 47.000 ha sloot, poel en overige water in en aangrenzend aan het landbouwareaal. Echter is er een heel klein deel van deze landschapselementen in beheer. Naast aanleg is beheer, behoud en herstel van belang om een toenemende trend te realiseren voor diversiteitsrijke landschapselementen (HDLF). Hoewel een klein deel van de landschapselementen in beheer is, zijn er ook vrijwillige landschapsbeheerorganisaties die inzetten op aanleg en beheer van landschapselementen. Deze inzet komt ook terug in de monitoring en draagt bij aan de opgave, echter heeft het Rijk hier minder directe invloed op.

Bepalen restopgave

Er is een restopgave voor het realiseren voor diversiteitsrijke landschapselementen (HDLF). Echter is deze restopgave nu nog lastig te kwantificeren, omdat het bevredigende niveau uiterlijk in 2030 hoeft te worden bepaald. De restopgave is afhankelijk van de nulmeting, de kaders en toegepaste methodiek om de toenemende trend en het nog te bepalen bevredigend niveau te behalen. O.a. de ambitie in het

¹⁶⁷ <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/PE-74-2023-REV-1/nl/pdf>

Aanvalsplan Landschap voor groenblauwe dooradering zal meegewogen worden bij het bepalen van de streefwaarde. Voor het bepalen van de restopgaven voor diversiteitsrijke landschapselementen in het landbouwareaal zal o.a. gebruik worden gemaakt van de meest recente perceelsregistratie bij RVO en de Europese Lucas-module Landschapselementen.

Extra benodigde inzet

Behalve extra aanleg van landschapselementen, is er ook meer beheer, behoud en herstel mogelijk van bestaande landschapselementen. Dit vergroot de bescherming en het behoud van de landschapselementen. Inzet op handhaving voor behoud van landschapselementen wordt door bevoegd gezag uitgevoerd. Beheer, behoud en herstel verbetert ook de kwaliteit van het landschapselement voor de biodiversiteit, waterkwaliteit en -kwantiteit, en koolstofvastlegging. Een combinatie met de inzet voor Basis Kwaliteit Natuur (BKN) legt de basis om een graadmeter van de kwaliteit voor landschapselementen voor de klimaat-, natuur-, stikstof- en waterdoelen en verdere samenwerking van onderwerpen op provinciaal niveau te stimuleren.

Aanleg, behoud, herstel en beheer van landschapselementen vraagt op dit moment meer dan waarin het GLB (via ANLb, investeringsmaatregelen en andere regelingen) kan voorzien. Indien inzet via het GLB onvoldoende resulteert in een toenemende trend voor diversiteitsrijke landschapselementen zullen alternatieve instrumenten met bijbehorende maatregelen ingezet worden. Een integrale programmatische aanpak kan de verschillende opgaven combineren, waar een rijke diversiteit aan landschapselementen een sleutelrol in kan spelen. Een programmatische aanpak kan ook de governance tussen de verschillende typen inzet beter stroomlijnen. Verbinding tussen de voorwaarden voor diversiteitsrijke landschapselementen, bestaand beleid op landschapselementen, cultuurlandschappen en BKN via doelgerichte maatregelen en instrumenten is van belang om bij te dragen aan de beoogde natuurinclusieve samenleving.

Zodoende is een grotere nationale inzet nodig op het aanleggen, behouden, herstellen en beschermen van houtige, kruidenrijke en natte landschapselementen, het versterken van de connectiviteit en het sturen op combinaties van verschillende typen landschapselementen. Ook het uitbreiden van pakketten voor agrarisch natuurbeheer en agroforestry en het vergroten van het gebied, waarin deze pakketten kunnen worden afgesloten voor beheer van landschapselementen, is noodzakelijk om het beheer van rijke diversiteit aan landschapselementen te waarborgen in het agrarisch ecosysteem.

Het meerjarig stimuleren van aanleg, beheer, behoud en herstel blijft nodig. Gebiedsgerichte instrumenten zoals een nationaal landschapsbeheerfonds kan hierbij helpen om toe te werken naar systeemverandering.¹⁶⁸ Voldoende (structurele) middelen, prioriteit en capaciteit voor aanleg en beheer zijn een randvoorwaarde voor realisatie van een toenemende trend voor diversiteitsrijke landschapselementen.

Boerenlandvogels (art. 11.3)

Huidige situatie

De individuele lange termijn trends van de 27 soorten boerenlandvogels variëren tussen een gemiddelde toename van 8,1% per jaar (Roodborsttapuit) en een afname van 17,4% per jaar (Grauwe Gors) sinds 1990. De gemiddelde trend van de boerenlandvogels laat een afname zien van 2,1% per jaar.¹⁶⁹

Het Agrarisch Natuur en Landschapsbeheer (ANLb) heeft sinds de stelselwijziging in 2016 effect gehad op de trends van de vogeldoelsoorten. De negatieve trends in gebieden met ANLb zijn afgeremd ten opzichte van gebieden zonder ANLb.¹⁷⁰ De ecologische evaluatie geeft tegelijkertijd de nuancering dat factoren, die buiten de invloedssfeer van het ANLb liggen, zoals predatie, een dominant effect kunnen hebben.

Bepalen opgave

De NHV verbindt concrete doelen aan het herstel van de broedpopulaties van 27 soorten boerenlandvogels in Nederland. De trend van deze soortgroep als geheel wordt gevolgd aan de hand van de boerenlandvogelindex. Ten opzichte van 2025 moet deze index in 2030 met 10% zijn gestegen, in

¹⁶⁸ [Doordacht Dooraderd, 2025](#)

¹⁶⁹ SOVON, 2025

¹⁷⁰ ecologische evaluatie ANLb, Visser en Kleijheeg, 2025: [Ecologische effectiviteit van ANLb vraagt om grotere inspanning | WUR](#)

2040 met 20% en in 2050 met 30%. Dit is een forse opgave gelet op de afname van de dalende trend in de gebieden met ANLb.

Bestaande inzet

Een belangrijk instrument om het leefgebied voor de boerenlandvogels in het agrarisch gebied te verbeteren is het Agrarisch Natuur en Landschapsbeheer (ANLb). In de Contourenbrief Agrarisch Natuurbeheer (Kamerstuk 33576, nr. 402¹⁷¹) is beschreven wat de focus is van de extra inzet die nodig is.

Provincies en LVVN hebben in het bestuurlijk overleg van 8 december 2025 ingestemd met een intentieverklaring om het Aanvalsplan Grutto volledig uit te voeren in alle 34 zoekgebieden.¹⁷² Dit naar aanleiding van de infractieprocedure. Kenmerken voor de aanpak zijn: focus, samenhang, versnelling en borging.

In het huidige ANLb is in 2024 op ca. 44.000 ha zware pakketten weidevogelbeheer afgesloten en ca. 13.000 ha zware pakketten akkervogelbeheer. Daarnaast zijn op dezelfde percelen ook overeenkomsten rond ruige mest (ca. 25.000 ha) en beperkte chemische onkruidbestrijding (ca. 400 ha) afgesloten. De lichtere pakketten legselbeheer voor boerenlandvogels zijn afgesloten op ca. 74.000 ha. De hectares ANLb nemen toe omdat het budget voor ANLb toeneemt en er focus is op maatregelen voor de grutto vanwege de ingebrekestelling.

Bepalen restopgave

Er is een restopgave, maar deze moet nog worden gekwantificeerd, want het is niet op voorhand duidelijk of met de aangekondigde inzet voor 2030 aan 10% verbetering van de boerenlandvogelindex in 2030 kan worden voldaan. Dat is mede afhankelijk van de mate waarin de extra middelen voor ANLb gericht op zwaar beheer en geconcentreerd in de kerngebieden (aanbeveling ecologische evaluatie 2025) effectief kunnen worden ingezet. Daarnaast zal de restopgave mede afhankelijk zijn van externe invloeden waar met de beheermaatregelen geen sturing op is (denk aan klimaat/weersomstandigheden, predatie). Dit geldt in nog sterkere mate voor de restopgave 2040 en 2050.

Met name de positieve relatie die de ecologische evaluatie heeft gevonden tussen het aandeel van een gebied met zwaar beheer en de gemiddelde trends van de doelsoorten (voor weidevogels, akkervogels en vogels van droge dooradering) geeft richting voor doelgerichte actie.

Stabiele tot positieve trends kunnen voor verschillende doelsoorten op gebiedsniveau worden bereikt onder voorwaarde dat er voldoende geclusterd zwaar beheer in een gebied wordt uitgevoerd. Deze aanbeveling is vooral van toepassing op het weidevogelbeheer. Toewerken naar robuuste clusters van zwaar beheer sluit ook aan bij de inzet van het Aanvalsplan Grutto en de inbreukprocedure voor de instandhouding van de grutto.

Extra benodigde inzet

In de contourenbrief is verwoord om bij het ANB meer langjarige pakketten af te kunnen sluiten (langer dan 6 jaar) of het beheer zelfs af te kopen (via vergoeding waardedaling landbouwgrond bij kwalitatieve verplichtingen), zodat er meer garantie is voor langjarig beheer. De uitbreiding van het ANLb-budget voor de boerenlandvogelsoorten draagt bij aan de doelstelling, maar daarnaast lijkt verbetering van ANLb-pakketten specifiek voor een extensieve bedrijfsvoering in weidevogel- en akkervogelkerngebieden noodzakelijk, om bij bedrijven in deze gebieden meer ruimte op bedrijfsniveau en perceelsniveau te krijgen voor extra zwaardere pakketten weide- en akkervogelbeheer.

De monitoring van de maatregelen in het landbouwecosysteem kan onder andere via de ANLb-beleidsmonitoring plaatsvinden.

Ontwaterde veengebieden in de landbouw (art. 11.4)

Huidige situatie

Er bevindt zich in Nederland ca. 180.000 ha landbouwareaal op ontwaterde veengebieden. Dit is minder dan gerapporteerd wordt in de Klimaat en Energieverkenning (KEV) voor landgebruik, want daar wordt meer dan landbouwareaal en meer dan veengrond, namelijk ook moerige grond, in ogenschouw

¹⁷¹ [Kamerbrief over uitwerking contourenbrief agrarisch natuurbeheer | Kamerstuk | Rijksoverheid.nl](#)

¹⁷² [Het Aanvalsplan Grutto | Aanvalsplan Grutto](#)

genomen. In dit artikellid van de NHV is landbouwareaal op ontwaterde veengebieden leidend voor effectieve maatregelen en voor de monitoring.

Dit landbouwareaal is in eigendom of gebruik van agrarische bedrijven, want zij geven dit op in de perceelsregistratie van het GLB. In artikel 11 lid 4 is aangegeven dat de verplichting voor de lidstaten om de vastgestelde doelen voor vernatting te halen, geen verplichting inhoudt voor landbouwers en particuliere grondeigenaren om hun land te vernatting, voor wie de vernatting op landbouwgrond vrijwillig blijft, onverminderd de verplichtingen die voortvloeien uit nationaal recht. Dat betekent dat nationaal recht, zoals peilbesluiten, wel van toepassing blijft, maar dat de verplichting in de NHV geen rechtstreekse verplichting voor grondeigenaren is. Via vrijwillige maatregelen of nationaal recht kan vernatting wel verder uitgerold worden.

Bepalen opgave

- De opgave voor 2030 is 30% herstelmaatregelen, waarvan minimaal 25% vernat. Dat zou dan ca. 55.000 ha zijn, waarvan minimaal 14.000 ha vernat.
- De opgave voor 2040 is 40% herstelmaatregelen, waarvan minimaal 1/3^e vernat. Dat zou dan ca. 72.000 ha zijn, waarvan minimaal 24.000 ha vernat.
- De opgave voor 2050 is 50% herstelmaatregelen, waarvan minimaal 1/3^e vernat. Dat zou dan ca. 90.000 ha zijn, waarvan minimaal 30.000 ha vernat.

Bestaande inzet

In de NHV is aangegeven dat vernatting van veengebied overeenkomt met het proces van het omzetten van een ontwaterde veenbodem naar een natte veenbodem. In het Klimaatakkoord (2019) zitten de grondwaterstand verhogende maatregelen op landbouwareaal op ontwaterde veengebieden in de lagergelegen delen van Nederland. In het Interbestuurlijk programma Veenweide (sinds 2020) is onderzocht dat een geringe drooglegging, dat wil zeggen een drooglegging van 40, 30 en 20 cm of minder - tussen de gemiddelde maaiveldhoogte van het perceel en het omringende peilbesluit in de sloten - een effectieve maatregel is (evt. in combinatie met waterinfiltratiesystemen (WIS)) voor het verminderen van de uitstoot van broeikasgassen.¹⁷³ In het Interbestuurlijk programma Veenweide zal gekeken worden naar de neveneffecten op waterbeschikbaarheid, wateroverlast en waterkwaliteit. De afspraak in het Klimaatakkoord is om op 90.000 hectare veenweidegebied maatregelen te hebben genomen in 2030 (om broeikasgasemissies te verminderen). De opgave in de NHV is in ruimtelijk areaal iets kleiner voor 2030 en iets anders geformuleerd.

In de kamerbrief Water en bodem sturend is aangegeven dat er wordt toegewerkt naar grondwaterstanden van 40 à 20 centimeter onder het maaiveld om bodemdaling en broeikasemissies in laagveengebied te verminderen en funderingsschade zoveel mogelijk te voorkomen.¹⁷⁴ Dit geeft een extra watervraag waaraan niet in alle droge jaren overal aan kan worden voldaan. Bij vernatting wordt de daarom aanvullende watervraag beperkt en rekening gehouden met het vasthouden en bergen van zoveel mogelijk gebiedseigen water.

Daarnaast zijn de op biodiversiteit in veenweidegebieden gerichte maatregelen gekoppeld aan met name het ANLb: namelijk voor weidevogelbeheer, zoals plasdras en kruidenrijk grasland, ecologisch slootbeheer, randenbeheer en beheer van andere landschapselementen. Ook is de regeling Samenwerking in veenweiden en overgangsgebieden Natura 2000 gericht op geringe drooglegging, Water Infiltratiesystemen en evt. extensivering van melkveehouderijbedrijven in veenweidegebieden. De extensiveringsregeling veenweide en overgangsgebieden betreft een tijdelijke maatregel. Bij de eerste openstelling is op ca. 6.000 ha veengrond maatregelen aangevraagd. De NHV heeft niet verder verduidelijkt waar de overige herstelmaatregelen (naast vernatting) uit zouden kunnen bestaan. Maatregelen die bijdragen aan de biodiversiteit (Natuurplan), zoals een langere bloeihoogte (later maaien, meer laten staan), extensiveren, vermindering drukfactoren (bemesten, gewasbeschermingsmiddelen) en onderhoud landschapselementen tellen daarin mee en dragen ook bij aan de andere drie indicatoren in het landbouwecosysteem (graslandvlinder, diversiteitsrijke landschapselementen en boerenlandvogels) en aan de bestuivers.

¹⁷³ www.nobveenweiden.nl/dashboard

¹⁷⁴ [Kamerbrief Water en Bodem sturend](#)

Er bevindt zich nu ca. 50.000 ha landbouwareaal (grasland) op percelen veengrond met geringe drooglegging. Dat is dus bijna 28% van het landbouwareaal op ontwaterde veengebieden.

Daarnaast zijn uit gegevens van RVO herleid dat bijna 13.000 ha ANLb-pakketten gericht op beheer van boerenlandvogels met zwaardere ANLb-pakketten en ca. 3.000 ha ANLb pakketten gericht op beheer van landschapselementen en overige biodiversiteit op landbouwareaal op ontwaterde veengebieden aanwezig zijn.

De ruim 22.000 ha ANLb-pakketten voor legselbeheer en bijna 8.000 ha ANLb-pakketten voor ruige mest wordt bij deze analyse buiten beschouwing gelaten, enerzijds vanwege de overlap (ruige mest moet overlappen met een ander ANLb-pakket) en anderzijds omdat bij legselbeheer effectief op een heel kleine oppervlakte (ca. 20 m² per nest) aangepast beheer plaatsvindt.

Er zal op perceelsniveau vaak overlap zijn tussen de maatregelen gericht op vernatten en de maatregelen gericht op biodiversiteit, maar de verwachting is dat dit gezamenlijk voldoende zal zijn voor 30% herstelmaatregelen in 2030.

Bepalen restopgave

Er is een restopgave voor 2040 en 2050. Voor 2030 is er naar verwachting geen restopgave. Dat betekent wel dat de bestaande situatie met geringe drooglegging niet moet afnemen en de beheermaatregelen via het ANLb ook moeten blijven bestaan.

Voor 2040 moet nog de overlap bepaald worden tussen de herstelmaatregelen voor biodiversiteit en de herstelmaatregelen voor vernatting en daaruit kan dan de restopgave bepaald worden om ca. 72.000 ha met herstelmaatregelen te bereiken. Voor 2050 geldt hetzelfde om ca. 90.000 ha met herstelmaatregelen te bereiken. De opgave in het Klimaatakkoord is ook gericht op 90.000 ha met vernattingsmaatregelen in 2030, waarbij de opgave voor de NHV dus een langere termijn heeft en andere zaken rapporteert (hectares in plaats van broeikasgasemissies en niet ten opzichte van een referentiejaar).

Voor het natuurplan moet gemotiveerd worden wat de indicatieve totale oppervlakte wordt, waarvoor herstelmaatregelen gelden (beste raming in km²) voor lid 4 vernatten en voor lid 4 overige maatregelen. Inschatting is dat dit in 2030 ca. 500 km² (ca. 50.000 ha) is voor vernatten en ca. 50 km² (ca. 5.000 ha) voor overige maatregelen. Dit is al in 2024 aanwezig en zal niet afnemen, is de inschatting.

Voor het definitieve Natuurplan zal de raming voor 2040 en 2050 worden gemaakt. De overlap tussen beide typen maatregelen is nog niet in beeld gebracht en nog niet duidelijk is in te schatten hoeveel hectare vernatting zal toenemen na 2030 en wat de toename van maatregelen voor biodiversiteit op ontwaterde veengebieden gaat worden in de landbouw. De verwachting is wel dat het doelbereik voor 2040 en 2050 gehaald gaat worden.

Extra benodigde inzet

Voor de middellange en lange termijn wordt gezocht naar een methode om geringe drooglegging op landbouwareaal in ontwaterde veengebieden te ondersteunen, want zowel voor de weidevogels als voor de klimaatopgave en voor de langere termijn NHV opgaven zal de vernattingsopgave moeten uitbreiden. Dan is een vorm van gebiedsspecifieke vergoeding in beeld en bij nadeelcompensatie (zoals bijvoorbeeld de Compensatiesystematiek Veenweide) of via afkoop met kwalitatieve verplichting is er langjarige garantie op behoud.

Meer hectares vernatting kan ook leiden tot nadere maatregelen in het watersysteem om de neveneffecten op waterbeschikbaarheid, wateroverlast en waterkwaliteit te ondervangen. De afspraak in het Klimaatakkoord is in arealen groter dan de opgave voor de NHV en in het Interbestuurlijk programma Veenweide. De extensiveringsregeling veenweide en overgangsgebieden betreft een tijdelijke maatregel, om de maatregel te borgen zou het stimuleren van soortgelijke extensivering tot de mogelijkheden kunnen behoren.

Vanwege de ingebrekestelling voor de grutto zullen in diverse veenweidegebieden, die ook weidevogelconcentratiegebieden zijn, extra maatregelen worden genomen, zoals meer geringe drooglegging en evt. extensivering van melkveehouderijbedrijven.

Met budget uit het Interbestuurlijk programma Veenweide zal de kennisontwikkeling en kennisdeling over de veenweidesloot van de toekomst uitgerold gaan worden in het veenweidegebied, omdat

daarmee zowel de KRW en de biodiversiteit in de sloot en in de randen wordt versterkt, ook voor vier andere indicatoren in de NHV (graslandvlinders, bestuivers, landschapselementen, boerenlandvogels).

Verbeteren biodiversiteit van landbouwecosystemen (art. 11.1)

Huidige situatie

Er bevindt zich in Nederland in 2024 ca. 1.845.000 hectare (18.450 km²) landbouwareaal inclusief aangrenzende landschapselementen. De gegevens over 2025 zijn binnenkort bekend, maar doordat voor de indicator percentage landschapselementen het jaar 2024 als referentiejaar wordt gehanteerd, wordt die nu ook gebruikt.

Bepalen opgave

In de NHV artikel 11.1 staat dat de lidstaten herstelmaatregelen nemen die nodig zijn om de biodiversiteit van landbouwecosystemen te verbeteren, naast de gebieden waarop herstelmaatregelen uit hoofde van artikel 4, leden 1, 4 en 7 van toepassing zijn.

Bestaande inzet

In het huidige ANLb zijn in 2024 op ca. 57.000 ha zwaardere pakketten voor weidevogel- en akkervogelbeheer afgesloten en op ca. 18.000 ha pakketten voor overige landschapselementen en overige maatregelen. Daarnaast is er op ca. 74.000 ha legselbeheer afgesloten (wat wordt gekarakteriseerd als licht pakket) en op de zwaardere pakketten voor weidevogel- en akkervogelbeheer is op ca. 25.000 ha ruige mest toegepast en vindt op ca. 400 ha beperkte chemische onkruidbestrijding plaats.

In de GLB-NSP regeling Samenwerking in veenweide en overgangsgebieden Natura 2000 is extensivering van melkveehouderijbedrijven en verhoging van de grondwaterstand in veenweidegebieden mogelijk, zoals eerder benoemd betreft dit een tijdelijke regeling. Bij de eerste openstelling doet er ca. 8.000 ha landbouwareaal in veenweidegebieden mee. Ook doet ca. 17.500 hectare landbouwareaal mee met extensivering melkveehouderijbedrijven in overgangsgebieden Natura 2000. Deze regeling zal bijdragen aan het leggen van een goede basis voor meer beheerpakketten voor graslandvlinders, landschapselementen, boerenlandvogels en vernatting van veenweidegebieden, want op extensieve bedrijven is er meer ruimte op het bedrijf en op de percelen voor meer en zwaardere pakketten ANLb.

Daarnaast zijn er nog diverse andere programma's, die bijdragen aan het herstel van de biodiversiteit in het landbouwecosysteem, zoals het Nationaal Programma Landbouwbodems of de ondersteuning van de teelt van eiwitrijke gewassen, zoals in het GLB, de Bean Meal en de ketenaanpak voor plantaardige eiwitten die in de maak is. Eiwitrijke gewassen zijn bloemrijk en daarmee bieden ze voedsel voor insecten. Ook binden ze stikstof en hebben ze daardoor minder kunstmest nodig. Ze zijn ook goed voor de bodemstructuur en daarmee het bodemleven.

Voor het rapporteren over de maatregelen zal zonder overlap de optelsom van de maatregelen voor de indicatoren graslandvlinders (11.2a), landschapselementen (11.2c) en boerenlandvogel (11.3) en lid 1 worden gerapporteerd.

De hectares met maatregelen worden jaarlijks bijgehouden door RVO vanuit de gegevens van het GLB of evt. andere grondgebonden regelingen. De optelsom (zonder overlap) van lid 1, 2 en 3 wordt elke 3 jaar gerapporteerd. Dan is er ook zicht op de kaart, waar de maatregelen hebben plaatsgevonden.

8.6.2 Gekozen indicatoren

De NHV stelt voor dat bij artikel lid 11.2 een toenemende trend te worden gerealiseerd voor minstens twee van de volgende drie indicatoren, waarbij er dus 1 indicator kan afvallen:

- a) De graslandvlinderindex;
- b) De voorraad organische koolstof in minerale bodems onder bouwland;
- c) Het percentage landbouwgrond met diversiteitsrijke landschapselementen.

Gekozen is voor:

- a) Graslandvlinderindex
- c) Percentage landbouwgrond met diversiteitsrijke landschapselementen

In de 'Explanatory notes in support to the National Restoration Plan uniform format' is toegelicht dat voor artikel 11 lid 2 voor elke geselecteerde indicator uitgelegd moet worden waarom deze is geselecteerd en in hoeverre deze geschikt is om de verbetering van de biodiversiteit in landbouwecosystemen in de lidstaat aan te tonen. Lidstaten kunnen verwijzen naar:

- a. De relevantie van de indicatoren voor de specifieke landbouw- en habitatecosystemen,
- b. De bestaande wetenschappelijke basis en het bestaande bewijs,
- c. De geschiktheid voor verbeteringen,
- d. De haalbaarheid en kosteneffectiviteit,
- e. Synergiën met andere doelstellingen van de verordening en/of ander beleid,
- f. Raadplegingen van belanghebbenden en/of deskundigen,
- g. En andere aspecten.

Graslandvlinderindex

Deze indicator draagt bij aan de biodiversiteit, past goed bij de andere artikelen in de NHV en wordt al jarenlang bijgehouden. Doelgerichte maatregelen kunnen bijdragen aan het omkeren van de trend. Er zal meer kennisontwikkeling en kennisdeling in de landbouw moeten komen over deze indicator, maar de inzet kan gelijk oplopen met de inzet voor bestuivers (artikel 10). Het ANLb kan een goede bijdrage leveren aan passende maatregelen voor deze indicator.

- Maatregelen voor de graslandvlinder dragen in hoge mate bij aan de bovengrondse biodiversiteit van het landbouwecosysteem.
- Op basis van onderzoeken en monitoring door de Vlinderstichting wordt deze indicator al sinds 1992 bijgehouden. De wetenschappelijke basis is dan ook groot.
- Er is een grote geschiktheid voor verbeteringen, omdat bewustwording en stimulering in de landbouw samen met de inspanningen voor bestuivers kan starten.
- De beoogde maatregelen in het ANLb zijn haalbaar en kosteneffectief. In een maatregel kan een combinatie zitten van aanpak drukfactoren en verlengen bloeihoogte, bijvoorbeeld bij gefaseerd maaien van kruidenrijke of insectenrijke randen en -percelen.
- De synergie met artikel 10 bestuivers is groot, maar ook komen er graslandvlinders voor in natuurgebieden in Limburg en een enkele soort in Noord-Brabant. De relatie met artikel 4 is dan ook hier gelegd. Door de aanpak via het GLB te ondersteunen is er ook een relatie met het ANLb.
- De Vlinderstichting is de expert op het gebied van maatregelen voor de graslandvlinder en zij hebben dan ook hierover geadviseerd. Belanghebbenden, zoals natuur- en landbouworganisaties zijn bij stakeholder overleggen hierover geïnformeerd. De landbouworganisaties zien meer problemen, omdat dit binnen de landbouw en het GLB nog niet zo bekende doelsoorten en maatregelen zijn. Door dit te combineren met de inzet voor bestuivers (artikel 10), kan er samen opgetrokken worden.

Diversiteitsrijke landschapselementen

Deze indicator draagt bij aan de biodiversiteit, past goed bij de andere artikelen in de NHV en is opgenomen in beleid voor Groenblauwe Dooradering en Klimaatbeleid. Doelgerichte maatregelen kunnen bijdragen aan het omkeren van de trend. Het ANLb en andere regelingen in het GLB kunnen een goede bijdrage leveren aan passende maatregelen voor deze indicator.

- Maatregelen voor diversiteitsrijke landschapselementen dragen in hoge mate bij aan de biodiversiteit van het landbouwecosysteem.
- Zowel door de WUR, in het beleid voor Groen Blauwe Dooradering, in het Aanvalsplan Landschap en in het Agroforestry Netwerk worden effectieve maatregelen gericht op aanleg, inrichting en beheer van landschapselementen onderzocht. De wetenschappelijke basis is dan ook groot. Het streven naar meer combinatie van natte, kruidenrijke en/of houtige elementen zorgt voor verbetering van slapen, foerageren en voortplanten van diverse diersoorten in deze elementen.
- Er is een grote geschiktheid voor verbeteringen, omdat bewustwording en stimulering in de landbouw van nieuwe landschapselementen en beheer van bestaande landschapselementen nog een drastische verbetering behoeft. Bijvoorbeeld zijn er ca. 47.000 hectare natte elementen (sloten, poelen, overig water), maar daarvan is op ca. 1.600 ha ecologisch slootbeheer afgesloten. Daar is nog een grote verbeterslag te maken.
- De beoogde maatregelen in het ANLb zijn haalbaar en kosteneffectief. In een maatregel kan juist onderhoud van een houtig of nat element naast beheer van een kruidenrijke rand zorgen voor de drie factoren waar de bijbehorende diersoorten behoefte aan hebben (slapen, foerageren, voortplanten).

- De synergie met artikel 4 is groot, omdat een rijke diversiteit aan landschapselementen een verbinding kunnen vormen tussen natuurgebieden, maar ook met bestuivers (bevinden zich in of naast landschapselementen) en met boerenlandvogels van dooradering. Daarnaast dragen beheerde houtige landschapselementen bij aan de Klimaatopgave en beheerde natte landschapselementen aan de KRW.
- De WUR, Boeren natuur en de partijen in het Aanvalsplan Landschap zijn deskundigen op het gebied van maatregelen voor rijke diversiteit aan landschapselementen en zij adviseren dan ook hierover. Voor agroforestry en voedselbosbouw adviseert het Agroforestry Netwerk Nederland. Belanghebbenden, zoals natuur- en landbouworganisaties zijn bij stakeholder overleggen hierover geïnformeerd. De landbouworganisaties zien dat aanleg van nieuwe landschapselementen ten koste kan gaan van landbouwareaal en hebben behoefte aan meer budget en meer kennis voor beheer van bestaande landschapselementen.

8.6.3 Oppervlakte herstel van ontwaterde veengebieden in de landbouw

Ontwaterde veengebieden in de landbouw beslaan ca. 1.800 km² (180.000 hectare). Er is geen plan voor een lager percentage.

8.6.4 Oppervlaktes en potentiële gebieden waar maatregelen van toepassing zijn

Indicatieve totale oppervlakte waarvoor herstelmaatregelen gelden tot 2030

a. voor artikel 11, leden 1,2 en 3, zonder overlappingen tot 2030.

Niet ingevuld, komt bij het definitief Natuurplan

e. voor artikel 11 lid 4, biodiversiteitsmaatregelen tot 2030

50 km²

f. voor artikel 11 lid 4, vernattingsmaatregelen tot 2030

500 km²

g. voor artikel 11 lid 4, veengebieden met ander grondgebruik

Buiten het huidige Veenweideprogramma is het nu niet voorzien om veengebieden met ander grondgebruik verder te vernatten.

- Stedelijk gebied op veengrond is zeer complex en het is ook lastig om daar de juiste grondsoort (veengrond) aan toe te kennen, want door de bouwwerkzaamheden zijn de bouwlocaties vaak met zand aangevuld. De bodemkaart van de stedelijke omgeving bevat daarnaast veel lacunes.
- Bij de natuurgebieden op veengrond is in het Interbestuurlijk programma Veenweide door de natuurorganisaties onderzocht welke maatregelen nodig zijn voor reductie van broeikasgassen uit natuurgebieden op veengrond. Dat waren kostbare maatregelen voor een relatief klein effect op de broeikasgasemissies. Daar is toen niet toe besloten, omdat de grootste opgave voor het Klimaatakkoord in het landbouwareaal ligt.
- De afspraken voor het Klimaatakkoord zijn in arealen groter dan de opgave in de NHV, zodat vooralsnog aangesloten blijft bij de inzet in het Interbestuurlijk programma Veenweide om met name maatregelen op veengrond in de landbouw te ondersteunen.

Potentieel te herstellen gebieden

Voor de indicatieve kaarten van potentieel te herstellen gebieden worden bij voorkeur de provinciale natuurbeheerplannen waarin de leefgebieden open grasland, open akker, dooradering en categorie water en categorie klimaat zijn begrensd bij elkaar opgeteld. Dit zijn de nu bekende gebieden waar het budget voor Agrarisch natuurbeheer wordt ingezet. Ook zal het veenweidegebied op kaart worden gezet (grondsoort veen).

Kaarten van potentieel te herstellen gebieden:

- Leefgebieden open grasland, open akker en dooradering uit de provinciale natuurbeheerplannen
- Categorie Klimaat en Water uit de provinciale natuurbeheerplannen
- Veengrond uit de grondsoortenkaart Meststoffenwet

Indicatieve totale oppervlakte waarvoor herstelmaatregelen gelden tot 2040

a. voor artikel 11, leden 1,2 en 3, zonder overlappingen tot 2040.

Niet ingevuld, komt bij het definitief Natuurplan

e. voor artikel 11 lid 4, biodiversiteitsmaatregelen tot 2040

Niet ingevuld, komt bij het definitief Natuurplan

f. voor artikel 11 lid 4, vernattingsmaatregelen tot 2040

Niet ingevuld, komt bij het definitief Natuurplan

Indicatieve totale oppervlakte waarvoor herstelmaatregelen gelden tot 2050

a. voor artikel 11, leden 1,2 en 3, zonder overlappingen tot 2050.

Niet ingevuld, komt bij het definitief Natuurplan

e. voor artikel 11 lid 4, biodiversiteitsmaatregelen tot 2050

Niet ingevuld, komt bij het definitief Natuurplan

f. voor artikel 11 lid 4, vernattingsmaatregelen tot 2050

Niet ingevuld, komt bij het definitief Natuurplan

8.6.5 Inzet op artikel 11

De bestaande inzet is te vinden in bijlage I

8.6.6 Monitoring

Om de effectiviteit van herstelmaatregelen in landbouwecosystemen in beeld te brengen, wordt optimaal gebruik gemaakt van bestaande monitoringssystemen en programma's. Waar nodig wordt een nieuwe beoordelingssystematiek ontwikkeld of de bestaande systematiek aangepast aan de NHV-vereisten. Het uitgangspunt voor de aanpak voor artikel 11 is dat de monitoring en beoordeling ook werkelijk inzicht geeft in de effectiviteit van maatregelen en de voortgang op de herstelopgave binnen de Nederlandse situatie. Dit vraagt om maatwerk per landbouwecosysteem-indicator.

De nationale graslandvlinderindex is opgebouwd uit populatietrends van tien soorten van de Europese graslandvlinderindicator die in Nederland voorkomen. De gegevens zijn ontleend aan het vlinder meetnet van het Netwerk Ecologische Monitoring, waarbinnen sinds 1992 gemonitord wordt ten behoeve van robuuste en representatieve landelijke populatietrends. Jaarlijks verzamelen vrijwilligers, gecoördineerd door de Vlinderstichting, data op basis van gestandaardiseerde veldprotocollen binnen inmiddels bijna 1200 vaste transecten met landelijke dekking. In 2025 is de Vlinderstichting in opdracht van het Rijk gestart met aanvullende monitoring, zodat alle 11 in Nederland voorkomende graslandvlindersoorten structureel gemonitord worden ten behoeve van de NHV-rapportage. De graslandvlinderindex en trend wordt jaarlijks berekend door het Centraal Bureau voor de Statistiek conform de NHV-vereiste methodiek en gepubliceerd op het Compendium voor de Leefomgeving.

Voor de monitoring van het percentage van het landbouwareaal met diversiteitsrijke landschapselementen wordt gebruik gemaakt van bestaande monitoringssystemen, waaronder de Europese Lucas-module Landschapselementen, de methode die wordt gehanteerd in het kader van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) en het Landschapselementenregister (LASREG). In 2025 heeft Wageningen Environmental Research een inventarisatie uitgevoerd van deze monitoringssystemen en kennishiaten geïdentificeerd. Het Rijk werkt samen met onder andere de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO, beheerder van het geïntegreerd beheers- en controlesysteem (GBCS) van het GLB), en het Centraal Bureau voor de Statistiek (nationaal LUCAS-point of contact) om deze kennishiaten te dichtten.

In aanloop naar de eerste NHV-verslagleggingscyclus wordt een integrale methodiek uitgewerkt voor de beoordeling van het percentage landschapselementen, volgens de NHV-vereisten, met inachtneming van de EC-richtsnoeren en in afstemming met de Europese Commissie. Gegevens worden ontleend aan operationele monitoringssystemen en zijn beschikbaar met ingang van 18 augustus 2024. Gebruikte geospatiale gegevens uit het GBCS worden gedeeld overeenkomstig de verplichtingen van de Inspire-richtlijn. Het percentage landbouwareaal met diversiteitsrijke landschapselementen wordt ten minste elke 6-jaar beoordeeld en met ingang van uiterlijk 30 juni 2031 aan de EC gerapporteerd.

De nationale boerenlandvogelindex is opgebouwd uit populatietrends van alle 27 soorten van bijlage V van de NHV. De gegevens zijn ontleend aan de landelijke broedvogelmeetprogramma's van het Netwerk Ecologische Monitoring. De broedvogelmeetnetten worden uitgevoerd door Sovon Vogelonderzoek Nederland in samenwerking met onder andere het Centraal Bureau voor de Statistiek, de provincies, terreinbeherende organisaties en Rijkswaterstaat. Jaarlijks verzamelen vrijwilligers data op basis van gestandaardiseerde veldprotocollen binnen inmiddels bijna 2500 vaste telgebieden met landelijke dekking. Deze meetnetten maken gebruik van geautomatiseerde applicaties met triple-validatie, elektronische databases en geografische informatiesystemen. In 2025 heeft Sovon Vogelonderzoek Nederland advies uitgebracht over hoe de monitoring van boerenlandvogels verbeterd kan worden om herstel effectief te meten. De beoordeling van de huidige trends en teldekking wijst uit dat op landelijke schaal robuuste en representatieve trends kunnen worden berekend voor 26 van de 27 soorten. Ten behoeve van de NHV-rapportages, zal het Centraal Bureau voor de Statistiek de nationale boerenlandvogelindex berekenen aan de hand van het basisjaar 2025. Daarmee reflecteren de trendwaarden de populatieontwikkeling van de betrokken boerenlandvogels en brengen de voortgang op de NHV-herstelopgave voor 2030, 2040 en 2050 in beeld.

Voor de monitoring van de vernatting van organische bodems in de landbouw die bestaan uit ontwaterde veengebieden wordt gebruik gemaakt van het Nationaal Onderzoeksprogramma Broeikasgassen Veenweiden (NOBV). Dit programma verricht sinds 2019 metingen aan bodemdaling, broeikasgasfluxen, en de chemische en fysische eigenschappen van veenbodems ten einde de effectiviteit van herstelmaatregelen in beeld te brengen. Onderzoek wordt uitgevoerd door een consortium van verschillende universiteiten en kenniscentra, onder aansturing van STOWA, het kenniscentrum voor de waterschappen. Vanuit de monitoring van het NOBV wordt elke 3 jaar de voortgang van de vernattingsmaatregelen inzichtelijk gemaakt.

Aangezien voor artikel 11 lid 4 geen referentiejaar van toepassing is, moet al het landbouwareaal op ontwaterde veengebieden met vernatting steeds mee worden geteld en op kaart worden gezet. Zo'n kaart van landbouwareaal op ontwaterde veengebieden met vernatting geeft bij RVO inzicht in cumulatie met het landbouwareaal op ontwaterde veengebieden met overige herstelmaatregelen (voor biodiversiteit). RVO rapporteert namelijk jaarlijks de overige herstelmaatregelen (voor biodiversiteit) voor het GLB.

8.7 Bosecosystemen (artikel 12)

Tabel 20. Samenvatting van de verplichtingen uit artikel 12 van de NHV

Artikel	Subelement	Aard verplichting	Datum 1e verplichting
12.1	De lidstaten nemen de herstelmaatregelen die nodig zijn om de biodiversiteit van bosesystemen te verbeteren	Resultaatverplichting op het treffen van maatregelen	-
12.2	De lidstaten realiseren voor 2030 op nationaal niveau een toenemende trend voor de index van algemene bosvogels en werken daarna toe naar een bevredigend niveau.	Resultaatverplichting op het realiseren van een toenemende trend en vervolgens het bereiken van een bevredigend niveau	2030
12.3	De lidstaten realiseren voor 2030 op nationaal niveau een toenemende trend voor minstens zes van de zeven indicatoren voor bosesystemen en werken daarna toe naar een bevredigend niveau: staand dood hout; liggend dood hout; het aandeel bossen met een ongelijkjarige structuur; bosverbondenheid; de voorraad organische koolstof; het aandeel door inheemse boomsoorten gedomineerde bossen; de diversiteit aan boomsoorten.	Resultaatverplichting op het realiseren van een toenemende trend en vervolgens het bevredigend niveau	2030

8.7.1 Nationale aanpak

Artikel 12 bevat specifieke doelstellingen met betrekking tot het verbeteren van biodiversiteit in bosesystemen, naast de algemene hersteldoelen voor het in gunstige staat van instandhouding brengen van de verschillende habitattypen, waaronder ook boshabitats, zoals vermeld in artikel 4. Naast algemene herstelmaatregelen ter verbetering van bosesystemen (12.1) verplicht de NHV maatregelen te treffen die gericht zijn op het realiseren van een landelijk stijgende trend tot 2030 van de algemene bosvogelindex (12.2) en zes van de zeven bosvitaliteitsindicatoren (staand dood hout, liggend dood hout, aandeel bossen met ongelijkjarige structuur, bosconnectiviteit, voorraad organische koolstof, aandeel bossen gedomineerd door inheemse boomsoorten, boomsoortendiversiteit) (12.3). De zes indicatoren worden gekozen op basis van de mate waarin ze de verbetering van de biodiversiteit van bosesystemen in de betrokken lidstaat kunnen aantonen (zie paragraaf 6.7.3). Na 2030 moeten deze indicatoren een landelijke stijgende trend behouden tot een bevredigend niveau is bereikt. De op nationaal niveau meetbare stijgende trend moeten worden gerealiseerd door op regionaal niveau voldoende maatregelen te treffen.

Het bevredigende niveau wordt uiterlijk in 2030 op nationaal niveau vastgesteld door de lidstaat, op basis van een open en doeltreffend proces en een beoordeling op basis van de meest recente wetenschappelijke bevindingen. De trend van de gekozen indicatoren en de bosvogelindex wordt gemeten in de periode vanaf 18 aug 2024 tot en met 31 dec 2030 en vervolgens om de 6 jaar totdat vastgestelde bevredigende niveaus zijn bereikt.

Het is gerechtvaardigd om de verplichtingen niet na te komen indien deze wordt veroorzaakt door grootschalige overmacht, waaronder natuurrampen (met name bosbranden) of onvermijdelijke habitattransformaties die rechtstreeks het gevolg zijn van klimaatverandering (artikel 12 lid 4 NHV).

Bossen worden gedefinieerd als: "Een terrein met houtachtige begroeiing van tenminste 0,5 ha, tenminste 30 meter breed en met een minimum kroonbedekking van 20 procent. De bomen moeten ter

plekke een minimale hoogte kunnen bereiken van 5 meter". Dit komt overeen met de definitie van bos voor de LULUCF-klimaatrapportages¹⁷⁵.

Bossen in Nederland vallen onder het eigendom van verschillende organisaties. Ongeveer de helft van de bossen valt onder eigendom van de overheid, waaronder provincies, Staatsbosbeheer en gemeenten. De andere helft van de bossen in Nederland is van Natuurorganisaties of van particuliere beseigenaren.¹⁷⁶ Maatregelen zullen dan ook bij verschillende organisaties terecht komen.

Huidige staat van het Nederlandse bos

Het Nederlandse bos heeft in toenemende mate te lijden onder de gevolgen van klimaatverandering, stikstofdepositie, verzuring, nutriëntenverlies, verdroging, wilddruk en versnippering met als gevolg een afnemende veerkracht waardoor ecosysteemfuncties zoals natuurwaarde, CO₂-opslag en productie van hernieuwbare grondstoffen steeds verder onder druk komen te staan. Als dit niet aangepakt wordt gaat het bos fors in kwaliteit achteruit.¹⁷⁷

Bovengenoemde problemen hangen vaak grotendeels met elkaar samen en versterken elkaar. Verdroging zorgt er bijvoorbeeld voor dat bossen gevoeliger worden voor stikstof, ziekten en plagen. Twee derde van het Nederlandse bos, zo'n 250.000 hectare, is gesitueerd op zandgronden. Juist deze bossen staan het zwaarst onder druk doordat verschillende problemen hier samenkomen en vragen om een kwaliteitsimpuls.

Historische trend indicatoren

Over een aantal indicatoren is al informatie bekend over historische trends en de basislijn. Zo is vanuit de dataset "bosbroedvogels van Nederland"¹⁷⁸ bekend dat het overwegend goed gaat met de bosvogels in Nederland, ook al kan dit beeld regionaal sterk verschillen. Populaties zijn gemiddeld toegenomen sinds 1990 en laten de laatste jaren een voorzichtig stijgende trend zien. De bosvogelindex voor de NHV is nog niet vastgesteld en wordt nog ontwikkeld.

Uit een analyse van de historische gegevens uit de Nederlandse Bosinventarisatie¹⁷⁹ blijkt dat staand en liggend dood hout in de periode van 2001 tot 2021 een sterk toenemende trend laten zien. Deze is in de periode tussen 2021-2024 gestabiliseerd voor staand dood hout, terwijl de trend voor liggend door hout nog steeds toeneemt. De indicator "door inheemse boomsoorten gedomineerd bos" is in de periode 2012 tot 2025 licht gestegen en de indicator "diversiteit aan boomsoorten" is in de periode 2012-2025 stabiel/licht gestegen.

Voor de overige indicatoren (bosconnectiviteit en voorraad organische koolstof) is geen historische data aanwezig vanuit de NBI. Hiervan moet de monitoringsystematiek en basislijn nog worden bepaald.

Nederlandse inzet op bossen

De Bossenstrategie en de hieruit voortkomende provinciale revitaliserings-(bosherstel-) en uitbreidingsplannen worden als basis genomen voor de uitwerking van de NHV-opgave en daarvoor benodigde aanvullende maatregelen.

De NHV is niet de enige opgave in de Nederlandse bossen. Vanuit het Klimaatakkoord is er een opgave voor 0,4 tot 0,8 Mton extra koolstofvastlegging in Bomen, Bos en Natuur. Hiervoor moet het bosareaal in Nederland uitgebreid worden en de bestaande bossen worden gerevitaliseerd. Dit dient ook de bredere opgave om de natuur te herstellen en veerkrachtiger te maken. De nationale en provinciale Bossenstrategie(ën) geven hier onder andere met de revitaliserings- en uitbreidingsplannen invulling aan. Door uit te gaan van de Bossenstrategie kan daarom integraal uitvoering worden gegeven aan

¹⁷⁵ de LULUCF-klimaatrapportages

¹⁷⁶ [Functieervulling en ontwikkelingen van bossen in Nederland](#)

¹⁷⁷ Revitalisering Nederlandse Bossen - Rapport Revitalisering Nederlandse Bossen

¹⁷⁸ [Broedvogels van bos, 1990-2024 | Compendium voor de Leefomgeving](#)

¹⁷⁹ Opgenomen in de interne tussenrapportage NBI 2025, op aanvraag beschikbaar.

zowel de NHV als de doelen uit het Klimaatakkoord. Dit sluit ook aan bij de afspraak uit het NHV-programmaplan om zoveel mogelijk op bestaande structuren en programma's verder te bouwen. Deze integrale systematiek kijkend naar het bosesysteem is daarnaast in lijn met artikel 12.1 waarin wordt gesteld dat lidstaten herstelmaatregelen nemen die de biodiversiteit van het bosesysteem in brede zin verbetert. Maatregelen die bijdragen aan de vitaliteit van het bos doen dit zelden voor maar één indicator, maar hebben vaak een breder positief effect en daarmee ook op meerdere biodiversiteitsindicatoren van de NHV.

Belangrijk aandachtspunt voor uitvoering via de Bossenstrategie zijn de mate van concreetheid van de revitaliseringsplannen en de beschikbare middelen. Voor het uitvoeren van de Bossenstrategie zijn de afgelopen jaren middelen ontoereikend geweest en loopt de Bossenstrategie achter in de uitvoering op de gestelde doelen. Via een uitvraag bij de provincies is onderzocht in hoeverre de revitaliseringsplannen en andere maatregelen voor bossen al zijn uitgewerkt, of deze al in uitvoering zijn en of hier voldoende middelen voor beschikbaar zijn. Daarnaast is er een inschatting gemaakt van hoeveel hectare er additioneel nodig is voor bosherstel. Vanuit het rapport is naar voren gekomen dat er bij provincies voor 51.000 bos hectare concreet in beeld is wat gerevitaliseerd moet worden tot 2030 en dat er voor 25.000 hectare hiervan nog geen middelen zijn. De consensus is dat wanneer bossen worden gerevitaliseerd de indicatoren uit de NHV zullen stijgen omdat deze een proxy zijn voor een vitaal bos en revitaliseringsmaatregelen dus veelal ook een op een aansluiten op deze indicatoren. Verderop zal dit verder worden toegelicht.

Met revitalisering worden vaak herstelmaatregelen binnen bestaande bossen bedoeld maar kan ook bosuitbreiding als maatregel omvatten. Sommige provincies hebben bosuitbreiding als revitaliseringsmaatregel ook opgenomen in hun revitaliseringsplannen. Bosuitbreiding als revitaliseringsmaatregel kan bestaande bossen vitaler maken door het bosklimaat te verbeteren, diversiteit van boomsoorten vergroten, weerbaarder maken tegen klimaatverandering en weerbaarder tegen externe drukfactoren etc. Daarnaast is bosuitbreiding ook nodig om de bosverbondenheid, een van de indicatoren, te doen laten toenemen. In dit natuurplan nemen we bosuitbreiding ook mee als revitaliseringsmaatregel. Daar waar expliciet wordt gestuurd op bosuitbreiding zal dit worden gespecificeerd.

Ook draagt revitalisering bij aan bosbrandpreventie. De revitaliseringsmaatregelen zelf worden gezien als bosbrandpreventie maatregelen. De consensus is dat een vitaal bos beter bestand is tegen bosbranden. Dit omdat een vitaal bos bijvoorbeeld ten tijde van droogte beter bestand is tegen uitdroging, het (micro) bosklimaat behouden blijft, bodem vocht hoger blijft etc. Daarnaast werken provincies en rijk ook aan extra maatregelen voor natuurbranden. In de regionale uitwerking van de uitvoeringsplannen zullen deze samenkomen, dit wordt in een later stadium verder uitgewerkt.

Naast provincies zal ook het rijk uitvoering geven aan art 12 via de inzet op rijksgronden en samenwerkingen met rijkspartijen zoals Staatsbosbeheer, Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed en Rijkswaterstaat.

8.7.2 keuze indicatoren

Onderbouwing geselecteerde indicatoren

De NHV schrijft voor dat lidstaten 6 van de 7 indicatoren kunnen kiezen op basis van de meest recente wetenschappelijke inzichten naar mate van hoe representatief de indicator aan de nationale condities van de lidstaat. Van de zeven indicatoren is "*het aandeel bossen met een ongelijkjarige structuur*" het minst van toepassing op het Nederlandse bos wanneer gekeken wordt naar de potentiële ruimte voor verbetering van de biodiversiteit.

Deze indicator wordt in bijlage VI van de verordening omschreven als "*deze indicator heeft betrekking op het aandeel productiebossen met een ongelijkmatige leeftijdsopbouw ten opzichte van bossen met een gelijkmatige leeftijdsopbouw*". Hiermee is de indicator vooral bedoeld om inzichtelijk te maken welk

deel van het bosareaal gelijkjarig productiebos is. In Nederland is deze indicator het minst van toepassing, omdat het overgrote deel van het bosareaal al beheerd wordt met oog op multifunctionaliteit en niet primair op houtproductie via gelijkjarige productiebossen.

De overige indicatoren worden wel als representatief gezien voor de Nederlandse context met doel om via de indicatoren een verbetering van de biodiversiteit van bosesystemen te realiseren.

Overzicht geselecteerde indicatoren

Staannd dood hout

Staannd dood hout levert belangrijke ecologische functies. Dood hout vormt leefgebieden voor insecten, schimmels, mossen, vogels, zoogdieren en amfibieën en is essentieel in voedselketens. Door langzame afbraak verbetert het de bodemstructuur, houdt het vocht vast en geeft het geleidelijk voedingsstoffen af. Daarnaast slaat dood hout langdurig CO₂ op en draagt het bij aan de vitaliteit en klimaatadaptiviteit van bossen.

Staannd dood hout is specifiek van belang als nest- en schuilplaats voor onder andere spechten, uilen, mezen, warmte- en droogteminnende insecten en (korst)mossen. Het draagt bovendien bij aan de bosvogelindex.

Liggend dood hout

Liggend dood hout biedt een belangrijke bodemfunctie. Het houdt vocht vast en vormt een substraat voor schimmels, bacteriën, mossen en insecten. Ook biedt het schuilplaatsen voor amfibieën, reptielen en kleine zoogdieren.

Voor Nederland zijn staannd en liggend dood hout belangrijke indicatoren die al structureel worden meegenomen in beleid en monitoring, onder andere via de Nationale Bosinventarisatie en beheermaatregelen zoals het aanwijzen van een Netwerk van Oude Aftakelende en Dode bomen (NOAD).

Bosverbondenheid

Ecologische verbindingen zijn essentieel voor soorten om zich te verplaatsen, populaties gezond te houden en genetische diversiteit te waarborgen. Grotere aaneengesloten bossen zijn beter bestand tegen klimaatverandering, ziekten, plagen en stormen. Voor Nederland is dit een belangrijke indicator vanwege de sterke versnippering van bossen, een belangrijke oorzaak van biodiversiteitsverlies.

Voorraad organische koolstof

Organische koolstof is een kernindicator voor bodemvruchtbaarheid en bodemleven en daarmee voor bosvitaliteit. Het verbetert het watervasthoudend vermogen, vergroot de weerbaarheid tegen droogte, draagt bij aan CO₂-opslag (LULUCF-doelen) en verhoogt de buffercapaciteit tegen verzuring door vermisting. Deze indicator sluit aan bij bestaande verplichtingen vanuit klimaat doelen en de bindende EU bodemmonitoringsrichtlijn (in eng soil monitoring law). Voor een vitaal bos zijn vitale bosbodems een cruciaal, maar nog onderbelicht aspect.

Aandeel door inheemse boomsoorten gedomineerde bossen

Inheemse boomsoorten ondersteunen een hoge biodiversiteit en zijn goed aangepast aan Nederlandse omstandigheden, vergroten naar verwachting de weerbaarheid tegen klimaatverandering. Hoewel niet-inheemse, klimaatadaptieve soorten een rol kunnen spelen, blijft een groot aandeel inheemse soorten belangrijk. Er is al beleid dat stuurt op deze indicator, en monitoring vindt al plaats via de NBI. Daarnaast draagt deze indicator bij aan de bosvogelindex.

Diversiteit aan boomsoorten

Een hoge boomsoortendiversiteit vergroot de stabiliteit en weerbaarheid van bossen tegen klimaatverandering, ziekten en plagen omdat risico's meer gespreid zijn en ziekten en plagen zich minder snel kunnen verspreiden. Variatie in wortels en bladval verbetert de bodem en biedt leefgebied voor uiteenlopende flora en fauna. Soortendiversiteit is een basisprincipe van duurzaam bosbeheer en wordt in Nederland al lang gemonitord via de NBI.

8.7.3 Potentiële herstelgebieden en oppervlaktes

Omdat de revitaliseringsplannen van de provincies sterk van elkaar verschillen is al eerder door Bosgroepen Nederland in opdracht van LVVN een analyse gemaakt van de bestaande revitaliseringsplannen en de ambities die provincies hebben beschreven in de provinciale bossenstrategieën. In deze analyse is ook de potentiële bijdrage van de revitaliseringsplannen aan de NHV meegenomen. De bevindingen staan beschreven in het rapport Analyse Doelbereik Provinciale Bosrevitaliseringsplannen (dec 2024)¹⁸⁰ Deze analyse is geactualiseerd door middel van een nieuwe uitvraag naar stand beleid rond bosherstel onder provincies.

Vooropgesteld is de opgave die hieruit volgt een grove schatting van wat er nodig is voor het doelbereik van de NHV. De mate van concreetheid en ook in hoeverre het bosbeleid bestuurlijk is vastgesteld verschilt sterk per provincie. Ook hebben lang niet alle provincies een uitgewerkt revitaliseringsplan. Veel planvorming is gestokt doordat financiering voor uitvoering van de Bossenstrategie ontbrak. Het is hierdoor ook lastig om een eenduidig beeld te krijgen van de benodigde revitaliseringsopgave.

Omdat revitalisering maatwerk is en de effecten sterk afhangen van lokale condities is het niet mogelijk om exact door te rekenen hoeveel hectaren van elke maatregel genomen moet worden om tot een stijgende trend te komen per indicator. Mede hierom kiezen we voor de integrale aanpak op nationaal niveau waar we uitgegaan van systeem herstel en het integraal revitaliseren van de Nederlandse bossen, met een gebiedsgerichte implementatie. Daar wanneer bossen gerevitaliseerd worden zal een stijgende trend gerealiseerd worden voor de indicatoren omdat deze een goede proxy zijn voor een vitaal bos en de herstelmaatregelen uit de revitaliseringsplannen een op een aansluiten bij de NHV-indicatoren. De samenhang tussen de NHV en de revitaliseringsopgave wordt ook onderschreven in het rapport Analyse Doelbereik Provinciale Bosrevitaliseringsplannen van de Bosgroepen.

Indicatie van de hectares

Voor de opgave van de NHV sluiten we aan bij de revitaliseringsopgave van de Bossenstrategie. Om een stijgende trend te realiseren en op voldoende areaal maatregelen te nemen wordt voor de doelstelling tot 2030 uitgegaan van de meest urgente en meest concrete oppervlaktes te herstellen. Voor deze gebieden is de opgave in beeld gebracht en zijn de maatregelen concreet uitgewerkt door provincies, en kan planvorming op korte termijn plaatsvinden. Dit zijn over het algemeen ook de urgent te revitaliseren hectares waar de meeste potentie is om bij te dragen aan NHV-doelbereik.

Uit het rapport Analyse Doelbereik Provinciale bosrevitaliseringsplannen van de Bosgroepen komt naar voren dat er bij zes provincies een concreet beeld is van de te revitaliseren arealen. Dit zijn ook veelal provincies met een aanzienlijk bosareaal. Het totaalareaal concreet in beeld bij deze provincies komt neer op 51.186 hectare. De overige provincies hebben in hun vastgestelde bossenstrategieën veelal ambities beschreven van de te revitaliseren bossen. Dit komt uit op nog eens 61.810 hectare. In totaal hebben alle provincies samen dus voor 113.000 hectare aan bos in beeld waar vitaliteit verbeterd moet worden voor klimaat en biodiversiteit, grofweg eenderde van het totale Nederlandse bosareaal.

Voor de korte termijn richten we ons op de 51.000 hectare bos waar revitalisering urgent is en waar concrete provinciale herstelplannen zijn uitgewerkt. Op de middellange termijn is er voor minimaal 113.000 hectare aan bos geïdentificeerd om te revitaliseren. De gehele opgave voor revitalisering kan verder oplopen aangezien twee derde van het Nederlandse bos op zandgronden staat en daarmee het risico op verminderde bos vitaliteit zeer hoog is. De vitaliteit van bossen en de ontwikkeling van de indicatoren zal blijvend gemonitord worden.

Hiermee worden ook voldoende hectares gerevitaliseerd tot 2030 om uitvoering te geven aan het revitaliseringsdeel van het klimaatakkoord om koolstof vast te leggen in bestaande bossen. Daarnaast moeten er om het volledige klimaatdoel te halen tot 2030 ook nieuwe bossen en houtige landschapselementen worden gerealiseerd, mede via artikel 11 en 13.

Ten dele worden de revitaliseringsmaatregelen al getroffen ter uitvoering van de Bossenstrategie en ter verbetering van habitatbossen vanuit de VHR via onder andere Programma Natuur. Ook zijn er

¹⁸⁰ Op aanvraag beschikbaar

sporadisch middelen beschikbaar gesteld vanuit de koplopertrajecten van het NPLG, incidentele middelen vanuit de Bossenstrategie en zetten provincies ook eigen middelen in om revitaliseringsmaatregelen uit te voeren. Omdat maatregelen aan verschillende doelen tegelijk bijdragen en uitvoering via verschillende programma's tot stand komt zijn de precieze hectares die nu reeds worden uitgevoerd niet in beeld. De inschatting op basis van de uitvraag en eerdere analyses is dat grofweg voor 19.000 ha aan revitalisering tot 2030 via staand beleid zal worden uitgevoerd. Dit is afgeleid uit het feit dat voor ongeveer 40% van de opgegeven maatregelen door provincies wordt aangegeven dat hier financiering voor is.

Er is echter een indicator die niet wordt bediend via de revitaliseringsplannen. Dit betreft de indicator bosverbondenheid. Een stijgende trend op deze indicator zal gerealiseerd moeten worden met bosuitbreiding waarmee bossen met elkaar verbonden worden. Voor het Klimaatakkoord is er in de Bossenstrategie het doel gesteld voor 37.000 ha bosuitbreiding (10% meer bos). Dit zal ruim voldoende zijn om de indicator bosverbondenheid de doen stijgen mits de bossen op de juiste plek worden gerealiseerd. Er ontbreekt nog financiering voor deze opgave. Een uitwerking van de opgave voor bosverbondenheid uit de NHV zal komend jaar worden uitgewerkt t.b.v. het definitieve Natuurplan.

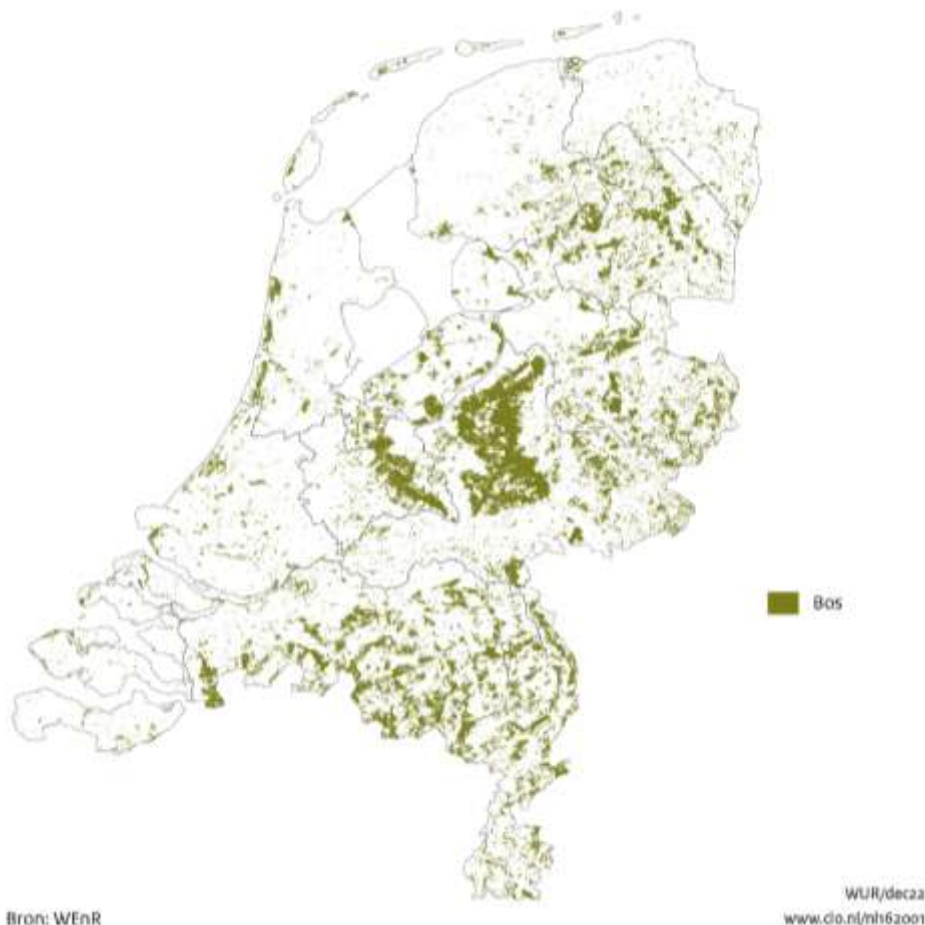
Samenvattend betekent dit:

- De opgave tot 2030 is 51.000 hectare revitalisering
 - o 19.000 ha wordt al uitgevoerd via staand beleid (programma natuur/Natura 2000/SPUK)
 - o 32.000 ha additioneel voor de NHV gerevitaliseerd moet worden tot 2030
 - o Additionele hectares nodig voor de indicator bosverbondenheid zijn nog niet in beeld en moeten voor het definitieve plan in kaart worden gebracht
- De opgave tot 2050 is additioneel 62.000 hectaren
- Hiermee is 113.000 hectare bos in beeld waar met maatregelen vitaliteit kan worden verbeterd en een stijgende trend kan worden ingezet voor de indicatoren uit de NHV

Dit pakket geeft voldoende invulling voor afspraken uit het klimaatakkoord voor koolstofvastlegging in bestaande bossen doormiddel van revitalisering. Hiermee worden ook habitatbossen binnen Natura 2000 gerevitaliseerd en draagt dus direct bij aan de VHR-opgave en opgave uit art 4 NHV.

In Figuur 14 is te zien waar bossen in Nederland voorkomen.

Areaal bos, 2021

Figuur 12. Areaal bos in Nederland

8.7.4 Inzet op artikel 12

Bestaande inzetBossenstrategie

In het Klimaatakkoord (uitvoering van de Klimaatwet) is afgesproken dat er koolstof wordt vastgelegd in landgebruik. Een deel van deze koolstofvastlegging is toegewezen aan bos, bomen en natuur. Om hier invulling aan te geven hebben Rijk en provincies samen een Bossenstrategie opgesteld, waarin ook het versterken van de biodiversiteit een belangrijk doel is. In de Bossenstrategie is het revitaliseren van bestaand bos en het realiseren van 37.400 hectare nieuw bos tot en met 2030 opgenomen.

In de uitwerking van de Bossenstrategie hebben provincies uitbreidings- en revitaliseringsplannen opgesteld. De voorgenoemde maatregelen in deze plannen zijn nodig om de kwaliteit en weerbaarheid van de Nederlandse bossen te verbeteren en kunnen ook voor een deel invulling geven aan de herstelplannen in het kader van artikel 12 van de NHV. Een deel van de uitvoering van de Bossenstrategie wordt nu gefinancierd vanuit het Programma Natuur en de eerste tranche koploperprojecten uit het NPLG, maar dit is nog niet voldoende om alle plannen te realiseren.

De Bossenstrategie draagt ook bij de VHR-doelen, daar waar bossen als habitattypen of als leefgebieden voor soorten kwalificeren.

Raakvlakken met andere artikelen

De maatregelen uit de Bossenstrategie die worden genomen ten behoeve van artikel 12 kunnen breder bijdragen aan de opgaven uit de NHV. Hierbij is een directe link te leggen tussen artikel 4, 10 en 13.

Boshabitattypen en bosvogels

De Bossenstrategie draagt ook bij aan de VHR-doelen. De revitaliseringsplannen van de provincies geven zelfs in sommige gevallen direct invulling aan het verbeteren van habitats t.b.v. VHR. Boshabitattypen kunnen worden hersteld door revitaliseringsmaatregelen en uitgebreid vanuit nieuwe aanplant of omvorming van bestaand bos. Hiermee worden met dezelfde maatregel meerdere doelen gediend. Deze synergie is essentieel voor het laten slagen van de plannen en het doelmatig besteden van middelen. Naast dat maatregelen integraal voor meerdere doelen genomen worden moet er ook rekening gehouden worden daar waar verschillende doelen mogelijk nadelige gevolgen kunnen hebben voor specifieke soorten. Zo zijn bomen bijvoorbeeld nadelig voor het leefgebied van weidevogels. Regionaal moet er bekeken worden welke maatregelen waar tot synergiën kunnen leiden.

Door de inzet op uitbreiding en herstel van het bosareaal wordt ook het leefgebied van bos specifieke soorten vergroot en verbetert. Dit zal niet voor alle soorten gelden. Om bossen weerbaarder te maken tegen klimaatverandering en als geschikt leefgebied voor een grotere diversiteit aan soorten wordt er gestuurd op diversiteit aan boomsoorten en inheemse soorten in het bos. Door het uitvoeren van deze (revitaliserings)maatregelen daalt het aandeel naaldbos ten opzichte van het aandeel inheems loofbos. Hierdoor zullen vogelsoorten die afhankelijk zijn van naaldbos minder geschikt leefgebied hebben. In het programmeren en uitvoeren van de maatregelen zal dit effect meegenomen worden in de afweging.

Bestuivers

Een deel van de bestuivers leeft (gedeeltelijk) in het bos. In algemene zin hebben deze bestuivers baat bij de indicatoren waar artikel 12.2 op stuurt. Zo zijn dood hout en inheemse soorten van belang voor het leefgebied van bestuivers. Het verbinden van bosgebieden draagt bij aan de migratie van soorten. Daarnaast kan het boscosestroom verder verbeterd worden voor bestuiverpopulaties door te sturen op voldoende open plekken in het bos en geleidelijk opgaande bosranden. Deze maatregelen vloeien niet direct uit artikel 12, maar zijn goed in te passen in de revitaliseringsmaatregelen.

3 miljard bomen

Bomen die worden aangeplant als revitaliseringsmaatregel bijvoorbeeld om menging te bevorderen of om inheemse soorten te introduceren kunnen meetellen met de opgave om 3 miljard additionele bomen aan te planten. Echter zal de grootste kans om bij te dragen aan de opgave van artikel 13 liggen in de uitbreidingsopgave van de Bossenstrategie en de doelstelling om bosverbondenheid te bevorderen uit artikel 12. Omdat nieuw bos, wanneer deze wordt aangeplant, bestaat uit ongeveer 4000 bomen per hectare kan het doel snel behaald worden. Visa versa is de doelstelling van 3 miljard bomen ook een extra aanjager om de uitbreidingsdoelstellingen te versnellen.

De omvang van deze opgaves zoals die voor artikel 4, 10 en 13 zijn uitgewerkt, zullen meegenomen worden in de uitvoering van artikel 12 via de Bossenstrategie, zodat de synergie tussen artikel 4, 10, 13 zo effectief mogelijk wordt benut.

Additionele inzet

De Bossenstrategie en de hieruit voortkomende revitaliserings- en uitbreidingsplannen worden als basis genomen voor uitwerking van de opgave van artikel 12 en daarvoor benodigde aanvullende maatregelen. De provinciale bossenstrategieën en revitaliseringsplannen vormen daarmee de basis voor de invulling van artikel 12 in het Natuurplan. Naast provincies zal ook het rijk uitvoering geven aan art 12 via de inzet op rijksgronden en samenwerkingen met rijkspartijen zoals Staatsbosbeheer en Rijkswaterstaat.

Uit een eerste analyse zoals beschreven in 8.7.3 zal er 32.000 ha additioneel voor de NHV gerevitaliseerd moeten worden tot 2030 boven op het bestaande beleid.

Door uit te gaan van de Bossenstrategie kan integraal uitvoering worden gegeven aan zowel de NHV als de doelen uit het Klimaatakkoord. Dit sluit ook aan bij de afspraak uit het NHV-programmaplan om zoveel mogelijk op bestaande structuren en programma's verder te bouwen. Deze integrale systematiek kijkend naar het bosesysteem is daarnaast in lijn met artikel 12.1 waarin wordt gesteld dat lidstaten herstelmaatregelen nemen die de biodiversiteit van het bosesysteem in brede zin verbetert. Maatregelen die bijdragen aan de vitaliteit van het bos doen dit zelden voor maar één indicator, maar hebben vaak een breder positief effect en daarmee ook op meerdere biodiversiteitsindicatoren van de NHV.

Om een eerste inschatting te maken van de opgave en de te nemen maatregelen is er een uitvraag georganiseerd naar de maatregelen en staand beleid onder provincies. Juist omdat de revitaliseringsplannen van de provincies sterk verschillen is eind 2024, ten behoeve van het toenmalige NPLG, door Bosgroepen Nederland in opdracht van LVVN een analyse gemaakt van de bestaande revitaliseringsplannen en de ambities die provincies hebben beschreven in de provinciale Bossenstrategie. In deze opdracht is ook de analyse meegenomen naar de bijdragen van de revitaliseringsplannen aan de NHV. De bevindingen staan beschreven in het rapport Analyse Doelbereik Provinciale Bosrevitaliseringsplannen¹⁸¹ (dec 2024).

Het is goed om te vermelden dat de beschreven opgave nog een grove schatting is. De mate van detail en ook in hoeverre beleid is vastgesteld verschilt per provincie. Ook hebben lang niet alle provincies een uitgewerkt revitaliseringsplan. Veel planvorming is gestokt doordat financiering voor uitvoering van de Bossenstrategie ontbrak. Het is hierdoor ook lastig om een eenduidig beeld te krijgen van de revitaliseringsopgave.

Typen maatregelen

Omdat revitalisering maatwerk is, en de effecten sterk afhangen van lokale condities zal de impact van maatregelen afhangen van o.a. de groeisnelheden van bomen, leeftijd en structuur van het bos en aanwezige boomsoorten, dit is weer afhankelijk van de grondsoort, waterhuishouding, en drukfactoren zoals stikstofdepositie en wilddruk. Welke maatregel waar en hoeveel moet dus regionaal via de uitvoering worden bepaald. Mede hierom kiezen we voor de integrale aanpak waar we uitgegaan van systeem herstel en het integraal revitaliseren van de Nederlandse bossen

Maatregelen ter revitalisering zijn veelal breed bekend. Ook blijkt uit het rapport Analyse Doelbereik Provinciale Bosrevitaliseringsplannen van de Bosgroepen dat maatregelen uit revitaliseringsplannen en provinciale bossenstrategieën veelal een op een aansluiten op de indicatoren uit de NHV. Daarnaast beschrijven de Bosgroepen dat vrijwel alle revitaliseringsmaatregelen een positief effect hebben op een of meerdere indicatoren.

Uit het rapport van de bosgroepen en de maatregelen uitvraag welke is gedaan onder provincies t.b.v. dit concept natuurplan is er een brede set aan maatregelen (niet uitputtend) geïdentificeerd welke bijdragen aan de NHV-doelen:

- Herstellen van de hydrologie (van landschapsschaal tot lokaal)
- Aanplanten van bomen: rijkstrooiselsoorten, droogteresistente soorten, boomsoorten van andere herkomst (geassisteerde migratie), versterken menging
- Nutriëntengift (bv. steenmeel, kalk, schelpengruis) om verzuring na de bodem, voornamelijk door stikstofdepositie, te bufferen,
- Introduceren extra bodemorganismen /verhogen humusgehalte bodem
- Verbeteren van de schaal, ruimtelijke buffering en de verbinding van bosgebieden
- Verhogen van het aandeel dood-hout, netwerk van oude en aftakelende dode bomen (NOAD)
- Stimuleren van verjonging in/onder bos

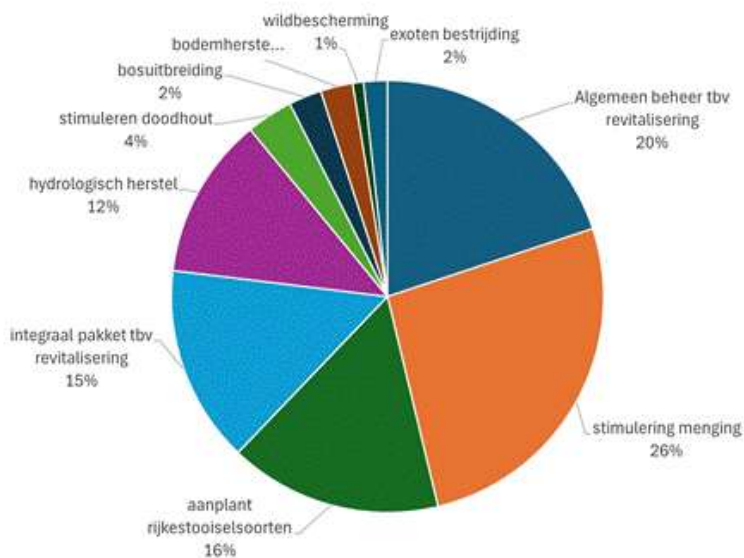
¹⁸¹ Op aanvraag beschikbaar

- Beschermen tegen wildvraat (rasters/kokers); aanpassen wildstand
- Versterken van de bosstructuur
- Bodembescherming bij exploitatie
- Kleinschalig beheer, minimaliseren van tijdelijke verstoringen en voor behoud van het bosklimaat
- Verlagen van de stikstofdepositie en herstelmaatregelen stikstof
- Stimuleren van spontane opslag
- Dunning; selectief kappen van bomen
- Exoten bestrijding
- Omzetten van naald naar loofhout

Uit de breedte van deze maatregelen blijkt al dat er geen standaard aanpak is voor de revitalisering van bossen.

Echter zullen enkel interne maatregelen binnen de bestaande bosarealen niet voldoende zijn en zullen ook de externe drukfactoren moeten worden aangepakt. Stikstofdepositie en verdroging door ontwatering zijn bijvoorbeeld drukfactoren welke niet (geheel) binnen het bosareaal of bos beheerders kan worden verholpen. Hoofdstuk 6 "generieke drukfactoren" gaat hier verder op in en maatregelen ten behoeve van bos herstel gelinkt aan het verminderen van deze externe drukfactoren zullen hierin mee lopen.

In figuur 15 is weergegeven wat het aandeel is van soorten herstelmaatregelen in de bestaande revitaliseringsplannen. Hieruit is op te maken dat een groot deel van de geprogrammeerde maatregelen bestaan uit het algemeen beheer t.b.v. revitalisering, stimulering van menging, aanplant rijke strooiselsoorten, integrale pakketten en hydrologisch herstel. Andere maatregelen zijn uitgedrukt in hectares een stuk kleiner, maar dat kan ook komen omdat er maar op weinig hectares maatregelen nodig zijn om een breed effect te realiseren, zoals bij het stimuleren van doodhout. Met de maatregel "integraal pakket t.b.v. revitalisering" worden de pakketten bedoeld die de provincies hebben opgedragen, maar niet verder zijn uitgewerkt in revitaliseringsmaatregelen. Deze dienen nog verder uitgewerkt te worden. De maatregel "algemeen beheer" zijn vooral reguliere beheermaatregelen zoals dunningen welke specifiek zijn bedoeld om vitaliteit te versterken.

Figuur 13. Percentage van een maatregel op totaal hectares van opgevoerde maatregelen uitvraag provincies

Om een stijgende trend te kunnen realiseren en op voldoende areaal maatregelen te nemen wordt voor de doelstelling tot 2030 uitgegaan van de meest urgente en meest concrete arealen ter revitalisering, zoals beschreven in 8.7.3 zal er 32.000 ha additioneel voor de NHV gerevitaliseerd moeten worden tot 2030 boven op het bestaande beleid. Dit omdat hier de opgave en maatregelen bekend zijn, middelen

redelijkerwijs weggezet kunnen worden en vooral dat dit de meest urgent te revitaliseren hectares zijn waar meeste potentie is voor indicatoren een stijgende trend in te zetten.

Voor het revitaliseren van bossen en het behalen van een positieve trend op de indicatoren is het van belang dat de revitaliseringsplannen van de provincies verder worden uitgewerkt en geïmplementeerd. Voor de implementatie van maatregelen is het daarnaast noodzakelijk om de randvoorwaarden voor het realiseren van de maatregelen op orde worden gebracht, zoals het verbeteren en verspreiden van kennis, borging van taken en verantwoordelijkheden en toereikende financiering. Dit wordt voor het definitieve Natuurplan (2027) verder uitgewerkt.

8.7.5 Monitoring

Bossen in Nederland worden op nationaal niveau gemonitord via de Nederlandse Bosinventarisatie (NBI). Deze wordt uitgevoerd door Wageningen Environmental Research (WEnR). De meetresultaten van NBI zijn van belang voor de Nederlandse overheid om aan internationale rapportageverplichtingen te voldoen, over onder andere koolstofvastlegging (LULUCF). De NBI is dan ook een wettelijke onderzoekstaak (WOT) binnen de WOT natuur en milieu.

Het doel van de Nederlandse Bosinventarisatie is om een beeld te krijgen van de huidige toestand van het Nederlandse bos. De focus ligt van oudsher voornamelijk op de (hout) productie aspecten van het bos maar hier zijn in de afgelopen decennia ook steeds meer biodiversiteitsindicatoren aan toegevoegd. Deze indicatoren komen al voor een groot deel overeen met de indicatoren uit de NHV.

Monitoring van de bosvogelindex (nu bekend als bosbroedvogels) valt onder het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM), gecoördineerd door Sovon en gerapporteerd door het CBS. De bestaande index wordt mogelijk nog aangepast richting het definitieve Natuurplan, omdat de bestaande soortenlijst en het meetnetwerk niet representatief zijn voor het huidige Nederlandse bos (en toekomstige ontwikkelingen in het bos). SOVON zal in samenwerking met het CBS een onderzoek uitvoeren naar representatieve vogelsoorten voor het Nederlandse bos en op basis hiervan een voorstel doen voor de aanpassing van de index. Op basis hiervan zal de bosvogelindex in het definitieve Natuurplan worden opgenomen.

De indicatoren bosconnectiviteit en voorraad organische koolstof worden op dit moment niet gemonitord. De bestaande NBI wordt uitgebreid met deze indicatoren en daarmee worden alle indicatoren ondergebracht in de daarvoor bestemde Wettelijke Onderzoekstaak (WOT) Natuur en Milieu, onder verantwoordelijkheid van het Rijk. De monitoring van de voorraad organische koolstof wordt uitgevoerd over meerdere jaren, daarom is het niet mogelijk om een basislijn op te nemen voor het definitieve Natuurplan. De bosconnectiviteit wordt bepaald aan de hand van satellietgegevens, in 2026 wordt een methodiek door WEnR ontwikkeld en kan de indicator worden vastgesteld en opgenomen in het definitieve Natuurplan.

8.8 Aanplant van drie miljard extra bomen (artikel 13)

Tabel 21. Samenvatting van de verplichtingen uit artikel 13 van de NHV

Artikel	Subelement	Aard verplichting	Datum 1e verplichting
13.1	Bij het vaststellen en uitvoeren van de herstelmaatregelen die nodig zijn om te voldoen aan de in artikel 4 en de artikelen 8 tot en met 12 vastgestelde doelstellingen en verplichtingen, streven de lidstaten ernaar bij te dragen aan de verwezenlijking van de verbintenis om tegen 2030 op Unieniveau minstens drie miljard extra bomen aan te planten.	Inspanningsverplichting	n.v.t.
13.2	De lidstaten verzekeren dat hun bijdrage wordt geleverd met volledige inachtneming van de ecologische beginselen,	Resultaatverplichting op het in achtnemen van de ecologische beginselen bij de bijdrage uit artikel 13 lid 1	n.v.t.

8.8.1 Nationale aanpak

Nederlandse bijdrage aan extra bomen

De NHV vereist om een schatting te maken in welke mate Nederland bijdraagt aan de doelstelling voor 3 miljard extra bomen in de EU voor 2030 vanuit de maatregelen die worden genomen in het kader van artikel 4 en 8 tot en met 12. De doelstelling voor 3 miljard extra bomen in 2030 komt oorspronkelijk uit de EU-biodiversiteitstrategie.

Opgave

In de EU-bosstrategie is vervolgens een routekaart opgenomen voor de uitvoering volgens ecologische beginselen. Een aanvullend beoogd effect was ook om een doel te formuleren waar zowel overheden als NGO's en burgerinitiatieven tastbaar aan kunnen bijdragen. Zo kunnen initiatieven zelf hun plantacties registreren in een online bomenteller en zo worden de aangeplante bomen voor alle lidstaten bijgehouden. Volgens dit platform van de Europese Commissie zijn er in Nederland sinds 2020 al 1,65 miljoen bomen aangeplant. Deze geven deels al invulling aan de opgave.

Voor het bepalen van de representatieve opgave voor Nederland voor artikel 13 kan gekeken worden naar het aandeel landoppervlak. Dit is 0.83% van de Europese Unie. Hieruit volgt een representatieve bijdrage van 25 miljoen extra bomen dat als streefdoel van dit artikel kan worden gezien.

Bijdrage staand beleid

In het kader van de bossenstrategie wordt er vanaf 2020 bijgedragen aan de doelstelling van 3 miljard bomen via de aanleg van nieuw bos, het herstellen van bestaande bossen en het aanleggen van landschapselementen en bomen in het landelijk en stedelijk gebied. Het doel om 25 miljoen bomen te planten als representatieve bijdragen in het kader van artikel 13 past binnen de opgave van de bossenstrategie om het bosareaal uit te breiden met 10% en bestaande bossen te herstellen mits de opgave vanuit de bossenstrategie versneld wordt.

Additionele inzet

Om in 2030 25 miljoen bomen aan te planten is het zaak om het bestaande beleid uitgevoerd te krijgen door de randvoorwaarden waaronder financiering en regeldruk te regelen. De opgave voor artikel 13 vertaalt zich niet in extra beleid, maar bestaand beleid realiseren met voldoende middelen een aandacht voor knelpunten in de uitvoering. De exacte maatregelen en opgave nodig om het aanplanten van 25 miljoen bomen te realiseren wordt nader gedefinieerd in het definitieve Natuurplan.

8.8.2 Inzet op artikel 13

De eisen die de NHV stelt in de genoemde artikelen die van invloed zijn op het aantal geplante bomen, zal in de praktijk grotendeels worden uitgevoerd vanuit de bossenstrategie met uitzondering van het stedelijk ecosysteem.

Daarbij is randvoorwaardelijk dat de aanplant van extra bomen i) plaatsvindt met volledige inachtneming van de ecologische beginselen; ii) gericht is op het verbeteren van de ecologische verbondenheid, en iii) gebaseerd is op duurzame bebossing, herbebossing en boomaanplant, en de uitbreiding van de stedelijke groene ruimten (artikel 13, lid 2).

Integrale aanpak

De meeste aanplant van bomen zal plaatsvinden via de uitvoering van de bossenstrategie. Dit geldt voor aanplant ten behoeve van boshabitattypen uit artikel 4, bestuivers uit artikel 10, landschapselementen uit artikel 11 en de herstelmaatregelen in het bos uit artikel 12. Door de compensatie opgave binnen artikel 8 zal ook aanplant plaatsvinden in stedelijke gebieden ten behoeve van artikel 8.

Ook zijn de afgelopen jaren de genenbank en zaadgaarden versterkt om te zorgen voor voldoende inheems autochtoon plantgoed. Daarnaast ligt ook de nadruk op het verbinden van bestaande boskernen door nieuwe aanplant van bos en de inzet op een netwerk van groene en blauwe landschapselementen. Wanneer er bos gekapt wordt voorziet de omgevingswet in het duurzame herbeplanten van het gekapte bos. Dit vergt in de uitvoering nog een impuls op de handhaving.

In de ruimtelijke inpassing, waar en op welke manier bomen of bos aan te planten, zal in de regionale uitvoering ook rekening gehouden moeten worden met de culturele inpassing, landschapswalliteit en zal er rekening gehouden moeten worden met andere natuurdoelen zoals weidevogels waar bomen verstorend kunnen werken.

Bestaande inzet

Artikel 12 en de Bossenstrategie kunnen een grote bijdrage leveren aan de opgave van artikel 13. Vanuit artikel 12 is er ook een opgave om de bosverbondenheid te verbeteren, hierbij zullen de geplante bomen te bevordering van bosverbondenheid ook meetellen voor artikel 13. In de Bossenstrategie is afgesproken dat het bosareaal met 10% moet toenemen, worden meer bomen in het landelijk gebied gestimuleerd via Groenblauwe Dooradering en gelden doelstellingen van 25.000 hectare agroforestry en 1.000 hectare voedselbos. Echter loopt de uitvoering van de bossenstrategie en de uitbreidingsdoelstellingen ver achter op doelbereik. Dit heeft te maken met een gebrek aan financiering, uitblijven van ruimtelijke keuzes en lange procedures om te komen tot realisatie. In de voorgangsrapportagenatuur (VRN) staat een uitgebreidere analyse. De VRN rapporteert elk jaar aan de kamer over de voortgang van verschillende beleidstrajecten waaronder de bossenstrategie.

Doelstelling uit de bossenstrategie is de aanplant van 37.400 ha extra bos. Een hectare bos is niet simpelweg om te rekenen naar individuele bome aangeplant. Ook omdat sommige bossen via spontane bosverjonging worden ontwikkeld en dus niet specifiek bomen worden geplant, maar er wel nieuwe bomen groeien.. Bij Een hectare bij aanplant is 4.000 bomen per hectare en een volgroeid bos ligt rond de 500 bomen/ha. Daarmee is de range van deze uitbreidingsopgave +- 20-150 mln bomen. Met maatregelen voor andere NHV-artikelen vallen we ruimschoots binnen de marge van de 25 mln bomen. Via de bossenstrategie kan daarom per 2030 een representatieve bijdrage geleverd worden aan het uniedoel.

Additionele inzet

Het bepalen van de aanvullende inzet is afhankelijk van de gedefinieerde inzet en opgave uit artikel 4, 8 t/m 12. Hieruit moet blijken hoeveel bomen vanuit deze artikelen wordt aangeplant. Ook zullen er via maatschappelijke initiatieven bomen worden aangeplant zoals via de boomfeestdagen, meerbomennu etc. De restopgave, wat er additioneel nog nodig is om tot de 25 miljoen bomen te komen, zal worden

geprogrammeerd via de bossenstrategie en artikel 12. Dit wordt in het definitieve Natuurplan opgenomen

8.8.3 Monitoring

Er wordt verkend of de monitoring van artikel 13 kan lopen via LASREG. Hiermee wordt op basis van satellietdata de ontwikkelingen in het areaal bos, landschapselementen en solitaire bomen in kaart gebracht als het gaat om de aanplant van nieuw bos en landschapselementen. De ontwikkeling van de monitor zal voor 2030 klaar zijn en met terugwerkende kracht de aanplant van bomen vanaf 2020 in kaart kunnen brengen voor zowel stedelijke, agrarische en natuurgebieden.

Hierin worden ook de maatschappelijke initiatieven meegenomen die niet direct zijn gekoppeld aan een uitwerking van een NHV-artikel maar waar wel bomen worden aangeplant. Denk hier bijvoorbeeld aan MeerBomenNU en Trees for all.

Met LASREG zullen de bomen die worden aangeplant binnen bestaande bossen in het kader van revitalisering die niet niet zichtbaar zijn op satellietbeelden. Hiervoor wordt een losse schatting gemaakt op basis van de beleidsinzet voor artikel 12.

De resultaten van zullen verwerkt worden in de Europese Bomenteller als verplichte stap in de NHV.

8.9 Uitzonderingsgronden (art 6 en 7)

8.9.1 Inzet hernieuwbare energie (artikel 6)

Om niet alleen de Europese klimaatdoelen te behalen maar ook om netcongestie aan te pakken alsmede de energieonafhankelijkheid te bewerkstelligen is het van groot belang om de energietransitie in een voortvarend tempo uit te rollen. De Natuurherstelverordening heeft dan ook een speciale voorziening ingeregeld ten behoeve van hernieuwbare energieprojecten. De verordening omvat ten behoeve van hernieuwbare energieprojecten een uitzondering ten aanzien van het verslechteringsverbod van artikelen 4 en 5. Artikel 6 stelt immers dat hernieuwbare energieprojecten expliciet als een groot openbaar belang beschouwd worden in de zin van artikel 4 leden 14 en 15 en artikel 5 leden 11 en 12. Dit betreft dan ook een uitzondering met een dwingend karakter.

De uitzondering is ten eerste van toepassing op de volgende type projecten: (1) hernieuwbare energieproductie, (2) hernieuwbare energieopslag, (3) aansluiting van hernieuwbare energieprojecten op het net en energie-infrastructuur. De verordening biedt de mogelijkheid om bepaalde vormen van hernieuwbare energie te schrappen van de uitzondering van artikel 6. Hier wordt echter niet op ingezet aangezien de realisatie van alle vormen van hernieuwbare energie van groot belang zijn voor een evenwichtig energiesysteem.

De uitzondering is verder niet van toepassing op projecten betreffende de productie, opslag en aansluiting van niet-hernieuwbare energie. Behalve productie van fossiele energie geldt artikel 6 ook niet voor projecten met betrekking tot kernenergie of projecten inzake de afvang en opslag van CO₂. Met betrekking tot dergelijke projecten kunnen initiatiefnemers uiteraard wel een beroep doen op de algemene uitzondering inzake het hoger openbaar belang van artikel 4 leden 14 en 15 en artikel 5 leden 11 en 12.

Daarnaast is de uitzondering van artikel 6 alleen van toepassing voor projecten in gebieden die vallen buiten Natura 2000.

Artikel 6 biedt lidstaten de mogelijkheid om te bewerkstelligen dat er voor de realisatie van hernieuwbare energieprojecten er geen toetsing behoeft plaats te vinden dat er minder schadelijke alternatieven beschikbaar zijn. Een voorwaarde om van deze vrijwaring gebruik te maken is dat het betreffende project wel onderworpen is aan een milieueffectenrapportage op plan dan wel projectniveau. Nederland zet zich ertoe in om gebruik te maken van deze vrijstelling. Dit zou immers vertraging voorkomen in de energietransitie.

Naar verwachting zullen projecten betreffende productie, opslag en aansluitingen op net een zeer beperkt effect hebben op de habitattypen buiten Natura 2000. Het aanleggen van infrastructuur kan wel onder bepaalde omstandigheden een (beperkt) schadelijk effect hebben op habitattypen buiten Natura 2000. Om eventuele schadelijke effecten zoveel mogelijk te beperken kan natuurinclusief werken uitkomst bieden. Het kabinet zet daarom stappen om het principe van natuurinclusief werken toe te passen voor hernieuwbare projecten (aanleg, productie, opslag en aansluiting). Alsook de projecten waar de uitzondering niet op van toepassing is zoals kernenergie en industrie.

Natuurinclusief werken is een van de leidende principes in het natuurplan en sluit aan op de kabinetsreactie van de 'Kamerbrief advies Verkenning Natuurinclusief'. In deze context wordt beoogd om natuur te integreren in energieprojecten. Insteek is om aan de voorkant de kansen voor natuurinclusief ontwerpen, inrichten en beheren te inventariseren en waar mogelijk toe te passen. Daarmee worden de kansen voor natuur benut en ontstaat een positieve bijdrage aan natuurherstel zonder dat hier verplichtingen aan vast zitten. Als methodiek wordt daarbij gebruik gemaakt van Basiskwaliteit Natuur (BKN), waar beoogde condities gekoppeld zijn aan landschapkenmerken. Met als uitgangspunt Netto Natuurwinst; een principe waarbij ruimtelijke ontwikkelingen, zoals energieprojecten, de natuurwaarde van een locatie na afloop aantoonbaar verhogen ten opzichte van de beginsituatie.

De uitwerking en uitvoering vindt plaats in het 'Uitvoeringsplan natuurinclusief', waar voor diverse maatschappelijke opgaven de samenhang wordt geborgd ten aanzien van natuurinclusief werken, interbestuurlijke en interdepartementale afstemming plaatsvindt en gestuurd gaat worden op voortgang. Ook vindt hier de koppeling plaats met netbeheerders en energiebedrijven die in de praktijk al invulling

geven aan natuurinclusief werken. Daarmee ontstaat vanuit een brede maatschappelijke samenwerking draagvlak en perspectief voor een robuuste natuur. En blijft het mogelijk om snel hernieuwbare energieprojecten te realiseren en vertraging te voorkomen.

De uitzondering wordt meegenomen in de uitvoeringswetgeving. Dit betekent dat nadere implementatie zal plaatsvinden in wet- en regelgeving, waaronder het Besluit kwaliteit leefomgeving (Bkl).

8.9.2 Inzet defensie (artikel 7)

Defensie heeft ongeveer 28.000 hectare land in gebruik als militair oefenterrein, schietterrein of vliegbasis. Hiervan maakt ongeveer 17.000 hectare onderdeel uit van het NNN, waarvan 15.000 hectare ook is aangewezen als N2000-gebied. De terreinen zijn ingericht, en worden beheerd en gebruikt zodat militairen er veilig en natuurgetrouw kunnen oefenen ter voorbereiding op mogelijke inzet. Het behoud en de versterking van de natuurwaarden heeft continue aandacht bij het beheer van de terreinen. Door de ligging, het gebruik en het specifieke beheer zijn op deze terreinen (bijzondere) natuurwaarden behouden gebleven, of hebben zich kunnen ontwikkelen. Hoewel de resterende hectares geen beschermingsstatus onder deze regimes geniet, wordt het merendeel wel zo beheerd.

Defensie levert een grote bijdrage aan het behoud van diverse habitattypen in Nederland. Deze bijdrage is met name groot op de droge zandgronden, met binnenlandse kraaiheibegroeiingen (34%), jeneverbesstruwelen (29%), droge heide (21%), zandverstuivingen (18%), heischrale graslanden (24%) en stuifzandheide met struikhei (13%). Ten aanzien van de Habitatrichtlijn- en Vogelrichtlijnsoorten blijkt dat in de meeste Natura 2000-gebieden defensie terreinen een bijdrage leveren die te verwachten is, of zelfs groter is dan op basis van de oppervlakte zou worden verwacht.

In de Natuurherstelverordening (hierna: NHV) zijn activiteiten die enkel defensie of nationale veiligheid tot doel hebben aangemerkt als hoogste prioriteit. Om die reden is in artikel 7, eerste lid, van de NHV is bepaald dat de lidstaten bij het treffen van herstelmaatregelen als bedoeld in artikel 4, leden 1, 4 of 7, of artikel 5, leden 1, 2 of 5, vrijstelling kunnen verlenen voor gebieden die worden gebruikt voor activiteiten die uitsluitend nationale defensie tot doel hebben, indien die maatregelen onverenigbaar worden geacht met het voortgezette militaire gebruik van de betrokken gebieden.

In artikel 7, tweede lid, van de NHV is bepaald dat de lidstaten voor de toepassing van artikel 4, leden 14 en 15, en artikel 5, leden 11 en 12:

- Plannen of projecten die uitsluitend voor nationale defensiedoeleinden zijn bedoeld, worden geacht van groot openbaar belang te zijn (artikel 7, tweede lid, eerste alinea);
- Plannen of projecten die uitsluitend nationale defensie tot doel hebben, kunnen worden vrijgesteld van het vereiste dat er geen minder schadelijke alternatieve oplossingen beschikbaar mogen zijn (artikel 7, tweede lid, tweede alinea).

Op voorhand kan niet worden bepaald welke (specifieke) locaties, plannen of projecten in de periode vanaf het indienen van het Ontwerp-Natuurplan tot 2050 onder de reikwijdte van artikel 7 zullen vallen. Dit is afhankelijk van mogelijk te nemen herstelmaatregelen en de relatie tot de defensieactiviteiten in een bepaald gebied. Om die reden vallen alle betrokken gebieden onder de reikwijdte van de uitzonderingspositie. Zoals gezegd betekent dit echter niet dat de vrijstelling daadwerkelijk voor alle betrokken gebieden, plannen of projecten zal worden ingezet.

De uitzondering wordt vastgelegd in de uitvoeringswetgeving. Dit betekent dat de borging van deze vrijstellingsmogelijkheden, los van de bepalingen in de NHV, zal plaatsvinden in wet- en regelgeving, waaronder het Besluit kwaliteit leefomgeving (Bkl).

Om de vrijstellingsmogelijkheden in artikel 7, eerste en tweede lid, van de NHV te kunnen inzetten, worden beleidskaders geformuleerd, onder andere om de balans tussen de operationele slagkracht van Defensie en natuurherstel en -behoud te waarborgen. Waar dat redelijk en praktisch uitvoerbaar is, streeft Defensie ernaar een (aanvullende) bijdrage te leveren aan natuurherstel en behoud op de

terreinen. Defensie staat open voor gezamenlijk natuurbeheer en voor prioritering tussen Defensie en natuurbeheerders van aangrenzende terreinen, waardoor integrale focus kan worden gebracht voor herstel- en beheermaatregelen. Mogelijk moet de maatvoering van de te nemen maatregelen in artikelen 4 en 5 hierop worden aangepast, om te voldoen aan de hersteldoelen. Met het interne natuurbeleid draagt Defensie er zorg voor dat de koppeling tussen natuurherstel en -versterking en de uitbreidingsopgave is geborgd.

9. Uitvoering

In het definitief Natuurplan wordt concreter uitgewerkt hoe de uitvoering plaatsvindt

Het Ontwerp-Natuurplan is de belangrijkste tussenstap tot het definitieve Natuurplan dat uiterlijk op 1 september 2027 ingediend moet zijn bij de Europese Commissie. Zoals beschreven in hoofdstuk 3 is het Ontwerp-Natuurplan een concept beleidsdocument dat ingaat op de NHV-opgave, de bijdrage van bestaand beleid aan de opgave, de belangrijkste richtinggevendende keuzes die te maken zijn, de onderliggende inhoudelijke basis en de stappen die te zetten zijn tot het definitieve Natuurplan. Daarnaast worden bestuurlijke afspraken gemaakt over de uitvoering en uitwerking van verschillende producten die benodigd zijn tot aan het definitieve Natuurplan. Het definitieve Natuurplan zal dus concreter aangeven hoe de uitvoering plaatsvindt. In samenspraak met medeoverheden zal worden bezien op welke wijze er invulling gegeven kan worden aan uitvoeringsprogramma's.

Een groot deel van de uitvoering loopt via bestaande afspraken en governance

Het is belangrijk om te markeren dat veel verplichtingen uit de Natuurherstelverordening niet nieuw zijn. Vaak gelden al bestaande verplichtingen op basis van internationale afspraken en nationale wetgeving. Dat betekent dat voor veel verplichtingen al beleid bestaat of wordt gevormd, met bijbehorende uitvoeringsafspraken, waarmee een directe bijdrage wordt geleverd aan de verplichtingen van de Natuurherstelverordening. Denk daarbij bijvoorbeeld aan maatregelen om stikstof te reduceren en natuurgebieden te herstellen, de uitvoering van het Natuurpact en Programma Natuur, aan de aanpak uit het Programma Noordzee waarmee een betere balans ontstaat tussen ecologie en economie op de Noordzee en denk aan de intensivering van het agrarisch natuurbeheer.

Ook het coalitieakkoord "Aan de slag" (2026-2030) spreekt een duidelijke ambitie uit om onze leefomgeving gezonder te maken en daarmee de natuur sterker. Met € 20 miljard opgenomen voor natuurherstel, gebiedsontwikkeling en de landbouwtransitie kunnen aanvullend belangrijke stappen worden gezet in het voldoen aan de verplichtingen van de Natuurherstelverordening, waarvan ook in het akkoord is opgenomen dat deze wordt uitgevoerd. Gezien de 2030-doelen uit de NHV zet het kabinet in op een voortvarende uitwerking van deze inzet, waarbij in samenhang met andere opgaven wordt gewerkt aan maatregelenpakketten. De intentie is om vóór de zomer eerste pakketten gereed te hebben, zodat tijdig richting kan worden gegeven aan de uitvoering. Het kabinet beperkt zich bij de implementatie en uitvoering van de NHV tot de noodzakelijke maatregelen om te voldoen aan de eisen van de verordening. Bij de inzet voor het uitvoeren van de Natuurherstelverordening wordt, binnen de bestaande wettelijke kaders, ook een bredere afweging gemaakt met andere belangen zoals economie en ruimte. Dit beleid wordt onder regie van de Ministeriële Taskforce Landbouw, Natuur en Stikstof natuurherstel uitgewerkt en waar mogelijk opgenomen opgenomen in het definitieve Natuurplan.

Een allesomvattende structuur voor uitvoering is nu niet mogelijk

Doordat de Natuurherstelverordening alle ecosystemen beslaat en daarvoor aanvullende en aangescherpte verplichtingen in het leven roept, is het niet eenvoudig om te werken vanuit één overkoepelend plan, één governance of één eenduidige aanpak.

Voor de uitvoering van het natuurbeleid in Nederland zijn in de afgelopen decennia verschillende samenwerkingen ontstaan, die hun eigen dynamiek, ritme, doelen en afspraken kennen. Dit komt voort uit verschillende rollen en betrokkenheden van partijen zoals uitvoerende diensten van het Rijk, medeoverheden, maatschappelijke organisaties en terrein beherende organisaties. Ook is sprake van een aparte aanpak voor verschillende ecosystemen, zoals de zee, rivieren en het land. Dit radicaal integreren tot één Natuurplan kan goede samenwerkingen verstoren, aandacht afleiden van uitwerking en uitvoering van de benodigde maatregelen en een Poolse landdag introduceren in het bestuurlijk gesprek door de veelheid aan onderwerpen en deelnemers. Tegelijkertijd is blijven doen wat we deden ook onvoldoende om aan de verplichtingen te kunnen voldoen en is er meer samenhang nodig in de uitvoering van afzonderlijke maatregelen. Daarom is gekozen om de uitvoering van het Natuurplan stapsgewijs te integreren in de bestaande aanpak en gelijktijdig aan te sturen op meer samenhang en integraliteit. Daarbij is het Rijk systeemverantwoordelijk. Indien nodig kan een overkoepelende structuur worden ingericht om de samenhang van afzonderlijke onderdelen te versterken.

In eerste instantie is het Ontwerp-Natuurplan daarom meer een strategie waarmee richting wordt gegeven aan de uitvoering van bestaand beleid om daarmee ook te voldoen aan de verplichtingen van de verordening. Dat wordt gedaan door de verplichtingen van de Natuurherstelverordening op te nemen in het doelenkader van het bestaande beleid voor de verschillende ecosystemen. Dat geeft richting aan de uitvoering van bestaand beleid, zodat dit beter gaat bijdragen aan de doelen van de Natuurherstelverordening.

Aanvullend beleid

Vervolgens zal aanvullend op het bestaand beleid, nieuw beleid moeten worden geïntroduceerd waarmee nieuwe of aanmerkelijk aangescherpte verplichtingen, zoals voor het herstel van bestuiverpopulaties, kunnen worden ingevuld. Daarbij moet het Natuurplan ook zorgen voor voldoende coherentie tussen bestaande en nieuwe de beleidslijnen omdat beleid vaak effect heeft op verschillende verplichtingen. Introductie van nieuw beleid vraagt een toets op uitvoerbaarheid, handhaafbaarheid en doenbaarheid en ook voldoende inregeltijd voor de uitvoering.

Daarnaast zal de integratie met andere beleidsterreinen toenemen, omdat het bereiken van natuurdoelen een natuurinclusieve aanpak vraagt bij grote ruimtelijke opgaven voor bijvoorbeeld woningbouw, defensie en de klimaat- en energietransitie.

De Natuurherstelverordening vraagt ook een integrale samenhangende monitoring, om aan te kunnen tonen dat we als lidstaat voldoen aan de Europese verplichtingen. Dit betekent dat de verschillende aanpakken in hun monitorings- en rapportageverplichtingen moeten gaan aansluiten op de verplichtingen van de Natuurherstelverordening. Bij de uitwerking richting een definitief Natuurplan zal ook worden uitgewerkt hoe dit vorm kan krijgen.

De Europese Commissie (EC) vraagt van lidstaten om iedere 3-6 jaar te rapporteren over het gevoerde beleid en de resultaten daarvan. Om hier gehoor aan te kunnen geven is het nodig om de bestaande cycli (waaronder monitoring Natura 2000 beheerplannen, natuurpact, agrarisch natuurbeheer, programma stikstofreductie en natuurherstel) in overeenstemming te brengen met de cyclus waarin aan de EC gerapporteerd moet worden, om te zorgen dat dit een zo volledig mogelijk beeld geeft van de Nederlandse inspanningen. Hierdoor zal naar verwachting sprake zijn van een toenemende integratie van verschillende monitoringsrapportages in het natuurbeleid.

Tot slot is het Natuurplan een verplicht programma onder de Omgevingswet als gevolg van de Europese regelgeving. Het Rijk is als bevoegd gezag verplicht om met het programma te voldoen aan de verplichtingen uit de verordening. Wanneer uit evaluatie blijkt dat met het in het programma opgenomen beleid, onvoldoende doelbereik wordt gerealiseerd, dan moet het programma worden aangepast. Dat betekent veelal dat het beleid aangevuld of aangescherpt moet worden om de doelen te halen. Het ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselkwaliteit en Natuur is daarvoor het verantwoordelijk ministerie.

Vanzelfsprekend is het daarvoor noodzakelijk dat passende instrumenten en middelen beschikbaar zijn. Met de voorgenomen wijziging van de Omgevingswet worden daarvoor de haakjes opgenomen zodat in Algemene Maatregel van Bestuur nadere regels kunnen worden gesteld. Ook zal passende financiering nodig zijn wanneer aanvullende beleidsmaatregelen nodig zijn. In het Ontwerp-Natuurplan is daar echter geen sprake van omdat financiering van beleidsmaatregelen loopt via het bestaand- en nieuw beleid wat nu in gang wordt gezet. Uiteraard kunnen Rijk en medeoverheden zich altijd inzetten voor het identificeren van maatregelen die zonder aanvullende kosten kunnen leiden tot natuurherstel.

10. Wetgeving

De NHV heeft als Europese verordening een directe werking. Om de NHV op een goede manier tot uitvoering te kunnen brengen, wordt aan wetgeving gewerkt. Omdat Nederland een decentraal natuurstelsel kent op het beleidsveld van natuur, worden taken voor de NHV verdeeld over de verschillende bestuurslagen en bestuursorganen. Daarin wordt onder andere geregeld wie bij de uitvoering van de NHV welke taken en verantwoordelijkheden heeft met betrekking tot de te nemen maatregelen, de monitoring en rapportage daarover. Ook wordt geregeld dat bestuursorganen beschikken over de juiste bevoegdheden en instrumenten om deze taak tot uitvoering te kunnen brengen. Het stelsel van de Nederlandse Omgevingswet, waarin natuurwetgeving is geïntegreerd, draagt hieraan bij. De Omgevingswet kent al taakomschrijvingen op het vlak van natuur, die hun herkomst vinden in de decentralisatie naar de provincies die destijds op het vlak van natuurbeleid heeft plaatsgevonden. Er was toen ook behoefte om duidelijkheid te bieden over de verantwoordelijkheden van het Rijk en de verdeling binnen het Rijk van die verantwoordelijkheid. Deze taakomschrijvingen worden geactualiseerd in het licht van de NHV. Onderdeel hiervan vormt ook het verzekeren dat via de bestaande gebiedsbeschermingsinstrumenten dekkend invulling kan worden gegeven aan de verplichting om vanaf de vaststelling van het definitieve Natuurplan maatregelen trachten te nemen ter voorkoming van significante verslechtering in gebieden met habitattypen (artikel 4 lid 12 en 5 lid 9 NHV).

Het wetsvoorstel ter wijziging van de Omgevingswet richt zich vooral op het verdelen van taken en regelen van de instrumenten die nodig zijn voor de uitvoering. Waar nodig komt er een tweede traject om de uitvoering verder mogelijk te maken, bijvoorbeeld voor het vastleggen van verantwoordelijkheden voor herstelmaatregelen en het voorkomen van tussentijdse significante verslechtering van natuur. De specifieke uitwerking van de taken zal plaatsvinden in wijzigingen van de algemene maatregelen van bestuur die horen bij de Omgevingswet. Daarbij werken we vanuit het uitgangspunt dat zoveel mogelijk wordt aangesloten bij (wettelijke) taken, bestaande bestuurlijke afspraken, bevoegdheden en instrumenten.

Het proces om te komen tot de aanpassingen van de algemene maatregelen van bestuur begint in de beleidsdirecties waar de keuzes uitgewerkt worden voor de inhoudelijke invulling van de amvb's. Dit betreft de specifieke uitwerking van taken. Vervolgens vindt via de governance afstemming hierover plaats en worden de benodigde uitvoeringstoetsingen doorlopen.

LNVN is als systeemverantwoordelijke voor de NHV, ook hoofdverantwoordelijk voor het wetgevingstraject. De betrokkenheid van verschillende departementen, provincies, gemeenten en waterschappen is van groot belang, gezien de taak die zij hebben bij de uitvoering van de NHV en de uitbreiding van de wettelijke taken die daarmee samenhangen. Voor elke aanpassing wordt goed in beeld gebracht wat de consequenties zijn voor medeoverheden en andere (ruimtelijke) ontwikkelingen en zullen de relevante uitvoeringstoetsen worden doorlopen.

Het streven voor het wetgevingstraject, dat een totale doorlooptijd van twee jaar heeft, is dat met oplevering van het definitieve Natuurplan per 1 september 2027, waar nodig en mogelijk, de taken en instrumenten wettelijk zijn verankerd, zowel in de omgevingswet als in de algemene maatregelen van bestuur.

11. Governance en verantwoordelijkheden

De implementatie van de NHV vraagt om een zorgvuldige en goed afgestemde aanpak waarin ruimte is voor maatwerk, bestuurlijke samenwerking en maatschappelijke betrokkenheid. Een duidelijke en gedragen governancestructuur die aansluit bij het (deels) gedecentraliseerde natuurbeleid is hierbij van belang. Deze biedt helderheid over rollen, taken, verantwoordelijkheden en samenwerkingsafspraken tussen het Rijk, provincies, waterschappen, gemeenten. Daarnaast biedt de governance ruimte voor de consultatie van maatschappelijke partijen. Dit maakt het mogelijk om samenhang en consistentie in beleid en uitvoering te waarborgen en tegelijkertijd in te spelen op regionale verschillen, gebiedsspecifieke dynamiek en kennisontwikkeling in de tijd.

Uitgangspunten voor de operationalisering van de governance structuur, zoals beschreven in het programmaplan Natuurplan:

- **Besluiten worden (zoveel mogelijk) in gezamenlijkheid door het Rijk en medeoverheden voorbereid;**

Het ministerie van LNV is primair verantwoordelijk voor de implementatie van de NHV en de vaststelling van het Natuurplan. Andere departementen (IenW, VRO, EZK en Defensie) hebben (mede-) artikelverantwoordelijkheid en beslissen mee. Medeoverheden, vanuit hun eigen wettelijke taken en bevoegdheden, zijn op basis van hun verantwoordelijkheid actief betrokken bij de opstelling en toetsing van het Natuurplan.

- **Taken, verantwoordelijkheden en instrumenten moeten (zoveel mogelijk) aansluiten bij bestaande bestuurlijke afspraken, (wettelijke) taken en bevoegdheden;**

De NHV bouwt primair voort op bestaande Europese richtlijnen zoals de Vogelrichtlijn, Habitatrichtlijn, Kaderrichtlijn Water en Kaderrichtlijn Mariene Strategie. De uitvoering daarvan loopt en de implementatie van de NHV moet hierop aansluiten zodat bestaande taken, bevoegdheden en governance worden benut en waar mogelijk geoptimaliseerd. De bestaande eerdergenoemde Europese richtlijnen zijn verder uitgewerkt in de Omgevingswet, die het belang van natuur regelt als onderdeel van de fysieke leefomgeving. Bij implementatie van de NHV wordt daarom de systematiek van de Omgevingswet gehanteerd.

Tabel 22 Weergave van de beleidsverantwoordelijkheden tussen Rijksdepartementen bij de uitwerking van de artikelen in het Natuurplan

Type artikel	Departement	Type verantwoordelijkheid	Artikel in de NHV / ecosystemen
Artikelen tav het herstellen van ecosystemen in de NHV	LNV	Hoofdverantwoordelijkheid	4. Terrestrisch, Kust en Zoetwater 5. Marien 10. Bestuivers 11. Landbouw 12 & 13. Bos & bomen
		Medeverantwoordelijkheid	6. Energie uit hernieuwbare bronnen 7. Nationale Defensie 8. Stedelijk 9. Rivieren en uiterwaarden
	IenW	Hoofdverantwoordelijkheid	9. Rivieren en uiterwaarden
		Medeverantwoordelijkheid	4. Kust en Zoetwater 5. Marien
	VRO	Hoofdverantwoordelijkheid	8. Stedelijk
	Artikelen met een uitzonderingsgrond in de NHV in relatie tot art. 4 en art. 5	KGG	Hoofdverantwoordelijkheid
Defensie		Hoofdverantwoordelijkheid	7. Nationale Defensie

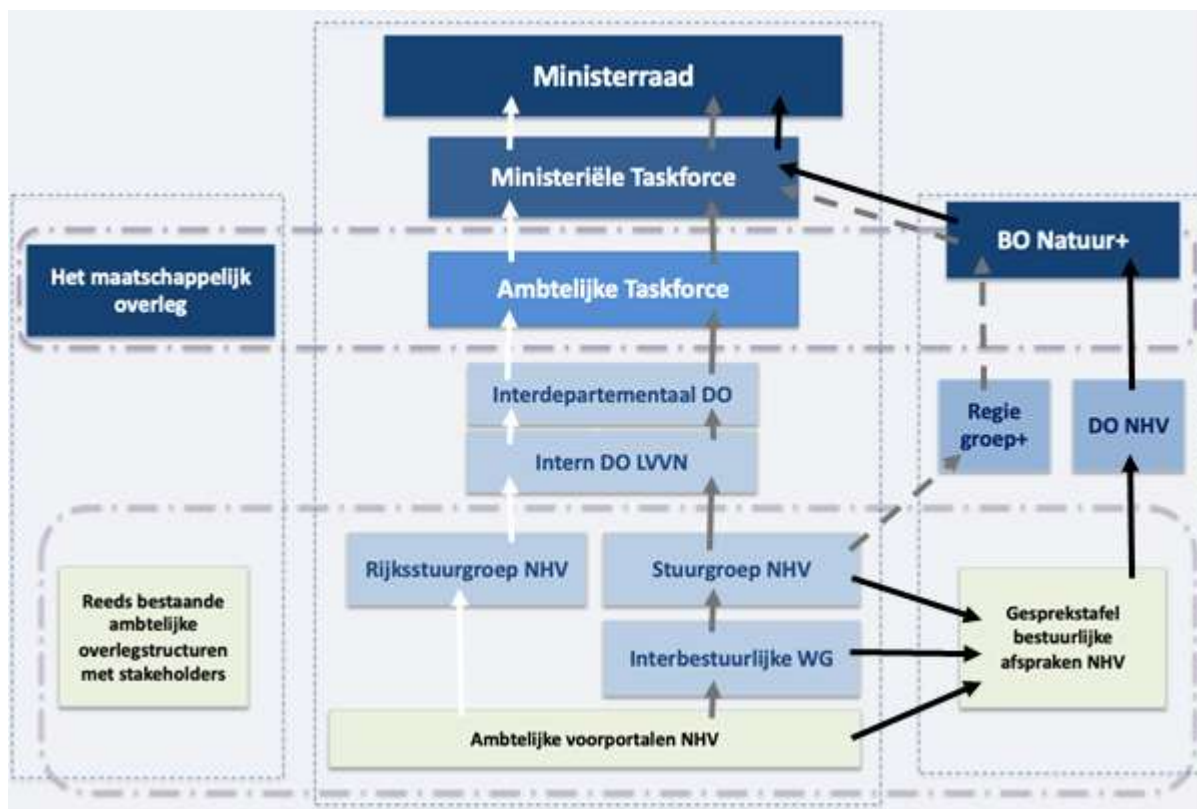
Hoofdverantwoordelijkheid: departement is verantwoordelijk voor de beleidsmatige invulling van de vereisten uit de NHV voor het desbetreffende artikel. Deze verantwoordelijkheid wordt genomen in samenspraak met de medeverantwoordelijken en de relevante partners voor het betreffende beleid, waaronder mede overheden, uitvoeringsorganisaties en belanghebbenden.

Medeverantwoordelijkheid: departement is medeverantwoordelijk voor de beleidsmatig invulling van de vereisten uit de NHV voor het desbetreffende artikel. Deze verantwoordelijkheid is ondersteunend aan

de hoofdverantwoordelijke en gebeurt in samenspraak met de relevante partners voor het betreffende beleid, waaronder medeoverheden, uitvoeringsorganisaties en belanghebbenden.

Gelijktijdig met de implementatie van de NHV wil dit kabinet grote stappen zetten in het stikstofdossier met de Ministeriële Taskforce Landbouw Natuur en Stikstof (MTF-LNS). De overlap tussen deze dossiers die in de kern gaan om het verbeteren van Natuur en een goede balans hiervan met economische activiteiten vraagt om een integratie van de governance zoals hieronder is weergegeven. Het integreren van de governance van de NHV in de governance van de MTF-LNS biedt kansen voor een effectievere meer integrale benadering van beide opgaves zowel de NHV als die van de stikstofproblematiek.

Hieronder is zichtbaar gemaakt de integratie van de governance voor de implementatie van de NHV met die van de Taskforce.

Figuur 14. governance implementatie NHV i.r.t. de taskforce

- Algemene NHV-producten [Grijze pijlen]**
 De besluitvormingsroute voor de producten van de NHV loopt via de Interbestuurlijke Werkgroep NHV (IWBG) en de Stuurgroep NHV. Met uitzondering van de dilemma's en knelpunten die zich voordoen bij de producten, agendeert de Stuurgroep NHV de producten vervolgens voor het intern Directeurenoverleg (DO) LVVN en parallel hieraan voor het interdepartementaal Directeurenoverleg (DO). Daarmee volgen deze producten de volgende route binnen de MTF LNS-governance: Intern DO LVVN - Interdepartementaal DO - ATF LNS - MTF LNS. Een aantal van de NHV-producten blijven hiernaast, na akkoord door de Stuurgroep NHV, geagendeerd voor interbestuurlijke advisering voor de regiegroep+ en het BO Natuur+ (de stippellijnen staan voor een aantal, maar niet alle), rekeninghoudend met bestuurlijke gremia van de koepels, zoals in de oorspronkelijke governance-structuur voor de NHV in het programmaplan Natuurplan is vastgesteld. Wanneer er (bestuurlijke) knelpunten en dilemma's ontstaan in de stuurgroep NHV worden deze doorgeleid naar het DO NHV.

- Alle besluitvorming over producten van de NHV volgt één van de bovenstaande routes richting de MTF, met uitzondering van:

1. De wetswijziging omgevingswet [niet weergegeven op de plaat]

Deze wetswijziging zal na vaststelling in de stuurgroep NHV de route CFL – RFL – MR volgen, omdat er geen directe link wordt gezien met de onderwerpen van de MTF LNS omdat de wetswijziging van de Ow alleen grondslagen voor taken en bevoegdheden betreft.

2. Bestuurlijke afspraken tussen het rijk en medeoverheden [**Zwarte pijlen**]

Voor de bestuurlijke afspraken worden twee gremia gebruikt:

- a. Een interbestuurlijke gesprekstafel over (bestuurlijke) afspraken op MT-niveau, voorgezeten door een onafhankelijk voorzitter;
- b. Een interbestuurlijke gesprekstafel over (bestuurlijke) afspraken op directeureniveau (DO NHV), voorgezeten door DGNLV.

De route voor besluitvorming is als volgt: de stuurgroep NHV of haar ambtelijke voorportalen agenderen te maken afspraken voor de gesprekstafel op MT-niveau. Deze gesprekstafel bereidt de agenda van het DO NHV voor. Vervolgens worden hierop LVVN- en Rijksstandpunten geformuleerd in het Intern DO LVVN en het Interdepartementale DO. In het DO NHV worden concept-bestuurlijke afspraken voorbereid. Deze concept-afspraken gaan vervolgens ter besluitvorming naar het BO Natuur+. Hierna worden de afspraken ter informatie geagendeerd voor de MTF LNS.

Tussentijdse afspraken tussen Rijksdepartementen [**Witte pijlen**]

Bestuurlijke afspraken tussen Rijksdepartementen volgen de volgende route: Rijksstuurgroep NHV – Intern DO LVVN – Interdepartementaal DO – ATF LNS – MTF LNS.

De hierboven genoemde bestuurlijke afspraken worden gemaakt ter bevordering van de interbestuurlijke en interdepartementale samenwerking om te komen tot een gedegen implementatie van NHV. De bestuurlijke afspraken zullen landen in een overeenkomst.

12. Vervolgproces

12.1 Notitie Reikwijdte en Detailniveau (NRD) en plan-MER (plan-milieueffectrapportage)

Het Natuurplan wordt, passend bij het stelsel van de Natuurherstelverordening, naar verwachting opgenomen als een verplicht programma onder de Omgevingswet. Voor het Natuurplan is het niet uit te sluiten dat sprake is van een MER (milieueffectrapportage)-plicht op grond van de Omgevingswet. Wanneer hier sprake van is, is het wettelijk verplicht om voor het Natuurplan een MER op te stellen. Er kan een MER-plicht bestaan wanneer het Natuurplan kaderstellend is en richting geeft aan toekomstige besluiten en maatregelen.

Het MER biedt als instrument ook meerwaarde. Het draagt bij aan een integrale afweging, structureert informatie en ondersteunt bij het maken van beleidskeuzes. Het is daarmee ook een goede invulling van de vereisten vanuit Europa om een strategische milieubeoordeling (SMB) uit te voeren. Omdat de milieueffectrapportage hier over een plan gaat, heet deze rapportage een plan-MER.

Nederland heeft daarom besloten om een plan-MER op te laten stellen. Het is van belang om de impact goed in beeld te brengen en belanghebbenden de kans te geven hierop te kunnen reageren. Zo kan het kabinet in aanloop naar het definitieve Natuurplan tot weloverwogen besluitvorming komen.

Het Ontwerp-Natuurplan laat de beleidsmatige opties zien: wat willen we bereiken, langs welke lijnen en met welke mogelijke beleidsmatige inzet. Het definitieve Natuurplan vormt de volgende stap en heeft een ander detailniveau. In dit plan worden de in het Ontwerp vastgelegde strategische keuzes vertaald naar concrete (beleids)maatregelen. Het plan-MER wordt daarom ingezet als een strategisch instrument om besluitvorming rondom het Natuurplan te ondersteunen, maar ook de (mogelijke) gevolgen op de leefomgeving voor een breed publiek inzichtelijk maakt. Het plan-MER is er expliciet op gericht bruikbare aanbevelingen te formuleren voor de verdere uitwerking in de fase tussen Ontwerp en definitief Natuurplan, en zo nodig ook voor de langere termijn. Dat wordt gedaan door aan te geven welke (milieu)thema's in deze fase extra aandacht verdienen en door aanbevelingen te geven over hoe hier concreet invulling aan kan worden gegeven. Daarbij worden in het plan-MER, naast de beleidsmatige opties uit het Ontwerp-Natuurplan, ook relevante (voorgenomen) maatregelen betrokken die worden ontwikkeld binnen de Ministeriële Taskforce Landbouw, Natuur en Stikstof. Hiermee worden dus ook nieuwe maatregelen in de beoordeling meegenomen.

Als voorbereiding voor het plan-MER is een Notitie Reikwijdte en Detailniveau (NRD) opgesteld. Deze NRD beschrijft de scope voor het plan-MER. De NRD is gemaakt op basis van informatie die eind 2025 beschikbaar was. Gedurende het opstellen van het plan-MER wordt nieuwe informatie bekend, deze wordt zo veel mogelijk in het op te stellen plan-MER opgenomen. De NRD is in het voorjaar van 2026 ter inzage gelegd. Tevens is de Commissie mer in het voorjaar van 2026 om advies gevraagd. De zienswijzen en het advies worden verwerkt in een Reactienota en worden meegenomen bij het opstellen van het plan-MER.

Najaar 2026 wordt het plan-MER ter inzage gelegd, tegelijk met het Ontwerp-Natuurplan. Op dat moment beoordeeld ook de Commissie mer het plan-MER wat zal leiden tot een zogenaamd toetsingsadvies. De opbrengst van deze terinzagelegging en het advies van de Commissie mer worden verwerkt in het definitieve Natuurplan.

12.2 Beleidsevaluatie

De Natuurherstelverordening verplicht dat uiterlijk op 30 juni 2032 en vervolgens uiterlijk op 30 juni 2042 elke lidstaat zijn nationale herstelplan evalueert en herzielt en zo nodig aanvullende maatregelen opneemt. Daarna evalueert elke lidstaat zijn nationale herstelplan minstens om de tien jaar, en herzielt hij het zo nodig en neemt hij er aanvullende maatregelen in op.

In Nederland wordt ter uitvoering van die verplichting gewerkt aan het opzetten van een doorlopende evaluatie (ex-ante en ex-post) voor de Natuurherstelverordening, om zicht te houden op de uitvoering van het Natuurplan en het bereiken van de doelen uit de NHV. LVVN is hiervoor verantwoordelijk. Voor de evaluatie zal ook gebruik gemaakt worden van monitoringsgegevens die moeten worden verworven voor de Natuurherstelverordening. De evaluatie heeft tot doel om inzicht te krijgen in het vooraf verwachte effect en het daadwerkelijk gerealiseerde effect van de maatregelen in het Natuurplan. Het wetsvoorstel zoals genoemd in Hoofdstuk 10 voorziet in grondslagen voor het verkrijgen van de noodzakelijke (monitoring)gegevens om de evaluatie te kunnen uitvoeren. Nadere eisen aan de monitoring en evaluatie zullen worden gesteld bij Algemene Maatregel van Bestuur.

De uitvoeringswetgeving en de lagere regelgeving die hieraan wordt verbonden is nodig om uitvoering te kunnen geven aan de verplichtingen van de Natuurherstelverordening. Dekkende implementatie van verordening vergt ook evaluatie van de uitvoeringswetgeving om te bezien of deze wetgeving, ook bij herziening van het Natuurplan voldoet om invulling te kunnen geven aan de verplichtingen die Nederland heeft.

Om die reden wordt ervoor gekozen om bij de evaluatie van het Natuurplan ook de uitvoeringswetgeving en lagere regelgeving te evalueren met oog op de herziening van het Natuurplan. Dit gebeurt ten minste voorafgaand aan iedere verplichte voorziene herziening van het Natuurplan, te weten voor 30 juni 2032, 30 juni 2042 en vervolgens iedere tien jaar.

12.3 Reactie EC op Ontwerp-Natuurplan

Uiterlijk op 1 september 2026 moet het Ontwerp-Natuurplan ingediend worden bij de Europese Commissie. Na indiening beoordeelt de Commissie het ontwerp. Met deze beoordeling beoogt de Commissie Nederland te ondersteunen bij de verdere aanscherping van het definitieve plan en te waarborgen dat wordt voldaan aan de doelstellingen en verplichtingen voortvloeiend uit de NHV. De vereisten van het beoordelingsproces zijn omschreven in artikel 17 van de Natuurherstelverordening en worden hieronder beknopt samengevat.

Na ontvangst van het Ontwerp-Natuurplan beoordeelt de Europese Commissie het plan binnen zes maanden en deelt zij haar opmerkingen met Nederland. Dit betekent dat Nederland uiterlijk op 1 maart 2026 de opmerkingen van de Commissie kan verwachten.

De beoordeling wordt uitgevoerd door de Europese Commissie, met betrokkenheid van experts van het Europees Milieuagentschap en in afstemming met Nederland. De Commissie heeft aangegeven dat het beoordelingsproces een iteratieve vorm aan zal nemen, waarbij de dialoog met Nederland opgezocht zal worden om de nationale context goed mee te kunnen nemen in de beoordeling.

Het doel van de beoordeling is om te evalueren in hoeverre het plan voldoet aan artikel 15 van de verordening (inhoud van het nationale herstelplan), in hoeverre het toereikend is om aan de NHV doelstellingen en verplichtingen te voldoen, en in hoeverre het bijdraagt aan de overkoepelende EU-doelstellingen van de verordening.

In de definitieve versie van het plan houdt Nederland rekening met de opmerkingen van de Commissie en wordt onderbouwd op welke wijze deze zijn verwerkt in het uiteindelijke plan. Hierbij worden de koepels van de medeoverheden betrokken. Het definitieve Natuurplan wordt vervolgens binnen zes maanden na ontvangst van de opmerkingen vastgesteld, bekendgemaakt en ingediend bij de Commissie.

12.4 Uitvoerbaarheidstoets Decentrale Overheden (UDO)

Ten behoeve van uitvoerbaar en doelgericht beleid is het van belang om de beleidsproducten te toetsen aan de uitvoerbaarheid. Het proces met betrekking tot de UDO stuurt daarbij aan op co-creatie. Daar waar overheden samenwerken aan de aanpak van opgaven doen zij dit overeenkomstig de Code Interbestuurlijke Verhoudingen op basis van gelijkwaardig partnerschap, waarbij iedere partij vanuit eigen expertise, verantwoordelijkheid en mogelijkheid bijdraagt. LVVN doorloopt dit proces met collega departementen, samen met de koepels van de decentrale overheden: het Interprovinciaal Overleg (IPO), de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en de Unie van Waterschappen (UvW).

Gedurende de implementatie van de NHV zal het Rijk het proces tot de UDO organiseren, met regelmatige bijeenkomsten tussen Rijk en koepels. Hierbij zal ook afstemming gezocht worden met RWS gezien de beheertaak voor de Rijkswateren. Naast de wetgevingsproducten, waaronder de AMVB's, die worden getoetst op uitvoerbaarheid wordt ook verkend hoe de uitvoeringstoets van de maatregelen tbv het Natuurplan het beste vormgegeven kan worden. Hiertoe wordt onder andere voorgesteld een extra consultatiemoment voor de medeoverheden te organiseren op het concept definitief Natuurplan voordat deze ingediend wordt bij de EC waarbij voldoende ruimte behouden blijft voor de verwerking van eventuele aanpassingen na deze consultatie. De beoogde uitwerking wordt ingebracht als onderdeel van het bredere UDO proces, dat - vanuit de UDO vereisten bezien - in beeld brengt waar planmatige en inhoudelijke knelpunten ontstaan. Deze analyse maakt inzichtelijk waar alternatieve en aanvullende bestuurlijke afspraken over gemaakt moeten worden en welke inhoudelijke voorwaarden uit het UDO-proces nog onvoldoende zijn ingebed in het proces, zodat deze alsnog een plek kunnen krijgen in één van de sporen die in het kader van de NHV uitgewerkt worden.

Bijlagen

Bijlage I - Inventarisatie bestaande maatregelen artikel 4, 5, 11 & 12

Naam maatregel: Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW)

Ecosysteemtype: Wetlands (aan de kust en in het binnenland) en Rivier-, meer-, alluviale, en oeverhabitats

Schaal: Nationaal

Status: Uitvoering is gaande

Tijdschema: t/m 2040 of 2050

Beschrijving: Het doel van de Programmatische Aanpak Grote Wateren is om de ecologische waterkwaliteit te verbeteren en de natuur te versterken in onze grote wateren: het Waddengebied, het IJsselmeergebied, het Rivierengebied en de Zuidwestelijke Delta. Door maatregelen te nemen in het water- en bodemsysteem van deze gebieden creëren we omstandigheden die de waterkwaliteit verbeteren en de natuur versterken. De PAGW levert, naast het verbeteren van de ecologische waterkwaliteit en natuur, ook een belangrijke bijdrage aan andere maatschappelijke opgaven. Een gezond en veerkrachtig watersysteem ondersteunt diverse functies en diensten, zoals recreatie, visserij, scheepvaart, drinkwaterwinning, klimaatadaptatie en regionale economieën. PAGW-maatregelen bieden kansen voor nature-based solutions die niet alleen de ecologie, maar ook andere water- en ruimtelijke uitdagingen helpen oplossen.

Bijdrage aan de doelen: 4.1, 4.4, 4.7, 4.10 en 4.11-4.12. Draagt ook bij aan artikel 5 en 9.

Maatregelen: Diverse maatregelen gericht op het verbeteren van het watersysteem, ecologische waterkwaliteit en klimaatbestendigheid. In het Waddengebied wordt gewerkt aan het herstellen van de estuariene overgangen tussen Waddenzee met Lauwersmeer en IJsselmeer, het verzachten van de overgangen tussen Waddenkust en Waddenzee, en de overgangen van kwelders en strandvlakten op de eilanden door de duinengordel met de Noordzeekustzone, herstellen van onderwaternatuur, bezinken van slib in de Eems-Dollard en verduurzamen van visserij, landbouw en toerisme. In het Rivierengebied realiseren we grote aaneengesloten natuurgebieden in samenhang, verbonden via corridors en tussenliggende stapsteengebieden. In het IJsselmeergebied zorgen we voor betere verbindingen tussen polders en Waddenzee, verbinden van leefgebieden door vispassages of brakwaterzones en uitbreiding van leefgebieden. In de Zuidwestelijke Delta wordt gewerkt aan het herstellen van de getijdennatuur en ontwikkelen van leefgebieden die van nature voorkomen in een dynamisch systeem. Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: binnen en buiten

Naam maatregel: Stroomgebiedbeheerplannen (Kaderrichtlijn Water)

Ecosysteemtype: Rivier-, meer-, alluviale, en oeverhabitats

Schaal: Nationaal

Status: Uitvoering is gaande

Tijdschema: 2022-2027 en 2028-2033

Beschrijving: Nederland werkt aan de verbetering van de ecologische waterkwaliteit. De maatregelen die we hiervoor nemen komen onder andere voort uit de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW). Het doel is een aanzienlijke verbetering van de waterkwaliteit, essentieel voor zowel de natuur als de mens. De KRW schrijft voor dat iedere zes jaar stroomgebiedbeheerplannen worden opgesteld met onder meer een beschrijving van onze wateren, de doelen voor een goede waterkwaliteit en de voorziene maatregelen. De eerste stroomgebiedbeheerplannen voor Rijn, Maas, Schelde en Eems zijn verschenen in 2009 en geactualiseerd in 2015 en 2021. Momenteel worden de 3e generatie stroomgebiedbeheerplannen 2022-2027 uitgevoerd. Voor de periode daarna worden voorbereidingen getroffen met het KRW-werkprogramma stroomgebiedsbeheerplannen 2028-2033.

Bijdrage aan de doelen: 4.1, 4.7, 4.10 en 4.11-4.12. Draagt ook bij aan artikel 5 en 9.

Maatregelen: Er worden diverse maatregelen genomen gericht op het verbeteren van de waterkwaliteit. Zo wordt ingezet op bronbeleid bij chemische stoffen en worden lozingsvergunningen geactualiseerd. Er wordt gewerkt aan het verminderen van de belasting met nutriënten vanuit landbouw, rioolwaterzuiveringen en een aantal beken uit het buitenland. Het mestbeleid wordt aangescherpt, rioolwaterzuiveringen gemoderniseerd en de buitenlandse belasting wordt geagendeerd. Er wordt verder gewerkt om watersystemen natuurlijker in te richten en grondwaterpeilen in balans te brengen. Daarnaast worden er preventieve maatregelen genomen tegen microplastics en opkomende stoffen waaronder medicijnresten.

Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: binnen en buiten

Naam maatregel: Deltaprogramma Zoetwater

Ecosysteemtype: Wetlands (aan de kust en in het binnenland), Grasland en overige weidehabitats, Rivier-, meer-, alluviale, en oeverhabitats, Bossen, Rotsachtige en duinhabitats, Bouwland, Stedelijk
Schaal: Nationaal

Status: Uitvoering is gaande

Tijdschema: t/m 2040 of 2050

Beschrijving: Het Deltaprogramma Zoetwater heeft als doel om ervoor te zorgen dat Nederland in 2050 weerbaar is tegen watertekorten. Voldoende zoetwater is cruciaal voor ons land, onder meer voor de natuur. In periodes van droogte kan er schade ontstaan aan natuurgebieden door verzilting en gebrek aan zoetwater. Door klimaatverandering is de verwachting dat droogteperiodes in de toekomst vaker optreden. De opgave is een gezond en evenwichtig (grond) watersysteem in stand te houden en te bevorderen, cruciale gebruiksfuncties te beschermen en het beschikbare zoetwater effectief en zuinig te gebruiken. Daarbij is er een nationale voorkeursstrategie voor het hoofdwatersysteem en een voorkeursstrategie voor elk van de zes zoetwaterregio's: Noord-Nederland, Hoge Zandgronden Oost, Hoge Zandgronden Zuid, Rivierengebied, West-Nederland en de Zuidwestelijke Delta.

Bijdrage aan de doelen: 4.1, 4.7, 4.10 en 4.11-4.12. Draagt ook bij aan artikel 9.

Maatregelen: Voor de tweede fase van het Deltaprogramma Zoetwater is een maatregelpakket voor het hoofdwatersysteem samengesteld dat bijdraagt aan het vergroten van de weerbaarheid tegen droogte en het voorkomen van situaties van watertekort. Hieronder vallen maatregelen gericht op een klimaatbestendige zoetwatervoorziening, het tegengaan van verzilting bij onder andere de Afsluitdijk en Slim Watermanagement. Per zoetwaterregio worden er ook maatregelen genomen, zoals anti-verziltingsmaatregelen, beekherstel, wateropslag en vergroting van de wateraanvoer.

Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: binnen en buiten

Naam maatregel: Programma Bodem, Ondergrond en Grondwater (BOG)

Ecosysteemtype: Wetlands (aan de kust en in het binnenland), Grasland en overige weidehabitats, Rivier-, meer-, alluviale, en oeverhabitats, Bossen, Rotsachtige en duinhabitats, Bouwland, Stedelijk
Schaal: Nationaal

Status: Uitvoering is gaande

Tijdschema: t/m 2040 of 2050

Beschrijving: Vanuit de Nationale Omgevingsvisie (NOVI) is een Nationaal Programma Bodem en Ondergrond aangekondigd, met als doel "het duurzaam, veilig en efficiënt gebruik van bodem, ondergrond en grondwater". De ambitie van het programma is om toe te werken naar vitale bodems, een efficiënt en duurzaam ingerichte ondergrond en voldoende grondwater van een geschikte kwaliteit. Een vitale bodem is een bodem die zowel chemisch, fysisch als biologisch in balans is en de gewenste ecosysteemdiensten kan leveren. Centrale opgave voor het programma is om het bodem-, ondergrond- en grondwaterbeleid te verbinden met ruimtelijke ordening en ander milieubeleid zodat belangrijke maatschappelijke opgaven gerealiseerd kunnen worden. Het programma werkt daarvoor de visie, ambities en lange termijn doelen uit naar concrete maatregelen en instrumenten en een effectieve uitvoerings- en monitoringsstrategie voor de periode 2025-2030/2035 met een doorkijk naar

de doelen voor 2050 en verder.

Bijdrage aan de doelen: 4.1, 4.7, en 4.11-4.12

Maatregelen: Diverse maatregelen gericht op de 6 thematische programmalijnen: Regie op de ondergrond; Bodemdaling; Minder verstoren, afgraven en meer hoogwaardig hergebruik; Bodemherstel en diffuse en nieuwe stoffen; Grondwater; en Gezonde, vitale en klimaatbestendige bodems.

Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: binnen en buiten

Naam maatregel: Actieprogramma Klimaatadaptatie Natuur (AP KAN)

Ecosysteemtype: Wetlands (aan de kust en in het binnenland), Grasland en overige weidehabitats, Rivier-, meer-, alluviale, en oeverhabitats, Bossen, Rotsachtige en duinhabitats, Bouwland, Stedelijk
Schaal: Nationaal

Status: Uitvoering is gaande

Tijdschema: 2025-2030

Beschrijving: Om goed voorbereid te zijn op de effecten van klimaatverandering en bij te dragen aan de doelen op het gebied van biodiversiteit, water en klimaat, heeft de Nederlandse overheid het Actieprogramma Klimaatadaptatie Natuur 2025–2030 (AP KAN) opgesteld. Het AP KAN richt zich op het inperken van effecten van de grootste klimaatrisico's voor de natuur en het benutten van kansen voor klimaatadaptatie mét de natuur. Het AP KAN moet het Rijk, medeoverheden en de terreinverantwoordelijken helpen om te gaan met de effecten van de grootste klimaatrisico's voor de natuur en de biodiversiteit en deze, waar mogelijk, in te perken. Maar ook met het inzetten van natuurinclusieve oplossingen voor klimaatadaptatie in de fysieke leefomgeving. En het integreren van klimaatadaptatie van en met de natuur in beleid en uitvoering in de fysieke leefomgeving. Dit actieprogramma richt zich op fysieke opgaven in het landelijk gebied, de (grote) wateren, de verbindingzones tussen stad en landelijk gebied en de gebouwde omgeving. Het gaat hierbij om de aanpak en inzet van terrestrische en aquatische natuur binnen en buiten beschermde natuurgebieden. Allemaal met als doel: het realiseren van een klimaatadaptieve natuur en een natuurinclusief Nederland. Het AP KAN richt zich op alle bestaande en nog te ontwikkelen natuur in Nederland.
Bijdrage aan de doelen: 4.1, 4.4, 4.7, 4.10 en 4.11-4.12. Draagt ook bij aan artikel 8 en 11.
Maatregelen: Diverse maatregelen die bijdragen aan klimaatadaptatie. Het programma richt zich sterk op kennisontwikkeling via onderzoek en proefprojecten en uitwisseling van kennis via praktijknetwerken.

Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: binnen en buiten

Naam maatregel: Ecologisch Impulspakket Waddenzee

Ecosysteemtype: Wetlands (aan de kust en in het binnenland)

Schaal: Nationaal

Status: Uitvoering is gaande

Tijdschema: t/m 2025

Beschrijving: Vanuit het Europese Herstel- en Veerkrachtfonds is €18 miljoen beschikbaar gesteld om te investeren in de ecologie van de Waddenzee: het Ecologisch Impulspakket Waddenzee. Het Waddengebied is een van de regio's in Nederland waar aanlanding van wind op zee een rol speelt. Deze regio's worden geconfronteerd met extra milieudruk, benodigde ruimte voor deze projecten en effecten op de leefomgeving. Daarom wordt er via het Ecologisch Impulspakket Waddengebied specifiek in de ecologie van het Waddengebied geïnvesteerd. Het pakket sluit aan op de uitdagingen op het terrein van natuurherstel en -beheer zoals genoemd in de Agenda voor het Waddengebied 2050.
Bijdrage aan de doelen: 4.1, 4.7, 4.10 en 4.11-4.12. Draagt ook bij aan artikel 5.

Maatregelen: Het pakket is ingezet op de implementatie van een broedvogelactieplan, het Integraal Beheerplan Waddenzee, herstel van zoetzout overgangen en onderzoek naar ecologische effecten van klimaatverandering.

Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: binnen

Naam maatregel: NL2120

Ecosysteemtype: Wetlands (aan de kust en in het binnenland), Grasland en overige weidehabitats, Rivier-, meer-, alluviale, en oeverhabitats, Bossen, Rotsachtige en duinhabitats, Bouwland, Stedelijk
Schaal: Transnationaal

Status: Uitvoering is gaande

Tijdschema: 2024-2034

Beschrijving: Urgente opgaves, zoals klimaatverandering en de afname van biodiversiteit, zetten het verdienvermogen en de leefbaarheid van Nederland en delta's wereldwijd onder druk. Daarom is een gehele aanpak gericht op duurzaam en klimaatbestendig gebruik van land- en watersystemen noodzakelijk. Het doel van NL2120 is om klimaateffecten op te vangen, biodiversiteit te herstellen en tegelijkertijd het productievermogen te behouden en de brede welvaart te versterken. Het kennis- en innovatieprogramma NL2120 investeert in onderzoek naar natuurlijke oplossingen (nature-based solutions). Het voorstel combineert een nationaal kennisprogramma met het opdoen van ervaring in lopende gebiedsprojecten in verschillende landschapstypen, zoals de hoge zandgronden, veenweidengebied, stad, kust en rivieren. Er is 70 miljoen euro toegekend vanuit het nationaal groeifonds voor NL2120.

Bijdrage aan de doelen: 4.1, 4.7, 4.10 en 4.11-4.12. Draagt ook bij aan artikel 8 en 11.

Maatregelen: Diverse maatregelen gericht op kennisontwikkeling en praktijkervaring op het gebied van nature-based solutions. Het project beoogt de ontwikkeling van 5 tot 10 exploitatieerbare nature-based solutions, ontwikkeling van 3 nieuwe verdienmodellen voor grondgebruikers, 40 publicaties over kansen en knelpunten van nature-based solutions en nature-based solutions projecten in het buitenland.

Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: binnen en buiten

Naam maatregel: Nationaal Waterprogramma (NWP)

Ecosysteemtype: Wetlands (aan de kust en in het binnenland), Rivier-, meer-, alluviale, en oeverhabitats

Schaal: Nationaal

Status: Uitvoering is gaande

Tijdschema: 2022-2027 en 2028-2033

Beschrijving: Het Nationaal Water Programma 2022-2027 (NWP) beschrijft de hoofdlijnen van het nationale waterbeleid en het beheer van de rijkswateren en rijkswaarsewegen. Dat is nodig vanwege de grote uitdagingen op het terrein van water: klimaatverandering, bodemdaling, milieuverontreiniging, biodiversiteitsverlies en ruimtedruk. De wateropgaven waar Nederland op dit moment voor staat, de uitdagingen richting de toekomst en de noodzaak van een integrale aanpak vormen de basis voor 3 hoofddambities van het NWP 2022-2027: Een veilige en klimaatbestendige delta; een concurrerende, duurzame en circulaire delta; en een schone en gezonde delta met hoogwaardige natuur. Voor de periode hierna is het NWP 2028-2033 momenteel in voorbereiding.

Bijdrage aan de doelen: 4.1, 4.7, 4.10 en 4.11-4.12. Draagt ook bij aan artikel 5.

Maatregelen: Het NWP beschrijft de nationale beleids- en beheerdoelen op het gebied van klimaatadaptatie, waterveiligheid, zoetwater en waterverdeling, waterkwaliteit en natuur, scheepvaart en de functies van de rijkswateren. Deze worden uitgewerkt voor de verschillende watergebieden (Zuidwestelijke Delta, Waddengebied, IJsselmeergebied, Rivieren, Kanalen, Rijn-Maasmonding en Noordzee). De uitvoering van de maatregelen vindt plaats via uitvoeringsprogramma's zoals de PAGW. Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: binnen en buiten

**Naam maatregel: Programma Stikstofreductie en Natuurverbetering - Agenda
Natuurinclusief**

Ecosysteemtype: Wetlands (aan de kust en in het binnenland), Grasland en overige weidehabitats, Rivier-, meer-, alluviale, en oeverhabitats, Bossen, Rotsachtige en duinhabitats, Bouwland, Stedelijk

Schaal: nationaal

Implementatie status: uitvoering is gaande (Agenda natuurinclusief 2.0), gepland (Agenda natuurinclusief 3.0)

Tijdschema: t/m 30 juni 2032 (agenda 2.0 en agenda 3.0 op elkaar volgend)

Beschrijving: Het doel van de Agenda Natuurinclusief is een natuurinclusieve samenleving in 2050. De focus ligt daarbij op het toevoegen, versterken en verrijken van natuur in Nederland waarin we dagelijks leven, wonen, werken, reizen, spelen en recreëren (dus buiten beschermde natuurgebieden).

Agenda Natuurinclusief is een maatschappelijk publiek-private samenwerking van Collectief Natuurinclusief: bedrijven, overheden, maatschappelijke organisaties, kennisinstellingen en burgerinitiatieven. De missie van Collectief Natuurinclusief is om de transitie te versnellen naar een natuurinclusieve samenleving, met 2050 als stip op de horizon voor een natuurinclusief Nederland.

Daarin wordt:

- Natuur als oplossing en als bondgenoot omarmd,
- De meerwaarde van natuur in wederkerigheid in alle sectoren benut en de maatschappelijke meerwaarde gewaardeerd, en
- Natuur integrerend en volledig meegenomen in ruimtelijke, sociale en economische keuzes.

Agenda Natuurinclusief is in lijn met de Europese Green Deal en de geleidelijk en grondige transformatie van de economie. Het doel is om positieve impact te realiseren voor de ecologische, economische en relationele waarden van natuur, daarmee bijdragend aan robuuste, toekomstbestendige en veerkrachtige natuur (o.a. via basiskwaliteit natuur) en tegelijkertijd aan brede welvaart.

Agenda Natuurinclusief draagt met acties in tien maatschappelijke domeinen (bedrijventerreinen, bouw, energie, financiële sector, gezondheid, infrastructuur, landbouw, onderwijs, vrijetijdseconomie, water) bij aan breed natuurherstel en veerkrachtige natuur in de periode richting 2050.

Bijdrage aan de doelen: 4.1, 4.7, 4.10

Maatregelen: Vanuit agenda natuurinclusief 2: In 2050 drinkbare rivieren en beken, hiervoor worden momenteel vier beekdalen en rivieren gekozen waar de natuurlijke waterstromingen en waterkwaliteit voldoende op niveau worden gebracht. Uitbreiden van areaal waarop ecologisch beheer wordt toegepast en het onderzoeken waar de knelpunten voor ecologisch beheer zitten. Future Dikes, wat gericht is op toekomstbestendige en bloemrijke dijken. Het ontwikkelen en implementeren van de huidige Top 10 Natuurinclusieve maatregelen voor gezondheid in de bebouwde omgeving. Aan de hand van een kansenkaart en Blauw-Groen Netwerk-kaart samenwerken aan het realiseren van groenblauwe dooradering. Ruimte voor vrijetijd en natuurinclusieve gezondheid buiten natuurkernen. Het ontwikkelen van een bodemstrategie. Diverse maatregelen gericht op het verbeteren van basiskwaliteit natuur buiten natuurgebieden en meer private financiering hiervan (zie overweging 78 e.v. bij de NHV). Agenda natuurinclusief 3 wordt later bekend.

Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: buiten

Naam maatregel: Programma Stikstofreductie en Natuurverbetering - Stikstof aanpak

Ecosysteemtype: Wetlands (aan de kust en in het binnenland), Grasland en overige weidehabitats, Rivier-, meer-, alluviale, en oeverhabitats, Rotsachtige en duinhabitats, Bouwland

Schaal: nationaal

Implementatie status: uitvoering is gaande

Tijdschema: t/m 30 juni 2032

Beschrijving: In dit programma worden de wettelijke stikstofdoelen vastgelegd voor 2025, 2030 en 2035. De doelstelling voor 2030 en voor 2025 is dat minimaal 50% en 74% van de stikstofgevoelige natuur in Natura 2000-gebieden onder de kritische depositiewaarden (KDW) komt. Om dit te behalen wordt er een combinatie van maatregelen toegepast. Binnen de stikstofaanpak wordt gefocust op bronmaatregelen (uitstoot verminderen bij de bron). Op basis van het nieuwe coalitieakkoord kunnen hier herzieningen op plaatsvinden.

Bijdrage aan de doelen: 4.1, 4.4, 4.7, en 4.11-4.12

Maatregelen: De maatregelen zijn gefocust op het af laten nemen van stikstofuitstoot. Voorbeelden van (herziene) maatregelen zijn: Subsidierегeling voor sanering varkenshouderijen (SRV), Landelijke beëindigingsregeling (LBV) en de Landelijke beëindigingsregeling veehouderijlocaties met piekbelasting (LBV+), Verlagen ruw eiwitgehalte veevoer, Weidegang, Mest verdunning (nu geschrapt voor toekomst, niet beoogd effect als resultaat), Stalmaatregelen, Versnelde klimaatinvesteringen Industrie (VEKI), Best Beschikbare Technieken (BBT)-aanpak, Verduurzaming binnenvaart (voorheen: Retrofit), Elektrisch Taxiën, AdBlue, Walstroom Zeevaart, Omschakelprogramma, Walstroom Rijksligplaatsen, mestverwerking, Pilots verduurzaming scheepvaart en havens, Pilot Bouw en Maatregelen Bouw
Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: binnen en buiten

Naam maatregel: Programma Stikstofreductie en Natuurverbetering - Programma Natuur

Ecosysteemtype: Wetlands (aan de kust en in het binnenland), Grasland en overige weidehabitats, Rivier-, meer-, alluviale, en oeverhabitats, Rotsachtige en duinhabitats

Schaal: nationaal

Implementatie status: uitvoering is gaande

Tijdschema: t/m 30 juni 2032

Beschrijving: Het Programma Natuur richt zich op herstel en versterking van natuurgebieden die gevoelig zijn voor stikstof. Het ministerie LNVN, de provincies en samenwerkingspartners werken samen aan deze taak om de natuurherstelopgave te realiseren. Centraal in Programma Natuur staat de gebiedsaanpak. Een belangrijk uitgangspunt is om al doende van elkaar te leren. Programma natuur neemt maatregelen gericht op verschillende drukfactoren. De belangrijkste drukfactoren vanuit het Programma Natuur zijn: vermesting, verzuring, verstoring, versnippering, verdroging en invasieve exoten. Daarnaast wordt er binnen Programma Natuur ook onderzoek uitgezet om kennislacunes op te vullen en wordt er gewerkt aan beheer op maat.

Bijdrage aan de doelen: 4.1, 4.4, 4.7, 4.9, 4.10 en 4.11-4.12.

Maatregelen: Plaggen, chopperen, baggeren, maaien, begrazen, branden, strooisel verwijderen, hakhoutbeheer en dunnen, opslag verwijderen, water (aanvoer en van juiste kwaliteit), kalk, steenmeel, bomen/struiken rond habitat verwijderen, drainage stoppen, herstel aanvoer schoon (grond)water, herstel wind en/of waterdynamiek, N-depositie verminderen, ingrijpen soortensamenstelling, actief biologisch beheer, ANLb verbreden, afwaardering, verwerving, recreatie/zonering, NOAD (Netwerk van Oude, Aftakelende en Dode bomen), aanpassen wildstand, verbeteren verbinding, onderzoek, bestrijding van invasieve exoten, grizzelen en kerven (toepassing op gebiedsniveau).

Ook heeft een pilot natuurcompensatiebank geleid tot concrete maatregelen (meestal in NNN of Natura 2000) en altijd binnen de invloedssfeer van Natura 2000. De extra natuurkwaliteit die gerealiseerd wordt draagt bij aan de versterking van het nationale en Europese natuurnetwerk.

Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: binnen en buiten

Naam maatregel: Koplopermaatregelen

Ecosysteemtype: Wetlands (aan de kust en in het binnenland), Grasland en overige weidehabitats, Rivier-, meer-, alluviale, en oeverhabitats, Rotsachtige en duinhabitats

Schaal: nationaal

Implementatie status: uitvoering is gaande

Tijdschema: t/m 30 juni 2032

Beschrijving: De koplopermaatregelen zijn maatregelen die getroffen zijn onder het nationaal programma landelijk gebied (NPLG). Het NPLG gaf uitvoering aan de (inter)nationale doelstellingen voor natuur en stikstof, water en bodem, en klimaat. Dit alles werd tegelijk opgepakt binnen de regionale gebiedsprogramma's zodat de ruimtelijke samenhang werd meegenomen in de uitwerking. De regionale gebiedsprogramma's werden door de provincies uitgewerkt waarbij gebied specifiek werd gekeken naar welke opgave er lag en hoe de verschillende onderwerpen integraal konden worden

opgepakt.

Bijdrage aan de doelen: 4.1, 4.4, 4.7, 4.9, 4.10 en 4.11-4.12.

Maatregelen: Doordat de koplopermaatregelen binnen een integraal programma vielen zijn er veel verschillende typen maatregelen genomen. Het gaat hier bijvoorbeeld om hydrologische maatregelen op waterkwaliteit en kwantiteit of om drainage te voorkomen. Het kon ook gaan om bronmaatregelen zodat de drukfactor van stikstof afnam (uitkoop of innovatie). Of maatregelen op gebied van natuur waarbij een nieuw stuk natuur werd gerealiseerd (als bijvoorbeeld een overgangszone of verbinding) of waar de kwaliteit van het natuurgebied werd verbeterd. Naast dit alles zijn er ook maatregelen genomen om onderzoek te doen naar verschillende kennisvelden. De specifieke maatregelen zijn per provincie terug te vinden in de provinciale programma's.

Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: binnen en buiten

Naam maatregel: Versneld natuurherstel

Ecosysteemtype: Wetlands (aan de kust en in het binnenland), Grasland en overige weidehabitats, Rivier-, meer-, alluviale, en oeverhabitats, Bossen, Rotsachtige en duinhabitats

Schaal: nationaal

Implementatie status: uitvoering is gaande

Tijdschema: t/m 30 juni 2032

Beschrijving: Het doel van versneld natuurherstel was concrete maatregelen te treffen die de natuur versterken in gebieden die schade ondervinden van overmatige stikstofdepositie en verdroging. Deze maatregelen zijn te zien als een overbruggingsperiode, totdat structurele maatregelen zijn uitgevoerd en vruchten afwerpen. Die maatregelen hebben de afgelopen jaren vorm gekregen via het Programma Natuur. Voor de structurele aanpak is met het programma voor versneld natuurherstel als het ware de voorzet gedaan. Het uiteindelijke doel van al deze maatregelen is werken naar een gunstige staat van instandhouding voor soorten en habitats.

Bijdrage aan de doelen: 4.1, 4.4, 4.7, 4.10 en 4.11-4.12.

Maatregelen: De maatregelen die genomen zijn onder het versneld natuurherstel zijn in te delen in 5 verschillende categorieën. Intensivering van het vegetatiebeheer (verruiging tegengaan, bestrijding van invasieve exoten, successie terugzetten en diversiteit biotopen herstellen), aanvulling essentiële mineralen (toevoegen bufferstoffen zoals kalk, magnesium en ijzer), hydrologisch herstel (tegengaan drainage, verhogen infiltratie, plaatsen damwanden), inrichting en gebiedsgerichte aanpak (herstel verbindingen tussen nabije ecosystemen, rastering tegen ganzenvraat, ontwikkeling van veen) en, ontpachten, ompachten, extensivering en verwerven (voornamelijk percelen die door landbouwkundig gebruik een negatieve invloed hebben op stikstofgevoelige habitattypen).

Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: binnen en buiten

Naam maatregel: Ministeriële Commissie Economie en Natuur (MCEN)

Ecosysteemtype: Grasland en overige weidehabitats, Rivier-, meer-, alluviale, en oeverhabitats, Bossen

Schaal: nationaal

Implementatie status: plan goedgekeurd

Tijdschema: t/m 30 juni 2032

Beschrijving: Regionale maatwerk aanpak voor de Veluwe en de Peel met o.a. innovatie, omschakeling en extensivering.

Bijdrage aan de doelen: 4.1, 4.4, 4.7, 4.10 en 4.11-4.12

Maatregelen: De Veluwe en de Peel zijn verschillende typen gebieden en hebben daardoor ook een aanpak per gebied. De focus van de maatregelen is het omlaag brengen van de stikstofbelasting en natuurherstel.

De aanpak in de Peel zal zich richten op innovatie (toekomstbestendig), extensivering grondgebonden landbouw, hydrologisch herstel, gebiedsgerichte doorontwikkeling landbouwbedrijven,

transitievergoeding compensatie en innovatie extensivering overgangsgebieden, en maatwerk aanpak stikstof (maatwerkinterventies bij een beperkt aantal bedrijven).

De aanpak Veluwe richt zich op extensivering in en rond stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden, investeringsmaatregelen in gebieden (zoals GLB), stalinnovaties, doelsturing met KPI's, ondernemersplannen voor agrariërs die grenzen aan het gebied, meetnetwerk, beekdalherstel, en de ProMo-Regeling (korting op omgevingsplanwijziging).

Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: binnen en buiten

Naam maatregel: Landelijk aanvalsplan invasieve exoten (+ interprovinciaal ambitiedocument invasieve uitheemse soorten)

Ecosysteemtype: Wetlands (aan de kust en in het binnenland), Grasland en overige weidehabitats, Rivier-, meer-, alluviale, en oeverhabitats, Bossen, Rotsachtige en duinhabitats, Bouwland, Stedelijk
Schaal: nationaal

Implementatie status: (Gepland, plan goedgekeurd)

Tijdschema: t/m 2035 (minimaal t/m 2030, daarna evaluatie en doorzetten of aanpassen plannen)

Beschrijving: Het doel van het exotenbeleid is de nadelige gevolgen voor de biodiversiteit en voor ecosysteemdiensten van zowel de opzettelijke als onopzettelijke introductie en verspreiding van invasieve uitheemse soorten te voorkomen, tot een minimum te beperken en te matigen. Invasieve exoten kunnen ook schadelijk zijn voor andere maatschappelijke doelen zoals volksgezondheid, veiligheid en economie. In het aanvalsplan komt de problematiek van invasieve exoten die schadelijk zijn voor andere maatschappelijke doelen beperkt aan de orde. Voor zover (ook) maatschappelijke doelen door invasieve exoten in het geding komen, die niet behoren tot het beleidsdomein van LVVN, ligt de beleidsopgaven bij andere departementen en overheden.

Bijdrage aan de doelen: 4.1, 4.7, 4.9, en 4.11-4.12.

Maatregelen: Zes uitgangspunten zijn leidend voor het aanvalsplan en de maatregelen daarin: inzet op preventie en vroege eliminatie, handelingsperspectief, proportionaliteit (kosten- en baten afweging), ecosysteemherstel en -versterking, samenwerking, en eigenaarschap. De verschillende stadiums van de invasiecurve vormen de basis in de aanpak van invasieve exoten en de maatregelen die getroffen worden: preventie (zorg dat invasieve soorten niet het land (of bijbehorende wateren en lucht) binnenkomen, vroege signalering en snelle eliminatie (als invasieve soorten toch binnenkomen, dan zo snel mogelijk elimineren en vestiging voorkómen), beheersing (als een invasieve soort zich toch vestigt, dan proberen de verdere verspreiding en de schadelijke effecten tegen te gaan), herstel (herstel van de schade aan ecosystemen) en acceptatie (als voorgaande stappen niet mogelijk zijn of niet lukken dan resteert accepteren en ermee leren omgaan). De aanpak van invasieve exoten is praktisch altijd maatwerk en afhankelijk van in welk stadium van invasie de soort zich bevindt.

Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: binnen en buiten

Naam maatregel: Beleidsprogramma Nationale Parken 2024-2030

Ecosysteemtype: Wetlands (aan de kust en in het binnenland), Grasland en overige weidehabitats, Rivier-, meer-, alluviale, en oeverhabitats, Bossen, Rotsachtige en duinhabitats

Schaal: nationaal

Implementatie status: uitvoering is gaande

Tijdschema: t/m 30 juni 2032

Beschrijving: Dit beleidsprogramma laat zien hoe er de komende jaren invulling gegeven gaat worden aan de ontwikkeling van nationale parken tot robuuste, kwalitatief hoogstaande natuur- en landschapsgebieden. Het programma legt de gezamenlijke ambities en doelen vast voor de toekomst van alle nationale parken in Nederland. Dit beleidsprogramma is de opvolger van het Beleidsprogramma 2018-2022. In het huidige programma zijn regels aangescherpt voor de parken om de titel van 'Nationaal Park' te kunnen behouden. Dit moet helpen om de focus op het versterken van de natuur en het vergroten van de veerkracht te behouden voor de al benoemde parken. De basiseisen waar het nationale park aan moet voldoen zijn: Omvang; (logisch samenhangend gebied gebaseerd op

een landschapsecologisch systeem met een kern van minimaal 1000 hectare) en tenminste de helft van het begrensde park is beschermd als gebied met hoofddoel natuur. Kwaliteitseisen natuur, landschap en cultuur; het park kent meerdere en/of samenhangende ecosystemen. In het gebied komen dier- en plantensoorten, geomorfologische locaties, en habitats voor met een bijzonder belang. In het gebied zijn waarden (natuur/landschap/cultureel) aanwezig. Bescherming; de functies en gebruiksvormen in het nationaal park doen geen afbreuk aan de veerkracht van het landschapsecologisch systeem en de biodiversiteit. Toegankelijkheid; het gebied is opengesteld voor bezoekers voor educatieve, culturele en recreatieve doeleinden. Wel kunnen aan deze openstelling voorwaarden en beperkingen worden gesteld om de wezenlijke kenmerken van het gebied te behouden. Unicité; het gebied onderscheidt zich duidelijk van al aangewezen nationale parken. Bijdrage aan de doelen: 4.7, 4.10 en 4.11-4.12.

Maatregelen: Maatregelen die bijdragen aan de omvang, kwaliteit, bescherming, toegankelijkheid en uniciteit van de natuurgebieden. Deze maatregelen verschillen per nationaal park gezien de parken op verschillende locaties liggen en te maken krijgen met per gebied verschillende drukfactoren. Voorbeelden van deze drukfactoren (en waar maatregelen op worden genomen) zijn: vermessing, verzuring, verstoring, verdroging en verontreiniging. Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: binnen en buiten

Naam maatregel: Programmatische aanpak Basiskwaliteit natuur (BKN)

Ecosysteemtype: Wetlands (aan de kust en in het binnenland), Grasland en overige weidehabitats, Rivier-, meer-, alluviale, en oeverhabitats, Bossen, Rotsachtige en duinhabitats, Bouwland, Stedelijk
Schaal: nationaal

Implementatie status: uitvoering is gaande

Tijdschema: t/m 30 juni 2032

Beschrijving: Basiskwaliteit natuur wil de condities die nodig zijn voor herstel van algemene soorten realiseren. Het gaat om de abiotiek, inrichting en beheer. Met andere woorden drukfactoren verminderen. Dit instrument richt zich op buiten de beschermde natuurgebieden, denk hierbij aan landelijk en bebouwd gebied. Basiskwaliteit natuur geeft aan deelnemende partijen de handvatten zodat deze partijen zelf gebiedsgericht een plan kunnen opstellen en maatregelen treffen om de basiscondities op orde te brengen, ook binnen de 10 domeinen van de Agenda Natuurinclusief. Binnen de Ontwerp-Nota Ruimte wordt al een doorkijk gegeven naar 2050 waarbij het realiseren van de juiste condities bij maatschappelijke opgaven van groot belang zijn voor de natuurdoelen. Belangrijk is het biodiversiteit vroegtijdig bij de ruimtelijke ontwikkelingen een plek te geven.

Bijdrage aan de doelen: 4.7, 4.9, 4.10 en 4.11-4.12

Maatregelen: De maatregelen van basiskwaliteit natuur zijn erop gericht om natuur te integreren, bovengronds en ondergronds. Dit door de primaire gebruiksfunctie in een gebied te combineren met hoe algemene soorten de ruimte gebruiken. Er wordt gekeken naar functiecombinaties op natuur buiten de bestaande en beschermde natuurgebieden. Voorbeelden hiervan zijn groenblauwe dooradering in het landelijk gebied en groen in en om de stad (GIOS), maar ook het combineren van natuur met andere doelen zoals klimaatadaptatie, energietransitie, woningbouw en maatregelen voor veiligheid op het gebied van rivieren, grote wateren en de dijken. Voor de verdere ontwikkeling van basiskwaliteit natuur wordt er gewerkt aan een tool die de condities monitort om een goed beeld te krijgen van de condities en de algemene soorten.

Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: buiten

Naam maatregel: Verbeterprogramma VHR Monitoring (VVM)

Ecosysteemtype: Wetlands (aan de kust en in het binnenland), Grasland en overige weidehabitats, Rivier-, meer-, alluviale, en oeverhabitats, Bossen, Rotsachtige en duinhabitats, Bouwland, Stedelijk, Marien

Schaal: nationaal

Implementatie status: plan goedgekeurd, uitvoering is gaande

Tijdschema: specifieke periode: onduidelijk nog

Beschrijving: Het VVM wil een uniform, landelijk monitoringsysteem realiseren waarbij gekeken wordt naar gebiedsgerichte data binnen en buiten natuurgebieden, wat meer inzicht geeft in systeemherstel en effectiviteit van maatregelen.

Bijdrage aan de doelen: 4.9

Maatregelen: Het VVM levert een landelijk registratiesysteem om voortgang en effectiviteit van natuurmaatregelen te monitoren, een gereedschapskist en handreiking voor het meten van (abiotische) omgevingscondities voor systeemherstel en uniforme kaders voor het beoordelen van habitattype kwaliteit. Er zal bij de monitoring breder worden gekeken dan stikstof. Verdroging, versnippering en verstoring behoren ook nadrukkelijk in de scope.

Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: binnen en buiten

Naam maatregel: Natura-2000 beheerplannen

Ecosysteemtype: Wetlands (aan de kust en in het binnenland), Grasland en overige weidehabitats, Rivier-, meer-, alluviale, en oeverhabitats, Bossen, Rotsachtige en duinhabitats.

Schaal Nationaal

Implementatie status: Uitvoering is gaande

Tijdschema: t/m 30 juni 2032

Beschrijving: Voor elk Natura 2000-gebied stellen de betrokken partijen (provincie of RWS met eigenaren grond, gebruikers, gemeenten, waterschappen, etc.) een beheerplan op. Dit gebeurt binnen drie jaar na de aanwijzing van het gebied. In het beheerplan staat welke maatregelen nodig zijn om de instandhoudingsdoelen voor soorten en habitattypen te behalen, hoe deze worden uitgevoerd en door wie. Elk Natura 2000-gebied heeft een gebied specifiek beheerplan dat aansluit bij de aanwezige natuurwaarden en drukfactoren.

Bijdrage aan de doelen: 4.1, 4.4, 4.7, 4.10 en 4.11-4.12.

Maatregelen: Natura-2000 beheerplannen gaat om aanwijzen en effectief beheren van beschermde gebieden. De maatregelen zijn afgestemd op de aanwezige drukfactoren in het gebied en zijn gericht op het verminderen of wegnemen van knelpunten zoals vermessing, verzuring, verdroging, versnippering en verstoring. Voorbeelden van maatregelen zijn: Plaggen, chopperen, baggeren, maaien, begrazen, branden, strooisel verwijderen, hakhoutbeheer en dunnen, opslag verwijderen, water (aanvoer en van juiste kwaliteit), kalk, steenmeel, bomen/struiken rond habitat verwijderen, drainage stoppen, herstel aanvoer schoon (grond)water, herstel wind en/of waterdynamiek, N-depositie verminderen, ingrijpen soortensamenstelling, actief biologisch beheer, ANLb verbreden, afwaardering, verwerving, recreatie/zonering, NOAD, aanpassen wildstand, verbeteren verbinding, onderzoek, bestrijding van invasieve exoten, grizzelen en kerven (toepassing op gebiedsniveau).

Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: Binnen en buiten.

Naam maatregel: Natuurpact

Ecosysteemtype: Wetlands (aan de kust en in het binnenland), Grasland en overige weidehabitats, Rivier-, meer-, alluviale, en oeverhabitats, Bossen, Rotsachtige en duinhabitats.

Schaal: Nationaal

Implementatie status: Uitvoering is gaande

Tijdschema: T/m 30 juni 2032

Beschrijving: De doelstelling van het Natuurpact (2013) is om vóór het eind van 2027 minimaal 80.000 hectare nieuwe natuur in te richten. De belangrijkste beleidsstrategieën uit het Natuurpact richten zich op: Het realiseren van het Natuurnetwerk Nederland (beheer en ontwikkelopgave); en het stimuleren van duurzaam gebruik, beleving en actieve betrokkenheid bij natuur. In het natuurpact zijn afspraken gemaakt over het vergroten en versterken van het Natuurnetwerk en de benodigde middelen hiervoor. Met de komst van natuurpact was er ook een decentralisatie van het natuurbeleid van het rijk naar de provincies.

Bijdrage aan de doelen: 4.1, 4.4, 4.7, 4.10

Maatregelen: Diverse maatregelen gericht op het realiseren van een groter en beter verbonden natuur netwerk. Het gaat om maatregelen om deze natuur te ontwikkelen en te beheren.

Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: Buiten.

Naam maatregel: Aanpak piekbelasting

Ecosysteemtype: Grasland en overige weidehabitats, Rotsachtige en duinhabitats, Bouwland.

Schaal: Nationaal

Implementatie status: Uitvoering is gaande

Tijdschema: T/m 30 juni 2032

Beschrijving: De landelijke aanpak piekbelasting is een programma waarmee het kabinet vanaf 2023 de stikstofneerslag in de kwetsbare natuurgebieden wil terugdringen. De aanpak is vrijwillig en richt zich op ongeveer 3000 bedrijven die de meeste stikstofneerslag veroorzaken op overbelaste stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. Dit zijn veelal agrarische bedrijven en enkele industriële bedrijven.

Bijdrage aan de doelen: 4.1, 4.4, 4.7 en 4.11-4.12

Maatregelen: Diverse maatregelen gericht op het verminderen van de stikstofneerslag. Er zijn verschillende regelingen binnen de aanpak piekbelasting: - Innoveren – Subsidiemodule investering in bewezen innovaties voor veehouderijen met piekbelasting (Sbv); Extensiveren – Regeling samenwerking in veenweiden en overgangsgebieden Natura 2000; Omschakelen – Investeringsfonds Duurzame Landbouw (IDL); Verplaatsen – Landelijke verplaatsingsregeling voor veehouderijen met piekbelasting (Lvvp); en Beëindigen – Landelijke beëindigingsregelingen veehouderijen en Regeling provinciale gebiedsgerichte beëindiging veehouderijlocaties (Rpgb).

Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: Binnen en buiten.

Naam maatregel: Nationaal groenfonds

Ecosysteemtype: Wetlands (aan de kust en in het binnenland), Grasland en overige weidehabitats, Rivier-, meer-, alluviale, en oeverhabitats, Bossen en Rotsachtige en duinhabitats.

Schaal: Nationaal

Implementatie status: Uitvoering is gaande

Tijdschema: Specifieke periode; onduidelijk tot wanneer, minimaal t/m 2030.

Beschrijving: Het Nationaal Groenfonds heeft 2 strategische hoofddoelen: 1. het vergroten van biodiversiteit en het versterken van ecosystemen. 2. Uitputting en vervuiling van de aarde tegengaan. Met het Nationaal Groenfonds worden projecten gefinancierd die de kwaliteit van onze groene leefomgeving verbeteren. Denk daarbij aan natuur en landschap, lucht en water, en biodiversiteit en beleving. Binnen het Nationaal Groenfonds wordt gebruik gemaakt van de inzet van kennis en ervaring om ecologie en economie op een vernieuwende manier te verbinden.

Bijdrage aan de doelen: 4_1, 4_4, 4_7, 4_10 en 4_11-4_12.

Maatregelen: Diverse maatregelen gericht op het vergroten van biodiversiteit, versterken van ecosystemen en verminderen van vervuiling.

Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: buiten.

Naam maatregel: Nationale Grondbank

Ecosysteemtype: Bouwland

Schaal: Nationaal

Implementatie status: Uitvoering is gaande

Tijdschema: Specifieke periode: t/m 2035.

Beschrijving: De Nationale Grondbank (NGB) heeft tot doel om, in aanvulling op provinciale grondbanken, de grondmobiliteit ten behoeve van de transitie in het landelijk gebied te versnellen. Dat wil zeggen, inzet van de NGB is een bijdrage te leveren aan het beschikbaar krijgen van grond ten behoeve van structuurverbetering landbouw, het realiseren van natuur- en waterdoelen, en voor het

vergemakkelijken van grondruil en het inrichten van landschapsgronden etc.

Bijdrage aan de doelen: 4_1, 4_4, 4_7, 4_11-4_12.

Maatregelen: Maatregelen zijn bijvoorbeeld: Herstel van kleine landschapselementen op landbouwgrond, Behoud van bestaande extensieve landbouwpraktijken en landbouwlandschapselementen, Vermindering van nutriëntenvervuiling door de landbouw, Vermindering van pesticiden vervuiling door de landbouw en andere maatregelen met betrekking tot landbouwpraktijken en aan landbouw gerelateerde habitats.

Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: buiten.

Naam maatregel: Aanvalsplan Grutto

Ecosysteemtype: Grasland en overige weidehabitats.

Schaal: Nationaal

Implementatie status: Uitvoering is gaande

Tijdschema: Specifieke periode: T/m 2027 of langer.

Beschrijving: Het aantal grutto broedparen in Nederland daalde de afgelopen decennia van 100.000 naar minder dan 30.000. Om het tij te keren is er een Aanvalsplan Grutto opgesteld. Om de grutto te redden zijn optimale inrichting en beheer vereist in speciaal aan te wijzen kansrijke gebieden (kansgebieden) voor weidevogels. De uitvoering van het Aanvalsplan wordt gefaseerd uitgerold. In 2022 zijn de eerste 14 kansgebieden aangewezen. In 2023 zijn nog eens 13 kansgebieden aangewezen, waardoor het totaal nu uitkomt op 28 kansgebieden. Stap voor stap zal dit uitbreiden naar ongeveer 35 kansgebieden in 2027. Hierbij wordt de samenwerking gezocht met agrarische collectieven, terreinbeherende organisaties, NGO's, zuivelketens, kennisinstellingen en banken. Voor het plan is € 70 miljoen beschikbaar gesteld voor weidevogelbeheer in de periode 2023 tot en met 2027. Het Aanvalsplan Grutto is inmiddels opgenomen in de Provinciale Plannen voor het Landelijk Gebied (PPLG's) van de zeven weidevogelprovincies. Daarnaast wordt gewerkt aan een verdere uitwerking van maatregelen, financiële beleidsinstrumenten en private verdienmodellen. Voor de vergoedingen van het weidevogelbeheer op agrarische gronden wordt aangesloten bij het bestaande subsidiestelsel voor Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb). Daarbij wordt vooral ingezet op beheervergoedingen voor plasdras, extensief kruidenrijk grasland en grasland met rustperiode. Bijdrage aan de doelen: 4.1, 4.4, 4.7, 4.10 en 4.11-4.12. Draagt ook bij aan artikel 11.

Maatregelen: Maatregelen zijn bijvoorbeeld: Herstel van kleine landschapselementen op landbouwgrond, Versterken van populaties van de soorten die onder de VHR vallen (gefocust op de Grutto), Herstel van de leefomgeving van soorten uit de natuurrichtlijnen (gefocust op de Grutto).

Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: buiten.

Naam maatregel: Maatregelen Inbreukprocedure Grutto

Ecosysteemtype: Grasland en overige weidehabitats.

Schaal: Nationaal

Implementatie status: Uitvoering is gaande

Tijdschema: onbekend

Beschrijving: Op 25 juli 2024 heeft de Europese Commissie (EC) in de vorm van een aanmaningsbrief aangegeven een inbreukprocedure te starten. In de aanmaningsbrief geeft de EC aan dat zij vindt dat Nederland onvoldoende maatregelen neemt om de grutto te beschermen en daarom niet voldoet aan zijn verplichtingen op grond van de Vogelrichtlijn. Op 17 juli 2025 heeft Nederland een met redenen omkleed advies (MROA) ontvangen van de EC waarin de Commissie Nederland verzoekt om de benodigde maatregelen te nemen om te voldoen aan de verplichtingen van de Vogelrichtlijn om de broedpopulatie van de grutto te herstellen. De reactie op het MROA is op 17 december 2025 naar de Europese Commissie verzonden. Hierin worden aanvullende maatregelen beschreven die Nederland voornemens is om te nemen om de grutto te beschermen.

Bijdrage aan de doelen: 4.1, 4.4, 4.7, 4.10 en 4.11-4.12. Draagt ook bij aan artikel 11.

Maatregelen: Nederland is voornemens de volgende acht maatregelen te nemen om de grutto te beschermen:

1. Het geven van een stevige financiële impuls aan het Agrarisch Natuurbeheer (ANB), dat daarmee flink kan worden uitgebreid en versterkt in de grutto kerngebieden.
2. Optimaliseren van weidevogelbeheer via Subsiestelsel Natuur en Landschap (SNL) in bestaande natuurgebieden die belangrijk zijn voor de grutto.
3. Uitwerken van het grondbeleid en het verruimen van grondmobiliteit ten gunste van weidevogelbeheer.
4. Toevoegen van instandhoudingsdoelen voor de grutto aan 25 bestaande Vogelrichtlijn gebieden.
5. Het stimuleren en/of uitbreiden van het Agrarisch Natuurbeheer (ANB) rondom de VR-gebieden waar instandhoudingsdoelen voor de grutto aan worden toegevoegd.
6. Het optimaliseren van het waterbeheer in belangrijke gebieden voor de grutto binnen en buiten bestaande VR-gebieden.
7. Onderzoeken of «headstarting» (het uitbroeden van eieren en vervolgens uitzetten van de kuikens) een effectieve bijdrage kan leveren aan het stabiliseren van de gruttopopulatie.
8. De mogelijkheden voor predatiebeheer in het kader van weidevogelbeheer zo optimaal mogelijk benutten en indien nodig en mogelijk verruimen.

Hiernaast is er op 8 december 2025 door het rijk en provincies een gezamenlijke Intentieverklaring Aanvalsplan Grutto bestuurlijk bekrachtigd. Daarbij is de intentie uitgesproken dat het Aanvalsplan Grutto volledig zal worden uitgevoerd, zowel in de gebieden waar de uitvoering al is gestart, als in de resterende gebieden en dat de noodzakelijke maatregelen voor de grutto in deze Aanvalsplan Grutto-gebieden met voorrang, in samenhang, versneld en geborgd worden uitgevoerd.

Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: buiten.

Naam maatregel: Beheerplan Natura 2000-gebieden (marien)

Ecosysteemtype: Wetlands (aan de kust en in het binnenland), Marien

Schaal: nationaal

Implementatie status: uitvoering is gaande

Tijdschema: doorlopend

Beschrijving: Voor de N2000-gebieden worden beheerplannen gemaakt en geactualiseerd. In de beheerplannen wordt per gebied beschreven welke soorten en habitattypen zijn beschermd, welke maatregelen zijn getroffen en onder welke voorwaarden welke activiteiten mogelijk zijn

Bijdrage aan de doelen: 5.1, 5.2, 5.5

Maatregelen: Natura 2000-gebieden Noordzeekustzone, Vlakte van de Raan, Voordelta, Waddenzee, Friese Front, Klaverbank, Doggersbank hebben een N2000-beheerplan.

Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: Binnen

Naam maatregel: Omgevingsvergunning N2000-activiteit (marien)

Ecosysteemtype: Marien

Schaal: nationaal

Implementatie status: doorlopend

Tijdschema: t/m 2030

Beschrijving: De Omgevingswet borgt ter uitwerking van de VR en HR de instandhouding van daaronder vallende soorten en habitattypen en stelt onder meer strenge eisen aan vergunningverlening voor activiteiten met effecten op de doelen en beschermde habitattypen en soorten., of in relatie tot effecten op instandhoudingsdoelen van Natura 2000-gebieden

Bijdrage aan de doelen: 5.1, 5.2, 5.5

Maatregelen: Vergunningplicht

Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: Binnen en buiten

Naam maatregel: Mariene Strategie deel 3 (Programma van Maatregelen)

Ecosysteemtype: Marien

Schaal: nationaal

Implementatie status: wordt uitgevoerd, nieuw plan wordt gemaakt voor volgende cyclus

Tijdschema: t/m 2027 (elke 6 jaar)

Beschrijving: De Mariene Strategie deel 3 omvat het programma van maatregelen dat bijdraagt aan het doel van de Kaderrichtlijn Mariene Strategie; het bereiken van de Goede Milieutoestand. Het beschrijft de maatregelen die nodig zijn om de goede milieutoestand en de milieudoelen te kunnen bereiken en te behouden.

Maatregelen: In het voorgaande programma van maatregelen (2015) zijn maatregelen opgenomen die vanuit ander beleidskaders zijn vastgesteld. Dit zijn maatregelen die al eerder tot stand zijn gekomen onder EU-regelgeving of onder andere internationale overeenkomsten, zoals in het verband van OSPAR, IMO of de internationale rivierencommissies. Daarnaast zijn aanvullende maatregelen vastgesteld die van belang zijn voor het realiseren en behouden van een goede milieutoestand. Al deze maatregelen worden in het huidige programma van maatregelen gecontinueerd en vormen de basis waarop verder gebouwd wordt. Om de goede milieutoestand te behalen voor descriptor biodiversiteit, zeebodemintegriteit, zwerfvuil en toevoer van energie, waaronder onderwatergeluid, worden naast de al bestaande maatregelen aanvullende maatregelen getroffen.

Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: Binnen en buiten

Naam maatregel: Soortenbeschermingsplannen

Ecosysteemtype: Marien

Schaal: nationaal

Implementatie status: worden opgesteld, deels is uitvoering gaande

Beschrijving: In het Noordzeeakkoord is afgesproken om voor verschillende mariene soorten soortenbeschermingsplannen op te stellen.

Maatregelen: Bestaande actie- en soortenbeschermingsplannen (bijvoorbeeld haaien, bruinvissen en zeevogels) worden uitgevoerd. Er worden soortenbeschermingsplannen ontwikkeld en uitgevoerd voor kwetsbare soorten waaronder vogels, zeezoogdieren, vissen en bodemdieren die worden geïdentificeerd op basis van internationale richtlijnen en het KEC. Soortenbeschermingsplannen zullen drukfactoren en generieke beschermingsmaatregelen beschrijven, zoals maatregelen gericht op voortplanting, voedsel en veiligheid en het aanpakken van bestaande bedreigingen. Deze factoren moeten in acht worden genomen en gemonitord bij bestaande en toekomstige ontwikkelingen op de Noordzee.

Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: Binnen en buiten

Naam maatregel: 15% sluiting bodemberoering Noordzee

Ecosysteemtype: Marien

Schaal: nationaal

Implementatie status: uitvoering is gaande, 7,2% reeds gesloten verwachting dat dit in 2026/2027 13,8% is en 15% in 2030.

Tijdschema: t/m 2030

Beschrijving: In het Noordzeeakkoord uit 2020 is afgesproken om in 2030 15% van de Noordzee te vrijwaren van bodemberoerende visserij. Deze afspraken zijn vervolgens verankerd in het Programma Noordzee 2022-2027. Doel van de maatregelen is het beschermen van de zeebodemintegriteit en het laten herstellen van de bijbehorende (bodem)biodiversiteit.

Bijdrage aan de doelen: 5.1, 5.2, 5.5

Maatregelen: Het sluiten van 15% van de Noordzee voor bodemberoerende visserij. Van 13,8% is de locatie reeds bekend, de locatie van de overige 1,2% volgt later. Maatregelen zijn of worden van kracht voor (delen van) de Klaverbank, Friese Front, Centrale Oestergronden, Doggersbank, Zuidelijke Doggersbank, Voordelta, Valkte van de Raan en Noordzeekustzone en Borkumse Stenen.

Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: binnen en buiten.

Naam maatregel: bodembescherming kustwateren, Waddenzee en Zuidwestelijke Delta

Ecosysteemtype: Wetlands (aan de kust en in het binnenland), Marien

Schaal: nationaal

Implementatie status: in ontwikkeling, uitvoering is gaande en reeds uitgevoerd

Tijdschema: t/m 2030 en verder

Beschrijving: Ter bescherming van verschillende habitattypen en soorten zijn verscheidene bodembeschermende maatregelen van kracht in de Waddenzee en Zuidwestelijke Delta. Deze reguleren verschillende visserijvormen die een impact hebben op zeebodem en de bodemgemeenschappen.

Bijdrage aan de doelen: 5.1, 5.2, 5.5 (overlap met artikel 4).

Maatregelen: Waddenzee: Natura 2000-vergunning Garnalenvisserij verbiedt het vissen op garnalen op het litoraal (droogvallend). Het mosselconvenant transitie mosselsector en natuurherstel Waddenzee vervangt stapsgewijs het vissen op mosselzaad (actief) voor invanginstallaties (passief); het einddoel is 100% reductie in bodemvisserij op mosselzaad in de Waddenzee. Het Convenant Transitie Garnalenvisserij en Natuurambitie Rijke Waddenzee bevat afspraken over het sluiten van 8.500 hectare voor garnalenvisserij in de sublitorale delen van de Waddenzee. De Toekomstvisie Garnalenvisserij werkt via verschillende maatregelen, waaronder sluiting van ecologisch belangrijke en kwetsbare gebieden, aan een ecologisch en economisch houdbare garnalenvisserij (nog in ontwikkeling). Zuidwestelijke Delta: In veel van de afgesloten zee-armen binnen de Zuidwestelijke Delta vindt geen bodemberoerende visserij meer plaats, nog wel in de Oosterschelde en Westerschelde. De omvang is relatief beperkt, vergeleken met de Waddenzee en Noodzeekustzone. Kustzone: zie Toekomstvisie Garnalenvisserij.

Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: binnen.

Naam maatregel: Beleidskader Natuur Waddenzee

Ecosysteemtype: Wetlands (aan de kust en in het binnenland), Marien

Schaal: nationaal

Implementatie status: in ontwikkeling

Tijdschema: t/m 2030 en verder

Beschrijving: Om duidelijkheid te geven aan ondernemers en gebruikers van de Waddenzee en invulling te geven aan de verschillende beschermingsregimes die gelden voor de natuur in de Waddenzee (VHR, UNESCO werelderfgoed) wordt gewerkt aan een beleidskader natuur. Dit beleidskader maakt de cumulatieve impact van bestaand en toekomstig (economisch) gebruik op de natuur van het gebied inzichtelijk en geeft duidelijkheid over welke activiteiten onder welke voorwaarden in de toekomst mogelijk zijn.

Bijdrage aan de doelen: 5.1, 5.2, 5.5 (overlap met artikel 4).

Maatregelen: onder meer vergunningverlening, verdere maatregelen nog in ontwikkeling.

Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: binnen.

Naam maatregel: Technische visserijmaatregelen bodemberoering

Ecosysteemtype: Marien

Schaal: Europees/in regionaal verband

Implementatie status: hangt af van de specifieke technische maatregel

Tijdschema: hangt af van de specifieke technische maatregel

Beschrijving: Onder de technische maatregelen verordening kunnen maatregelen worden opgelegd ter bescherming van bepaalde soorten en het mariene ecosysteem.

Bijdrage aan de doelen: 5.1, 5.2, 5.5 (overlap met artikel 4), 5.9-10

Maatregelen: voorbeelden van technische maatregelen is het verbod op vissen en verkopen van bepaalde soorten, en aanpassingen van maaswijdte om ongewenste bijvangst te voorkomen.

Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: binnen en buiten.

Naam maatregel: Innovatie bodemberoering

Ecosysteemtype: Marien

Schaal: nationaal

Implementatie status: Wettenschappelijk onderzoek en doorlopende projecten

Tijdschema: doorlopend

Beschrijving: Er wordt geëxperimenteerd met verschillende technieken die zeer kansrijke innovaties toepassen op het verhogen van overlevingskansen van in zee teruggezette ondermaatse bijvangst (discards), selectiviteit en het verminderen van druk op het mariene ecosysteem.

Bijdrage aan de doelen: 5.1, 5.5

Maatregelen: Er lopen verschillende onderzoeken op de Flomo codend.

Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: binnen en buiten

Naam maatregel: bodembescherming binnen windparken op zee (Gebiedspaspoorten)

Ecosysteemtype: Marien

Schaal: nationaal

Implementatie status: uitvoering is gaande en reeds uitgevoerd

Tijdschema: t/m 2030

Beschrijving: Om de ruimtelijke ordening binnen een windpark te regelen, zijn gebiedspaspoorten van kracht voor elk windpark op zee. Hierin wordt bepaald welke ruimte er is voor medegebruik waaronder natuur.

Bijdrage aan de doelen: 5.1, 5.2, 5.5 (overlap met artikel 4).

Maatregelen: afspraken over aanwijzen van delen van windparken in gebiedspaspoorten voor natuur.

Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: buiten.

Naam maatregel: verbod Friese Front alle vormen visserij

Ecosysteemtype: Marien

Schaal: nationaal

Implementatie status: uitvoering is gaande

Tijdschema: t/m 2030

Beschrijving: Ter bescherming van verschillende soorten wordt een verbod ingesteld in het KRM-gebied Friese Front op alle vormen van visserij.

Bijdrage aan de doelen: 5.1, 5.2, 5.5.

Maatregelen: sluiting van 2,8% van de Noordzee voor alle vormen van visserij.

Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: binnen.

Naam maatregel: verbod standwant visserij Bruine Bank en Friese Front

Ecosysteemtype: Marien

Schaal: nationaal

Implementatie status: uitvoering is deels gedaan en gaande

Tijdschema: t/m 2030

Beschrijving: Ter bescherming van verschillende soorten vogels is het vissen via de standwant methode verboden van 1 juni t/m 30 november elk jaar in de gebieden Bruine Bank en Friese Front.

Bijdrage aan de doelen: 5.5 (overlap met artikel 4).

Maatregelen: sluiting van 7,2% van de Noordzee voor het vissen met standwant in een deel van het jaar. Hiermee wordt voorkomen dat VHR-soorten die in het gebied foerageren, als bijvangst worden gevangen. Doelsoort is de zeekoet, alk, dwergmeeuw, grote jager, grote mantelmeeuw, jan-van-gent, al profiteren ook andere soorten die gebruik maken van de waterkolom.

Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: binnen.

Naam maatregel: Technische visserijmaatregelen waterkolom

Ecosysteemtype: Marien

Schaal: Europees/in regionaal verband

Implementatie status: hangt af van de specifieke technische maatregel
Tijdschema: hangt af van de specifieke technische maatregel
Beschrijving: Onder de technische maatregelen verordening kunnen maatregelen worden opgelegd ter bescherming van bepaalde soorten en het mariene ecosysteem.
Bijdrage aan de doelen: 5.1, 5.2, 5.5 (overlap met artikel 4), 5.9-10
Maatregelen: voorbeelden van technische maatregelen is het verbod op vissen en verkopen van bepaalde soorten, en aanpassingen van maaswijdte om ongewenste bijvangst te voorkomen.
Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: buiten.

Naam maatregel: start-stop procedure windparken

Ecosysteemtype: Marien
Schaal: nationaal
Implementatie status: uitvoering is gaande
Tijdschema: t/m 2030
Beschrijving: Ter bescherming van vogelsoorten die over de Noordzee vliegen zijn er afspraken gemaakt rondom het stopzetten van de windturbines bij massale trekbewegingen.
Bijdrage aan de doelen: 5.5.
Maatregelen: In het voor- en najaar worden windturbines op zee door de vergunninghouder verplicht stil gezet op het moment dat er massale vogeltrek verwacht wordt. Daarmee wordt het aantal vogelslachtoffers beperkt. Dit gaat om een wettelijke bevoegdheid en gebeurt maximaal 60 uur per jaar.
Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: buiten.

Naam maatregel: Oesterherstel Natuurrijke Noordzee

Ecosysteemtype: Marien
Schaal: nationaal
Implementatie status: uitvoering is gaande
Tijdschema: t/m 2030
Beschrijving: Om oesterriffen op de Noordzee te herstellen wordt gewerkt aan actieve, grootschalige, herstelmaatregelen in het KRM-gebied Friese Front.
Bijdrage aan de doelen: 5.2, 5.5.
Maatregelen: Op korte termijn zijn twee locaties van 4km² aangewezen voor oesterherstelpilots bij het Friese Front. Op langere termijn worden ook twee 50km² grootte gebieden aangewezen, waar grootschaligherstel zal plaatsvinden.
Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: binnen en buiten.

Naam maatregel: Zeegrasherstel KRW Wadden en Delta

Ecosysteemtype: Wetlands (aan de kust en in het binnenland), Marien
Schaal: nationaal
Implementatie status: uitvoering is gaande
Tijdschema: t/m 2030
Beschrijving: Ter herstel van zeegrasvelden in Nederland, wordt onder de KRW gewerkt aan het aanplanten van zeegras.
Bijdrage aan de doelen: 5.1, 5.2, 5.5.
Maatregelen: Middels diverse pilots en grootschaligere projecten wordt gewerkt aan zeegrasherstel in de Waddenzee (diverse locaties), Oosterschelde, Grevelingen en Veerse Meer. Naast het actief terugbrengen van zeegrasvelden, wordt ook onderzoek gedaan naar het op grotere schaal natuurlijk laten terugkeren van zeegras en manieren om de overlevingskansen te verhogen.
Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: binnen.

Naam maatregel: 11.2c Aanleg en herstel landschapselementen

Ecosysteemtype: Geschikt voor het landbouwecosysteem
Tijdschema: De maatregel heeft betrekking op de periode tot en met 2030, 2040 en 2050, want de verwachting is dat deze aanleg- en herstelmaatregelen structureel nodig zijn.

Beschrijving: Via het GLB en vanuit provinciale openstellingen wordt de aanleg en herstel van nieuwe landschapselementen gestimuleerd door niet-productieve en productieve investeringen op landbouwbedrijven. Daarnaast wordt de bedrijfsvoering van de agrariër gestimuleerd om landschapselementen op te nemen doordat deze onderdeel zijn van de Basisinkomenssteun (BISS), Eco-Regeling en ANLb. Vanuit GBDA beleid op Rijksniveau en GBDA vanuit verschillende provinciale plannen verder ingezet op de aanleg en herstel van landschapselementen via incidentele instrumenten, pilots, netwerken en kennisontwikkeling en -verspreiding. Vanuit instrumenten als het Klimaatakkoord, en mogelijk KRW en VHR, waar de hoeveelheid van kwalitatieve landschapselementen in het agrarisch gebied een grote bijdrage aan levert wordt deze maatregel incidenteel ook verder gestimuleerd.

Bijdrage aan de doelen:

a) doel

11.2c diversiteitsrijke landschapselementen

4.10 verbeteren van de verbindingen tussen habitattypen

b) subdoel

10. Herstel van bestuiverpopulaties

11.1. Herstel van biodiversiteit van landbouwecosystemen

11.2.a. Graslandvlinderindex

11.3. Boerenlandvogels

11.4. Veengebieden

13. Aanplant van drie miljard extra bomen

Maatregelen: Past bij MA 02/NRPM_002, die ook kan bijdragen aan artikelen 4, 8, 9, 10, 13.

Ligging ten opzichte van Natura 2000 gebied: Ligging in principe buiten het Natura 2000-gebied, maar in sommige situaties passen deze maatregelen ook op landbouwareaal in Natura 2000-gebied.

Naam maatregel:

11.2c Beheer en behoud landschapselementen

Ecosysteemtype: Vooral voor het landbouwecosysteem.

Tijdschema: De maatregel heeft betrekking op de periode tot en met 2030, 2040 en 2050, want de verwachting is dat deze beheer- en behoud maatregelen structureel nodig zijn en er onder andere structureel ANLb-budget voor is toegezegd.

Beschrijving: Beheer en behoud van landschapselementen worden voornamelijk via planologische keuzes, wet- en regelgeving zoals de omgevings- of bos- wet en het GLB gestimuleerd met de eco-regeling en het ANLb. Daarnaast wordt het beheer en behoud door provincies gewaarborgd binnen provincies in hun provinciale plannen, onder andere door de inzet op GBDA beleid en via de verschillende verplichtingen waaraan landschapselementen aan bijdragen op internationaal niveau, zoals het Klimaatakkoord, KRW en VHR. Eco-activiteiten die belangrijk zijn om het beheer en behoud van een rijke diversiteit aan landschapselementen stimuleren zijn: bufferstrook met kruiden (langs bouwland of blijvende teelt), bufferstrook met kruiden (langs grasland), groene braak, houtig element (heg, haag, struweel), houtig elementen (overige houtige elementen) en voedselbos. ANLb-pakketten met beheer van landschapselementen op en aansluitend aan landbouwgrond, die belangrijk zijn voor wilde fauna en flora voor migratie, verspreiding, genetische uitwisseling of als broed/voedsel habitat. Dit zijn vooral beheerpakketten voor diversiteitsrijke landschapselementen, onderverdeeld in houtige elementen (hakhout, bomenrijen, heggen, hagen, struweelranden, hoogstamboomgaard, bosje, griendje), natte elementen (duurzaam slotbeheer, poel, natuurvriendelijke oever) en kruidenrijke elementen (kruidenrijke graslandrand, botanisch waardevolle weiderand en hooilandrand, kruidenrijke akkerrand, insectenrijke graslandrand, bloemenblok, keverbank, kievitstrook, verbrede bufferstrook). Dit zijn vooral beheerpakketten voor diversiteitsrijke landschapselementen en ze kunnen tevens bijdragen aan herstelmaatregelen voor graslandvlinder, bestuivers, boerenlandvogels en op ontwaterde veengebieden.

Bijdrage aan de doelen:

a) doel

11.2c Diversiteitsrijke landschapselementen

b) subdoel

4.10 verbetering van verbindingen tussen habitattypen

11.2a graslandvlinder,

10.1 bestuivers.

11.3 beheer boerenlandvogels

11.4.a herstellen van ontwaterde veengebieden

Maatregelen:

Past bij **MA 03/NRPM_003**, die ook kan bijdragen aan het stedelijke ecosysteem in artikel 8 en aan artikel 4, 9, 10 en 12.

Ligging ten opzichte van Natura 2000 gebied:

Ligging in principe buiten Natura 2000-gebied, maar in sommige situaties passen deze maatregelen ook goed op landbouwareaal in Natura 2000-gebied.

Naam maatregel:

11.3 Aanpassen van landbouwactiviteiten voor boerenlandvogels

Ecosysteemtype: Vooral voor het graslandecosystemen en het bouwlandecosysteem.

Tijdschema: De maatregel heeft betrekking op de periode tot en met 2030, 2040 en 2050, want de verwachting is dat deze beheermaatregelen structureel nodig zijn en er is structureel ANLb-budget voor toegezegd.

Beschrijving: ANLb-pakketten met aanpassen landbouwactiviteiten, zoals aanpassing van maaien, begrazing en andere gelijkwaardige landbouwactiviteiten. Dit zijn vooral beheerpakketten voor boerenlandvogels, zoals kruidenrijk grasland, plas-dras, legselbeheer, kuikenvelden, botanisch waardevol grasland, kruidenrijke akker, stoppeland, wintervoedselakker, vogelakker, vogelgraan, insectenrijk grasland. Deze ANLb-pakketten kunnen tevens bijdragen aan herstelmaatregelen voor graslandvlinder, bestuivers en op ontwaterde veengebieden, want ze bevatten eisen gericht op rustperiode en meer kruidenrijke soorten.

Bijdrage aan de doelen:

a) doel

11.3 beheer boerenlandvogels

b) subdoel

11.2a graslandvlinder,

10.1 bestuivers.

11.4.a herstellen van ontwaterde veengebieden

Maatregelen:

Past bij **MA 05/NRPM_005**, die ook kan bijdragen aan bepaalde leefgebieden van soorten in artikel 4.

Ligging ten opzichte van Natura 2000 gebied:

Ligging in principe buiten Natura 2000-gebied, maar in sommige situaties passen deze maatregelen ook goed op landbouwareaal in Natura 2000-gebied.

Naam maatregel:

11.2a beperkt gebruik chemische gewasbeschermingsmiddelen

Ecosysteemtype: Vooral voor het grasland en bouwland ecosysteem.

Tijdschema: De maatregel heeft betrekking op de periode tot en met 2030, 2040 en 2050, want de verwachting is dat deze beheermaatregelen structureel nodig zijn en er is structureel ANLb-budget voor toegezegd.

Beschrijving: ANLb-pakketten met beperkte chemische onkruidbestrijding op grasland en op bouwland. Dit zijn vooral beheerpakketten voor verbetering van de graslandvlinderindex en ze kunnen tevens bijdragen aan bestuivers, boerenlandvogelindex en op ontwaterde veengebieden, want ze bevatten extra eisen over het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen. Ook zijn andere ANLb-pakketten hierin mogelijk iets beter, maar zijn die al beschreven bij 11.3, bijvoorbeeld bij pakketten voor kruidenrijk grasland of kruidenrijke akker, waar ook eisen zijn gesteld aan het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen naast eisen aan bemesting en bewerkingperioden.

Bijdrage aan de doelen:

a) doel

11.2a graslandvlinder,

b) subdoel

10.1 bestuivers.

11.3 beheer boerenlandvogels

11.4.a herstellen van ontwaterde veengebieden

Maatregelen:

Past bij **MA 09/NRPM_010**, die ook kan bijdragen aan natuurdoeltypen in artikel 4.

Ligging ten opzichte van Natura 2000 gebied:

Ligging in principe buiten Natura 2000-gebied, maar in sommige situaties passen deze maatregelen ook goed op landbouwareaal in Natura 2000-gebied.

Naam maatregel:**11.4 Vernatting van ontwaterde veengebieden in de landbouw**

Ecosysteemtype: Dit is voor het graslandecosysteem.

Tijdschema: De maatregel heeft betrekking op de periode tot en met 2030, 2040 en 2050, want de verwachting is dat deze maatregelen structureel nodig zijn.

Beschrijving: ANLb-pakketten met Hoogwaterpeil maatregelen, die boven op het huidige peilbesluit tot een tijdelijk hoogwaterpeil in de sloot komt voor het weidevogelbeheer en veenweide vernattingen.

Peilbesluiten door waterschappen gericht op geringe drooglegging en aanleg waterinfiltratiesystemen - ondersteund door overheden - om de grondwaterstand in percelen op veengrond te verhogen. Hierbij is minder relevant hoe lang deze situatie al bestaat, ook omdat vernatting beschreven wordt als een proces. Elke zes jaar wordt gerapporteerd over de hectares landbouwareaal op ontwaterd veengebied en daarvan de hectares met vernatting. Elke drie jaar moet men rapporteren over de maatregelen. In het Natuurplan is gedefinieerd dat vernatting van landbouwareaal (grasland) op veengrond overeenkomt met geringe drooglegging of met WIS of een combinatie daarvan.

Bijdrage aan de doelen:

a) doel

11.4 vernatting ontwaterde veengebieden in de landbouw

b) subdoel

11.3 weidevogelbeheer,

11.2a graslandvlinder,

10.1 bestuivers.

Maatregelen:

Past bij **M 05/NRPM_057**, die ook kan bijdragen aan bepaalde natuurdoeltypen in artikel 4.

Ligging ten opzichte van Natura 2000 gebied:

Ligging in principe buiten Natura 2000-gebied, maar in sommige situaties passen deze maatregelen ook goed op landbouwareaal in Natura 2000-gebied.

Naam maatregel: Bossenstrategie

Ecosysteemtype: d. Bossen,

Schaal: Nationaal

Status: Uitvoering is gaande

Tijdschema: 2020-2030

Beschrijving: In het Klimaatkkoord (uitvoering van de Klimaatwet) is afgesproken dat er koolstof wordt vastgelegd in landgebruik. Een deel van deze koolstofvastlegging is toegewezen aan bos, bomen en natuur. Om hier invulling aan te geven hebben Rijk en provincies samen een Bossenstrategie opgesteld, waarin ook het versterken van de biodiversiteit een belangrijk doel is. In de Bossenstrategie is het revitaliseren van bestaand bos en het realiseren van 37.400 hectare nieuw bos tot en met 2030 opgenomen. In de uitwerking van de Bossenstrategie hebben provincies uitbreidings- en revitaliseringsplannen opgesteld. De voorgenomen maatregelen in deze plannen zijn nodig om de kwaliteit en weerbaarheid van de Nederlandse bossen te verbeteren en kunnen ook voor een deel invulling geven aan de herstellplannen in het kader van artikel 12 van de NHV. De Bossenstrategie draagt ook bij de VHR-doelen, daar waar bossen als habitattypen of als leefgebieden voor soorten kwalificeren.

Bijdrage aan de doelen: Draagt ook bij aan artikel 4, 8, 10, 11 en 13.

Maatregelen: Omdat revitalisering maatwerk is, en de effecten sterk afhangen van lokale condities zal de impact van maatregelen afhangen van o.a. de groeisnelheden van bomen, leeftijd en structuur van het bos en aanwezige boomsoorten, dit is weer afhankelijk van de grondsoort, waterhuishouding, en drukfactoren zoals stikstofdepositie en wilddruk. Welke maatregel waar en hoeveel moet dus regionaal

via de uitvoering worden bepaald. Regionale zijn maatregelen veelal bekend en omschreven in de revitaliseringsplannen:

- Herstellen van de hydrologie (van landschapsschaal tot lokaal)
- Aanplanten van bomen: rijkstrooiselsoorten, droogteresistente soorten, boomsoorten van andere herkomst (geassisteerde migratie), versterken menging
- Nutriëntengift (bv. steenmeel, kalk, schelpengruis) om verzuring na de bodem, voornamelijk door stikstofdepositie, te bufferen,
- Introduceren extra bodemorganismen /verhogen humusgehalte bodem
- Verbeteren van de schaal, ruimtelijke buffering en de verbinding van bosgebieden
- Verhogen van het aandeel dood-hout, netwerk van oude en aftakelende dode bomen (NOAD)
- Stimuleren van verjonging in/onder bos
- Beschermen tegen wildvraat (rasters/kokers); aanpassen wildstand
- Versterken van de bosstructuur
- Bodembescherming bij exploitatie
- Kleinschalig beheer, minimaliseren van tijdelijke verstoringen en voor behoud van het bosklimaat
- Verlagen van de stikstofdepositie en herstelmaatregelen stikstof
- Stimuleren van spontane opslag
- Dunning; selectief kappen van bomen
- Exoten bestrijding
- Omzetten van naald naar loofhout

Ligging ten opzichte van Natura 2000-gebieden: binnen en buiten

Bijlage II - Indicatieve sociaaleconomische effectduiding bij het Ontwerp-Natuurplan

Inleiding

Deze bijlage bevat een indicatieve duiding van mogelijke sociaaleconomische effecten van het Ontwerp-Natuurplan. Het Ontwerp-Natuurplan heeft een strategisch en richtinggevend karakter en bevat geen concrete, gebiedsspecifieke maatregelen. Daardoor kunnen sociaaleconomische effecten in deze fase nog niet locatie- of maatregelniveau-specifiek worden bepaald. De analyse richt zich daarom op het duiden van mogelijke effectrichtingen per artikel (ecosysteemtype), op basis van:

- de beleidsrichting per artikel (ecosysteemtype);
- de belangrijkste drukfactoren en voorgenomen herstelstrategieën;
- een inschatting van mogelijke doorwerking op 12 sociaaleconomische thema's, ontleend aan de Monitor Brede Welvaart (MBW).¹⁸²

Met sociaaleconomische effecten bedoelen we de sociale en economische gevolgen van een gebeurtenis, beleidskeuze of ingreep voor een gebied, personen of de samenleving als geheel.¹⁸³ In het kader van het Ontwerp-Natuurplan gaat het om de mogelijke doorwerking van natuurherstelbeleid naar effecten op onder meer gezondheid, leefkwaliteit, veiligheid, economische kansen, sociale samenhang en kwaliteit van de leefomgeving. De analyse is gebaseerd op een kwalitatieve duiding van impact pathways, waarbij beleidsrichtingen worden vertaald naar mogelijke veranderingen in ecosysteemkwaliteit, ecosysteemdiensten en daaruit voortvloeiende sociaaleconomische effecten.¹⁸⁴ Veel van deze effecten zijn indirect en manifesteren zich via veranderingen in gebruiks-, belevings- en regulerende waarden van ecosystemen. Hierdoor treden effecten vaak vertraagd, contextafhankelijk en cumulatief op.¹⁸⁵ De duiding van sociaaleconomische effecten is gebaseerd op een vergelijking met de huidige situatie en een verwachte autonome ontwikkeling richting 2030 en 2050, waarin bestaande trends en vastgesteld

¹⁸² CBS. (2023). *Monitor Brede Welvaart en de Sustainable Development Goals 2023*. Opgehaald van Centraal Bureau Voor de Statistiek: <https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-brede-welvaart-en-de-sustainable-development-goals/monitor-brede-welvaart-en-de-sustainable-development-goals-2023#:~:text=van%20de%20UNECE-,Brede%20welvaart%20%27hier%20en%20nu%27,%2C%20samenleving%2C%20veilighei>

¹⁸³ Hellmich, S. (2015). What is Socioeconomics? An Overview of Theories, Methods, and Themes in the Field. *Forum for Social Economics*, 46.

¹⁸⁴ Sociaaleconomische effecten treden in veel gevallen niet direct op, maar via veranderingen in ecosysteemkwaliteit en ecosysteemdiensten. De relatie tussen deze veranderingen en uiteindelijke maatschappelijke effecten is niet één-op-één en sterk afhankelijk van context en gebruik.

¹⁸⁵ Fedele, G. L. (2017). Mechanisms mediating the contribution of ecosystem services to human well-being and resilience. *Ecosystem Services*, 28, 43–54. Potschin-Young, M. H.-Y. (2018). Understanding the role of conceptual frameworks: Reading the ecosystem service cascade. *Ecosystem Services*, 29, 428–440.

beleid op hoofdlijnen worden voortgezet. Deze referentie is niet afzonderlijk uitgewerkt, maar dient als impliciet vertrekpunt voor het bepalen van de richting van effecten.

De analyse is nadrukkelijk geen kwantitatieve effectmeting en ook geen analyse van concrete maatregelenpakketten. De uitkomsten moeten worden gelezen als een eerste indicatieve duiding van mogelijke sociaaleconomische effectrichtingen op strategisch niveau. De onzekerheid in de analyse wordt mede bepaald door:

- De mate van concretisering van maatregelen;
- Ruimtelijke locatie en schaal;
- Gedragsreacties van actoren (bijv. landbouwtransitie);
- Effectiviteit van ecosysteemherstel;
- Beleids- en markontwikkelingen op de midden-lange termijn.

Daarbij geldt dat deze analyse zich richt op effecten van beleidsrichtingen, terwijl ook het uitblijven van maatregelen gepaard gaat met sociaaleconomische kosten.

De analyse bevat geen systematische, kwantitatieve verdelingseffecten naar locatie, sector of doelgroep. Door het strategische karakter van het Ontwerp-Natuurplan is nog onvoldoende bekend over de concrete maatregeluitwerking, ruimtelijke toedeling en uitvoeringswijze. Wel wordt in deze analyse onderkend dat sociaaleconomische effecten ongelijk kunnen neerslaan tussen sectoren, gebieden en groepen in de samenleving. Met name voor landbouw, visserij en andere functies gekoppeld aan ruimte kunnen negatieve effecten of transitiekosten eerder en sterker optreden dan maatschappelijke baten elders zichtbaar worden. Waar dit op basis van de huidige beleidsrichting aannemelijk is, wordt dit in de artikelduidingen benoemd. Verdere verdieping vraagt om nadere uitwerking in onder meer het plan-MER, de uitvoeringsstrategie en het definitieve Natuurplan.

De meerwaarde van deze analyse ligt niet in het exact voorspellen van effecten, maar in het vroegtijdig zichtbaar maken van mogelijke kansen, risico's, kwetsbaarheden en aandachtspunten voor de verdere uitwerking van het Natuurplan. De analyse kan daarmee bijdragen aan het identificeren van onderwerpen waarvoor nadere concretisering, aanvullende afweging of flankerend beleid nodig kan zijn. De analyse is daarmee niet bedoeld als vervanging van het plan-MER of van een nadere beoordeling van concrete maatregelen, maar als input voor de verdere uitwerking van het definitieve Natuurplan.

Methode en sociaaleconomische effecten

Aan de hand van een 5-puntsschaal (-2 tot +2), variërend van sterk negatief tot sterk positief (zie tabel 1), geeft deze notitie inzicht in kansen en risico's van het Ontwerp-natuurplan in relatie tot brede welvaartsthema's. De score geeft de richting en relatieve sterkte van het verwachte effect weer en is geen kwantitatieve maat voor de omvang maar een duiding. In de analyse wordt onderscheid gemaakt tussen korte termijn (2030) en midden-lange termijn (2050).

Tabel 1 Duidingsschaal sociaaleconomische effecten Natuurplan

Score	Toelichting
2 - Sterk positief	De beleidsrichting biedt, onder gunstige uitvoeringscondities, sterke aanwijzingen voor een positief sociaaleconomisch effect.
1 - Positief	De beleidsrichting biedt aanwijzingen voor een positief sociaaleconomisch effect.
0 - Neutraal	Op basis van het huidige detailniveau is geen duidelijke positieve of negatieve effectrichting vast te stellen, of zijn positieve en negatieve effecten in balans.
-1 - Negatief	De beleidsrichting brengt risico's op een negatief sociaaleconomisch effect met zich mee.
-2 - Sterk negatief	De beleidsrichting brengt, onder ongunstige uitvoeringscondities, sterke risico's op een negatief sociaaleconomisch effect met zich mee.

Naast de indicatieve score voor 2030 en 2050 wordt per sociaaleconomisch effect ook een bandbreedte van potentie en risico's / onzekerheden weergegeven. De groene pijl geeft de potentie voor positieve sociaaleconomische doorwerking weer. De rode pijl geeft de mate aan waarin risico's, onzekerheden en randvoorwaarden een negatieve of beperkende invloed kunnen hebben op die doorwerking. De combinatie van score en pijlen maakt zichtbaar dat effecten op strategisch niveau niet eenduidig of exact voorspelbaar zijn. Hiermee wordt recht gedaan aan de onzekerheid van de effectduiding.

Tabel 2 Indicatie van potentie voor positieve doorwerking en risico's / onzekerheden

	Beperkte potentie voor positieve doorwerking	Redelijke potentie voor positieve doorwerking	Grote potentie voor positieve doorwerking
Beperkt risico / beperkte afhankelijkheid van randvoorwaarden	≡	↑	↑
Redelijk risico / duidelijke afhankelijkheid van randvoorwaarden	↓	↑↓	↑↓
Groot risico / sterke afhankelijkheid van randvoorwaarden	↓	↑↓	↑↓

In onderstaande tabel zijn de 12 geselecteerde sociaaleconomische effecten opgenomen, gekoppeld aan de thema's van brede welvaart en voorzien van een korte toelichting.

Tabel 3 Overzicht van de selectie van sociaaleconomische effecten

Sociaaleconomisch effect	Brede-welvaart thema	Toelichting (Waar naar wordt gekeken)
Mentale gezondheid & welzijn	Subjectief welzijn / Gezondheid	Ervaren welzijn, stressreductie, herstelwaarde van natuur, tevredenheid met leefomgeving, maar ook mogelijke mentale belasting door functieverandering, gebruiksbeperkingen of onzekerheid bij transities.
Esthetische waarde leefomgeving	Subjectief welzijn / Wonen	Waardering van landschap, kwaliteit van uitzicht en belevingswaarde van groen-blauwe omgeving, inclusief verschillen in waardering tussen gebieden en gebruikersgroepen.
Werkgelegenheid	Materiële welvaart / Arbeid	Verandering in werkgelegenheid in aanleg, beheer, monitoring en natuur-inclusieve sectoren, maar ook mogelijke afname van werk of verschuiving van werk in bestaande sectoren, inclusief transitiekosten en kwaliteit van werk.
Economische opbrengsten, productiviteit & vestigingsklimaat	Materiële welvaart	Bedrijfsinkomen, productiviteit, ecosysteemdienst-gerelateerde economische waarde, concurrentiekracht en aantrekkelijkheid van regio's voor vestiging, inclusief mogelijke kosten, opbrengstverliezen of beperkingen voor bestaande economische functies.
Vastgoedwaarden	Materiële welvaart / Wonen	Verandering in vastgoed- en grondwaarde gerelateerd aan groen, waterveiligheid, leefkwaliteit en gebruiksmogelijkheden, inclusief mogelijke waardestijging voor sommige functies en waardedaling voor andere.
Fysieke gezondheid & welzijn	Gezondheid	Bewegen, luchtkwaliteit, hittestressreductie, ziektepreventie en recreatief gebruik met gezondheidsimpact, inclusief verschillen in bereikbaarheid en gebruik tussen groepen en gebieden.
Gezondheid gerelateerde waterkwaliteit	Gezondheid / Milieu	Zwemwaterkwaliteit, ecologische waterkwaliteit en blootstelling aan verontreiniging met directe of indirecte gevolgen voor volksgezondheid en leefomgevingskwaliteit.
Recreatie & natuurgebruik	Arbeid en vrije tijd	Bezoek aan natuurgebieden, gebruik van stedelijk groen en gebruikswaarde van vrije tijd, inclusief mogelijke toename van recreatieve kwaliteit én mogelijke beperkingen in toegankelijkheid of gebruik.
Toerisme	Arbeid en vrije tijd	Aantrekkelijkheid van gebieden voor bezoekers, verandering in regionale bestedingen en recreatief-toeristische gebruikswaarde, inclusief mogelijke verschuivingen tussen gebieden en functies.
Sociale cohesie & verbinding met natuur	Samenleving	Natuurbetrokkenheid, gemeenschapsvorming, participatie en sociale interactie via groen, inclusief draagvlak, samenwerking en mogelijke spanningen tussen belangen of gebruiksfuncties.
Waterveiligheid, wateroverlast & droogte risicoreductie	Veiligheid	Overstromingsrisico (rivier/kust), wateroverlast door extreme neerslag (pluviaal), zoetwaterbeschikbaarheid en droogterisico.
Koolstofvastlegging & klimaatregulatie	Milieu	Vastlegging en opslag van CO ₂ in bos, bodem, natte natuur en kustsystemen, en bijdrage aan klimaatmitigatie, klimaatregulatie en vermeden klimaatschade, inclusief effecten van landgebruik, stikstof gerelateerde emissies en broeikasgassen.

Leeswijzer en interpretatie van de uitkomsten

De analyse laat zien dat het Ontwerp-Natuurplan in potentie brede positieve sociaaleconomische effecten kan hebben, met name op de langere termijn. Tegelijkertijd geldt dat deze uitkomsten voorwaardelijk zijn. De uiteindelijke sociaaleconomische effecten zijn sterk afhankelijk van de concrete uitwerking van maatregelen, de ruimtelijke inpassing, de wijze van uitvoering en de beschikbaarheid van flankerend beleid. In de praktijk kunnen zich ook negatieve, onzekere of ongelijk verdeelde effecten voordoen, met name op de korte termijn en voor specifieke sectoren, gebieden of groepen. Dit hangt samen met het strategische karakter van het Ontwerp-Natuurplan, waarin beleidsrichtingen primair gericht zijn op herstel van ecosysteemkwaliteit en de daarmee samenhangende maatschappelijke baten.

De duiding in deze notitie moet daarom worden gelezen als een eerste stap binnen een bredere beleids- en besluitvormingscyclus. Het Ontwerp-Natuurplan maakt expliciet dat het Ontwerp-Natuurplan alleen strategische keuzes en beleidsrichtingen bevat. Het definitieve Natuurplan bevat pas de verdere concretisering naar maatregelen, locaties, fasering en financiële dekking. Daarnaast volgen nog een plan-MER, uitvoeringstoetsen, feedback van de Europese Commissie en verdere inhoudelijke onderzoeken. Deze vervolgstappen zijn bepalend voor de uiteindelijke omvang, verdeling en realiseerbaarheid van sociaaleconomische effecten.

Duiding per artikel

In de volgende paragrafen wordt per artikel (ecosysteemtype) de indicatieve duiding van mogelijke sociaaleconomische effecten van het Ontwerp-Natuurplan uitgewerkt.

Artikel 4 - Terrestrische, kust- en zoetwaterecosystemen

Context artikel

Artikel 4 richt zich op het herstel en de verbetering van terrestrische, kust- en zoetwaterecosystemen, met als doel het behalen van de instandhoudingsdoelen voor habitattypen en leefgebieden van soorten. Binnen de Nederlandse context vormt artikel 4 de kern van de natuurherstelopgave, omdat het direct samenhangt met Natura 2000, de Vogel- en Habitatrichtlijn en de bredere opgave om structurele drukfactoren terug te dringen. Daarbij gaat het met name om stikstofdepositie, hydrologische verstoring, verlies aan leefgebied, versnippering en achterblijvende water- en bodemkwaliteit.

Het Ontwerp-Natuurplan laat zien dat voor artikel 4 nog sprake is van een substantiële restopgave richting 2030. Bestaand beleid draagt voor een deel bij, maar op nationaal niveau blijft volgens het plan een forse opgave bestaan voor zowel herstel van toestand als uitbreiding van habitattypen. Daarbij wordt voor de 2030-opgave gedacht aan een focus op een beperkt aantal Natura 2000-gebieden, mogelijk aangevuld met andere gebieden op basis van noodzaak, draagvlak en potentie. Tegelijkertijd geeft het plan aan dat maatregelen veelal ook in

omliggende zones nodig zullen zijn, bijvoorbeeld via hydrologisch systeemherstel, reductie van stikstof en vermindering van gewasbeschermingsmiddelen. Ook is nog niet voor alle habitattypen de opgave of toestand volledig bekend.

Input vanuit het Natuurplan

De beleidsrichting van het Ontwerp-Natuurplan bestaat hoofdzakelijk uit:

- reductie van drukfactoren, in het bijzonder stikstof en gewasbeschermingsmiddelen;
- hydrologisch herstel en verbetering van water- en bodemcondities;
- uitbreiding en versterking van natuurgebieden en leefgebieden van soorten;
- focus op gebieden met de grootste bijdrage aan doelbereik;
- gebiedsgerichte uitwerking in en rondom Natura 2000-gebieden;
- verdere concretisering in het definitieve Natuurplan.

De inzet is daarmee nadrukkelijk strategisch en systeemgericht. Het plan bevat nog geen uitgewerkte locaties, concrete maatregelpakketten, gebiedsafbakening of financiële doorvertaling. Daardoor kunnen sociaaleconomische effecten nog niet op maatregel- of locatieniveau worden vastgesteld. De huidige analyse betreft daarom een indicatieve duiding van mogelijke effectrichtingen, waarbij de uiteindelijke uitkomst sterk afhankelijk is van nadere keuzes in het definitieve Natuurplan, het plan-MER en de uitvoeringsstrategie.

Beoordeling artikel 4

Zie tabel artikel 4. De beoordeling geeft de verwachte richting van effecten weer, een indicatie van kansen en risico's / onzekerheden waarbij de toelichting inzicht geeft in die onderliggende kansen en onzekerheden

Tabel 4 Beoordeling sociaaleconomische effecten: Artikel 4 - terrestrische en zoetwaterecosystemen

Sociaaleconomische effect	Score 2030	Score 2050	Indicatie potentie / risico's - onzekerheden	Toelichting beoordeling
Mentale gezondheid & welzijn	1	2		Kansen: Uitbreiding en verbetering van natuurgebieden kunnen natuurbeleving, rust en welzijn versterken. Risico's/onzekerheden: Effect is afhankelijk van toegankelijkheid, ruimtelijke spreiding en de mate waarin herstelgebieden ook beleefbaar zijn voor omwonenden en bezoekers.
Esthetische waarde leefomgeving	1	2		Kansen: Herstel van landschap, biodiversiteit en natuurlijke structuren kan de belevingswaarde van de leefomgeving vergroten. Risico's/onzekerheden: Effect hangt af van zichtbaarheid in het landschap en van de ruimtelijke inpassing van maatregelen.
Werkgelegenheid	0	1		Kansen: Natuurbeheer, herstelmaatregelen, monitoring en gebiedsontwikkeling kunnen op termijn extra werkgelegenheid genereren. Risico's/onzekerheden: Op korte termijn is dit effect beperkt zichtbaar; het hangt sterk af van de concrete maatregelpakketten en uitvoeringsintensiteit.

Economische opbrengsten & vestigingsklimaat	-1	1		Kansen: Verbetering van leefomgeving en ecosysteemdiensten kan op termijn bijdragen aan regionale aantrekkelijkheid en robuustere gebruiksfuncties. Risico's/onzekeerheden: Economische baten zijn indirect, ongelijk verdeeld en afhankelijk van verdere uitwerking. Voor functies zoals landbouw, woningbouw en infrastructuur kunnen ook beperkingen ontstaan in gebruik of ontwikkelruimte.
Vastgoedwaarden	0	1		Kansen: Verbetering van leefkwaliteit, natuur en omgevingskwaliteit kan op termijn bijdragen aan hogere waardering van sommige gebieden. Risico's/onzekeerheden: Effecten zijn sterk locatieafhankelijk; waar maatregelen gepaard gaan met beperkingen in gebruik of functieverandering kunnen ook tegengestelde effecten optreden.
Fysieke gezondheid & welzijn	1	1		Kansen: Meer natuur en betere ecosysteemkwaliteit kunnen bijdragen aan beweging, luchtkwaliteit, hittestressreductie en gezondheid. Risico's/onzekeerheden: Effect hangt af van bereikbaarheid, gebruik en de mate waarin natuurherstel samenvalt met gebieden waar deze baten maatschappelijk relevant zijn.
Gezondheidsgerelateerde waterkwaliteit	1	2		Kansen: Verbetering van waterkwaliteit en hydrologische condities kan bijdragen aan volksgezondheid en een gezondere leefomgeving. Risico's/onzekeerheden: Effect is afhankelijk van de effectiviteit van bronaanpak, systeemherstel en samenhang met waterbeleid.
Recreatie & natuurgebruik	1	1		Kansen: Uitbreiding en kwaliteitsverbetering van natuur kunnen recreatief gebruik en natuurbeleving vergroten. Risico's/onzekeerheden: Effect is afhankelijk van inrichting, toegankelijkheid, beheer en de balans tussen natuurdoelen en gebruiksdruk. Tegelijkertijd kan ter bescherming van natuur de toegankelijkheid worden beperkt (bijv. zonerings of afsluiting), waardoor recreatieve baten niet automatisch toenemen.
Toerisme	0	1		Kansen: Herstel van natuurkwaliteit en landschap (bijv. natte natuur, open landschappen, biodiversiteit) kan de aantrekkelijkheid van gebieden voor dagrecreatie en natuurtoerisme vergroten, met name in gebieden waar natuurbeleving wordt gecombineerd met recreatieve infrastructuur. Risico's/onzekeerheden: Het effect blijft afhankelijk van bereikbaarheid, voorzieningen en regionale profilering. In kwetsbare natuurgebieden kan bovendien spanning ontstaan tussen natuurdoelen en recreatief gebruik, waardoor het toeristisch potentieel niet volledig wordt benut.
Sociale cohesie & verbinding met natuur	0	1		Kansen: Gebiedsgerichte natuurherstelprojecten en participatieprocessen (bijv. in en rond Natura 2000-gebieden) kunnen bijdragen aan samenwerking tussen overheden, terreinbeheerders, agrariërs en bewoners, en daarmee sociale cohesie en betrokkenheid bij natuur versterken. Risico's/onzekeerheden: Tegelijkertijd kunnen spanningen ontstaan wanneer belangen botsen (bijv. tussen natuurherstel en agrarisch gebruik), wat lokaal juist kan leiden tot afnemend vertrouwen of draagvlak. De uiteindelijke uitkomst is sterk afhankelijk van de inrichting van gebiedsprocessen en participatie.
Waterveiligheid, wateroverlast & droogte	1	2		Kansen: Hydrologisch herstel en herstel van natuurlijke systemen kunnen bijdragen aan waterbuffering, droogtereductie en klimaatadaptatie. Risico's/onzekeerheden: Effect is sterk afhankelijk van schaal, gebiedskeuze en samenhang met bestaand waterbeheer en ruimtelijke inrichting.
Koolstofvastlegging & klimaatregulatie	1	2		Kansen: Herstel en uitbreiding van ecosystemen kunnen bijdragen aan koolstofvastlegging, klimaatregulatie en beperking van klimaatschade. Risico's/onzekeerheden: Effect varieert sterk per ecosysteemtype en is afhankelijk van daadwerkelijke realisatie, beheer en termijn waarop herstel plaatsvindt (hoe eerder hoe groter het effect).

Aandachtspunten voor verdeling en uitvoering

De sociaaleconomische effecten van artikel 4 zullen naar verwachting niet gelijk neerslaan tussen sectoren, gebieden en groepen. Potentiële baten zoals gezondheid, recreatie, leefkwaliteit en klimaatregulatie landen relatief breed in de samenleving, maar vaak diffuus en op langere

termijn. Mogelijke lasten of beperkingen kunnen daarentegen eerder en sterker zichtbaar worden in specifieke gebieden en bij bepaalde ruimtegebruikende sectoren.

Vooraf in en rondom Natura 2000-gebieden en andere prioritaire herstelgebieden kunnen de gevolgen voor landbouw, (ander) grondgebruik, ontwikkelruimte en andere economische functies groter zijn dan elders. Ook kan de ruimtelijke keuze voor herstelgebieden sterk bepalend zijn voor wie de directe gevolgen van maatregelen ervaart. Voor artikel 4 geldt daarom dat de maatschappelijke betekenis van de effecten niet alleen afhangt van de ecologische effectiviteit, maar ook van:

- de keuze van gebieden en zones;
- de mate van samenhang met bestaand water-, stikstof- en gebiedsbeleid;
- de beschikbaarheid van flankerend beleid en gebiedsgerichte uitwerkingen;
- de wijze waarop sectorale en ruimtelijke belangen in de uitvoering worden gewogen.

Daarbij is het van belang om perspectief te bieden aan gebruikers die direct geraakt worden, bijvoorbeeld via ondersteuning bij omschakeling, functiekoppeling en nieuwe verdienmodellen. Verdere verdieping van deze verdelings- en uitvoeringseffecten vraagt om nadere concretisering in het definitieve Natuurplan, het plan-MER en de uitvoeringsstrategie.

Duiding beoordeling

De indicatieve duiding voor artikel 4 laat een overwegend positief, maar voorwaardelijk effectbeeld zien. De positieve doorwerking betreft vooral gezondheid, leefomgeving, recreatie, water en klimaat, maar deze baten zijn grotendeels indirect en bouwen zich op via herstel van ecosysteemkwaliteit en ecosysteemdiensten. Dat verklaart ook waarom de scores richting 2050 overwegend positiever uitvallen dan richting 2030.

Tegelijkertijd is artikel 4 in hoge mate afhankelijk van nadere uitwerking. Het Ontwerp-Natuurplan maakt duidelijk dat nog substantiële keuzes moeten worden gemaakt over de selectie van gebieden, de ruimtelijke focus van maatregelen en de precieze invulling van de restopgave. De analyse suggereert daarmee niet dat artikel 4 automatisch of overal tot positieve sociaaleconomische effecten zal leiden. Wel laat zij zien dat de beleidsrichting van artikel 4 substantiële potentie heeft voor brede maatschappelijke baten, mits deze gepaard gaat met effectieve uitvoering, ruimtelijke concretisering en aandacht voor sectorale en gebiedsspecifieke gevolgen.

Artikel 5 - Mariene ecosystemen

Context artikel

Artikel 5 richt zich op het herstel van mariene ecosystemen, waaronder kustwateren en de zeebodem, met als doel het verbeteren van

biodiversiteit, ecosysteemkwaliteit en ecologische veerkracht. De opgave betreft zowel het verminderen van drukfactoren (zoals bodemberoerende activiteiten, vervuiling en nutriëntenbelasting) als het herstel van mariene habitats en voedselwebben.

Binnen de Nederlandse context is sprake van een complexe opgave, waarbij natuurherstel samenvalt met intensief ruimtegebruik op de Noordzee (visserij, energie, scheepvaart). Dit leidt naar verwachting tot spanningen tussen ecologische doelen en economische functies, en vraagt om een transitie naar duurzamer gebruik van mariene systemen.

Input vanuit het Natuurplan

Het Ontwerp-Natuurplan zet voor artikel 5 in op een combinatie van beschermingsmaatregelen, herstelmaatregelen en verduurzaming van gebruik, waaronder:

- beperking van bodemberoerende visserij en andere verstorende activiteiten;
- aanwijzing en versterking van beschermde gebieden op zee;
- herstel van mariene habitats en voedselketens;
- verbetering van waterkwaliteit en nutriëntenbalans;
- aansluiting bij bestaande kaders en programma's (o.a. KRW en Noordzee-akkoorden).

De maatregelen zijn deels beleidsmatig vastgelegd, maar nog niet volledig uitgewerkt in termen van ruimtelijke invulling en concrete maatregelen. Daarnaast is sprake van onzekerheden in zowel de ecologische toestand als de effectiviteit van maatregelen.

Beoordeling artikel 5

Zie tabel artikel 5. De beoordeling geeft de verwachte richting van effecten weer, waarbij de toelichting inzicht geeft in de onderliggende kansen en onzekerheden

Tabel 5 Beoordeling sociaaleconomische effecten: Artikel 5 - Mariene ecosystemen

Sociaaleconomische effect	Score 2030	Score 2050	Indicatie potentie / risico's - onzekerheden	Toelichting beoordeling
Mentale gezondheid & welzijn	0	1	▲▼	Kansen: Verbetering van waterkwaliteit en natuurbeleving aan de kust (bijv. schonere stranden, rijkere onderwaternatuur) kan bijdragen aan welzijn. Risico's/onzekerheden: Effect afhankelijk van toegankelijkheid en zichtbaarheid van natuur; offshore maatregelen hebben beperkt direct effect.
Esthetische waarde leefomgeving	0	0	▲▼	Kansen: Verbetering van kust- en zeegezichten (bijv. schoner water, meer biodiversiteit) kan bijdragen aan belevingswaarde. Risico's/onzekerheden: Effect blijft relatief beperkt zichtbaar op zee en hangt samen met andere ruimtelijke ontwikkelingen (zoals windparken).
Werkgelegenheid	-2	0	▲▼	Kansen: Herstelmaatregelen, monitoring en ontwikkeling van nieuwe mariene activiteiten (bijv. natuur-inclusieve aquacultuur) kunnen op termijn nieuwe werkgelegenheid opleveren. Risico's/onzekerheden: Beperkingen op visserij (bijv.

				bodemberoering) kunnen leiden tot verlies van werkgelegenheid in specifieke segmenten, met name kleinschalige en kustgebonden visserij. Omschakeling vraagt andere vaardigheden en investeringen.
Economische opbrengsten & vestigingsklimaat	-2	1		Kansen: Gezondere ecosystemen kunnen bijdragen aan duurzamere visbestanden en nieuwe economische activiteiten (bijv. aquacultuur, natuur-inclusieve economie). Risico's/onzekerheden: Op korte termijn kunnen beperkingen in visserijactiviteiten, ruimtelijke claims (bijv. beschermde gebieden) en regulering leiden tot lagere opbrengsten en hogere kosten. Effecten verschillen sterk per type visserij en regio.
Vastgoedwaarden	0	0		Kansen: Verbetering van kustkwaliteit kan bijdragen aan waardering van kustgebieden als woon- en recreatieomgeving. Risico's/onzekerheden: Effect is indirect en afhankelijk van combinatie met andere ruimtelijke ontwikkelingen en kustveiligheidsmaatregelen, en beperkt door de afstand.
Fysieke gezondheid & welzijn	0	1		Kansen: Verbeterde waterkwaliteit en kustecosystemen kunnen bijdragen aan recreatief gebruik en gezondheid. Risico's/onzekerheden: Effect is beperkt en afhankelijk van gebruik van kustgebieden door de bevolking.
Gezondheidsgerelateerde waterkwaliteit	1	2		Kansen: Verbetering van waterkwaliteit (bijv. minder vervuiling, betere ecologische toestand) kan bijdragen aan volksgezondheid en veilig recreatief gebruik. Risico's/onzekerheden: Effect hangt af van effectiviteit van bronaanpak en samenhang met bredere watermaatregelen.
Recreatie & natuurgebruik	0	1		Kansen: Gezondere kust- en zee-ecosystemen kunnen recreatief gebruik (strand, watersport) ondersteunen. Risico's/onzekerheden: Effect blijft gematigd en is afhankelijk van toegankelijkheid en interactie met andere functies op zee. In sommige gebieden kunnen beperkingen op gebruik (bijv. natuurzones op zee) recreatieve activiteiten zoals sportvisserij of watersport beïnvloeden.
Toerisme	0	1		Kansen: Verbetering van kustkwaliteit kan bijdragen aan aantrekkelijkheid van kustregio's voor toerisme. Risico's/onzekerheden: Effect is afhankelijk van bredere kustontwikkeling en voorzieningen; natuurherstel alleen is onvoldoende om toerisme significant te veranderen.
Sociale cohesie & verbinding met natuur	0	1		Kansen: Transitieprocessen en betrokkenheid van stakeholders (bijv. visserijgemeenschappen) kunnen leiden tot nieuwe vormen van samenwerking en verbinding met natuur. Risico's/onzekerheden: Conflicten tussen natuurherstel en economische belangen kunnen juist leiden tot spanningen en afnemend draagvlak.
Waterveiligheid, wateroverlast & droogte	0	1		Kansen: Gezondere kustecosystemen (bijv. schelpdierbanken, zandige systemen) kunnen bijdragen aan natuurlijke kustverdediging en klimaatadaptatie. Risico's/onzekerheden: Effect is afhankelijk van schaal en integratie met kustveiligheidsbeleid.
Koolstofvastlegging & klimaatregulatie	1	2		Kansen: Mariene ecosystemen (bijv. zeebodem, schelpdierbanken, vegetatie) kunnen bijdragen aan koolstofopslag en klimaatregulatie. Risico's/onzekerheden: Effect is nog onzeker en afhankelijk van type maatregelen en mate van herstel.

Aandachtspunten voor verdeling en uitvoering

De sociaaleconomische effecten van artikel 5 zullen naar verwachting ongelijk neerslaan tussen sectoren, regio's en groepen. Waar de baten van natuurherstel op zee – zoals verbeterde ecosysteemkwaliteit, biodiversiteit en klimaatregulatie – relatief breed en op langere termijn in de samenleving landen, zijn de lasten en aanpassingen op korte termijn sterker geconcentreerd. Met name in de visserijsector kunnen maatregelen zoals gebiedssluitingen, beperkingen op bodemberoerende visserij en strengere gebruiksvoorwaarden direct doorwerken in bedrijfsvoering, inkomsten en werkgelegenheid, vooral in kustgemeenten waar deze sector economisch en sociaal verweven is met de lokale

structuur.

Tegelijkertijd zijn de verwachte langetermijnbaten – zoals herstel van visbestanden, ontwikkeling van natuur-inclusieve aquacultuur of nieuwe economische functies op zee – onzeker in timing, schaal en verdeling. Dit betekent dat er een reëel risico bestaat dat de korte termijn kosten en de lange termijn baten niet bij dezelfde groepen terecht komen. De manier waarop de transitie naar duurzamer gebruik van mariene systemen wordt vormgegeven is daarmee bepalend voor de maatschappelijke uitkomst.

In de verdere uitwerking vraagt dit om gerichte keuzes in hoe sectoren worden meegenomen in de transitie. Denk bijvoorbeeld aan het actief ondersteunen van vissers bij omschakeling naar minder bodemberoerende technieken, het faciliteren van alternatieve verdienmodellen zoals mariene aquacultuur, of het bieden van perspectief via gebiedsgerichte afspraken over medegebruik van ruimte op zee. Ook de ruimtelijke afstemming met andere functies, zoals windenergie op zee, kan hierin een belangrijke rol spelen. Zonder dergelijke gerichte invulling bestaat het risico dat draagvlak onder druk komt te staan.

Duiding beoordeling

De indicatieve duiding voor artikel 5 laat een duidelijk transitie zien tussen korte en lange termijn effecten. Op korte termijn domineren de directe gevolgen van maatregelen die ingrijpen in bestaande gebruiksfuncties, met name in de visserij. Deze effecten zijn concreet, zichtbaar en relatief zeker: beperking van toegang tot gebieden en aanpassing van vismethoden vertalen zich direct naar economische en sociale impact. Dit verklaart de neutrale tot negatieve scores richting 2030 voor werkgelegenheid en economische opbrengsten.

Daartegenover staat dat de positieve effecten van natuurherstel – zoals robuustere ecosystemen, herstel van visbestanden en nieuwe economische kansen – zich pas op langere termijn manifesteren en bovendien afhankelijk zijn van een geslaagde transitie. Deze effecten zijn daarmee minder zeker en sterker afhankelijk van beleidskeuzes, innovatie en sectorontwikkeling. Dat vertaalt zich in een beeld waarin richting 2050 meer positieve effecten mogelijk zijn, maar waarbij de uitkomst niet vanzelfsprekend is.

Dit geeft aan dat artikel 5 niet alleen een ecologische opgave is, maar ook een sociaal-economische transitieopgave. De uiteindelijke balans tussen negatieve en positieve effecten wordt in belangrijke mate bepaald door de wijze waarop deze transitie wordt vormgegeven, en in hoeverre betrokken sectoren perspectief krijgen op een toekomstbestendige rol binnen het mariene systeem. Daarmee ligt de sleutel voor de sociaaleconomische uitkomst niet alleen in het realiseren van natuurherstel, maar in het gelijktijdig organiseren van een haalbare en gedragen verandering van gebruik en economie op zee.

Artikel 8 - Stedelijke ecosystemen

Context artikel

Artikel 8 richt zich op het versterken van stedelijke ecosystemen, met als doel de leefomgeving te verbeteren en bij te dragen aan biodiversiteit, klimaatadaptatie en gezondheid in stedelijke gebieden. In Nederland ligt hier een belangrijke opgave, omdat een groot deel van

de bevolking in stedelijk gebied woont en de kwaliteit van de leefomgeving onder druk staat door verstedelijking, verharding, hittestress en wateroverlast.

Het Ontwerp-Natuurplan positioneert artikel 8 nadrukkelijk als een koppelartikel: maatregelen in stedelijk gebied dragen niet alleen bij aan biodiversiteit, maar ook aan gezondheid, leefkwaliteit en klimaatadaptatie. Tegelijkertijd geeft het plan aan dat de concrete invulling grotendeels afhankelijk is van gemeenten en gebiedsontwikkelingen. Het Rijk zet de richting, maar de daadwerkelijke realisatie ligt op lokaal niveau, waarbij keuzes moeten worden gemaakt over ruimtegebruik, inrichting en prioritering.

Dit betekent dat de sociaaleconomische effecten van artikel 8 sterk afhankelijk zijn van:

- waar maatregelen worden genomen (binnenstedelijk vs uitbreidingsgebieden);
- de schaal (kleinschalige vergroening vs systeemingrepen);
- de mate waarin groen en water integraal worden meegenomen in ruimtelijke ontwikkeling.

Input vanuit het Natuurplan

Het Ontwerp-Natuurplan geeft invulling aan artikel 8 via een combinatie van beleidsdoelen en ruimtelijke strategieën, waaronder:

- het realiseren van netto geen verlies aan stedelijk groen tot 2030 en een positieve trend daarna;
- vergroening van stedelijk gebied (bijv. parken, bomen, groene daken/gevels);
- versterking van groenblauwe structuren;
- integratie van natuur in stedelijke ontwikkeling en verstedelijkingsopgaven;
- inzet op klimaatadaptatie, met name gericht op hittestress en wateroverlast;
- koppeling met bestaande beleidskaders (o.a. NOVI, klimaatadaptatiestrategieën);
- lokale en gebiedsgerichte uitwerking door gemeenten en andere partijen.

De maatregelen die genomen kunnen worden liggen op het ambtelijk niveau van gemeentes en tot op zekere hoogte provincies, en niet tot nauwelijks op het niveau van ministeries (Het Rijk). De sturing vanuit het Rijk is tot op zekere hoogte vooral stimulerend en faciliterend. De exacte invulling verschilt dan ook sterk per stad en gebied. Hierdoor zijn de effecten sterk afhankelijk van lokale uitwerking.

Beoordeling artikel 8

Zie tabel artikel 8. De beoordeling geeft de verwachte richting van effecten weer, waarbij de toelichting inzicht geeft in de onderliggende kansen en onzekerheden

Tabel 6 Beoordeling sociaaleconomische effecten: Artikel 8 - Stedelijke ecosystemen

Sociaaleconomische effect	Score 2030	Score 2050	Indicatie potentie / risico's - onzekerheden	Toelichting beoordeling

Mentale gezondheid & welzijn	2	2		Kansen: Vergroening van de leefomgeving (bijv. parken, bomen, buurtgroen) kan direct bijdragen aan welzijn, stressreductie en leefkwaliteit. Risico's/onzekerheden: Effect hangt sterk af van bereikbaarheid en spreiding; vergroening in welgestelde wijken levert minder maatschappelijke winst op dan in versteende wijken met weinig groen.
Esthetische waarde leefomgeving	2	2		Kansen: Toevoegen van groen en water (bijv. straatgroen, groene pleinen) kan de kwaliteit en beleving van de leefomgeving zichtbaar verbeteren. Risico's/onzekerheden: Effect is afhankelijk van ontwerp kwaliteit en samenhang; versnipperde of minimale ingrepen leveren beperkt resultaat.
Werkgelegenheid	0	1		Kansen: Aanleg en beheer van stedelijk groen (bijv. parken, straatgroen, groene daken) genereren werkgelegenheid bij gemeenten, hoveniers, aannemers en beheerorganisaties. Ook ontstaat vraag naar specialistische kennis, bijvoorbeeld op het gebied van klimaatadaptief ontwerp, ecologisch beheer en monitoring. In sommige gevallen kan dit bijdragen aan lokale werkgelegenheid, bijvoorbeeld via sociale werkvoorziening of wijkgerichte projecten. Risico's/onzekerheden: Het effect blijft vaak beperkt in omvang en is deels tijdelijk (aanlegfase). Structurele werkgelegenheid ontstaat vooral wanneer gemeenten langdurig investeren in beheer en opschaling. Zonder structureel budget en organisatie kan het effect versnipperd en tijdelijk blijven.
Economische opbrengsten & vestigingsklimaat	1	2		Kansen: Vergroening van winkelstraten en verblijfsgebieden kan bijdragen aan een aantrekkelijkere omgeving, langer verblijf van bezoekers en een verbeterde beleving, wat indirect kan bijdragen aan bestedingen en economische vitaliteit. Risico's/onzekerheden: Tegelijkertijd kan de impact voor ondernemers verschillen, afhankelijk van de inrichting van de straat. Maatregelen die ten koste gaan van zichtbaarheid, bereikbaarheid of logistiek (bijv. laad- en losruimte, parkeren) kunnen als negatief worden ervaren. Het effect van vergroening op economische prestaties is daarmee sterk afhankelijk van de ruimtelijke inpassing en het functioneren van de winkelstraat als geheel.
Vastgoedwaarden	1	2		Kansen: Meer groen en betere leefomgeving kunnen leiden tot hogere vastgoedwaarden, met name in stedelijke gebieden. Risico's/onzekerheden: Kan leiden tot prijsstijgingen en verdringing (gentrificatie), waardoor baten ongelijk verdeeld worden.
Fysieke gezondheid & welzijn	2	2		Kansen: Minder hittestress, betere luchtkwaliteit en meer ruimte voor bewegen (bijv. parken, groene routes) dragen direct bij aan gezondheid. Risico's/onzekerheden: Effect hangt af van daadwerkelijk gebruik en of maatregelen worden gerealiseerd in gebieden met de grootste gezondheidsachterstanden.
Gezondheidsgerelateerde waterkwaliteit	1	1		Kansen: Groenblauwe maatregelen (bijv. wadi's, waterberging) kunnen bijdragen aan betere waterkwaliteit en minder vervuiling. Risico's/onzekerheden: Effect is afhankelijk van integratie met riolerings- en waterbeheer en blijft vaak beperkt zonder systeemaanpak.
Recreatie & natuurgebruik	2	2		Kansen: Meer en beter toegankelijk groen stimuleert dagelijks gebruik (wandelen, sporten, verblijfskwaliteit). Risico's/onzekerheden: Effect is afhankelijk van toegankelijkheid, veiligheid en inrichting; conflicten tussen gebruik en natuurkwaliteit kunnen optreden.
Toerisme	0	1		Kansen: Groene en aantrekkelijke steden kunnen bijdragen aan stedelijk toerisme en verblijfskwaliteit. Risico's/onzekerheden: Effect blijft beperkt en is afhankelijk van bredere stedelijke aantrekkelijkheid en voorzieningen.
Sociale cohesie & verbinding met natuur	1	2		Kansen: Gemeenschappelijk gebruik van groen (bijv. buurtparken, volkstuinten, stadslandbouw) kan sociale interactie en betrokkenheid versterken, en bijdragen aan verbinding tussen bewoners en hun leefomgeving. Risico's/onzekerheden: Effecten op sociale cohesie zijn niet vanzelfsprekend en hangen af van de inrichting en het gebruik van de ruimte. In sommige gevallen kunnen spanningen ontstaan over gebruik, beheer of toegankelijkheid, bijvoorbeeld tussen verschillende gebruikersgroepen.

Waterveiligheid, wateroverlast & droogte	2	2		Kansen: Groenblauwe maatregelen (bijv. wadi's, waterpleinen, infiltratie) kunnen bijdragen aan het verminderen van wateroverlast en droogte. Risico's/onzekerheden: Het effect is sterk afhankelijk van schaal en samenhang; losse of kleinschalige ingrepen hebben beperkt effect bij extreme buien. Integratie met rioleringssystemen en stedelijke inrichting is bepalend voor de effectiviteit.
Koolstofvastlegging & klimaatregulatie	0	1		Kansen: Stedelijk groen draagt bij aan CO ₂ -opname en klimaatregulatie. Risico's/onzekerheden: Effect blijft relatief beperkt door schaal en ruimtegebrek in stedelijk gebied.

Aandachtspunten voor verdeling en uitvoering

De sociaaleconomische effecten van artikel 8 zijn sterk afhankelijk van waar en hoe maatregelen worden gerealiseerd binnen steden. Hoewel de potentiële baten groot zijn – met name op het gebied van gezondheid, leefkwaliteit en klimaatadaptatie – is de verdeling van deze baten niet vanzelfsprekend gelijk.

In de praktijk bestaat het risico dat investeringen in stedelijk groen vooral plaatsvinden in gebieden waar de ruimtelijke kwaliteit al relatief hoog is of waar ontwikkelkansen het grootst zijn. Tegelijkertijd liggen de grootste maatschappelijke opgaven vaak in versteende wijken met een hoge bevolkingsdichtheid, beperkte openbare ruimte en relatief lage sociaaleconomische positie. Als vergroening daar achterblijft, ontstaat een situatie waarin de positieve effecten ongelijk zijn verdeeld en ongelijkheid juist vergroot.

Daarnaast kunnen maatregelen zoals vergroening en verbetering van de leefomgeving leiden tot stijgende vastgoedprijzen en veranderende buurtdynamiek. Dit kan de leefkwaliteit verbeteren, maar ook bijdragen aan verdringing van bestaande bewoners. De maatschappelijke uitkomst hangt daarmee sterk af van de manier waarop stedelijke vergroening wordt gecombineerd met woningbouw, sociale voorzieningen en gebiedsontwikkeling.

In de verdere uitwerking vraagt artikel 8 daarom om bewuste keuzes in:

- prioritering van wijken waar de maatschappelijke baten het grootst zijn (bijv. hittestress, gezondheid);
- integratie van groen en water in woningbouw en herstructurering;
- langdurig beheer en onderhoud, niet alleen aanleg;
- betrokkenheid van bewoners en lokale organisaties.

Duiding beoordeling

De indicatieve duiding voor artikel 8 laat een overwegend positief beeld zien, met relatief hoge scores voor zowel 2030 als 2050. Dit komt doordat veel maatregelen in stedelijk gebied direct doorwerken naar leefkwaliteit, gezondheid en gebruikswaarde. In tegenstelling tot artikel 4 en 5 zijn de effecten van (mogelijke) maatregelen hier vaak directer en sneller zichtbaar.

Tegelijkertijd laat de analyse zien dat deze positieve effecten in hoge mate afhankelijk zijn van de schaal, locatie en samenhang van maatregelen. Kleinschalige of versnipperde ingrepen leveren wel lokale verbeteringen op, maar hebben beperkt effect op stedelijk niveau. De echte meerwaarde ontstaat pas wanneer vergroening en waterbeheer systematisch worden geïntegreerd in ruimtelijke ontwikkeling en stedelijke inrichting.

Daarnaast is de maatschappelijke betekenis van artikel 8 sterk afhankelijk van de verdeling van effecten. Waar maatregelen worden ingezet in wijken met de grootste opgaven, kunnen zij bijdragen aan vermindering van gezondheidsverschillen en verbetering van leefkwaliteit. Wanneer

dit niet gebeurt, bestaat het risico dat artikel 8 vooral leidt tot verbetering van reeds aantrekkelijke gebieden en verdere vergroting van ongelijkheid in de maatschappij op buurt, stad en provinciaal niveau.

De analyse laat daarmee zien dat artikel 8 een grote potentie heeft voor positieve sociaaleconomische effecten, maar dat de uiteindelijke merkbare impact vooral wordt bepaald door de keuzes die worden gemaakt in de uitvoering op lokaal niveau.

Artikel 9 - Rivieren en overstromingsgebieden

Context artikel

Artikel 9 richt zich op het herstel en de versterking van rivier- en uiterwaardensystemen, met als doel het verbeteren van de ecologische

toestand, waterveiligheid en klimaatbestendigheid. In Nederland is dit een cruciaal systeem, waar natuur, waterbeheer, landbouw, infrastructuur en verstedelijking direct met elkaar samenkomen.

Het Ontwerp-Natuurplan positioneert artikel 9 nadrukkelijk als een systeemopgave, waarbij herstel van natuurlijke rivierprocessen (ruimte voor de rivier, dynamiek, waterberging) centraal staat. Tegelijkertijd wordt benadrukt dat deze opgave plaatsvindt in een sterk gereguleerd en intensief gebruikt landschap, waar bestaande functies zoals landbouw, wonen en infrastructuur een belangrijke rol spelen.

De beleidsrichting bouwt voort op bestaande programma's (zoals Ruimte voor de Rivier), maar vraagt verdere stappen in:

- herstel van overstromingsgebieden en dynamiek;
- vergroten van waterbergend vermogen;
- verbeteren van ecologische kwaliteit;
- combineren van functies in een schaarse ruimte.

Input vanuit het Natuurplan

Het Ontwerp-Natuurplan geeft invulling aan artikel 9 via een combinatie van bestaande programma's en aanvullende herstelmaatregelen, waaronder:

- herstel van natuurlijke rivierprocessen en uiterwaardendynamiek;
- verbetering van ecologische waterkwaliteit (in lijn met KRW-doelen);
- vergroting van waterbergend vermogen en ruimte voor water;
- herstel van verbindingen tussen water en omliggende gebieden;
- koppeling met bestaande programma's zoals het Deltaprogramma en PAGW.

De maatregelen zijn grotendeels systeemgericht en sluiten aan bij bestaande beleidskaders. Verdere concretisering van ruimtelijke invulling en maatregelen vindt plaats richting het definitieve Natuurplan.

Beoordeling artikel 9

Zie tabel artikel 9. De beoordeling geeft de verwachte richting van effecten weer, waarbij de toelichting inzicht geeft in de onderliggende kansen en onzekerheden

Tabel 7 Beoordeling sociaaleconomische effecten: Artikel 9 - Rivieren en overstromingsgebieden

Sociaaleconomische effect	Score 2030	Score 2050	Indicatie potentie / risico's - onzekerheden	Toelichting beoordeling
Mentale gezondheid & welzijn	1	2		Kansen: Toegankelijke rivierlandschappen en uiterwaarden (bijv. wandelroutes, open ruimte langs rivieren) kunnen bijdragen aan rust, natuurbeleving en welzijn, vooral in dichtbevolkte regio's. Risico's/onzekerheden: Effect is sterk afhankelijk van toegankelijkheid en inrichting; in gebieden waar veiligheid of natuurdoelen prioriteit krijgen boven toegankelijkheid, blijven deze baten beperkt.
Esthetische waarde leefomgeving	1	2		Kansen: Herstel van natuurlijke rivierdynamiek (bijv. geulen, oobossen, open water) kan de landschappelijke kwaliteit zichtbaar versterken en bijdragen aan een herkenbaar en aantrekkelijk rivierenlandschap. Risico's/onzekerheden: Ingrepen zoals grondverzet, dijkverlegging of tijdelijke bouwfasen kunnen lokaal juist leiden tot verstoring van het landschap, waardoor effecten op korte termijn negatief kunnen worden ervaren.
Werkgelegenheid	0	1		Kansen: Grootschalige riviermaatregelen (zoals dijkverlegging, herinrichting van uiterwaarden en natuurontwikkeling) genereren werkgelegenheid in de uitvoeringsfase (bijv. grondverzet, waterbouw, inrichting) en bij beheerorganisaties zoals waterschappen en terreinbeheerders. Op langere termijn kan verschuiving plaatsvinden richting natuurbeheer, extensieve landbouw en recreatief gebruik. Risico's/onzekerheden: Werkgelegenheid is grotendeels tijdelijk en projectmatig. Daarnaast kan functieverandering van landbouwgrond leiden tot afname van agrarische werkgelegenheid in specifieke gebieden. De overstap naar andere vormen van werk is niet vanzelfsprekend, omdat deze andere vaardigheden, schaal of bedrijfsvoering vereisen. De mate waarin werkgelegenheid daadwerkelijk verschuift in plaats van verdwijnt, is afhankelijk van de mogelijkheden voor heroriëntatie binnen de sector en de regionale economische context.
Economische opbrengsten & vestigingsklimaat	0	1		Kansen: Verbetering van waterveiligheid en ruimtelijke kwaliteit kan bijdragen aan een aantrekkelijker vestigingsklimaat in rivierregio's. Risico's/onzekerheden: Tegelijkertijd kunnen beperkingen in grondgebruik (bijv. landbouw) economische opbrengsten lokaal onder druk zetten. En effecten verschillen sterk per regio en type gebruik (landbouw, recreatie, wonen).
Vastgoedwaarden	0	1		Kansen: Hogere waterveiligheid en een aantrekkelijker landschap kunnen leiden tot waardestijging van woningen in veilige en goed ingepaste gebieden langs rivieren. Risico's/onzekerheden: In gebieden waar ruimte voor water wordt vergroot (bijv. overstromingsvlaktes, dijkverlegging) kan onzekerheid ontstaan over gebruik en veiligheid, wat juist een drukkend effect kan hebben op vastgoedwaarden.
Fysieke gezondheid & welzijn	1	1		Kansen: Aantrekkelijke en toegankelijke uiterwaarden stimuleren beweging (wandelen, fietsen) en dragen bij aan een gezondere leefomgeving. Risico's/onzekerheden: Effect is afhankelijk van bereikbaarheid en gebruik; in gebieden waar natuurontwikkeling samengaat met beperkte toegankelijkheid blijven gezondheidsbaten beperkt.
Gezondheidsgerelateerde waterkwaliteit	1	2		Kansen: Verbetering van waterkwaliteit draagt bij aan volksgezondheid en veilig recreatief gebruik van water. Risico's/onzekerheden: Effect is afhankelijk van samenhang met bronmaatregelen (bijv. nutriënten, lozingen); zonder deze aanpak blijft verbetering beperkt.

Recreatie & natuurgebruik	1	2		Kansen: Uiterwaarden en rivierlandschappen bieden ruimte voor extensieve recreatie (bijv. wandelen, fietsen, natuurbeleving), met een relatief robuust en groeiend gebruik op langere termijn. Risico's/onzekeheden: Tegelijkertijd kan ter bescherming van natuur de toegankelijkheid worden beperkt (bijv. zonerings, afsluiting of regulering van gebruik), waardoor feitelijke gebruiksmogelijkheden onder druk kunnen staan. Hierdoor nemen recreatieve baten niet automatisch toe.
Toerisme	0	1		Kansen: Versterking van landschappelijke kwaliteit kan bijdragen aan regionaal toerisme, bijvoorbeeld via fiets- en wandelroutes langs rivieren. Risico's/onzekeheden: Effect blijft afhankelijk van voorzieningen, bereikbaarheid en regionale profilering; natuurontwikkeling alleen is onvoldoende om toeristische stromen substantieel te veranderen.
Sociale cohesie & verbinding met natuur	1	1		Kansen: Gebiedsgerichte projecten (bijv. herinrichting uiterwaarden) kunnen samenwerking stimuleren tussen overheden, bewoners en agrariërs en daarmee betrokkenheid vergroten. Risico's/onzekeheden: Conflicten over grondgebruik en functieverandering (bijv. landbouwgrond naar natuur) kunnen lokaal leiden tot weerstand en spanningen tussen groepen.
Waterveiligheid, wateroverlast & droogte	2	2		Kansen: Maatregelen zoals dijkverlegging, verlaging van uiterwaarden en herstel van waterbergend vermogen dragen direct bij aan vermindering van overstromingsrisico en verbetering van klimaatadaptatie. Risico's/onzekeheden: Effect is relatief robuust, maar afhankelijk van daadwerkelijke ruimtelijke realisatie en samenhang met bredere waterbeheermaatregelen.
Koolstofvastlegging & klimaatregulatie	1	1		Kansen: Ontwikkeling van natte natuur en uiterwaarden kan bijdragen aan koolstofopslag en klimaatregulatie, met name in gebieden waar langdurig natte condities ontstaan. Risico's/onzekeheden: Effect blijft relatief beperkt en afhankelijk van type inrichting en beheer; niet alle riviermaatregelen leiden automatisch tot significante koolstofvastlegging.

Aandachtspunten voor verdeling en uitvoering

De sociaaleconomische effecten van artikel 9 zijn sterk afhankelijk van ruimtelijke keuzes in riviergebieden, waar verschillende functies samenkomen. Waar de baten van natuurherstel en waterveiligheid relatief breed in de samenleving landen – zoals bescherming tegen overstromingen en verbetering van leefomgeving – zijn de gevolgen van maatregelen vaak lokaal en concreet.

Met name in uiterwaarden en aangrenzende gebieden kunnen maatregelen leiden tot aanpassing of beëindiging van bestaand landgebruik, bijvoorbeeld in de landbouw. Dit kan directe gevolgen hebben voor agrarische bedrijven, zowel in termen van grondgebruik als

verdienvermogen. Tegelijkertijd kunnen deze gebieden juist kansen bieden voor andere vormen van gebruik, zoals meer extensieve landbouw, natuurbeheer of recreatieve functies.

Ook voor bewoners in riviergebieden speelt een dubbel beeld. Verbetering van waterveiligheid en ruimtelijke kwaliteit kan leiden tot een aantrekkelijkere leefomgeving, maar ingrepen zoals dijkverlegging of functieverandering kunnen lokaal leiden tot onzekerheid of aanpassing van gebruik.

De uiteindelijke balans hangt sterk af van de manier waarop gebiedsprocessen worden ingericht. In de praktijk vraagt dit om:

- het bieden van perspectief aan agrariërs, bijvoorbeeld via extensivering, verplaatsing of combinaties met natuurbeheer;
- het koppelen van natuurontwikkeling aan recreatie en regionale economie;
- het zorgvuldig afwegen van veiligheid, natuur en economische functies in ruimtelijke keuzes.

Zonder deze integrale benadering bestaat het risico dat de lasten lokaal geconcentreerd zijn, terwijl de baten breder en minder zichtbaar neerslaan.

Duiding beoordeling

De indicatieve duiding voor artikel 9 laat een overwegend positief beeld zien, met name op het gebied van waterveiligheid, leefomgeving en recreatie. Deze effecten zijn relatief robuust en sluiten aan bij de kern van de beleidsrichting, waarin ruimte voor water en herstel van natuurlijke systemen centraal staan.

Tegelijkertijd laat de analyse zien dat deze positieve effecten niet zonder meer gerealiseerd worden. In tegenstelling tot artikel 8, waar effecten vaak direct zichtbaar zijn, en artikel 5, waar sprake is van een duidelijke sectortransitie, bevindt artikel 9 zich daar tussenin. De effecten zijn sterk afhankelijk van gebiedsspecifieke keuzes en de mate waarin functies gecombineerd kunnen worden.

De belangrijkste onzekerheid zit niet zozeer in de potentie van de maatregelen, maar in de ruimtelijke en maatschappelijke uitwerking. Waar ruimte wordt gemaakt voor water en natuur, ontstaat tegelijkertijd druk op bestaande functies zoals landbouw en wonen. Dit maakt artikel 9 bij uitstek een artikel waarin de uiteindelijke sociaaleconomische uitkomst wordt bepaald door de manier waarop deze spanningen worden opgelost.

De analyse laat daarmee zien dat artikel 9 een duidelijke potentie heeft voor positieve maatschappelijke effecten, maar dat deze in hoge mate afhankelijk zijn van de keuzes die worden gemaakt in de inrichting en uitvoering van riviergebieden.

Artikel 10 - Diversiteit van bestuivers en bestuiverpopulaties

Context artikel

Artikel 10 richt zich op het herstel en versterken van bestuiverpopulaties, zoals bijen, vlinders en andere insecten, die een belangrijke rol

spelen in het functioneren van ecosystemen en in de landbouwproductie. In Nederland staan deze populaties onder druk door factoren zoals intensief landgebruik, gebruik van gewasbeschermingsmiddelen en verlies van leefgebied.

Het Ontwerp-Natuurplan positioneert artikel 10 als een relatief gerichte opgave binnen het bredere systeem, waarbij maatregelen gericht zijn op het verbeteren van leefgebieden voor bestuivers, bijvoorbeeld via bloemrijke randen, landschapselementen en vermindering van schadelijke stoffen.

Hoewel de maatregelen op zichzelf vaak kleinschalig zijn, kunnen ze in samenhang bijdragen aan:

- herstel van biodiversiteit;
- verbetering van ecosysteemdiensten, met name bestuiving;
- ondersteuning van landbouwproductie.

Input vanuit het Natuurplan

Het Ontwerp-Natuurplan geeft invulling aan artikel 10 via een combinatie van maatregelen gericht op biodiversiteitsherstel in agrarische en half-natuurlijke gebieden, waaronder:

- aanleg en beheer van bloemrijke randen en landschapselementen;
- vermindering van pesticidgebruik en andere drukfactoren;
- versterking van habitatkwaliteit en connectiviteit;
- aansluiting bij bestaand beleid, zoals agrarisch natuur- en landschapsbeheer (ANLb).

De maatregelen zijn grotendeels aanvullend op bestaande beleidsinstrumenten en worden vaak geïntegreerd in bredere gebiedsgerichte aanpakken. De effecten zijn in veel gevallen indirect en afhankelijk van de mate waarin maatregelen worden toegepast binnen het agrarisch systeem.

Beoordeling Artikel 10

Zie tabel artikel 10. De beoordeling geeft de verwachte richting van effecten weer, waarbij de toelichting inzicht geeft in de onderliggende kansen en onzekerheden

Tabel 8 Beoordeling sociaaleconomische effecten: Artikel 10 - Diversiteit van bestuivers en bestuivingspopulaties

Sociaaleconomische effect	Score 2030	Score 2050	Indicatie potentie /	Toelichting beoordeling
---------------------------	------------	------------	----------------------	-------------------------

			risico's - onzekerheden	
Mentale gezondheid & welzijn	0	1	▼	Kansen: Toename van biodiversiteit, zoals bloemrijke landschappen en meer insectenleven, kan bijdragen aan natuurbeleving en waardering van het landschap, wat positief kan doorwerken op welzijn. Risico's/onzekerheden: Effect blijft beperkt en afhankelijk van zichtbaarheid en beleefbaarheid; in veel gevallen zijn veranderingen subtiel en niet direct merkbaar voor gebruikers.
Esthetische waarde leefomgeving	1	1	▲	Kansen: Bloemrijke randen en landschapselementen kunnen de visuele kwaliteit van het landschap zichtbaar verbeteren. Risico's/onzekerheden: Effect blijft lokaal en afhankelijk van schaal en consistentie van toepassing.
Werkgelegenheid	0	1	▲▼	Kansen: Beheer van akkerranden en biodiversiteitsmaatregelen kan beperkte extra werkzaamheden opleveren. Risico's/onzekerheden: Effect op werkgelegenheid blijft gering en grotendeels binnen bestaande landbouwpraktijken.
Economische opbrengsten & vestigingsklimaat	0	1	▲▼	Kansen: Verbeterde bestuiving kan bijdragen aan stabielere opbrengsten in specifieke teelten (bijv. fruitteelt en zaadteelt). Daarnaast kunnen maatregelen in stedelijk en openbaar groen (bijv. bloemrijke bermen) bijdragen aan een aantrekkelijker leef- en vestigingsklimaat zonder directe economische nadelen. Risico's/onzekerheden: Tegelijkertijd kunnen maatregelen die ingrijpen in landbouwpraktijken, zoals beperking van gewasbeschermingsmiddelen of aanpassing van teeltmethoden, leiden tot hogere kosten, lagere opbrengsten of extra arbeidsinzet voor agrariërs, met name op korte termijn. Dit geldt vooral voor teelten die sterk afhankelijk zijn van gewasbescherming of waar alternatieven beperkt beschikbaar of duurder zijn. De mate waarin positieve effecten van bestuiving deze kosten compenseren is onzeker en verschilt per sector, bedrijfstype en regio. Daarnaast zijn effecten afhankelijk van schaal en samenhang van maatregelen; kleinschalige ingrepen in stedelijk of openbaar gebied dragen beperkt bij aan economische opbrengsten, maar wel aan bredere leefomgevingskwaliteit.
Vastgoedwaarden	0	0	≡	Kansen: Maatregelen zoals bloemrijke akkerranden, meer landschapselementen en vermindering van pesticidengebruik kunnen bijdragen aan een aantrekkelijker en gezonder landschap, wat op lokaal niveau kan doorwerken in de waardering van de leefomgeving en daarmee indirect in vastgoedwaarden. Risico's/onzekerheden: Het effect is beperkt en sterk afhankelijk van zichtbaarheid en schaal; in veel gevallen zijn de maatregelen te kleinschalig om een merkbare invloed te hebben op vastgoedprijzen.
Fysieke gezondheid & welzijn	0	1	≡	Kansen: Vermindering van gewasbeschermingsmiddelen en toename van biodiversiteit kunnen bijdragen aan een gezondere leefomgeving, bijvoorbeeld via minder blootstelling aan schadelijke stoffen en een aantrekkelijker buitengebied dat uitnodigt tot recreatief gebruik. Risico's/onzekerheden: Effecten zijn indirect en vaak moeilijk waarneembaar op korte termijn. De mate van gezondheidswinst is afhankelijk van schaal en samenhang met andere maatregelen (bijv. luchtkwaliteit, inrichting leefomgeving).
Gezondheidsgerelateerde waterkwaliteit	0	0	▲▼	Kansen: Vermindering van pesticiden en nutriënten kan bijdragen aan verbetering van waterkwaliteit, met positieve effecten op ecosystemen en indirect op volksgezondheid. Risico's/onzekerheden: Effect is afhankelijk van daadwerkelijke reductie en brede toepassing; zonder opschaling blijven effecten lokaal en beperkt.
Recreatie & natuurgebruik	1	1	▼	Kansen: Bloemrijke randen en een gevarieerder landschap kunnen recreatieve beleving versterken, met name voor wandelen en fietsen in agrarisch gebied. Risico's/onzekerheden: Effect blijft kleinschalig en afhankelijk van toegankelijkheid en spreiding; zonder samenhang met recreatieve infrastructuur blijft impact beperkt.
Toerisme	0	0	≡	Kansen: Bloemrijke landschappen kunnen bijdragen aan toeristische aantrekkelijkheid, maar effect blijft beperkt zonder samenhang met routes, voorzieningen en toegankelijkheid. Risico's/onzekerheden: Effect blijft afhankelijk van

				voorzieningen, bereikbaarheid en regionale profilering; natuurontwikkeling alleen is onvoldoende om toeristische stromen substantieel te veranderen.
Sociale cohesie & verbinding met natuur	1	1	▲▼	Kansen: Initiatieven rond biodiversiteit (bijv. akkerranden, bloemrijke kruidenlanen in steden en lokale projecten) kunnen betrokkenheid vergroten. Risico's/onzekeerheden: Effect is afhankelijk van participatie, locatie, verdeling en schaal van initiatieven.
Waterveiligheid, wateroverlast & droogte	0	0	≡	Kansen: Maatregelen voor bestuivers, zoals bloemrijke akkerranden en versterking van landschapselementen, kunnen bijdragen aan een betere bodemstructuur, waterinfiltratie en vermindering van afspoeling. In samenhang met andere maatregelen kan dit lokaal bijdragen aan het beperken van wateroverlast en droogte. Risico's/onzekeerheden: Het effect is indirect en kleinschalig; op zichzelf dragen deze maatregelen slechts beperkt bij aan waterveiligheid of klimaatadaptatie. Zonder koppeling met bredere water- en bodemaatregelen blijft de impact op systeemniveau gering.
Koolstofvastlegging & klimaatregulatie	0	1	▲▼	Kansen: Maatregelen die bijdragen aan biodiversiteit, zoals extensiever beheer en meer vegetatie (bijv. akkerranden, grasstroken), kunnen lokaal bijdragen aan koolstofopslag en verbetering van bodemkwaliteit. Daarnaast kan vermindering van inputgebruik indirect bijdragen aan lagere emissies. Risico's/onzekeerheden: Het effect op klimaatregulatie is beperkt en afhankelijk van schaal en type maatregel. Niet alle bestuivermaatregelen leiden automatisch tot significante koolstofvastlegging, waardoor de bijdrage op systeemniveau relatief klein blijft.

Aandachtspunten voor verdeling en uitvoering

De sociaaleconomische effecten van artikel 10 concentreren zich in belangrijke mate binnen de landbouwsector, maar op een andere manier dan bij artikel 11. Waar artikel 11 betrekking heeft op structurele veranderingen in landbouwsystemen, gaat het bij artikel 10 vooral om aanpassingen binnen bestaande bedrijfsvoering.

Voor agrariërs kunnen maatregelen zoals akkerranden of vermindering van gewasbeschermingsmiddelen zowel kansen als beperkingen met zich meebrengen. Enerzijds kunnen deze bijdragen aan ecosysteemdiensten zoals bestuiving en daarmee aan opbrengst en stabiliteit van bepaalde teelten, met name in sectoren zoals fruitteelt en zaadproductie. Anderzijds kunnen zij leiden tot verlies van productieareaal of extra beheerinspanning, zonder dat de baten direct of volledig bij dezelfde ondernemer terechtkomen.

Daarbij speelt dat de baten van bestuiving vaak diffuus en collectief zijn, terwijl de kosten van maatregelen individueel gedragen worden. Dit kan de bereidheid tot toepassing beïnvloeden, met name in sectoren waar het directe economische voordeel beperkt is. De effectiviteit en maatschappelijke uitkomst van artikel 10 zijn daarmee sterk afhankelijk van:

- de mate waarin maatregelen op voldoende schaal worden toegepast;
- de aansluiting bij bestaande landbouwpraktijken;
- en de manier waarop kosten en baten verdeeld worden binnen de sector.

Duiding beoordeling

De indicatieve duiding voor artikel 10 laat een relatief beperkt, maar gericht positief effect zien, met name op het gebied van biodiversiteit en

landbouwproductiviteit via bestuiving. In tegenstelling tot andere artikelen zijn de sociaaleconomische effecten hier minder breed en minder direct zichtbaar.

De belangrijkste positieve effecten lopen via ecosysteemdiensten en manifesteren zich geleidelijk en cumulatief. Dit verklaart waarom de scores richting 2050 iets positiever zijn dan richting 2030. Tegelijkertijd zijn deze effecten sterk afhankelijk van de mate waarin maatregelen op schaal worden toegepast en daadwerkelijk bijdragen aan herstel van bestuiverpopulaties.

De analyse laat zien dat artikel 10 vooral ondersteunend is aan andere artikelen, met name artikel 11. De sociaaleconomische betekenis ligt daarmee minder in directe effecten, en meer in het versterken van onderliggende processen die bijdragen aan een robuuster landbouw- en ecosysteem.

Artikel 11 - Landbouwecosystemen

Context artikel

Artikel 11 richt zich op het herstel en de versterking van biodiversiteit en ecosysteemkwaliteit binnen het landbouwareaal. In Nederland betreft dit een groot deel van het landoppervlak, waardoor dit artikel een centrale rol speelt in het behalen van natuurdoelen. Tegelijkertijd is het agrarisch gebied intensief in gebruik en sterk verweven met economische productie, voedselvoorziening en regionale economieën.

Het Ontwerp-Natuurplan laat zien dat de opgave binnen artikel 11 nadrukkelijk een transitieopgave is. Het gaat niet alleen om het toevoegen van natuurmaatregelen, maar om aanpassing van landbouwsystemen, waaronder extensivering, verandering van bedrijfsvoering en versterking van landschapselementen. Daarbij wordt gestuurd op verbetering van biodiversiteit, waterkwaliteit en bodemcondities.

Het plan maakt tegelijkertijd duidelijk dat:

- de concrete invulling van maatregelen nog beperkt is;
- de mate van verandering sterk kan verschillen per gebied;
- de sociaaleconomische gevolgen afhankelijk zijn van de manier waarop de landbouwtransitie wordt vormgegeven.

Input vanuit het Natuurplan

Het Ontwerp-Natuurplan zet voor artikel 11 in op een combinatie van systeemmaatregelen en bestaande beleidsinstrumenten, waaronder:

- stimulering van agrarisch natuur- en landschapsbeheer (ANLb);
- extensivering en verduurzaming van landbouwpraktijken naar meer natuur-inclusieve vormen van landbouw;
- verbetering van bodem-, water- en habitatkwaliteit;
- versterking van landschapselementen en biodiversiteit in agrarisch gebied;
- koppeling met bredere programma's zoals NPLG en klimaatadaptatiestrategieën.

De maatregelen zijn grotendeels gebaseerd op bestaande instrumenten en gebiedsgerichte aanpakken. Tegelijkertijd is sprake van een substantiële transitieopgave, waarbij de precieze invulling en schaal van maatregelen nog verder moet worden uitgewerkt richting het definitieve Natuurplan.

Beoordeling Artikel 11

Zie tabel artikel 11. De beoordeling geeft de verwachte richting van effecten weer, waarbij de toelichting inzicht geeft in de onderliggende kansen en onzekerheden

Tabel 9 Beoordeling sociaaleconomische effecten: Artikel 11 - Landbouwecosystemen

Sociaaleconomische effect	Score 2030	Score 2050	Indicatie potentie / risico's - onzekerheden	Toelichting beoordeling

Mentale gezondheid & welzijn	0	1		Kansen: Verbetering van landschappelijke kwaliteit en biodiversiteit kan bijdragen aan een aantrekkelijker leefomgeving en positief doorwerken op welzijn, met name voor bewoners en recreanten in het landelijk gebied. Risico's/onzekerheden: Voor agrariërs kan de transitie juist leiden tot onzekerheid over toekomstperspectief, inkomenszekerheid en bedrijfscontinuïteit. Deze onzekerheid kan druk leggen op het welzijn, zeker in een sector waar werk en privé sterk verweven zijn. Het effect verschilt daarmee sterk tussen groepen.
Esthetische waarde leefomgeving	1	2		Kansen: Herstel van landschapselementen (bijv. houtwallen, heggen, akkerranden) en meer variatie in landgebruik kan leiden tot een aantrekkelijker en herkenbaarder landschap. Risico's/onzekerheden: Effect is afhankelijk van schaal en samenhang; losse of kleinschalige maatregelen hebben beperkt effect. Daarnaast kunnen veranderingen in landgebruik (bijv. vernatten of extensivering) lokaal als minder aantrekkelijk worden ervaren, afhankelijk van perspectief en gebruik.
Werkgelegenheid	-2	0		Kansen: Ontwikkeling van natuur-inclusieve landbouw en uitbreiding van beheeractiviteiten (bijv. onderhoud van landschapselementen, extensieve begrazing, agrarisch natuurbeheer) kan op termijn leiden tot nieuwe vormen van werkgelegenheid binnen het landelijk gebied. Ook kunnen nieuwe ketens ontstaan, bijvoorbeeld rond streekproducten of ecosysteemdiensten. Risico's/onzekerheden: Op korte termijn kan werkgelegenheid in de landbouw afnemen door extensivering, schaalverkleining of bedrijfsbeëindiging. De verschuiving naar andere vormen van werk is niet vanzelfsprekend, omdat deze vaak andere vaardigheden, organisatievormen en verdienmodellen vereisen. Bovendien is agrarisch werk sterk locatie gebonden, waardoor alternatieven niet altijd beschikbaar zijn binnen dezelfde regio. Hierdoor bestaat het risico dat werkgelegenheid lokaal verdwijnt zonder directe vervanging.
Economische opbrengsten & vestigingsklimaat	-1	1		Kansen: Op langere termijn kan een meer natuur-inclusief landbouwsysteem bijdragen aan stabielere opbrengsten, lagere afhankelijkheid van externe inputs en nieuwe verdienmodellen, bijvoorbeeld via hogere toegevoegde waarde (bijv. nicheproducten, korte ketens) of vergoedingen voor ecosysteemdiensten. Risico's/onzekerheden: Op korte termijn kunnen opbrengsten dalen door lagere productie-intensiteit, hogere kosten voor omschakeling en investeringen, en onzekerheid over marktontwikkeling. De mate waarin nieuwe verdienmodellen deze verliezen compenseren is onzeker en afhankelijk van marktacceptatie, ketenontwikkeling en beleidskaders. Voor veel bedrijven betekent dit een periode van economische onzekerheid waarin inkomsten en kosten niet in balans zijn. Dit raakt niet alleen economische positie, maar ook de identiteit en manier van leven van agrariërs.
Vastgoedwaarden	0	1		Kansen: Verbetering van landschappelijke kwaliteit en leefomgeving kan bijdragen aan waardestijging van woningen in het landelijk gebied, met name in gebieden waar natuur en recreatie zichtbaar verbeteren. Risico's/onzekerheden: Voor agrarisch vastgoed kan de waarde juist onder druk komen te staan wanneer gebruikbeperkingen toenemen of bedrijfsvoering verandert. Daarnaast kan onzekerheid over toekomstige (gewenste) functies en (veranderende) regelgeving een rem zetten op investeringen en aantrekkelijkheid.
Fysieke gezondheid & welzijn	1	2		Kansen: Verbetering van omgevingskwaliteit (bijv. minder emissies, schoner water, meer groen) kan bijdragen aan een gezondere leefomgeving voor bewoners. Risico's/onzekerheden: Effect is indirect en vaak pas op langere termijn zichtbaar. Daarnaast is de gezondheidswinst beperkt wanneer veranderingen in landgebruik niet samengaan met verbetering van leefomstandigheden of toegankelijkheid.
Gezondheidsgerelateerde waterkwaliteit	1	2		Kansen: Vermindering van nutriënten en gewasbeschermingsmiddelen kan bijdragen aan verbetering van waterkwaliteit en daarmee aan volksgezondheid en ecosystemen. Risico's/onzekerheden: Effect is afhankelijk van de mate waarin maatregelen daadwerkelijk leiden tot emissiereductie op schaalniveau. Zonder brede toepassing blijft het effect beperkt en lokaal.

Recreatie & natuurgebruik	0	1		<p>Kansen: Een gevarieerder en aantrekkelijker agrarisch landschap (bijv. meer groenstructuren, bloemrijke randen, extensieve percelen) kan recreatief gebruik stimuleren, met name voor wandelen en fietsen in het landelijk gebied. Dit kan ook nieuwe nevenactiviteiten mogelijk maken, zoals recreatie op het erf of streekgebonden voorzieningen.</p> <p>Risico's/onzekerheden: Recreatieve benutting is afhankelijk van toegankelijkheid, eigendomsstructuur en bereidheid van agrariërs om hun terrein (deels) open te stellen. Daarnaast kunnen recreatieve functies botsen met agrarische bedrijfsvoering (bijv. verstoring, aansprakelijkheid, beheerlasten). Hierdoor blijft het effect vaak beperkt tot specifieke gebieden waar recreatie actief wordt ontwikkeld.</p>
Toerisme	0	0		<p>Kansen: Een aantrekkelijker en gevarieerder landschap kan bijdragen aan regionaal toerisme, bijvoorbeeld via fiets- en wandelroutes en kleinschalige recreatieve voorzieningen. Risico's/onzekerheden: Effect blijft afhankelijk van voorzieningen, bereikbaarheid en regionale positionering. In veel gebieden zal natuurverbetering alleen onvoldoende zijn om toeristische stromen substantieel te veranderen.</p>
Sociale cohesie & verbinding met natuur	-1	0		<p>Kansen: Samenwerking rond natuur-inclusieve landbouw (bijv. collectieven, gebiedsgerichte aanpak) kan bijdragen aan nieuwe vormen van samenwerking tussen agrariërs, overheden en maatschappelijke partijen, en daarmee sociale cohesie versterken. Ook kan meer zichtbare natuur in het agrarisch landschap bijdragen aan verbinding tussen bewoners en hun omgeving. Risico's/onzekerheden: Tegelijkertijd kan de transitie leiden tot spanningen, bijvoorbeeld tussen agrariërs onderling (verschillen in tempo en richting van omschakeling), of tussen agrariërs en overheden over regelgeving en toekomstperspectief. In gebieden waar ingrijpende veranderingen plaatsvinden kan dit leiden tot afnemend vertrouwen en gevoel van verlies van autonomie of identiteit. De sociale uitkomst is daarmee sterk afhankelijk van de manier waarop het proces wordt ingericht en ervaren.</p>
Waterveiligheid, wateroverlast & droogte	0	1		<p>Kansen: Verbetering van bodemstructuur, waterbeheer en landgebruik kan bijdragen aan waterbuffering, vermindering van afspoeling en beter omgaan met droogte. Risico's/onzekerheden: Effect is afhankelijk van schaal en toepassing; individuele maatregelen hebben beperkt effect zonder gebiedsbrede aanpak. Daarnaast kan verandering in waterregimes lokaal spanningen opleveren met bestaande landbouwpraktijken.</p>
Koolstofvastlegging & klimaatregulatie	1	2		<p>Kansen: Aanpassing van landgebruik (bijv. extensivering, natte teelten, minder bodembewerking) kan bijdragen aan koolstofopslag en vermindering van emissies. Risico's/onzekerheden: Effect is sterk afhankelijk van type maatregel en mate van adoptie door de sector. Niet alle maatregelen leiden automatisch tot significante klimaatwinst, en de economische haalbaarheid kan een beperkende factor zijn.</p>

Aandachtspunten voor verdeling en uitvoering

De sociaaleconomische effecten van artikel 11 zijn sterk geconcentreerd bij een specifieke groep: agrariërs en aanverwante sectoren. Waar de baten van natuurherstel – zoals verbeterde waterkwaliteit, biodiversiteit en klimaatregulatie – grotendeels collectief en op langere termijn optreden, worden de gevolgen van aanpassing in landbouwsystemen op korte termijn direct gevoeld op bedrijfsniveau.

Voor veel agrarische bedrijven betekent de beleidsrichting een aanpassing van bedrijfsvoering, variërend van extensivering tot meer ingrijpende omschakeling. Deze veranderingen raken direct aan productie, inkomsten en investeringen. Daarbij speelt dat agrarische bedrijfsvoering sterk locatiegebonden is en afhankelijk van grond, waardoor alternatieven niet eenvoudig beschikbaar zijn. In tegenstelling tot

andere sectoren is het voor agrariërs niet vanzelfsprekend om activiteiten te verplaatsen of om te schakelen naar een geheel andere vorm van werk

De mate waarin de transitie haalbaar is, hangt daarom in sterke mate af van het perspectief dat agrariërs wordt geboden. Denk hierbij aan mogelijkheden om inkomsten te combineren met natuurbeheer, het ontwikkelen van nieuwe ketens voor natuur-inclusieve producten, of het creëren van alternatieve functies op het erf. Ook de regionale context speelt een rol: in sommige gebieden zijn deze mogelijkheden realistischer dan in andere.

Daarbij is het van belang om te onderkennen dat de landbouwsector zich ook zonder het Ontwerp-Natuurplan al in een periode van structurele verandering bevindt. Het aantal agrarische bedrijven neemt al jaren af, onder andere door schaalvergroting, bedrijfsbeëindiging, regelgeving en beperkte opvolging. Met name voor jonge boeren is het perspectief onzeker door hoge investeringskosten, marktdruk en veranderende regelgeving. Dit betekent dat de referentiesituatie geen stabiele of ongewijzigde situatie is, maar reeds een ontwikkeling kent waarin bedrijven stoppen, worden overgenomen of opschalen.

Tegelijkertijd gaat de opgave binnen artikel 11 verder dan een economische aanpassing alleen. Voor veel agrariërs is het bedrijf nauw verbonden met identiteit, familiegeschiedenis en de manier van leven in het landelijk gebied. Veranderingen in landgebruik en bedrijfsvoering kunnen daarmee niet alleen economische gevolgen hebben, maar ook ingrijpen in sociale structuren en de beleving van het landschap. In situaties waarin meer ingrijpende vormen van omschakeling nodig zijn, kan dit leiden tot aantasting van deze 'way of life', met name op de korte tot middellange termijn.

De uiteindelijke sociaaleconomische effecten van artikel 11 moeten daarom worden gezien in samenhang met deze bredere ontwikkeling. De impact van maatregelen kan verschillen afhankelijk van de mate waarin zij aansluiten bij bestaande transitie, of deze juist versnellen of versterken.

Duiding beoordeling

De indicatieve duiding voor artikel 11 laat het meest uitgesproken transitiebeeld zien van alle artikelen. Op korte termijn (richting 2030) domineren negatieve of spanningsvolle effecten op werkgelegenheid en economische opbrengsten, doordat veranderingen in landbouwsystemen direct doorwerken in productie en inkomen. Deze effecten zijn concreet en relatief zeker, omdat zij samenhangen met aanpassingen in bedrijfsvoering.

Op langere termijn (richting 2050) ontstaat potentie voor positieve effecten, bijvoorbeeld via herstel van ecosysteemkwaliteit, nieuwe verdienmodellen en een robuuster landbouwsysteem. Deze effecten zijn echter minder zeker en sterk afhankelijk van de mate waarin de sector erin slaagt zich aan te passen en nieuwe economische structuren te ontwikkelen. De analyse laat daarmee zien dat artikel 11 niet alleen een ecologische opgave is, maar in essentie een economische en sociale transitie binnen de landbouw. De uiteindelijke sociaaleconomische

uitkomst wordt in belangrijke mate bepaald door de vraag of deze transitie leidt tot een werkbaar en toekomstbestendig perspectief voor agrariërs.

Artikel 12 - Bosccosystemen

Context artikel

Artikel 12 richt zich op het behoud, herstel en de uitbreiding van bosareaal in Nederland, in lijn met de nationale Bossenstrategie. Bossen vervullen meerdere functies, waaronder biodiversiteit, klimaatmitigatie, recreatie en houtproductie. In een land met beperkte ruimte zoals Nederland betekent uitbreiding van bos vrijwel altijd een herverdeling van ruimte tussen functies, bijvoorbeeld ten koste van landbouw of andere vormen van landgebruik.

Het Ontwerp-Natuurplan positioneert bosontwikkeling als een belangrijke bijdrage aan klimaatdoelen en natuurherstel, met nadruk op multifunctioneel gebruik en combinaties van functies. Tegelijkertijd wordt erkend dat de ruimtelijke inpassing complex is en dat keuzes gemaakt moeten worden over locatie, schaal en gebruik. De sociaaleconomische effecten van artikel 12 zijn daarmee relatief breed, maar verschillen in aard:

- sommige effecten zijn direct zichtbaar (recreatie, beleving);
- andere zijn langzaam en accumulatief (koolstofvastlegging, ecosystemendiensten)

Input vanuit het Natuurplan

Het Ontwerp-Natuurplan geeft invulling aan artikel 12 via een combinatie van uitbreiding en kwaliteitsverbetering van bossen, waaronder:

- uitbreiding van bosareaal, onder andere via nationale en Europese doelstellingen;
- verbetering van boskwaliteit en biodiversiteit;
- inzet op multifunctioneel bosbeheer (combinatie van natuur, recreatie en klimaat);
- koppeling met klimaatbeleid en stikstofreductie;
- aansluiting bij bestaande programma's en initiatieven (o.a. bosstrategieën en natuurbeleid).

De maatregelen zijn deels concreet (bijvoorbeeld areaaldoelen), maar de ruimtelijke invulling en prioritering moeten nog verder worden uitgewerkt richting het definitieve Natuurplan.

Beoordeling Artikel 12

Zie tabel artikel 12. De beoordeling geeft de verwachte richting van effecten weer, waarbij de toelichting inzicht geeft in de onderliggende kansen en onzekerheden

Tabel 8 Beoordeling sociaaleconomische effecten: Artikel 12 - Bosccosystemen

Sociaaleconomische effect	Score 2030	Score 2050	Indicatie potentie /	Toelichting beoordeling
---------------------------	------------	------------	----------------------	-------------------------

			risico's - onzekerheden	
Mentale gezondheid & welzijn	2	2	↑	Kansen: Bosgebieden bieden ruimte voor rust, recreatie en herstel en dragen aantoonbaar bij aan mentaal welzijn, met name in stedelijke en peri-urbane gebieden waar toegang tot groen beperkt is. Risico's/onzekerheden: Effect is afhankelijk van toegankelijkheid en spreiding; bos dat primair ecologisch wordt ingericht of op afstand ligt van woonkernen levert minder directe welzijnsbaten.
Esthetische waarde leefomgeving	2	2	↑	Kansen: Bosontwikkeling kan leiden tot een gevarieerder en aantrekkelijker landschap, met name in gebieden waar momenteel weinig opgaand groen aanwezig is (bijv. open agrarische gebieden). Risico's/onzekerheden: In open landschappen (bijv. veenweidegebieden of kustgebieden) kan bosontwikkeling juist botsen met landschapsidentiteit en als aantasting worden ervaren.
Werkgelegenheid	1	1	↑↓	Kansen: Bosaanleg, -beheer en houtproductie creëren werkgelegenheid in sectoren zoals bosbeheer, aannemerij en de houtketen (bijv. zaagindustrie, biobased materialen). Risico's/onzekerheden: Werkgelegenheid is beperkt in omvang en kan de afname van werk in andere sectoren (met name landbouw) niet volledig compenseren. Daarnaast vraagt werk in bosbeheer andere vaardigheden en schaal dan traditionele agrarische arbeid.
Economische opbrengsten & vestigingsklimaat	1	1	↑↓	Kansen: Multifunctioneel bos kan bijdragen aan regionale economie via recreatie, houtproductie en een aantrekkelijk leefklimaat voor bewoners en bedrijven. Risico's/onzekerheden: Directe financiële opbrengsten uit bos (bijv. hout) zijn vaak lager dan alternatieve landgebruiken zoals intensieve landbouw. De economische meerwaarde ligt vooral in indirecte baten (leefomgeving, klimaat), die niet altijd direct bij de grondeigenaar terechtkomen.
Vastgoedwaarden	1	2	↑↓	Kansen: Nabijheid van bos kan leiden tot hogere waardering van woonlocaties, met name in stedelijke en randstedelijke gebieden waar groen schaars is. Risico's/onzekerheden: Effect is locatieafhankelijk; in sommige gebieden kan verandering van open landschap naar bos juist als minder aantrekkelijk worden ervaren. Daarnaast kunnen gebruiksbepalingen of functieverandering onzekerheid geven over toekomstige ontwikkeling.
Fysieke gezondheid & welzijn	2	2	↑	Kansen: Bossen stimuleren beweging (wandelen, fietsen, sporten) en dragen bij aan een gezondere leefomgeving via schaduw, luchtkwaliteit en verkoeling in warme periodes. Risico's/onzekerheden: Effect is afhankelijk van gebruik en bereikbaarheid; zonder goede ontsluiting blijven gezondheidsbaten beperkt.
Gezondheidsgerelateerde waterkwaliteit	1	1	↑↓	Kansen: Bossen kunnen bijdragen aan natuurlijke filtering van water en vermindering van uitspoeling van nutriënten, met positieve effecten op waterkwaliteit. Risico's/onzekerheden: Effect is sterk afhankelijk van locatie (bijv. bovenstrooms vs. benedenstrooms) en schaal; niet alle bosaanplant leidt automatisch tot merkbare verbetering.
Recreatie & natuurgebruik	2	2	↑	Kansen: Bosuitbreiding vergroot recreatiemogelijkheden (bijv. wandelen, fietsen, natuurbeleving), met name in gebieden met hoge bevolkingsdruk. Risico's/onzekerheden: Intensief gebruik kan leiden tot druk op natuur (verstoring, slijtage) waardoor feitelijke gebruiksmogelijkheden onder druk kunnen staan. In sommige gevallen kan natuurontwikkeling gepaard gaan met afsluiting of beperking van toegang, of met kosten voor gebruik, wat negatieve effecten kan hebben op recreatie en beleving.

Toerisme	1	1		<p>Kansen: Bosrijke gebieden kunnen bijdragen aan regionale aantrekkelijkheid, bijvoorbeeld voor dagrecreatie, verblijfsrecreatie en natuurtoerisme.</p> <p>Risico's/onzekerheden: Effect blijft afhankelijk van voorzieningen (horeca, routes, bereikbaarheid) en regionale profilering; bos alleen is onvoldoende om toeristische ontwikkeling te dragen.</p>
Sociale cohesie & verbinding met natuur	1	2		<p>Kansen: Bossen bieden ruimte voor ontmoeting, educatie en betrokkenheid bij natuur (bijv. vrijwilligerswerk, lokale initiatieven), wat sociale cohesie kan versterken.</p> <p>Risico's/onzekerheden: Effect is afhankelijk van lokale betrokkenheid; bij top-down ontwikkeling zonder participatie kan juist weerstand ontstaan, met name bij grondeigenaren of omwonenden.</p>
Waterveiligheid, wateroverlast & droogte	1	1		<p>Kansen: Bossen dragen bij aan waterinfiltratie, buffering en vermindering van afstroming, wat lokaal kan helpen bij het beperken van wateroverlast en droogte.</p> <p>Risico's/onzekerheden: Effect is afhankelijk van schaal en ligging; op systeemniveau blijft bijdrage beperkt zonder combinatie met andere watermaatregelen.</p>
Koolstofvastlegging & klimaatregulatie	2	2		<p>Kansen: Bosuitbreiding levert een directe bijdrage aan koolstofopslag in biomassa en bodem, en speelt een belangrijke rol in klimaatmitigatie op lange termijn.</p> <p>Risico's/onzekerheden: Effect is afhankelijk van type bos (bijv. productiebos vs. natuurbos), groeisnelheid en beheer. Daarnaast treedt een deel van de klimaatwinst pas op langere termijn op.</p>

Aandachtspunten voor verdeling en uitvoering

De sociaaleconomische effecten van artikel 12 zijn breed, maar de verdeling ervan is niet uniform. Waar de baten van bosontwikkeling – zoals klimaatmitigatie, recreatie en leefkwaliteit – grotendeels collectief zijn, worden de ruimtelijke gevolgen lokaal gevoeld.

Bosuitbreiding vraagt ruimte, en dit betekent in veel gevallen dat andere functies moeten wijken of veranderen, met name landbouw. Dit kan gevolgen hebben voor agrarische bedrijven en het gebruik van grond, vergelijkbaar met de dynamiek in artikel 11, zij het vaak minder ingrijpend. Tegelijkertijd kunnen nieuwe functies ontstaan, zoals recreatie of extensief beheer, maar deze leveren niet altijd een gelijkwaardig economisch perspectief op.

Daarnaast speelt dat de waardering van bos afhankelijk is van de context. In verstedelijkte gebieden wordt bos vaak als een duidelijke verbetering ervaren, terwijl in open landschappen (bijv. veenweidegebieden) bosontwikkeling ook kan botsen met bestaande landschapsidentiteit en gebruik.

De uiteindelijke sociaaleconomische uitkomst hangt daarom sterk af van:

- de locatiekeuze voor bosontwikkeling;
- de mate waarin functies worden gecombineerd;
- en de manier waarop betrokken partijen worden meegenomen in de ontwikkeling.

Duiding beoordeling

De indicatieve duiding voor artikel 12 laat een overwegend positief beeld zien, met name op het gebied van welzijn, recreatie en klimaat. Deze effecten zijn relatief robuust en sluiten aan bij de multifunctionele rol van bos. Hierbij geldt dat een toename van natuur (bosecosysteem bijvoorbeeld) niet automatisch leidt tot meer recreatief gebruik, aangezien bescherming van natuurwaarden in de praktijk kan leiden tot beperking of regulering van toegang.

Tegelijkertijd laat de analyse zien dat de sociaaleconomische effecten minder eenduidig zijn wanneer gekeken wordt naar ruimtegebruik en economische opbrengsten. In tegenstelling tot artikel 8, waar effecten vaak direct en lokaal zichtbaar zijn, en artikel 11, waar sprake is van een duidelijke sectortransitie, bevindt artikel 12 zich in een tussenpositie. De belangrijkste onzekerheid zit in de ruimtelijke afweging: waar bos wordt gerealiseerd, en welke functies daarvoor plaats moeten maken. Dit bepaalt in sterke mate hoe de baten en lasten verdeeld worden.

Artikel 13 - Aanplant van 3 miljard extra bomen

Context artikel

Artikel 13 richt zich op de aanplant van extra bomen, met als doel bij te dragen aan biodiversiteit, klimaatmitigatie en de kwaliteit van de leefomgeving. In tegenstelling tot andere artikelen bevat artikel 13 geen zelfstandig maatregelenpakket, maar betreft het een kwantitatieve doelstelling die voortkomt uit de uitvoering van andere artikelen.

Binnen de Nederlandse context gaat het hierbij om de optelsom van boomaanplant in verschillende ecosystemen, waaronder stedelijke gebieden (artikel 8), boscystemen (artikel 12) en landschappelijke elementen in het landelijk gebied (artikel 4 en 11). Artikel 13 vormt daarmee geen afzonderlijk beleidsdomein, maar een resultante van bredere natuurherstelmaatregelen.

Input vanuit het Natuurplan

Het Ontwerp-Natuurplan beschrijft artikel 13 expliciet als afgeleid van de maatregelen en opgaven binnen artikel 4 en 8 t/m 12. De invulling van de boomaanplant volgt uit:

- bestaande en geplande maatregelen binnen andere artikelen ;
- aanvullende inzet via de Bossenstrategie en artikel 12 ;
- maatschappelijke initiatieven (zoals boomplantacties) ;
- nog nader te bepalen aanvullende opgave richting het definitieve Natuurplan.

De exacte invulling en verdeling van boomaanplant over ecosystemen is daarmee nog niet vastgelegd, maar afhankelijk van de uitwerking van de onderliggende artikelen.

Beoordeling Artikel 13

De sociaaleconomische effecten van artikel 13 zijn direct gekoppeld aan de effecten van de artikelen waarbinnen boomaanplant plaatsvindt, met name artikel 8 (stedelijk), artikel 11 (landbouw) en artikel 12 (bos). De impact van boomaanplant verschilt daarmee per context:

- in stedelijke gebieden draagt boomaanplant bij aan leefkwaliteit, gezondheid en klimaatadaptatie;
- in bosgebieden versterkt dit met name klimaatmitigatie en biodiversiteit;
- in het landelijk gebied speelt boomaanplant een rol in landschapskwaliteit, maar kan deze ook invloed hebben op landbouwgebruik en ruimtelijke structuur.

De effecten zijn overwegend positief en versterken met name de bijdragen aan klimaatregulatie, leefomgevingskwaliteit en gezondheid. Tegelijkertijd kunnen lokaal spanningen optreden, bijvoorbeeld waar boomaanplant concurreert met landbouwgebruik of het open karakter van het landschap verandert.

De beoordeling van artikel 13 is daarmee afgeleid van artikel 4 en 8 t/m 12. De uiteindelijke sociaaleconomische impact wordt in sterke mate bepaald door de ruimtelijke verdeling, schaal en wijze van inpassing van boomaanplant binnen deze artikelen.